

1950 K 100

COMMISSIO HISTORICA ORDINIS PRAEMONSTRATENSIS

ANALECTA PRAEMONSTRATENSIA

TOMUS X
FASCICULI 1-2

1934

TONGERLOAE
TYPIS ABBATIAE

gh 5334

SUMMARIUM HUIUS FASCICULI :

ARTICULI :

- Epistolae circulares Amplissimi Domini Generalis occasione octavi centenarii mortis S. Norberti, Fundatoris Ordinis Praemonstratensis* p. 5
- E. VALVEKENS, *La « Canonisation » de saint Norbert en 1582* p. 10
- C. A. VAN LIEMPD, *De lotgevallen van het St. Norbertus-officie* p. 48

MISCELLANEA :

- A. ERENS, *Autour de l'œuvre des hagiographes de saint Norbert* p. 91
- Dir. A. BRBKA, *Prokop Diwisch. Erfindingen eines österreichischen Priesters* p. 94
- C. A. VAN LIEMPD, *Een oude band uit de voormalige Tongerloosche Bibliotheek* p. 108
- A. STARA, *Die theologischen Strahover Handschriften* p. 111
- N. BACKMUND, *Die Kirchenschätze des Klosters Windberg ende des 16. Jahrh.* p. 112
- A. ERENS, *Drie Visitatie-verordeningen voor het Norbertinessenklooster van Gemp* p. 114

CHRONICON : p. 124

EDITIO TEXTUUM :

- Dr. Bas. GRASSL, *Der Prämonstratenserorden, seine Geschichte und seine Ausbreitung bis zur Gegenwart* S. 1*-80*
-

COMMISSIO HISTORICA ORDINIS PRAEMONSTRATENSIS

ANALECTA PRAEMONSTRATENSIA

TOMUS X

1934

TONGERLOAE
TYPIS ABBATIAE

Gh 5334.

EPISTOLAE CIRCULARES AMPLISSIMI DOMINI
GENERALIS OCCASIONE OCTAVI CENTENARII
MORTIS S. NORBERTI, FUNDATORIS ORDINIS
PRAEMONSTRATENSIS

REVERENDISSIMI ET AMPLISSIMI DOMINI ABBATES
AC DILECTISSIMI IN CHRISTO ET S. P. NORBERTO
CONFRATRES,

Novus annus, quem paucos ante dies inchoavimus, non est pro nobis, filiis Sancti Norberti, annus quivis communis, cujus eventus nobis ignoti in Dei praeventis et providentis sunt manibus, quosque felices grato, infelices aequo et patienti animo recipere nos oportet. Est enim pro nobis annus memorabilis, quoniam in ejus decursu gaudenter et gratanter octavum recolemus centenarium sanctissimi obitus beati Fundatoris sacri Ordinis nostri Praemonstratensis. Quapropter fas esse duximus et congruum, ut in limine hujus anni jubilaris votis et omnibus faustitatis et felicitatis ad vos a nobis dirigi solitis, superaddamus particulare optatum tanto ac tam laeto memoriali consentaneum.

Postulamus scilicet a Deo et ardentem pro singulis filiis Sancti Norberti apprecamur, ut propitius exaudiat orationem quam in officio nostro liturgico in octava die Festi Sti Norberti ad Ipsum dirigimus, rogantes ut excitet in nobis « Spiritum cui beatus Norbertus Confessor atque Pontifex servivit, ut eodem nos repleti studeamus amare quod amavit et opere exercere quod docuit ». Ad hoc enim ante omnia contendere debent religiosi, si velint uberrimos sanctificationis fructus ex sua vocatione haurire, ut spiritum sui Fundatoris imbibant et exemplum ejus jugiter intueantur, prout nos monet Summus Pontifex Pius XI in praeclara sua Epistola Apostolica ad Supremos Moderatores Ordinum Regularium d. 19 Martii 1924 directa. « Ac primum omnium religiosos viros cohortamur, ut suum quisque Conditorem Patremque legiferum in « exemplum intueantur, si velint gratiarum, quae e sua ipsorum vo-

« catione profisciscuntur, certo esse copioseque participes. Praestan-
 « tissimos enim ejusmodi viros, cum sua excitarunt Instituta, quid
 « aliud fecisse constat, nisi divino afflatui paruisse ? Quam igitur
 « ii notam in sua cujusque Sodalitate impressam voluerunt, eam
 « quicumque ex suis in se exhibent, ab incepto sane non aberrant.
 « Quare eo sodales, optimorum instar filiorum, curas cogitationes-
 « que convertant, ut Patris legiferi honorem tueantur, ejus cum et
 « praescriptis et monitis obsequendo, tum imbibendo spiritum ;
 « neque enim e statu suo decident usque dum Conditoris sui vesti-
 « giis institerint : « Filii eorum propter illos usque in aeternum
 manent », »

Qualis porro fuit spiritus, cui post conversionem suam Sanctus Fundator noster jugiter servivit, quo totus erat imbutus, quemque filiis suis veluti patrimonium legavit ? Spiritus, qui eminuit in Sancto Conditore nostro, fuit spiritus apostolicus et eucharisticus.

S. Norbertus vix presbyter ordinatus totum se dedit praedicationi verbi Dei. Potestate sibi data a Summis Pontificibus Gelasio II et Calixto II fidelibus annuntiandi ubique verbum Dei, totam pene peragravit centralem Europam, ubique fidem praedicans tanto cum zelo et ardore, ut nec aspera hiems, nec inedia, nec corporis lassitudo eum a praedicationis proposito avocare potuerit ; atque tanta cum affabilitate tamque persuasibilibus verbis, ut ubique ad ejus adventum catervatim confluerent populi ac ejus monitis doctrinisque instructi resipiscerent et ad meliorem frugem reverterentur. Archiepiscopus Magdeburgensis factus suum praedicationis apostolatium, quantum prae sui muneris officiis licuit, est indefesse persecutus. Non solum instructioni ovium suarum sese devovit, sed et conversioni ferarum incultarumque gentium, quae ultra incertos limites orientales suae dioceseos cultui idolorum erant dediti ; sicque paganam gentem Wendorum per se et per discipulos suos in adiutorium vocatos ad Evangelii lumen adduxit. Mirum itaque non est quod apostolicus ille Antistes Norbertus, tantis dotibus naturalibus praeditus, tam alta fruens cultura, ictu coelestis gratiae ut alter Paulus percussus ac indefesso zelo verba salutis praedicans, inter coetaneos suos claruerit ut lucerna ardens super candelabrum posita, atque tot devios ad vitam christianam revocaverit totque errantes ad ovile Christi adduxerit.

Hunc zelum animarum, hunc spiritum apostolicum, quem S. Norbertus suos habere voluit, revera inter filios ejus jugiter perennasse, historia Ordinis probat, et adhuc vigere, hodierna facta testantur.

Ex annalibus Ordinis Praemonstratensis compertum est quan-

topere filii Sancti Norberti in decursu saeculorum ubique sese devoverint curae animarum, tum per praedicationem, tum per administrationem Sacramentorum, tum, quod ipsis magis proprium est ac eorum particulare meritum in Ecclesia Christi, per erectionem et administrationem parœciarum, potissimum in pagis ruralibus ab urbibus saepe longe remotis, in quibus incolae regulari ministerio spirituali destituti erant. Ex laudibus Ordini nostro a Summis Pontificibus saepius delatis, et ex eorum hortamentis ad extensionem talis apostolatus conficere licet, quantum monasteria Ordinis Praemonstratensis, talia centra condendo, in iisque pastorem curam exercendo, contulerint ad fidem in suis viciniis firmandam et vitam christianam fovendam. Hic apostolatus, ut peculiariter proprius Ordini nostro, etiamnum nostris diebus ab universis pene monasteriis cum eodem zelo in eodem spiritu Sti Norberti adimpletur.

Verum ultimis his annis vastior campus apostolico zelo Praemonstratensium patere cœpit, a quo S. Sedes alumnos Ordinis nostri ad dissitas regiones evocavit eorumque apostolatam ibidem exercendum rogavit, tum apud catholicos in fide parum instructos et titubantes, vitiisque deditos, tum apud haereticos fide et Sacramentis carentes, tum etiam apud paganos in densissimis tenebris abominabili idolorum cultu et teterrimis vitiis detentos. Abbates nostri voci Petri paratissime morem gerentes, nostris diebus colonos fidei miserunt ad utramque Americam, ad Angliam et Daniam, ad Africam et Asiam, ibique laetissime vident filios suos maximo cum fructu alacriter et genere allaborare extensioni regni Christi et saluti animarum.

Dulce profecto nobis est et magno solatio, re et effectu comperire spiritum apostolicum adhucdum imbuere filios Sti Norberti eosque opere exercere quod docuit. Sancta ergo sit cura et constans officium Superiorum hunc spiritum inter suos fovere ac promovere; cunctique vero subditi se teneri censeant confratres suos operarios tam domesticos externos suis precibus adjuvare.

Alter spiritus, qui Sancto Patri Norberto etiam specialiter tribuitur, est spiritus eucharisticus. Non abs re ex diurna et constanti traditione Sanctus noster Patriarcha pene semper exhibetur et repraesentatur, quasi per signum characteristicum, ut gestiens aut adorans Sanctissimum Eucharistiae Sacramentum. Et re quidem vera quanta fide et pietate post sacerdotalem ordinationem sese praeparavit per dies quadraginta in monasterio Sigebergensi ad primitias suas sanctissime celebrandas! Quantae fidei denuo et fiduciae in Deum nobis specimen dedit, dum Missam celebrans in

crypta sese exposuit, ex reverentia erga eucharisticas species, aestimato mortis periculo ! Prodigia quae operatus est in itineribus suis apostolicis, puta sanationes instantaneas, daemonum expulsionones, nonne ea pene semper produxit intra vel circa Missarum solemnias ? Denique Antverpiam vocatus a Burchardo Cameracensi episcopo, ut per se et discipulos suos civitatem istam cura suis viciniis purgaret a turpitudinibus haerisiarchae Tanchelmi, nonne Mysterium Eucharisticum in honorem ibidem et in cultum fidelium restituit ? Adeo verum est hunc fuisse peculiarem mirabilis hujus conversionis effectum, ut Ecclesia indulserit Praemonstratensibus, hoc memoriale in suo officio liturgico annuatim recolentibus, hunc Triumphum Sti Norberti celebrare per officium et ad instar festi Corporis Christi.

Hunc cultum, hunc spiritum eucharisticum S. Pater Norbertus Ordini a se fundato alte infudit. Hinc magnifica templa artificiosissime ornata, ut Eucharisticus Hospes digne inter se habitaret ; hinc splendor cultus quocum ab Ecclesia institutum festum Corporis Christi, illud aequando solemnioribus festis liturgicis, a saeculis celebrarunt. Omni aetate et praesertim hac nostra, qua publicae manifestationes et glorificationes in honorem SSmae Eucharistiae magis florent et frequentiores sunt in Ecclesia, filii Sti Norberti illis usque generose et piissime sese associarunt. Imo nostris diebus eucharisticarum institutionum non solum participes, sed et plurium sunt moderatores. Magnifici illi congressus Eucharistici, qui ex universo orbe catholico ante quinquaginta circiter annos coadunari coeperunt, quique successive in magnis oppidis, non solum Europae, sed et Americae septemtrionalis, Africae et Oceaniae celebrati fuerunt, quorumque trigesimus secundus hoc ipso anno in Buenos-Ayres, principe civitate reipublicae Argentinae Americae Meridionalis, congregabitur, habent ab anno 1902 qua moderatorem, filium Sti Norberti, nimirum Excellentissimum Dominum Thomam Heylen, praeclarum episcopum Namurcensem, decus et gloriam Ordinis nostri. Neminem latet quantopere hi conventus, sub hujus impulsu et directione, contulerint ad cultum Eucharisticum in universa Ecclesia extendendum et promovendum.

Alia associatio Eucharistica, sub nomine *Archiconfraternitatis Missae Reparatricis*, cujus finis ab humili sorore conversa Ordinis nostri conceptus, aggregare est pios fideles paratos reparare offensam Deo illatam per violationem praecepti audiendi Missam diebus Dominicis et Festivis, per auditionem alterius Missae, habet sedem suam cum facultatibus et praerogativis Primae Primariae ex con-

essione S. Sedis in Abbatia Tongerloensi. Similiter Associatio, cui nomen et titulus *Cruciata Eucharistica Pii X*, cujus scopus est promovere inter pueros, juvenes et adolescentes utriusque sexus frequentem et fervidam communionem, sicque efformare in quaque classe nucleum juvenum electorum, qui per vitam vere christianam et moribus integerrimam, ipsi ad sanctitatem contendant suisque coaetaneis sint normae et exemplo, sedem habet in Abbatia Averbodiensi pariter, ex indulto S. Sedis, cum facultatibus et favoribus Unionis Piae Primariae.

His sedulo consideratis, licet nobis sane confidere Ordinem nostrum Eucharisticum spiritum Sancti Norberti usque conservare, imo continuo exserere et evolvere. Hanc fiduciam corroborat paternum verbum quod ex ore Summi Pontificis feliciter regnantis nobis aliisque Abbatibus audire datum est in audientia nobis concessa anno 1922 post absolutum Congressum Eucharisticum : « Ordo vester, dicebat Summus Pontifex, est gloriose Eucharisticus et Eucharistice gloriosus ». Ut hoc tantum elogium constanter mereamur, vestigiis Sancti Patris ac Fundatoris nostri fideliter inhaeramus, ejusque spiritum apostolicum ac eucharisticum jugiter conservare, usque fovere et promovere satagamus. Omni nisu hunc duplicem spiritum inculcare studeamus tironibus et juvenibus confratribus nostris, ut genuini ac germani evadant filii Sancti Norberti, jamque amodo nobis sint magnae spei, et post solidam formationem religiosam valido adjutorio in operibus nostris apostolicis et eucharisticis.

Reverendissimi et Amplissimi Domini Abbates ac Dilectissimi in Christo Confratres, jubilemus Deo salutari nostro in hoc pio memoriali beati Fundatoris Ordinis nostri ; rogemusque Patrem nostrum Norbertum ut Ordinem nostrum paterne et potenter usque custodiat, ejusque hodiernum supremum moderatorem indignum suo patrocinio apud Deum valide tueri dignetur.

Datum in Abbatia Averbodiensi, 25 Januarii 1934.

GUMMARUS CRETS,
Abbas Generalis,

LA „CANONISATION“ DE SAINT NORBERT EN 1582

L'année 1934 amène le huitième centenaire de la mort de saint Norbert. Cet événement vient à propos pour faire paraître des études historiques sur notre saint Fondateur. C'est pourquoi il nous tient à cœur de publier cet article sur la gloire posthume du saint dans sa canonisation.

Sur cette question de nombreuses études partielles ont vu le jour. Les nombreux biographes de notre saint, depuis 1582, en ont traité avec plus ou moins de détails. Comme toujours, les trois meilleurs biographes de saint Norbert : Hugo, van den Elsen et G. Madelaine donnent le meilleur exposé et se complètent mutuellement. Il y a quelques années, j'ai eu moi-même l'occasion d'indiquer sommairement comment on parvint à obtenir la canonisation en 1582 ¹⁾. Tout récemment, un de nos jeunes confrères a écrit un article très instructif sur ce sujet ²⁾.

Néanmoins, aucun de nos historiens n'est parvenu, jusqu'ici, à donner un exposé complet de la question. Aucun, à notre avis, n'a suffisamment exposé les circonstances spéciales de la canonisation de 1582. Enfin, on n'a pas assez étudié les documents du treizième siècle, à l'époque où saint Norbert aurait bénéficié d'une canonisation partielle, sous le pontificat d'Innocent III.

Nous n'avons nullement l'intention de donner ici cet exposé complet. Dans l'état actuel des recherches, il reste toujours quelques points d'interrogation, surtout en ce qui concerne les pourparlers en cour de Rome. Nous le savons : les archives pontificales ont été examinées, voici bientôt trois siècles, par rapport à la question qui nous occupe. Comme nous le dirons encore plus loin, le Bollandiste Papebroch donna ordre de rechercher des docu-

1) E. Valvekens, *Een jong Baanbreker : Antoon van Rode van Grasen* dans *Pro Nostris*, t. II (Averbode, 1930), p. 8.

2) fr. Milon de Parc, *Inleiding op het Officie van S. Norbertus*, dans *Pro Nostris*, t. V (1933), p. 49.

ments sur cette soi-disant canonisation sous le pontificat d'Innocent III. Ces recherches restèrent sans résultat. Au cours de notre exposé, le lecteur aura l'occasion de conclure lui-même que les archives vaticanes doivent certainement renfermer quelques documents. Elles en renferment aussi sur la canonisation de 1582. Notre exposé ne sera complet qu'après utilisation de ces documents. Quelque Prémontré, ayant accès aux archives vaticanes, voudra bien se charger, un jour, de cette besogne.

Nous nous proposons donc de donner ici un aperçu sur les différentes phases de la canonisation. Nous rechercherons quelle fut l'attitude des Prémontrés à l'égard de « saint » Norbert, depuis le douzième siècle. Nous nous arrêterons plus longuement à parler de la canonisation de 1582. Enfin, nous verrons de quelle manière la fête de notre saint Fondateur fut célébrée, immédiatement après cette date mémorable.

1. Une Canonisation vers 1170 ?

Saint Norbert, on le sait, fut inhumé dans l'église Sainte-Marie à Magdebourg.

Quelque temps après, les religieux transférèrent son corps dans le chœur de leur église et le placèrent partiellement sous l'autel de la Sainte-Croix. A cette occasion — ou, plus probablement, à une époque plus récente — ils construisirent dans le chœur un mausolée quelque peu élevé. Dans l'église de Sainte-Marie à Magdebourg, on voit encore aujourd'hui la grande pierre tombale de l'ancien mausolée.

Dans cette première translation des reliques du saint, d'aucuns ont voulu voir une canonisation équivalente. Polycarpe de Hertoghe ¹⁾ et, après lui, Ludolphe van Craywinckel ²⁾, le disent en termes formels.

L'on connaît, par ailleurs, le zèle tapageur de Pol. de Hertoghe. Novice à Averbode, il trouva cette abbaye rurale trop « rurale », et passa à l'abbaye de Saint-Michel à Anvers. Il fut, semble-t-il, le premier à faire appliquer aux Prémontrés le nom de « chanoine »

1) De Hertoghe, *Notationes in Vitam S. Patris Norberti*, (Anvers, 1556, p. 462) : « Notamus hoc fuisse ad magnum Sancti honorem, instar veteris canonisationis, quod sub altari conditus sit ».

2) L. Van Craywinckel, *Legenden der Heylighen* (Anvers, 1664 ; t. I, p. 56) : « op syne Borste als op eenen Heylighen men openbaerlycke Misse dede ».

comme appellatif ordinaire. Entre autres ouvrages, il publia les « *Notationes in Vitam S. P. Norberti* » : notes plutôt fantaisistes qu'historiques. Ne veut-il pas pénétrer dans les secrets des dieux, en s'évertuant à prouver que saint Norbert n'a jamais commis de péché mortel ? Aussi bien, le lecteur des « *Notationes* » agit-il avec discrétion en doutant de cette première canonisation, en premier lieu parce qu'elle est prônée par de Hertoghe.

Un examen même superficiel des anciennes *Vitae* de notre saint suffit pour enlever tout doute en cette matière. Cette première translation équivalait-elle à une canonisation ? Nullement. Les Prémontrés la firent tout simplement pour ne point oublier leur fondateur : « *ut sine oblivione memoriae ipsorum commendaretur* » dit la *Vita B* ³⁾, tandis que A note laconiquement : « *in chorum translatum est* » ⁴⁾.

L'inscription mortuaire du mausolée de saint Norbert elle-même suffirait à enlever tout doute à cet égard. Comme nous venons de le dire, la grande pierre tombale de saint Norbert se voit encore actuellement dans l'église Sainte-Marie à Magdebourg. On l'a scellée dans le mur de l'église près de la porte du cloître. J'ai vu cette pierre lors d'une visite à Sainte-Marie, le 1er août 1931. La pierre est un grand monolithe blanc, mesurant environ 3 mètres sur 1.75 m. Elle porte exactement l'inscription suivante, où — notez le bien — saint Norbert n'est pas qualifié de « saint » :

NORBERTUS DEI GRA
TIA SANCTAE MAGDE
BURGENSIS ECCLE
SIAE ARCHIEPISCO
PUS ORDINIS PRAEMON
STRATENSIS INSTITU
TOR ET HUIUS MONAS
TERII RESTAURATOR
SUB HOC CONDITUR
MARMORE. OBIIT ANO
DNI MCXXXIIII
VI JUNII.

3) éd. J. Vander Sterre, p. 237.

4) éd. Wilmans, p. 703.

A cette première translation, aucun historien sérieux n'a reconnu la valeur d'une canonisation équivalente ⁵⁾).

Il y a cependant lieu de s'y arrêter un peu.

L'on peut se demander à quelle époque cette première translation se fit. Le terminus ad quem n'est pas difficile à retrouver : elle se fit avant la composition des *Vitae Norberti* A et B ; plus particulièrement, « aliquot annos » après la mort du saint, comme le dit B ⁶⁾. L'auteur semble ne pas connaître la date exacte.

La connaissance exacte de cette date a pourtant son importance. Tout en ne lui reconnaissant pas la valeur d'une canonisation, on pourrait dire que cette translation doit être mise en rapport avec des démarches faites en cour de Rome afin d'obtenir une reconnaissance du culte de saint Norbert. Il semble, en effet, que les Prémontrés n'aient pas attendu le seizième siècle pour introduire la cause de leur fondateur. Des historiens de grande autorité ⁷⁾ veulent trouver une démarche au cours du douzième siècle. Et, dans cet ordre d'idées, la première translation des reliques du saint peut avoir une signification importante.

Voici comment on peut l'exposer.

De multiples études ont essayé de déterminer l'interfiliation des biographies de saint Norbert. En attendant une dissertation complète sur le sujet, on peut se rallier aux conclusions de G. Van den Elsen : une biographie de saint Norbert a probablement existé dès 1140 ; elle fut remaniée et encore remaniée par plusieurs auteurs et donna origine à la *Vita* A vers 1150, et, vers 1155-1160 à la *Vita* B ⁸⁾. Toutes deux, elles notent la première translation.

Or, vers ces mêmes années, plus particulièrement en 1163, les Cisterciens s'efforcèrent d'obtenir la canonisation de S. Bernard. Ils échouèrent. Le motif de cet échec fut exposé dans une bulle de 1174 : le pape Alexandre III avait été saisi de trop nombreuses demandes de canonisation, et n'avait pas trouvé mieux que de les refuser toutes ⁹⁾.

5) Voir J. Vander Sterre, *Leven van den H. Norbertus*, p. 349. Anvers, 1627.

6) éd. J. Vander Sterre, p. 237.

7) G. Van den Elsen, *Leven van den H. Norbertus*, p. 375.

8) G. Van den Elsen, *De twee oude Biographieën van den H. Norbertus*, p. 30.

9) En annonçant au clergé de France la canonisation de S. Bernard, Alexandre III déclare avoir voulu canoniser celui-ci en 1164. « Cum nos eidem negotio favorabili satis intenderemus affectu, supervenit multitudo et frequentia peti-

De l'avis de van den Elsen, les Prémontrés furent du nombre. L'abbé Philippe de Prémontré, ce grand ami des Papes, a dû demander pour son fondateur les mêmes privilèges que ses amis de Cîteaux. Les Vitae de Norbert venaient de trouver leur forme définitive. Le saint était devenu le modèle officiel de tous les religieux de son Ordre. Une demande de canonisation s'imposait...

En 1174, Philippe n'était plus là pour faire une nouvelle démarche. A Prémontré, les abbés se succédaient à des intervalles trop courts pour permettre de poursuivre avec succès les pourparlers en cour pontificale ¹⁰⁾.

Ainsi donc, à cette question : saint Norbert fut-il canonisé au cours du douzième siècle ? La réponse doit être négative.

La première translation de ses reliques signifie-t-elle une canonisation équivalente ?

Il semble que la réponse doit encore être négative.

2. Une canonisation sous Innocent III ?

Bon nombre de biographes de saint Norbert, surtout au seizième et au dix-septième siècles, affirment que notre saint Fondateur a été canonisé par le pape Innocent III. A ce sujet, on peut lire les témoignages de l'abbé Dubal en 1667, de van Craywinckel en 1664, de Sutor en 1657, de de Hertoghe en 1656, de de Waghenare en 1651, de Schellenberg en 1641, de Gallaeus dans ses gravures, de Lepaige en 1633, de Hanegrave en 1632, de Fabius en 1627, de Dupré en 1627 et de Van der Sterre en 1623 ¹¹⁾.

Parmi ces témoignages, il importe d'attirer spécialement l'atten-

torum, qui in diversis provinciis rem similem postulabant. Unde cum videremus non posse congruenter omnibus satisfieri, statutum fuit pro scandalo devitando etiam in hoc — (Bernardo) — differri, quod oportebat pro tempore ceteris denegari ». Voir *Acta Sanctorum*, tom. IV Aug., p. 244.

10) G. Van den Elsen, *Leven van den H. Norbertus*, p. 375.

11) Voir F. Dubal, *Vida del gran Padre S. Norberto*, fol. 95 v° ; L. van Craywinckel, *Legenden der Heylighen*, t. I, p. 56 ; F. Sutor, *Leben des hl. Norberti*, p. 71 ; P. de Hertoghe, *Notationes in vitam S. P. Norberti*, p. 463 ; P. de Waghenare, *S. Norbertus... voce soluta celebratus*, p. 67-68 ; P. Schellenberg, *Vita S. Norberti*, p. 117 ; Gallaeus donne comme texte de sa dernière gravure : « S. Norbertus, inter conscriptos coeli Patres a temporibus Innocentii III adlectus et in tabulas ecclesiasticas relatus » ; J. Lepaige, *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, p. 404 ; C. Hanegraeve, o.c., p. 37 ; A. Fabius, *Narratio translati S. Norberti*, fol. II v^o ; M. Dupré, *Vie de S. Norbert*, p. 155 ; J. Van der Sterre, *Leven van den H. Norbertus*, p. 355.

tion sur celui de Jean Lepaige. En 1582, à l'époque de la canonisation sous Grégoire XIII, Lepaige était déjà à Prémontré. Il n'y était, il est vrai, que simple novice, mais il était bien placé pour connaître l'opinion courante de l'abbaye-mère et de ses principaux habitants. On admettait donc à Prémontré, en 1582, que saint Norbert avait été canonisé auparavant. Du moins, cela paraît probable. Et tout cas, l'on admettait l'existence d'une canonisation partielle ancienne. Le général Despruets lui-même, personnage le mieux placé pour connaître l'état exact de la question, ne semble pas avoir eu de doute à ce sujet ²⁾. En cette voie, il ne faisait que suivre le Chapitre Général de 1542. Celui-ci — nous en reparlerons — avait nommé N. Psaume comme Procureur de l'Ordre à Rome, avec mission spéciale d'obtenir le culte public de saint Norbert, « jam ante tot annos sub Innocentio III in coelitum tabulas relatus » ³⁾. En faveur de cette même opinion, Hugo invoque le témoignage de plusieurs Vies manuscrites « très anciennes » de Saint Norbert — il déclare les avoir vues à Prémontré, à Belval, à Saint-Paul de Verdun, à Salival et à Vicoigne — portant ces paroles : « Sanctus Norbertus, inter conscriptos coeli Patres a temporibus Innocentii III adlectus est » ⁴⁾.

Cependant, tous ne sont pas au même degré apodictifs dans leurs assertions. Hugo, tout en assurant la certitude d'une canonisation par Innocent III, ne peut s'empêcher d'exprimer ses doutes au sujet de cette canonisation. « Quelque douteuse, dit-il, que soit la canonisation par Innocent III, on ne peut au moins douter qu'elle n'ayt été faite par le consentement des évêques et par le suffrage des peuples, avant Grégoire XIII » ⁵⁾. Après lui, Illana et Van den Elsen trouvent la canonisation par Innocent III, au moins douteuse ⁶⁾.

D'autre part, plusieurs historiens n'admettent point la canoni-

2) Voir sa lettre de 1596 au prélat Feyten de Saint-Michel d'Anvers : « et canonisatum fuisse iam ipso tempore Innocentii III constat ex Martyrologiis veteribus in Bibliotheca Vaticana, quae leguntur quotidie in ecclesiis Romanis, maxime D. Petri ». Edit. J. Lepaige, o.c., p. 408 ; cit. D. Papebroch, *Act. Sanct.*, tom. I Jun., p. 810. Papebroch ajoute : « ex minus certa notitia aut informatione minus sincera profluxerit ».

3) C. L. Hugo, *Vie de S. Norbert*, p. 439.

4) C. L. Hugo, *ibid.*, 433.

5) *Ibid.*, p. 383.

6) Illana, *Vida del S. Norberto*, p. 116 ; G. Van den Elsen, *De H. Norbertus en zijne Biografen* (1884), p. 3. A noter que Van den Elsen n'en parle plus dans sa *Leven van H. Norbertus* de 1893.

sation de saint Norbert par Innocent III. Le Bollandiste Papebroch a très bien résumé leurs arguments. Nulle part, dit-il, on ne trouve un document d'Innocent III, permettant d'admettre pareille canonisation. Pareil document ne se rencontre pas avant 1582. On suppose l'existence de plusieurs livres anciens, martyrologes romains ou ménologes de S. Pierre à Rome, où pareille canonisation a trouvé un écho ? J'ai ordonné de faire des recherches à Rome, continue Papebroch, et elles n'ont eu aucun résultat. D'ailleurs, conclut-il, les meilleurs historiens sont d'accord pour dater la canonisation de saint Norbert de 1582 ⁷⁾. Après Papebroch, Franz Winter reprend les mêmes arguments ⁸⁾. Madelaine s'y rallie à son tour ⁹⁾.

S'il faut abandonner l'opinion admettant pareille canonisation par Innocent III, il importe toutefois de ne pas perdre de vue ce qui suit. Plusieurs documents — nous les citerons au cours de cet article — affirment que le procès de canonisation a été entamé bien avant le seizième siècle ¹⁰⁾. D'après Van den Elsen, les Prémontrés auraient repris, vers le commencement du treizième siècle, les tentatives pour parvenir à la canonisation de leur Fondateur. Toutefois, ces tentatives auraient été faites par les Prémontrés de Magdebourg. L'abbaye chef-lieu, voyant de mauvais œil ces efforts d'une abbaye, trop célèbre alors pour ses velléités d'indépendance, aurait fait opposition. Et ainsi l'affaire n'aurait pas abouti.

Ces arguments, avouons-le, sont dignes d'attention, mais nous pensons ne pas devoir leur accorder quelque valeur probante. En effet, quelle était la situation de l'Ordre de Prémontré sous le pontificat d'Innocent III ? Il avait comme abbé-général le célèbre Gervais, le futur évêque de Séz. La correspondance de cet abbé étant publiée ¹¹⁾, nous connaissons la grande activité épistolaire de Gervais. Il correspondait e.a. avec le Pape Innocent III et avec son successeur. A Rome, lors du Concile de Latran, Innocent III lui avait donné l'abbaye de S. Quirico, afin d'y remplacer, par ses religieux, des moines dissolus. Or, dans toute la correspondance de Gervais, le nom de saint Norbert n'est pas mentionné une fois.

7) *Act. Sanct.*, l.c., p. 810.

8) F. Winter, *Die Prämonstratenser des zwölften Jahrhunderts*, p. 294.

9) G. Madelaine, *Vie de saint Norbert*, t. II, p. 154. Tongerlo, 1928.

10) Telle est aussi l'opinion de G. Van den Elsen, *o.c.*, p. 374, de G. Madelaine, *o.c.*, t. II, p. 154, après F. Winter, *o.c.*, p. 294 et le Bollandiste de Buck, *Vita Ludovici de Arnstein*, p. 3.

11) *Epistolae Gervasii*, éd. N. Caillieu. Valenciennes, 1663.

Serait-ce possible, si des pourparlers avaient été engagés en vue d'obtenir sa canonisation ?

Quant aux efforts des Prémontrés de Magdebourg, aucun document n'en fait foi. Le successeur d'Innocent III octroya à l'abbé de Magdebourg le privilège de la mitre et des gants. Pourquoi ? Parce que cet abbé avait la garde des reliques de « saint » Norbert ? La bulle de Grégoire IX n'en dit mot ¹²⁾ et il n'y a pas lieu de le supposer.

3. L'ancienne Tradition sur « saint » Norbert.

Examinons une série de documents prémontrés. Nous aurons l'occasion de saisir sur le vif quelle était l'idée courante sur la canonisation de saint Norbert. Mieux que des arguments de raison, cet aperçu prouvera que pareille canonisation ne fut obtenue ni au douzième ni au treizième siècle.

Les *Vitae Norberti* — surtout la *Vita B* — sont des documents hagiographiques par excellence. Cependant, tout en exaltant la vertu de Norbert, elles ne mettent pas trop d'empressement à le canoniser. Nulle part, la *Vita A* ne le nomme « saint » ; *B* ne le fait que deux fois ¹⁾. Après avoir raconté les obsèques de Norbert, *B* ajoute : « diem exspectat novissimum, in spe certae resurrectionis et gloriae » ²⁾ ; expression toute faite et applicable à tout chrétien. Les « *Versus antiqui de meritis Norberti ad Hugonem* », à leur tour, ne disent mot d'une canonisation et s'abstiennent de parler de « saint » Norbert ³⁾.

En 1184, l'archevêque Wichmann de Magdebourg fit don d'une propriété à l'abbaye de Sainte-Marie, rapportant annuellement deux talents et dix sous. D'après la volonté de l'archevêque, ces deux talents seraient employés pour le repas des religieux de Sainte-Marie le jour des obsèques de Norbert ; les dix sous serviraient pour les Messes des défunts célébrées ce même jour ⁴⁾.

12) éd. F. Winter, o.c., p. 370.

1) G. Van den Elsen, *De twee oude Biographieën van den H. Norbertus*, p. 47.

2) éd. J. Vander Sterre, p. 237.

3) Voir *ibid.*, p. 258-260.

4) « Summa census istius est duo talenta et decem solidorum. Statuimus itaque ut duo hec talenta ad refectionem fratrum in anniversario venerabilis Norberti Archiepiscopi erogentur, X vero solidi ad missam defunctorum ea die in sacrificio offerantur. Dantur enim eodem die de promptuario ad elemosinam pauperum mille ducenti panes et quadringenti casei et carrata cervisie ». Ed. F. Winter, o.c., p. 357.

L'on parle donc d'obsèques de Norbert en 1184. Il va de soi qu'il ne peut être question d'une canonisation vers 1170.

La Chronique de l'abbaye de Gottesgnaden, composée vers 1193-1195, nomme Norbert tout simplement l'« archevêque », le « vénérable archevêque », et raconte sa mort de la façon la plus commune : « obdormivit in Domino » 5).

La Vita du bienheureux Louis d'Arnstein ne semble pas davantage soupçonner une canonisation. Elle parle de « Dominus Norbertus Magdeburgensis Archi Episcopus », de « beate memorie Norbertus XIII. Magdeburgensis Archi Episcopus ». Et elle raconte sa mort comme suit : « certus de corona justicie cursum vite sue feliciter consummavit et debito cum honore sepultus in ecclesia beate Marie Magdeburgensis requiescit » 6).

Passons à l'examen de quelques Nécrologes. Cet examen sera particulièrement instructif.

Le Nécrologe de l'abbaye l'Admont, diocèse de Salzbourg, note au 5 juin : *Norpertus Magdeburgensis archiep.* 7).

Le Nécrologe d'Arnstein — treizième siècle — note au 6 juin : *Anno gratie M°CXXX°IIII° beate memorie pater noster Norbertus, XIIIus archiepiscopus, migravit ad Cristum* 8). Ce même Nécrologe donne au 18 décembre la mémoire d'Hedwige, la mère de saint Norbert : *Hadewigis matris primi patris nostri, pie memorie Norberti episcopi* ; et au 30 mars la mémoire de son père : *Heriberti, patris domini Norberti* 9).

Dans le Nécrologe de l'abbaye d'Averbode, la commémoration de saint Norbert se lit en ces termes : *Commemoratio pie memorie domini Norberti, nostri ordinis reparatoris* 10). Cette commémoration a une valeur particulière. Le Nécrologe d'Averbode date, si je ne me trompe, des années 1210-1220. Le commémoration de saint Norbert appartenant à la première couche du manuscrit, elle date de 1215 environ. Elle date donc du temps où Innocent III aurait canonisé notre saint Fondateur. On le voit : le témoignage

5) éd. *ibid.*, p. 335.

6) éd. *ibid.*, p. 342. Veuillez noter que l'expression « beate memorie » ne fait nullement allusion à une canonisation. En 1144, avant toute tentative de canonisation, l'on parle déjà de « beate memorie Norbertus », p.e. dans l'acte de fondation de l'abbaye de Jerichow, éd. *ibid.*, p. 350.

7) *Mon. Germ. Hist., Necrol.*, t. II, p. 297.

8) Becker, *Necrol. Arnstein*, p. 120.

9) *Ibid.*, pp. 207 et 87.

10) Archives de l'abbaye d'Averbode, section I, reg. 107, fol. 40 r°.

du Nécrologe d'Averbode possède une valeur particulière pour prouver la non-existence d'une canonisation par Innocent III.

Le Nécrologe de l'abbaye de Minderau a inscrit au 6 juin : *domini Norberti Magdeburgensis epi.* ¹¹⁾. Celui de Prémontré contient, à la même date, ce texte suggestif : *Commemoratio domni Norberti, archiepiscopi, primi patris nostri, pro quo plenarium fiet in conventu servitium* ¹²⁾. Faisant suite au Nécrologe, une ancienne liste de pitances de l'abbaye de Prémontré donne une note plus explicite : « *Commemoratio domni Norberti, primi patris nostri, in cuius anniversario debet cellarius in pitantia conventum solito diligentius procurare, et pro eo plenarium in conventu fiet servitium* ¹³⁾ ».

Poursuivant la liste des Nécrologues, nous trouvons encore plusieurs commémoraisons similaires. Le Nécrologe de l'abbaye cistercienne de Reun-lez-Gratz note au 7 juin : *Norpertus archiep.* ¹⁴⁾ ; celui de Saint-Radbart à Salzbourg, au 6 juin : *Norbertus archiepiscopus* ¹⁵⁾ ; celui de Schäftlarn, au 6 juin : *Commemoratio domini Norberti archiepiscopi, fundatoris ordinis nostri* ¹⁶⁾ ; celui de Seccau, au 6 juin : *Norpertus archiep.* ¹⁷⁾ ; celui de Silly, au 6 juin : *Commemoratio domini Norberti, fundatoris ordinis nostri, pro quo plenum servitium* ¹⁸⁾ ; celui de Tongerlo, au 6 juin : *Commemoratio patris nostri Norberti* ¹⁹⁾ ; enfin, celui de Frisingue, au 6 juin : *Norpertus eps.* ²⁰⁾. Concluons-en qu'au treizième siècle les Prémontrés n'ont pas en connaissance d'une canonisation officielle de leur fondateur.

L'Ordinarius Praemonstratensis vient renforcer particulièrement cette conclusion. Cet Ordinarius, comme on le sait, date du commencement du treizième siècle, et est dû probablement aux efforts centralisateurs de l'abbé-général Gervais. Le général contemporain

11) *Mon. Germ. Hist.*, Necrol., t. I, p. 159.

12) *Nécrologe de Prémontré*, éd. R. van Waefelghem, p. 122.

13) Cette liste des pitances date d'environ 1225. Le témoignage a dès lors la même valeur que celui du Nécrologe d'Averbode. Le texte cité se trouve dans le ms. 9 de la Bibliothèque municipale de Soissons, fol. 251 r°.

14) *Mon. Germ. Hist.*, Necrol., t. II, p. 347.

15) *Ibid.*, p. 141.

16) *Ibid.*, t. III, p. 124. Le texte ajoute : « Reg. pitantiae addit : Conventui ministratur de huba in Saurloch ».

17) *Ibid.*, t. II, p. 384.

18) G. Madelaine, o.c., p. 489.

19) W. van Spilbeeck, *Necr. Tongerl.*, p. 111.

20) MGH, l.c., t. III, p. 211.

d'Innocent III. Or, cet Ordinaire ordonne de faire chaque année la major commendatio « pro domno Norberto » ²¹).

D'ailleurs, c'est n'est pas seulement aux douzième et treizième siècles que les Prémontrés célèbrent des services funéraires pour le repos de l'âme de leur fondateur. On en retrouve des traces bien plus récentes.

Le Chapitre Général des abbayes prémontrées, affiliées à la congrégation de Magdebourg, tenait ses assises à Magdebourg même, à l'abbaye de Sainte-Marie, le 6 juin. Il était de mise de célébrer d'abord un service funèbre pour le repos de l'âme de Norbert. Dans le Chapitre particulièrement important de 1295, on rappelle cette coutume et l'on se propose de tenir les réunions de trois en trois ans « in anniversario domini Norberti » ²²). Jusqu'au quinzième siècle, l'on ne changea pas cette ligne de conduite. Lorsque, en 1424, l'on composa une nouvelle rédaction des statuts, on le fit « eo die, quo Patris Norberti exequias peregrimus » ²³).

Vers la fin du quinzième siècle, l'abbaye de Sainte-Marie était parvenue à un degré très avancé de relâchement. Buschius, dont on connaît la belle activité réformatrice, fut chargé d'introduire la réforme. Cependant, l'archevêque de Magdebourg, las des difficultés et des oppositions de la part des Prémontrés, voulait tout simplement enlever à ceux-ci leur abbaye de Sainte-Marie et la donner aux religieux de Hildesheim. Par respect pour Norbert, le fondateur de l'Ordre, Buschius s'opposa à ce dessin. Il ne voulait pas donner à des religieux étrangers une maison, où le Fondateur avait trouvé son dernier repos ²⁴).

21) *Ordinarius*, éd. M. van Waefelghem, p. 382.

22) Les Actes du Chapitre de 1295 sont publiés par F. Winter, o.c., pp. 375-379. Il y est dit : « nobis in unum convenientibus in anniversario clare felicitate recordationis domini Norberti quondam Magdeburgensis archiepiscopi, institutoris ordinis nostri » (p. 376). « de triennio in triennium in anniversario domini Norberti archiepiscopi saepius dicto debemus venire Magdeburgum ad capitulum » (p. 376). « in anniversario domini Norberti » (p. 377). « in anniversario Norberti » (p. 378).

23) La conclusion de ces nouveaux statuts est la suivante : « Statuta, diffinita et approbata sunt haec Magdeburgi anno domini Incarnationis M^oCCCC^oXXIII^o eo die, quo Patris Norberti exequias peregrimus ». *Ibid.*, p. 386.

24) Notez que Buschius, tout en ayant le plus grand respect pour saint Norbert, ne le nomme pas « saint ». Voici comment il s'exprime lui-même dans son ouvrage *De Reformatione Monasteriorum*, éd. Leibniz, *Script. Brunsv.*, t. II. Hannovre, 1710 : « ... propter venerabilem Patrem Norbertum, Ordinis illius institutorem et fundatorem, qui Archiepiscopus fuit circa finem vitae suae dioecesis Magdeburgensis, et in sarcophago marmoreo elevato in choro

Après la réforme de leur abbaye, retrouvant une nouvelle ferveur, les Prémontrés de Magdebourg continuèrent à célébrer l'anniversaire de leur Fondateur. En 1504 ils publièrent une nouvelle édition de leur Bréviaire, édition particulièrement suggestive pour la question, qui nous occupe. Dans le Calendrier, ils notent au 6 juin : « *Transitus venerabilis Norberti archiepiscopi Magdeburgensis* ». Dans le Chapitre quotidien, ils notent — le Bréviaire Prémontré actuel n'a pas changé — la récitation du *De Profundis* avec les deux oraisons *Concede quaesumus* et *Absolve Domine*. Mais les premiers mots de cette dernière oraison se lisent comme suit : « *Absolve Domine animam famuli tui Norberti et animas parentum nostrorum, fratrum et sororum nostrarum* », etc. Plus loin, à l'Office des Défunts, le Bréviaire de 1504 dit que la Major Commendatio doit être récitée deux fois : « *in die animarum et pro domino Norberto* ». La Litanie de tous les saints ne nomme pas Norbert parmi les saints, mais la sixième oraison après cette Litanie dit : « *Fidelium Deus omnium conditor et redemptor, anime famuli tui Norberti et animabus omnium fidelium defunctorum remissionem omnium tribue peccatorum* », etc.

L'on célébrait donc apparemment un service pour le repos de l'âme de Norbert. Quand se célébrait-il ? Le calendrier ne parle pas, au 6 juin, de pareil service. Il faut pourtant le reporter à cette date. La magna commendatio pro domno Norberto ne pouvait, semble-t-il, se faire que le 6 juin. Car les deux autres services funèbres généraux de l'année — le lendemain de S. Grégoire et le lendemain de la S. Trinité — se célébraient, comme dans les autres abbayes, « *pro fratribus et sororibus et benefactoribus et familiaribus nostris et pro omnibus, qui in cemeteriis nostris requiescunt* », ainsi que « *pro parentibus nostris* ».

Quoiqu'il en soit, l'on pria chaque année pour le repos de l'âme de Norbert. On n'a aucun soupçon d'une canonisation.

On a prétendu ²⁵⁾ que cette mémoire funèbre et cet anniversaire se firent dans les monastères de l'Ordre, peut-être jusqu'aux dernières années du seizième siècle. Nous nous permettons d'en douter, quoiqu'en disent quelques historiens de bon renom ²⁶⁾. En tout

ibidem conditus jacet » (p. 836). « ... propter ordinis sui fundatorem Patrem Norbertum, ibi in choro sub sarcophago elevato quiescentem, ne alterius Ordinis fratres locum patris eorum possiderent » (p. 837).

25) G. Madelaine, o.c., t. II, p. 155.

26) D. Papebroch, l.c., p. 810 ; de Buck, *Vita Ludovici de Arnstein*, p. 4 ; G Van den Elsen, *Leven van den H. Norbertus*, p. 371.

état de cause, nous n'admettons pas, au seizième siècle, une coutume générale des Prémontrés de célébrer l'anniversaire funèbre de leur fondateur.

Au seizième siècle, et encore avant la canonisation de Norbert, l'Ordre de Prémontré connut trois éditions du Missel : en 1518, en 1530 et en 1578. Or, dans aucun de ces Missels on ne trouve trace, dans les Messes pro Defunctis, d'une oraison pour Norbert, telle que le Missel Prémontré de Magdebourg la donne.

Les Archives de l'abbaye d'Averbode conservent, dans une copie de Gilles die Voecht ($\pm$ 1630), le texte des *Consuedines Praemonstratenses*, c.à.d. des usages liturgiques propres à l'abbaye de Prémontré : une Praxis domestica Ordinarii, comme nous dirions ²⁷⁾. On n'y trouve mot d'un service funèbre, d'une commendatio ou une commémoration de Norbert.

Les archives d'Averbode conservent en outre, en deux exemplaires, le texte de l'*Ordinarius Averbodiensis*. Les deux manuscrits — l'un a été écrit par le futur prélat d'Averbode, Valentyns, au temps de son juniorat ; l'autre par fr. Henri van Velroe — datent de 1574. Dans le manuscrit de Valentyns ²⁸⁾ l'on trouve, à la veille de la Sainte Trinité, le service général « pro parentibus nostris ». Le lendemain de Saint Grégoire « cantantur vigilie cum IX lectionibus... pro fratribus, sororibus, benefactoribus et omnibus in cœmeteriis nostris quiescentibus ». Aucun mot de saint Norbert. De même, dans la série des fêtes de juin, on ne trouve pas le nom de Norbert. Dans le manuscrit de van Velroe ²⁹⁾ on lit les mêmes textes. Concluons-en que l'usage de célébrer des obsèques pour Norbert existait à Magdebourg et ne semble pas exister, au seizième siècle, dans les autres circaries de l'Ordre.

Si les autres circaries ne célébraient plus les obsèques pour le repos de son âme, elles n'admettaient toutefois pas de fêter Norbert comme saint. Examinons quelques livres liturgiques officiels de l'Ordre, publiés au seizième siècle.

Le Bréviaire Prémontré de 1501 note, dans son Calendrier, à la date du 6 juin : « Commemoratio dni Norberti primi patris premonstratensis et archiepiscopi Meymdeburgensis ecclesie ».

Dans le bréviaire de Magdebourg, nous trouvons au 6 juin « Transitus venerabilis Norberti, archiepiscopi Magdeburgensis ».

27) Archives d'Averbode, section IV, ms. 173.

28) *Ibid.*, section IV, ms. 166.

29) *Ibid.*, ms. 171.

Dans le Bréviaire Prémontré de 1514 : « Commemoratio dni Norberti, primi patris Premonstratensis et archiepiscopi Meymdeburgensis ecclesie ».

Dans le Diurnal Prémontré de 1514 : « Commemoratio dni Norberti, primi Patris Premonstratensis et archiepiscopi Meymde ».

Dans le Missel de 1518 : « Commemoratio dni Norberti primi patris Premonstratensis et archiepiscopi Meymdeburgensis ecclesie ».

Dans le Missel de 1530 : « Commemoratio dni Norberti primi patris premonstratensis et archiepiscopi Meymdeburgensis ecclesie ».

Dans le Bréviaire de 1547 : « Commemoratio dni Norberti, primi patris premonstratensis et archiepiscopi Meymdeburgensis eccl. ».

Dans le Bréviaire de 1574 : « Commemoratio Norberti primi patris Praemonstratensis archiepiscopi Meymdeburgensis ecclesiae ».

Enfin, dans le Missel de 1578 : « Commemoratio domini Norberti, primi patris Praemonstratensium et archiepiscopi Magdeburgensis ecclesiae ».

On le voit : tous les livres officiels de l'Ordre sont d'accord, au seizième siècle, pour ne pas proposer le Fondateur comme un saint canonisé.

A côté du calendrier, il y a encore intérêt à examiner le frontispice des livres liturgiques. Plusieurs fois, l'on y représente le Fondateur.

Ainsi, le frontispice du bréviaire de 1490 représente deux figures : la Sainte Vierge et saint Norbert. La première est indiquée comme suit : « Maria Virgo Conservatrix ord. Pr. » ; la seconde : « Norbertus archiepiscopus Magdeburgen. Fundator ord. Praem. » ³⁰).

Le frontispice de bréviaire de 1507 cependant représente saint Norbert comme un vrai saint. Sa tête est entourée d'un nimbe. L'inscription porte : « Beatus Norbertus... », etc.

Le bréviaire de Magdebourg, 1504, représente trois personnages : au milieu, la sainte Vierge ; à droite, saint Augustin, avec nimbe. La figure de gauche doit représenter saint Norbert : il porte la mitre et tient la crosse de la main droite. La main gauche tient un livre. A ses pieds, l'on a représenté l'hérésiarque Tanchelin. Il ne

30) Nous n'avons pas vu, nous-même, un exemplaire de ce bréviaire. Nous empruntons la description à L. Goovaerts, *Ecrivains, Artistes et Savants de l'Ordre de Prémontré*, t. IV, p. 232.

porte pas de nimbe. Dans l'exemplaire des archives d'Averbode, le nimbe a été ajouté plus tard.

Le témoignage des livres liturgiques officiels peut suffire pour indiquer que, au seizième siècle, l'Ordre de Prémontré n'avait pas connaissance d'une canonisation de son Fondateur. Remarquons que ce témoignage ne laisse place à aucun doute sérieux.

L'on trouve cependant, paraît-il, quelques documents anciens où Norbert est représenté comme saint. Citons-en quelques-uns, bien que ces témoignages soient déjà universellement connus.

Ne nous arrêtons pas aux anciennes chroniques. Plusieurs d'entre elles — voir p. ex. le *Chronicon Balduini Ninoviensis*, du douzième siècle ³¹⁾ — parlent en effet de « saint » Norbert. Mais elles le font d'après les *Vitae Norberti*. Elles n'ont donc aucune valeur par rapport à la canonisation de notre saint.

Le témoignage d'anciens bréviaires, martyrologes ou ménologes est plus important.

Vander Sterre rapporte qu'étant à Xanten, il a transcrit des leçons d'un ancien bréviaire de cette église les paroles suivantes : « Sanctus Norbertus Antverpiae aliquando commoratus, tandem valedictis fratribus, tantaque instituta pecunia quantum satis esset ad centum et viginti in perpetuum alendos pauperes, discessit ³²⁾ ».

Le Bollandiste Papebroch, tout en n'admettant pas une canonisation avant 1582, reconnaît d'avoir trouvé deux martyrologes anciens, où Norbert est noté comme saint ³³⁾. L'un d'eux n'est autre que le martyrologe d'Usuard, d'après l'édition de Greven (Cologne, 1521) ; il note au 6 juin : « Commemoratio Norberti sanctae memoriae archiepiscopi Magdeburgensis et confessoris, fundatoris ordinis Praemonstratensis » ³⁴⁾. Le même martyrologe, dans un manuscrit de la Chartreuse d'Utrecht, portait au 8 juillet : « Norberti archiepiscopi, fundatoris ordinis Praemonstratensis » ³⁵⁾. Des ménologes manuscrits de Fleury, Berg, Havelberg et Cologne auraient contenu des mémoires similaires ³⁶⁾. Il y a lieu de citer également un martyrologe allemand de 1573, édité sous les auspices de Pierre Canisius. Il donne, au 6 juin, sur saint Norbert, la longue note que voici : « Item selige gedechtnusz Norberti / ertzbischoffs

31) Ed. J. de Smet, *Corpus Chronicorum Flandriae*, t. II, p. 701.

32) C. L. Hugo, *Vie de s. Norbert*, p. 438.

33) D. Papebroch, *l.c.*, p. 810.

34) Voir Sollier, *Martyrologium Usuardi monachi*, p. 321. Anvers, 1714.

35) *Ibid.*, p. 389.

36) C. L. Hugo, *o.c.*, pp. 386 et 438.

zu Magdeburg und beichtigers. Diser war ein geborner Lothringer / von geschlecht / reichthumb / unnd wolredenheit fürtrefflich. Ward darnach ein Priester / gieng barfusz / unnd prediget mit grosser inbrünstigkeit / dasz er vil leut beköret. Het 13. gesellen / mit denen er den Premonstratenser orden / nach S. Augustins regel angefangen. Er kam gen Cöln / umb hailthumb zuerlangen / hielt sampt den seinen gebotten fasten / und erkennet ausz Göttlicher offenbarung verborgen ding von Cölnischen hailthumb / so im auch mitgethailt ward. Ist darnach zum Magdeburgischen ertz-bischoff erwölt worden / regiret dieselbig kirch löblich acht jar lang / bawet vil klöster / und thet wunderzaichen ³⁷⁾.

Si ces mémoires de martyrologes ne prouvent pas l'existence d'une canonisation du saint, elles indiquent que Norbert était considéré comme tel. Personne n'en doute d'ailleurs : dès le quinzième siècle, comme on le sait, l'on raconta que le fondateur de Prémontré avait reçu de la Sainte Vierge l'habit de son Ordre. Cette légende suppose évidemment que le fondateur de cet Ordre fût un saint. De là à l'inscrire dans le martyrologe local, il n'y avait qu'un pas. L'inscription dans un martyrologe devançait souvent, et de longtemps, une véritable canonisation.

Pourtant, il ne faut pas trop diminuer l'importance de cette inscription aux martyrologes. En 1582 celle-ci sera l'un des principaux motifs du pape Grégoire XIII pour mettre saint Norbert sur les autels.

4. La « Canonisation » en 1582.

Dès le commencement du seizième siècle, l'Ordre de Prémontré entreprit une réforme sérieuse de la discipline. Jusqu'ici l'histoire n'a pas, à notre avis, rendu justice à ces tentatives de réforme profonde et loyale. Les nouveaux statuts de 1505 en furent une expression non équivoque. Les voyages de visite canonique, entrepris par le général de Bachimont en furent le complément. Les Prémontrés de Magdebourg s'étaient associés d'avance à cette tentative de réveil général. Immédiatement avant l'origine du Luthéranisme, l'Ordre de Prémontré semblait être réveillé à une nouvelle vie de ferveur.

La canonisation de saint Norbert commença, vers cette époque, à occuper les meilleurs esprits de l'Ordre. Le Chapitre Général de

37) *Martyrologium Der Kirchenkalender darinnen die Christlichen Feste unnd Hayligen Gottes bayder Testament begriffen*, p. 141, Dilingen, 1573.

1521 en porte les marques. Par décret capitulaire, les Pères statuèrent de s'enquérir en cour de Rome où en était cette canonisation. D'aucuns, semble-t-il, auront rapporté au Chapitre, sans pouvoir en fournir la preuve, que saint Norbert devait être canonisé depuis le temps d'Innocent III. Le Chapitre décréta d'ouvrir une enquête, de consulter les milieux romains, et de faire couvrir les frais éventuels par les différentes abbayes de l'Ordre ¹⁾.

Cette enquête se fit-elle ? Quel fut son résultat ? Aucun des historiens Prémontrés ne répond à cette question.

Le Chapitre Général de 1541 reprit la question. En ce temps, Nicolas Psaume, le futur évêque de Verdun, abbé de Saint-Paul de Verdun, devenait une des figures marquantes de l'Ordre. Le Chapitre le chargea de se rendre à Rome afin de promouvoir la canonisation de saint Norbert. Psaume s'acquitta de sa tâche avec beaucoup de zèle. Il découvrit, paraît-il, dans les archives, des restes précieux d'une tentative de canonisation antérieure. Il trouva en outre des procès-verbaux anciens et des extraits de Martyrologes, qui servirent en 1582 pour le canonisation par Grégoire XIII ²⁾. Mais il ne parvint pas à faire aboutir ses tentatives.

En 1573 Jean Despruets fut nommé abbé-général de l'Ordre.

Quand il était simple docteur en Sorbonne, Despruets avait publié quelques ouvrages de controverse contre les Huguenots. N'étant pas historien, employant toute son énergie et tout son savoir dans une lutte courageuse et retentissante contre les théologiens novateurs de son pays, il n'avait pas trouvé l'occasion de s'occuper de saint Norbert. Comme de nombreux Prémontrés, il regardait le fondateur de son Ordre comme un saint, non encore officiellement canonisé. Dans l'un de ses ouvrages de controverse, la « *Response à François Perrucelli* » de 1563, il avait parlé de *saint Norbert* « qui en toutes adversitez avoit son recours à la sainte Messe, pour la deffense de laquelle il travailla beaucoup estant en Envers, tesmoing l'histoire de Massaeus l'an 1123 ».

Maintenant, il se trouvait à la tête de l'Ordre, et saint Norbert n'était toujours pas canonisé. Pour un général de la trempe de Despruets, ce dut être une préoccupation de voir que le fondateur

1) Capitulum definivit consulendum esse in urbe Roma super canonisatione S. P. Norberti, et quo modo fieri posset, quantis expensis, ut tandem communibus Ordinis expensis, si id commode fieri posset, ad canonisationem corporis ipsius S. Patris Norberti procederetur. Ed. C. L. Hugo, o.c., 439.

2) Voir C. L. Hugo, o.c., pp. 439 et ses *Sacrae Antiquitatis Monumenta*, p. X. t. II, p. X.

de Prémontré, traité comme saint par l'opinion commune de son temps, n'avait pas encore reçu officiellement de l'Eglise l'honneur des autels.

En 1578, Despruets entreprit le voyage de Rome. A son retour, il fit une tournée de visites canoniques dans plusieurs abbayes d'Autriche et de Souabe. Dans l'abbaye de Klosterbruck, les jeunes religieux lui souhaitèrent la bienvenue par un discours solennel et touffu, composé par un humaniste assez célèbre, Georgius Bartholdus Pontanus. A plusieurs reprises, ce discours fit mention de « saint » Norbert. Mais, comme si le compositeur n'avait pas pu oublier que la canonisation n'était toujours pas obtenue, il avait parlé maintes fois du fondateur Norbert, sans oser lui attribuer le qualificatif de saint. Du temps de Norbert, y était-il dit, l'Ordre de Prémontré connut le progrès et le bonheur. Depuis longtemps, ce progrès et ce bonheur ne se retrouvent plus dans les abbayes norbertines. Mais maintenant, que nous voyons, pour la première fois dans notre histoire, le général lui-même nous rendre visite pour nous donner le courage et la persévérance : voici qu'une ère nouvelle commence pour nos maisons désolées. L'ancien esprit Prémontré doit revivre !

En écoutant cette pièce éloquente, Despruets n'a pu s'empêcher de penser au Fondateur, dont il était le lointain successeur et l'ardent disciple. Espérait-il pouvoir lui-même arriver à le faire canoniser ?

Au cours du même voyage, Despruets avait visité l'abbaye de Roth en Souabe. Il y avait trouvé un excellent abbé, Martin Ermann et l'avait nommé son vicaire. Peut-être avait-il fait la connaissance du poète latin Michaeas Ubiserus Silesius, humaniste attardé, qui dédiait volontiers ses ouvrages au prélat de Roth.

L'année suivante, en 1579, Ubiserus édita à Munich une Vie de saint Norbert, « carmine heroico conscripta ». Voici le titre complet, d'après un exemplaire de la bibliothèque d'Averbode :

« De Vita et Mo-/ribus Divi Norber-/ti quondam Archiepiscopi Mag-/deburgensis, Sacri Praemonstratensis / Ordinis Fundatoris. Carmen He-/roicum Encomia-/sticum. / Reverendissimo in / Christo Patri, ac Domino D. Ioan-/ni de Pruetis, Sacrae Theologiae Professori, / Consiliario et Eleemosinario Christianissimi Fran-/corum Regis, incliti Monasterij S. Ioannis Praemonstra-/tensis, Laudunensis dioecesis Abbati, ejusdem Ordinis / Capiti, et reformatori generali. Nec non Reverendis / in Christo Patribus, ac Dominis, D. Martino Erman, Mo-/nasterij Rotensis in Suevia Abbati, D. Ioa-

chimo Sali-/ceto, Steingadensis Coenobij in Bavaria Praesuli, eius-/dem Reverendissimi Praemonstratensis Domini per Ger-/maniam Vicarijs, Coeterisque eiusdem Ordinis per Suevi-/am et Bavariam Abbatibus, et Praepositis, Do-/minis suis omnibus modis colendis summae observantiae ergo inscri-/ptum en consecratum, / a / Michaea Vbiseri Silesio P . L. / Psalm : CXI. Dispersit dedit pauperibus, iusti-/tia eius manet in seculum seculi. / Monachii / Autoritate in impensis Reveren-/di Dni Steingadiensis Abbatis, Ada-/mus Montanus excudebat. / M.D.LXXIX ».

Dans cet ouvrage, entortillé et grandiloquent, l'on cherche en vain une allusion à la canonisation du saint. Norbert y est traité comme saint. Mais est-il exagéré de supposer que les Prémontrés aient ressenti, en le lisant, quelque reproche au sujet de leur négligence ?

Entretiens, des savants, n'appartenant pas à notre Ordre, commencèrent à exprimer leur étonnement de ce que le Fondateur de Prémontré ne fût pas encore placé sur les autels.

En 1572, Surius publia la première édition de ses *Vitae Sanctorum*. Le texte de la *Vita Norberti* commence par la note suivante, écrite de la main de Surius : « *Vita S. Norberti, archiepiscopi Magdeburgensis et primi Authoris ord. Praem., a quodam eius aequali fideliter conscripta. Utrum autem in sanctos vir vitae sanctissimae relatus sit, necdum compertum habeo. Stylum subinde nonnihil elimavi in gratiam lectoris* » ³⁾. Cet ouvrage, très répandu, parvint aussi aux mains de plusieurs Prémontrés. Qu'en pensèrent-ils ? Malcorps, l'un des premiers biographes Prémontrés du saint après sa canonisation, exprime sans doute l'opinion des meilleurs d'entre eux : ils commencèrent à parler de la « *coeca posteritas, quae longo tempore merito honore fraudavit (Norbertum)* ».

Et pourtant, le branle serait donné par un prêtre séculier et par un jeune novice de l'abbaye de Parc.

L'on connaît le nom de l'historien néerlandais, Jean Molanus de Louvain.

Louvaniste de descendance sinon de naissance, Molanus était un personnage très en vue dans la cité universitaire. Editeur du *Martyrologium Usuardi*, des *Natales Sanctorum Belgii* et de nombreux autres ouvrages, il était considéré comme une autorité pour l'histoire hagiographique du pays. Avant de prendre les grades en théologie, il avait professé dans l'académie d'humanités et était venu

3) L. Surius, *Vitae*, t. III, p. 317.

en contact personnel avec de nombreux jeunes gens. Chanoine du chapitre de Saint-Pierre, doyen de la faculté de théologie, il mourut prématurément en 1585.

Au cours des troubles politiques et religieux des Pays-Bas, Louvain était, on le sait, la ville catholique et royaliste par excellence. Elle abritait dans ses murs les partisans les plus fervents du parti catholique. De nombreux fugitifs, venus de toutes les régions du pays dévasté, avaient grossi les rangs des bons éléments royalistes et catholiques. Des évêques, des prêtres et des religieux habitaient Louvain en grand nombre. Plus tard, lorsque les abbayes du plat pays furent forcées d'abandonner le pays ouvert et de se réfugier dans une ville forte, maintes colonies religieuses vinrent s'établir à Louvain. Les jeunes religieux fréquentaient les cours de maîtres autorisés : à l'université, chez les Jésuites ou autre part. Les jeunes postulants aimaient de fréquenter les cours d'une pédagogie : bon nombre de postulants furent disciples de Molanus dans son académie.

Le couvent de l'abbaye de Parc avait, comme tous les autres, abandonné la campagne. Il s'était réfugié à Louvain. Il établit sa demeure dans les bâtiments du Collège des Prémontrés. Dans le voisinage immédiat se trouvait le Collegium Regium, où résidait l'évêque nommé de Middelbourg, Jean de Stryen, prélat de l'abbaye Prémontrée de Middelbourg. Vers 1582 deux Prémontrés de l'ancienne abbaye, Laurent Scillinck et Denis Feyten y habitaient aussi. Si je ne me trompe, Molanus y avait également sa demeure. Connaissant bien le couvent de Parc, ses voisins, et y comptant plusieurs anciens étudiants, Molanus entretenait d'étroits rapports avec les Prémontrés. Les troubles aux Pays-Bas se prolongeant, le couvent de Parc resta à Louvain pendant de longues années. Son prélat, Ambroise Loots, ayant choisi le parti des rebelles et s'étant retiré à Liège, le couvent avait dû élire un administrateur dans la personne du sous-prieur, le futur prélat François van Vlierden.

Loots, après s'être de nouveau rallié au parti du roi, revint à Louvain et y reprit l'administration de son couvent. Entretemps, Molanus continuait à avoir avec les religieux des rapports très suivis.

Au cours de ces années-là, il rencontra un jeune religieux, son futur allié dans ses efforts pour faire canoniser saint Norbert. Ce jeune religieux était Antoine van Rode van Grasen, membre d'un des anciens lignages louvanistes, les van Rode. Né en 1559, il avait atteint l'âge des études, au temps où la rébellion avait fait de Louvain le grand refuge des catholiques. Il avait fréquenté les pé-

dagogies louvanistes. Tout porte à croire qu'il fut un ancien étudiant de Molanus. Voulant devenir Prémontré, il entra comme novice dans l'abbaye de Parc, en 1577 : cette abbaye, de loin la plus fervente des abbayes prémontrées du temps, avait conquis la préférence du jeune homme. Il devint bachelier formé en théologie. D'autre part, il semble avoir été un exemple d'extraordinaire vertu.

En 1568 Molanus avait publié une première édition du Martyrologe d'Usuard. Il y dit, au 6 juin : « Praemonstrati, commemoratio Norberti sanctae memoriae archiepiscopi Magdeburgensis et confessoris : fundatoris ordinis Praemonstratensis ». Il ajoute en note : « De Norberto archiepiscopo Parthenopolitano scribit contemporaneus eius » et il cite un extrait de la Vita Norberti B, relatif au triomphe de saint Norbert sur l'hérésiarque Tanchelin. Cet extrait, Molanus l'avait copié, dit-il, d'un manuscrit de Parc. On le voit : dès avant le temps où la communauté de Parc dut s'établir à Louvain, Molanus entretenait des rapports avec elle.

Une nouvelle édition du Martyrologe d'Usuard fut publiée en 1573. Sur Norbert, la note au 6 juin a quelque peu changé ; elle semble avoir été empruntée à quelque livre liturgique officiel de l'Ordre. La voici : « Praemonstrati, commemoratio domini Norberti primi patris Praemonstratensis et archiepiscopi Magdeburgensis ecclesiae ». Et en note il renvoie, non plus au manuscrit de Parc, mais au texte de la Vita publié par Surius ⁴⁾.

Dans un autre ouvrage de la même année : l'*Indiculus Sanctorum Belgii*, Molanus ajoute une note curieuse et, pour la question qui nous occupe, extrêmement instructive. « Norbertus, dit-il, Xanthensis, fundator Ordinis Praemonstratensis et archiepiscopus Magdeburgensis nondum est catalogo Sanctorum inscriptus, haud propter inopiam meritorum, quae amplissima habuit, sed ut opinor, quia id Ordo de Romana curia petere neglexerit. A nobis autem hoc loci dicendum est quantum ei Antverpienses debeant » ⁵⁾. Et il raconte l'histoire de Tanchelin à Anvers.

Voici maintenant comment l'on arrivera à la canonisation de saint Norbert : Molanus, de concert avec Antoine van Rode, feront agir le prélat Loots ; celui-ci entraînera le général Despruets. Avec l'aide d'un religieux Espagnol, Despruets arrivera à obtenir du pape Grégoire XIII l'honneur des autels pour saint Norbert ⁶⁾.

4) J. Molanus, *Mart. Usuardi*, éd. 1573. fol. 95 r°

5) J. Molanus, *Indiculus Sanctorum Belgii*, fol. 56 r°-57 r°.

6) Voir A. Miraeus, *Ordinis Praemonstratensis Chronicon*, p. 231-232 ; L. de Pape, *Summaria Chronologia Monasterii Parcensis*, p. 385 ; D. Pape -

Il est malaisé de démêler exactement les rôles de ces divers personnages. Les archives de l'abbaye de Parc ont conservé des documents relativement rares sur les années de l'exil à Louvain. Antoine de Rode, il est vrai, correspondait lui-même avec le général Despruets ; mais nous n'avons conservé qu'une lettre datée de 1583, écrite après la canonisation ⁷⁾. Nous savons, d'autre part, que de Rode s'occupait d'une édition de la vie de saint Norbert. Il s'agissait de la Vita B : il en conférait le texte dans différents manuscrits. Plus tard, Vander Sterre, prieur de Saint-Michel à Anvers, en profita pour son édition de la Vita et pour préparer le texte de ses « Sidera ». de Rode, mort très jeune (1584) n'a pas trouvé le temps de mener à bon terme ses entreprises scientifiques.

Mais, il n'est pas besoin de nombreux détails pour pouvoir se représenter comment les choses se passèrent.

Molanus, dans ses conversations avec les Prémontrés, a souvent exprimé son étonnement du fait que Norbert ne fût pas encore canonisé. Antoine de Rode s'est mis à la recherche d'anciens textes. Il est parvenu à intéresser son prélat, Ambroise Loots, à l'entreprise. Et celui-ci s'est mis en rapport avec le général Despruets. Ceci se passait au commencement de l'année 1582.

L'on se rappellera, j'espère, la situation de l'Ordre de Prémontré au commencement de cette année 1582 ⁸⁾. Le général venait d'avoir à Prémontré une conférence de la paix avec Jérôme de Villaluenga, le secrétaire et plénipotentiaire de la Congrégation des Prémontrés d'Espagne. Avant la fin de 1581, celui-ci était parti pour Rome, porteur d'un memorandum du général, afin de faire régler par le Pape quelques points controversés. Villaluenga, l'homme de confiance de ses confrères d'Espagne, avait gagné d'emblée la confiance de Despruets. A Rome, où il résidera pendant de longs mois, il sera le bras droit du général. Avec l'agrément de celui-ci, il choisit sa résidence dans la maison du cardinal-neveu, Boncompagni, que Despruets avait obtenu comme cardinal-protecteur de l'Ordre lors de son voyage à Rome en 1578. Boncompagni était très favorable aux Prémontrés ; il offrit même de leur céder l'église Saint-Sixte, son titre cardinalice. Villaluenga était, on le voit, dans la maison d'un ami dévoué aux intérêts de l'Ordre de saint Norbert.

broch, l.c., p. 810 ; L. de Buck, *Vita Ludovici de Arnstein*, p. 4-6 ; C. L. Hugo, *Vie de saint Norbert*, p. 387.

7) Publiée partiellement par de Buck, o.c., p. 5.

8) Voir mon article *La Congrégation des Prémontrés d'Espagne* dans *Analecta Praem.*, t. VIII, 1932, p. 19 svv.

Cédant aux instances du prélat de Parc, Loots, Despruets fit de son mieux pour mener à bonne fin les pourparlers en cour de Rome. Il s'entoura d'auxiliaires précieux ; l'on a dit, non sans vraisemblance, qu'il intéressa à la cause de la canonisation plusieurs maisons princières, notamment celle de Lorraine ⁹⁾.

Despruets adressa au Pape Grégoire XIII une supplique afin de demander la canonisation de Norbert ¹⁰⁾. Le général y rappelait que Norbert avait fondé son Ordre il y avait plus de quatre cents ans ; ayant mené une vie sainte, il n'avait toutefois pas obtenu encore l'honneur des autels ; d'après des documents anciens, il avait même été thaumaturge. A l'appui de ces différentes assertions, la supplique citait plusieurs témoignages d'historiens autorisés ¹¹⁾.

9) L'on trouve cette remarque dans L. Daras, *Histoire de saint Norbert dans Cour d'Honneur de Marie*, t. XV, 1878, p. 446. La remarque n'est pas dépourvue de valeur si on la rapproche de la note suivante de Servais de Lairuelz, *Optica Regularium*, p. 375 : « Norbertus erat Lotharingus genere, imo vero et natione, ut ante 28 annos venerabilis memoriae D. Joannes de Pruetis... cum in Lotharingia visitationum suarum cursum perageret, Ilmo ac invictissimo Lotharingiae Duci Carolo multis hinc inde prolatis antiquis nostri Ordinis monumentis patefecisse fertur ». Pol. de Hertoghe, dans ses *Notationes in Vitam S. P. N. Norberti*, p. 295 en veut à Despruets et à Lairuelz, et « prouve » que Norbert n'était pas lorrain, « sed Germanicus sive Teuto ».

10) Nous n'en possédons pas le texte. Le bref de canonisation dit explicitement que le Pape avait reçu e.a. une supplique du général de l'Ordre. Ne possédant pas le texte de la supplique, nous pouvons toutefois en indiquer le contenu : le bref reprenant une à une les différentes considérations de la supplique.

11) Voir le bref de canonisation. Nous en reparlerons plus loin. — Le bref dit encore que saint Norbert était inscrit depuis longtemps dans certains martyrologes. Ceci ne semble pas repris de la supplique de Despruets : Villaluenga ayant trouvé à Rome plusieurs martyrologes mentionnant saint Norbert au 6 juin, le bref a pris en considération cet argument des découvertes de Villaluenga. — La supplique de Despruets se retrouve substantiellement dans une lettre du général au prélat Feyten de Saint-Michel d'Anvers, datée du 3 avril 1596 : « Quadringentesimus et ultra annus agitur D. Norbertum, nostri Monasterij Fundatorum et Ordinis Institutorem et Magdeburgensem Archiepiscopum ad sedem Beatorum commigrasse ac in numerum Sanctorum redactum fuisse sub Innocentio III tum Summo Pontifice, et temporibus nostris a Gregorio XIII nobis et toti Ordini demandatum ut eius festum quotannis celebraremus. Et canonisatum fuisse iam ipso tempore Innocentii III ut dictum est, constat ex martyrologijs veteribus in Bibliotheca Vaticana, quae leguntur quotidie in Ecclesijs Romanis, maxime D. Petri ». Ed. J. Le Paige, o.c., p. 408. La première partie de cette lettre, parlant des « quatre cents ans », se retrouve dans le bref du Pape, comme extrait de la supplique du général. Mais le bref ne parle pas si ouvertement d'une canonisation par Innocent III. La supplique en a-t-elle

Cette supplique du général fut remise au Pape, son oncle, par le cardinal-protecteur Boncompagni ¹²⁾, pendant que d'autres suppliques encore étaient adressées à la curie romaine ¹³⁾.

Villaluenga se chargea de la besogne ; pratiquement, il fut le *postulator causae*. Despruets lui avait donné tous pouvoirs pour mener à terme les pourparlers ¹⁴⁾. Homme très actif, Villaluenga ne se contenta pas d'attendre les événements. Il se mit résolument à la recherche de documents, pouvant servir à promouvoir son entreprise. Et il eut la bonne fortune de trouver un document, ou des documents, de réelle valeur ¹⁵⁾.

Depuis le dix-septième siècle, l'on s'est souvent demandé ce que contenait le document retrouvé par Villaluenga. Le Bollandiste Papebroch surtout s'en est occupé. Le bref de Grégoire XIII se référant à l'autorité de différents martyrologes, où saint Norbert avait été inscrit, il est plausible d'admettre que ledit document se composait surtout d'extraits de martyrologes. Quels étaient ces martyrologes ? Ce n'étaient pas, dit Papebroch, des martyrologes romains, mais français ou allemands ¹⁶⁾. Et ils tendaient, ajoute-t-il, à prouver que plusieurs évêques ainsi que plusieurs églises particulières avaient inscrit Norbert dans leur ménologes. Vu l'importance du document, Papebroch fit faire des recherches aux archives vaticanes. Il s'adressa à cet effet à son ami Schelstraete, bibliothécaire au Vatican. Il insista également auprès des Prémontrés afin de parvenir à retrouver la fameuse pièce. Mais toutes les recherches restèrent vaines ¹⁷⁾.

A l'encontre de Papebroch, voulant réduire le document à un

parlé ? Nous ne le pensons pas : pourquoi, en effet, le bref n'en aurait-il rien dit ? On est plus fondé à croire que la supplique n'en a pas fait mention ; Despruets aura repris l'hypothèse d'une canonisation par Innocent III après avoir eu connaissance des découvertes de Villaluenga dans les anciens martyrologes.

12) Le bref de Grégoire XIII nomme explicitement le cardinal Boncompagni.

13) Le bref dit : « nos, qui fide dignorum, *praecipue* dilectorum filiorum Philippi card.... et Ioannis, abbatis... relatione intelleximus ».

14) « Juan de Pruetis... dio sus poderes para impetrar de la Silla Apostolica esta gracia ». Illana, *Vida del gran Padre S. Norberto*, p. 216.

15) Illana, *ibid.*, p. 217 le prouve en citant un extrait d'un nécrologe d'Avila, notant au 18 décembre : « XV. Kal. Januarij Fr. Hieronymus de Villaluenga, qui dum officio Procuratoris Generalis Romae fungeretur, Beatissimi Patris nostri Norberti Canonizationem temporis diuturnitate antiquatam et fere deperditam labore suo adinvenit et luci restituit ».

16) D. Papebroch, *l.c.*, p. 810-811.

17) *Ibid.*, p. 811.

recueil d'extraits de martyrologes français et allemands, plusieurs historiens Prémontrés veulent y retrouver le procès-verbal d'une ancienne tentative de canonisation ¹⁸). On trouva, dit Hugo, dans la Bibliothèque Vaticane d'anciens procès-verbaux de la vie, des miracles de saint Norbert, lesquels dénotaient le projet d'une canonisation ou la canonisation même.

La vérité se trouvera probablement entre les deux opinions. Si l'on interroge les témoins contemporains, l'on apprendra que le document contenait des extraits de martyrologes romains, faisant suffisamment foi de l'inscription de saint Norbert dans les anciens ménologies ¹⁹). Sur la foi de ces documents, le Pape disposait des preuves nécessaires pour reconnaître officiellement le culte de notre fondateur.

Ainsi donc, par bref du 28 juillet 1582, Grégoire XIII canonisa saint Norbert ²⁰), et permit de célébrer sa fête.

Dans l'introduction du bref, le Pape fait remarquer que Dieu veut être loué dans ses saints. En honorant un saint, l'on honore avant tout ses vertus. Les fidèles y trouvent une invitation à suivre ses bons exemples.

Ensuite, le Pape aborde l'objet du document. Le cardinal Boncompagni et le général Despruets lui ont montré que le « bien-

18) Voir p. e. C. L. Hugo, *Vie de S. Norbert*, p. 383 ; G. Madelaine, o.c., p. 490.

19) Despruets lui-même est bien un témoin autorisé. Au Chapitre Général de 1584 — le premier Chapitre après la canonisation — il fait porter un décret, dont nous reparlerons. Il dit e.a. : « ... visis Sanctae Romanae Ecclesiae Martyrologiis, in quibus scriptum est sanctum Norbertum in sanctorum confessorum numerum redactum esse... ». Cit C. L. Hugo, o.c., p. 443.

20) *Datum Romae apud S. Marcum anno Incarnationis Dominicae millesimo quingentesimo octuagesimo secundo V. Calend. Augusti, Pontificatus nostri anno Undecimo*. C'est le bref *Immensae divinae sapientiae altitudo*. Il a été publié maintes fois. Déjà en 1582 il fut imprimé, sur feuille séparée, à Rome, « apud Haeredes Antonij Bladij Impressores Camerales ». On en trouve le texte complet dans le Processionnal Prémontré de 1584, fol. IV r^o et V r^o. Le bref fut encore publié par J. Lepaige, o.c., p. 404-405 (texte complet) ; A. Miraeus, *Ordinis Praem. Chronicon*, p. 232-235 (texte complet) ; A. Leuckfeld, *Antiquitates Magdeburgenses*, p. 30, note (texte à peu près complet, copié chez Lepaige) ; M. Du Pré, *Vie... bienheureux Norbert*, p. 156-157 (texte complet) ; C. L. Hugo, o.c., p. 441-443 (texte complet, à l'exception de la formule précédant la datation) ; G. Madelaine, o.c., p. 548-549 (texte de Hugo) ; A. Miraeus, *Fasti Belgici et Burgundici*, p. 288-291 (texte complet) ; L. Van Craywinckel, *Legenden*, t. I, p. 59-61, (texte complet, en traduction flamande) ; C. Kirkfle et, *Life of St. Norbert*, p. 345 (texte incomplet, en traduction anglaise), etc.

heureux » Norbert, « *eximiae sanctitatis vir* » a fondé son Ordre il y a plus de quatre siècles. Norbert étant certainement au ciel, le Pape juge bon de faire célébrer ses louanges sur terre. D'ailleurs, le Pape a eu communication de documents, prouvant que le saint a été thaumaturge au cours de sa vie ²¹).

Venant alors aux conclusions pratiques, le Pape permet de fêter désormais, au 6 juin, l'office de saint Norbert, confesseur et pontife, de rite double avec octave. Il permet d'insérer au bréviaire, selon les usages des Prémontrés, le suffrage ordinaire du saint. Enfin, il permet d'inscrire le saint dans le martyrologe de l'Ordre, à la date du 6 juin.

Quelle est la portée exacte du bref de Grégoire XIII ? Signifie-t-il vraiment une canonisation de saint Norbert ?

En y regardant de près, l'on voit que le bref lui-même ne parle pas d'une canonisation. Le Pape ne veut faire autre chose que de concéder la faculté de célébrer la fête de saint Norbert, après avoir constaté la vie sainte et les miracles du saint. La canonisation n'est pas prononcée, mais plutôt constatée. Toutefois, le bref se garde de dire que la canonisation a déjà eu lieu auparavant.

Les Prémontrés eux-mêmes n'ont pas regardé le bref comme un bref de canonisation.

Le premier Chapitre Général suivant, celui de 1584, rend grâces à Dieu et au Pape Grégoire XIII « *quod visis S.R.E. Martyrologiis, in quibus scriptum est Sanctum Norbertum in Sanctorum Confessorum numerum redactum esse, nobis praecepit ut 6. Junii festum... celebraremus* » ²²).

Despruets lui-même, écrivant au prélat Feyten de Saint-Michel d'Anvers, défend la même opinion. Répétant que notre saint fondateur avait déjà été canonisé par Innocent III, il ajoute : « *temporibus nostris a Gregorio XIII nobis et toti Ordini demandatum est, ut eius festum quotannis celebraremus* » ²³). Les Prémontrés espagnols du seizième siècle étaient du même avis ²⁴).

21) Il faut remarquer ceci : le Pape décide de faire célébrer la gloire de Norbert, après avoir reçu la preuve que Norbert était au ciel. Et ceci lui fut prouvé par l'exposé de sa vie sainte et de ses miracles. Plus loin, le Pape parle de martyrologes : « *necnon praefatum S. Norbertum, qui in pluribus Martyrologiis usu Catholicae Ecclesiae receptis, sub ipsa sexta die Junii descriptus et annotatus reperitur* ». Cette inscription aux martyrologes n'est toutefois pas donnée parmi les motifs de la canonisation.

22) Ed. C. L. Hugo, *o.c.*, p. 433.

23) Ed. J. Lepaige, *o.c.*, p. 408.

24) « *Los Premonstratenses Hispanoles de aquel tempo no la tuvieran por*

Les principaux historiens Prémontrés abondent en ce sens. Citons Vander Sterre, Maurice du Pré, Amand Fabius, Jean Lepaige, Fr. Dubal, Pierre de Waghenare, van Craywinckel, Hugo, Illana, Madelaine, van den Elsen et Kirkfleet. Nous pouvons y ajouter le Jésuite Schellenberg et Sutor ²⁵⁾.

D'autre part, le Nécrologe de Prémontré semble dire le contraire : il fait mémoire de Grégoire XIII, pour avoir porté Norbert au nombre des saints ²⁶⁾.

Mais il ne faut plus discuter sur ce point. Benoît XIV, on le sait, a traité, dans son ouvrage *De servorum Dei beatificatione et beatorum canonisatione*, la question qui nous occupe. T. Ortolan, après lui, a repris la question ²⁷⁾. Saint Norbert, y est-il dit, aurait été canonisé par Grégoire XIII. Ainsi disent les Bollandistes. Mais Benoît XIV observe que les termes du décret ne peuvent s'entendre que d'une concession accordée seulement à l'Ordre de Prémontré. Grégoire XIII a donc beatifié seulement saint Norbert. La canonisation équipollente fut l'œuvre d'Urbain VIII, qui inséra son office dans le bréviaire et le missel romains, sous le rite semi-double. Clément X, quelques années plus tard, le 7 septembre 1672, l'éleva au rite double.

Quelques semaines après la « canonisation », Grégoire XIII octroya un nouveau privilège aux Prémontrés. A tous les fidèles, qui visiteraient une église prémontrée, depuis les premières vêpres jusqu'au soir même de la fête de saint Norbert et qui, après s'être confessés et avoir communiqué, y prieraient « pro pace inter christianos principes observanda ac haeresum extirpatione et eiusdem Ordinis augmento » ²⁸⁾, il octroya une indulgence plénière. Ce privilège resterait en vigueur jusqu'au Jubilé suivant.

nueva Canonizacion de su Santo Patriarcha, sino por renovacion de la antigua ». Illana, o.c., p. 216. Il le prouve par l'extrait de nécrologe relatif à Villaluenga, que nous avons déjà cité.

25) Vander Sterre, *Leven H. Norbertus*, p. 355 ; *Echo S. Norberti triumphantis*, pp. 44 et 52 ; M. du Pré, *Annales Breves*, p. 78 ; A. Fabius, *Narratio translati...*, fol. H v^o ; J. Lepaige, o.c., p. 404 ; F. Dubal, o.c., fol. 95 v° ; P. de Waghenare, *S. Norbertus... voce soluta...*, p. 68 ; L. van Craywinckel, o.c., t. I, p. 56 ; C. L. Hugo, o.c., p. 388 ; Illana, o.c., p. 216 ; G. Madelaine, o.c., p. 491 ; G. Vanden Elsen, o.c., p. 379 ; Kirkfleet, o.c., p. 346 ; Schellenberg, *Vita S. Norberti*, p. 118 ; Sutor, *Leben des H. Norberts*, p. 71.

26) *Le Nécrologe de Prémontré*, éd. R. van Waefelghem, p. 114.

27) Voir Dictionnaire de Théologie catholique, art. Canonisation, col. 1637.

28) *Datum Romae apud Sanctum Marcum sub Annulo Piscatoris, die decima quinta Augusti anno millesimo quingentesimo octuagesimo secundo Pontificatus*

En 1585, lorsque le Pape Grégoire XIII mourut, on l'inscrivit dans le Nécrologe de Prémontré : « Beatae memoriae dom. Gregorii decimi tertii papae, qui divum Norbertum in numerum sanctorum detulit. 1582 » ²⁹).

Quelques années après 1582, le poète Prémontré Gaspar Gellius composa un chronogramme. Il est assez intéressant pour le citer ici :

Tertius huic decimus, serum ventura sub aevum
 Nomine Grégorius statuit coelique trophaea.
 ContULIt et IUssU eXortes sanCIVIt honores
 QUUM LUX qUInta agItUr seXtiLes ante CaLendas.

5. Après la Canonisation.

Le samedi, 6 octobre, l'on apprit à Prémontré la grande nouvelle : saint Norbert venait d'être canonisé ! La nouvelle arriva de grand matin, bien avant la grand'messe conventuelle. Ce jour même, l'on fit pour la première fois, la commémoration de saint Norbert à la Messe. Le lendemain, le dimanche 7 octobre, Despruets chanta une grand'messe pontificale en l'honneur de saint Norbert ¹).

Despruets ne tarda pas à annoncer l'heureuse nouvelle à tous ses confrères ²). Il s'adressa de préférence à ses Vicaires dans les

nostri anno Undecimo. Incipit : *Ad augendam fidelium religionem.* Ce bref fut imprimé sur feuille séparée, en 1582, à Rome apud Heredes Antonij Bladij impressores Camerales. Il fut publié dans le Processionnal de 1584 ; par J. Lepaige, o.c., p. 405 (texte complet) ; A. Miraeus, *Ord. Praem. Chron.*, p. 235 (texte complet) ; A. Leuckfeld, *Antiquitates Magdeb.*, p. 31, note (texte à peu près complet, emprunté à Lepaige).

²⁹) *Nécrologe de Prémontré*, éd. R. van Waefelghem, p. 114.

¹) Voir J. Lepaige, o.c., p. 1070. De ce temps-là, Lepaige était novice à Prémontré. Notez que, en ce mois d'octobre 1582, Grégoire XIII modifia le calendrier. Nous donnons les dates d'après la datation de Lepaige. — Le fait est raconté avec quelques variantes dans une note contemporaine, écrite à Prémontré. On la trouve dans la ms. 9 de la Bibliothèque municipale de Soissons, fol. 258 r° : « Anno Domini Millesimo Quingentesimo secundo Quinto calendas Augusti Gregorius decimus tertius pontifex maximus Divum Norbertum primum fundatorem et institutorem monasterij et Ordinis Praemonstratensis in numerum sanctorum detulit. Et suum diploma recepimus Praemonstrati sexta Octobris 1582, eoque die memoriam eius in maiori missa, vesperis et matutinis egimus, ac postero die dominico omnes celebravimus missam in eius memoriam, ex mandato et ordinatione Revmi Dni nri Joannis de Pruetis, abbatis Praemonstratensis ».

²) Taiee, *Prémontré*, t. II, p. 60.

différentes circaries. Ceux-ci devaient transmettre la communication aux prélats de leur ressort vicarial ³⁾.

Les félicitations ne se firent pas attendre. Si elle ne venait pas en premier lieu, celle d'Antoine de Rode de Grasen était des plus enthousiastes ⁴⁾. Le nouveau prélat de Parc, van Vlierden, s'associa à ces félicitations et exprimait le vœu de voir bientôt l'Ordre de Prémontré reprendre une vie de nouvelle ferveur ⁵⁾.

Immédiatement après la canonisation, l'on prit, à défaut d'un office propre, l'office commun d'un confesseur pontife ⁶⁾. Mais l'on fit aussitôt le projet de composer un office en l'honneur de St Norbert.

Despruets lui-même se chargea de la besogne. Un général d'Ordre n'est pas, d'ordinaire, la personne la plus désignée pour composer un office. Car, s'il n'est pas bien apte à le faire, personne n'osera lui dire que son office n'est pas digne de figurer dans les livres liturgiques. Par bonheur, Despruets semble avoir été à la hauteur de sa tâche. L'office qu'il composa, tout en ne s'élevant pas au-dessus de la moyenne ordinaire, ne fait cependant pas mauvaise figure ⁷⁾. Les hymnes ne sont pas belles ; mais l'impression générale de l'office n'est pas défavorable. En 1583 déjà, Despruets avait fini

3) Le prélat Daischelet de Floreffe, vicaire de Despruets, écrit au prélat van Vlierden de Parc, fin 1582 ou commencement 1583 : « Accepimus a Rmo Patre nostro Praemonstratensi litteras, que continent primum totius Ordinis nostri institutorem dominum Norbertum, olim in numerum sanctorum relatum sive canonizatum ut vulgo dicimus, cuius festum iubemur celebrare sexta Junij... Valde desiderabat Rdus Dnus Ambrosius Loots, vester predecessor, hoc videre, quod iam factum audimus ». Il lui envoie quelques exemplaires imprimés des indulgences du 15 août 1582, avec prière de les distribuer. Le lettre se trouve aux Archives Gén. du Royaume à Bruxelles, Arch. ecclés., n. 9393, farde 6, n. 81.

4) de Buck, *Vita Ludovici de Arnstein*, p. 5.

5) Lettre de Vlierden à Despruets, février-mars 1584 : « Magna nobis occasio gaudii fuit intelligere Sanctissimi Patris nostri N. Canonisationem iam toti mundo factam celebrem... Utinam hac occasione totus Ordo noster reflorescat ». Archives de l'abbaye de Parc, *Epistole F. Vlierden*, fol. 41.

6) Lettre de prélat Daischelet de Floreffe à Vlierden, prélat de Parc, 20 mai 1583 : « Officium erit de uno confessore pontifice ; et, quia totius Ordinis pater est ac patronus, festum triplex erit et solemne ». Arch. Gén. du Royaume à Bruxelles, arch. eccl., n. 9393, farde 6, n. 81.

7) Veuillez noter que nous parlons ici du *premier* office de saint Norbert. On le retrouve dans le Processionnel de 1584. Ce premier office fut changé peu d'années après. Pour l'évolution de cet office, nous renvoyons à l'étude spéciale sur ce sujet, que prépare notre confrère C. van Liempd, bibliothécaire de l'abbaye de Berne.

la composition. Il donna ordre de l'insérer dans le nouveau Processionnel de 1584 ⁸⁾.

Le Chapitre Général de 1584, le premier après la canonisation, porta un long décret sur la question, qui nous occupe. Avant tout, il exprima sa gratitude au Pape Grégoire XIII, pour avoir donné ordre de fêter saint Norbert. Il donna des instructions par rapport au jour et au mode de la fête. Il prescrivit d'insérer le nom de saint Norbert dans la formule courante du Confiteor. Enfin, il approuva l'office, composé par Despruets ⁹⁾.

Arrêtons-nous un instant aux instructions, données par le Chapitre sur la fête de saint Norbert. Cette fête, y est-il dit, se célébrerait le 6 juin, avec octave solennelle. Mais la date du 6 juin pouvant facilement coïncider avec la fête du très saint Sacrement ou avec un jour de cette octave, l'on donna ordre d'attendre, en pareille occurrence, jusqu'après l'octave du S. Sacrement pour célébrer la fête et l'octave de saint Norbert.

Le cas de coïncidence, d'ailleurs, n'était pas rare. En 1588 p.e. la fête du très saint Sacrement tombait précisément le 6 juin. Le prélat vander Heyden d'Averbode, ignorant peut-être du décret de 1584, jugea nécessaire de s'enquérir auprès du Vicaire de la circarie quel jour devait se fêter la saint Norbert ¹⁰⁾. Plus tard, l'on transféra la fête, comme on le sait, au 11 juillet.

8) A l'appui de l'assertion que Despruets lui-même a composé cet office, l'on peut citer de nombreux auteurs. Nous nous contenterons de citer Despruets, écrivant au prélat Lohelius de Strahov, le 30 mars 1588 : « Quod attinet ad officium (S. Norberti), compositum est a nobis et ad te missum per religiosum tuum anno elapso, et Franckofordiae et Augustae Vindelicorum cum Breviarijs et Processionalibus prostat ». Ed. J. Lepaige, o.c., p. 974. Voir encore une lettre des abbés de la Souabe à Despruets, 26 juillet 1593, éd. *ibid.*, p. 977.

9) Le décret se retrouve couramment dans les archives de nos abbayes. Il est édité e.a. par J. Lepaige, o.c., p. 971 et par C. L. Hugo, o.c., p. 443.

10) Vander Heyden au prélat Vlierden de Parc, le 14 mai 1588 : « Reverende Dne Vicarie et Confrater, Benevola salutatione premissa placeat R. V. nobis statim significare in quem diem ordinatum sit apud vos festum B. patris nri Norberti celebrare propter occurrentia festa... » Arch. Averbode, section I, reg. 150, fol. 101 v°. — Il est peut-être intéressant de donner la note suivante : on y verra comment la fête de saint Norbert se célébrait autrefois à Averbode. J'emprunte le texte à une note de die Voecht dans Arch. d'Averbode, section IV, reg. 173, fol. 95 r° : « Festum sanctissimi patris nostri Norberti anno 1605 incidebat in feriam 2. post trinitatem et habebat primas vespervas habita memoria de s. trinitate, et post vespervas semel atque iterum pulsatur maxima campana in honorem festi et per totum completorium ardent cerei in templo et a primis vespervis usque ad completorium sequentis diei ardent candelae 2

Ensuite, le Chapitre donna ordre de dire désormais à vêpres et à laudes le suffrage de saint Norbert et d'ajouter, dans la collecte *Propitiare* de tous les saints — on devait parfois la dire à la grand'messe — « et sanctorum confessorum Augustini et Norberti » après les noms des SS. Pierre et Paul.

Le suffrage de saint Norbert se trouve comme suit dans le Bréviaire Prémontré de 1598 :

Ant. Civitatis babilonicae inclytus colonus Norbertus, tortuosos vitae anfractus in aulis principum querens, tandem ubi abundavit delictum, superabundavit gratia Dei.

V. Ora pro nobis beate pater Norberte.

R. Ut digni efficiamur, etc.

Oremus. Deus, qui beatum Norbertum confessorem tuum atque pontificem vitae sanctimonia clarificasti, dono praedicationis verbi tui illustrasti, stupendorum miraculorum operatione foecundasti : da nobis, quaesumus, ut quae docuit memoria teneamus, et quae fecit tua ineffabili misericordia et eius interventione digne imitemur. Per Dominum ¹¹).

Dans le bréviaire de 1608 le suffrage est modifié comme suit :

Ant. Norbertus catholicae religionis propagator eximius, verae penitentiae praedicator, canonicae ac regularis Praemonstratensium disciplinae institutor egregius, Praesul a Deo destinatus antequam natus ; quae docuit in sermone, consummavit in opere.

V. Justus germinavit...

Oremus. Deus, qui beatum Norbertum, confessorem tuum atque pontificem verbi tui facundum praeconem effecisti et per eum Ecclesiam tuam nova prole foecundasti : praesta quaesumus ut eius piis

sevicee in altari S. Norberti. Ad Matutinas surgitur ad medium secundae ; quatuor canunt invitorium et ad Benedictus thurificatur et fit memoria de s. trinitate per antiphonam de Laudibus quia per octavas officium non habebat. In Matutinali Missa, que celebratur in choro S. Joannis, a^o 1606 duo sunt ceroferarij et unus thuribularius, ministri induunt dalmaticas et post introitum ceroferarij et thuribularius vadunt ad chorum et canunt cum reliquis. Non est festum in monasterio. In processione non erat conventus in cappis, sed in albis. Missa est sicut in Breviario habetur. Eo die non habetur concio. In mensa omnes fratres sedebant et ministri ministrabant. — Anno 1606 festum S. Norberti incidit in feriam 3. post octavam V. Sacramenti, ita ut integrum officium per octavas habuerit et festum Barnabe quod incidebat in dominicam infra octavas Sabbatho die celebrabatur et in j. vespers Ana. *Norbertus* sola et memoria dominice precedentis festum Barnabae ».

11) Dans un bréviaire du seizième siècle, dont le prélat Veltacker fit usage en 1572, l'on trouve, ajouté à la main, le même suffrage, mais avec le verset : *Amavit eum... Stolum...*

suffragantibus meritis quod ore simul et opere docuit te adiuuante exercere valeamus. Per Dominum.

Puis, comme nous le disions, le Chapitre Général donna ordre d'insérer le nom de saint Norbert dans le Confiteor.

L'ancienne formule du Confiteor était très courte.

Le bréviaire des Prémontrés de Saxe (1504) donne la suivante :

Confiteor Deo omnipotenti et beate Marie et omnibus sanctis et vobis fratres quia peccavi cogitatione, locutione et opere. Ideo precor te beata virgo Maria et vos omnes sancti Dei et vos fratres orate pro me.

Le Diurnale de 1543 donne une formule similaire :

Confiteor Deo omnipotenti et beate Marie virgini et omnibus sanctis eius et vobis Fratres, quia peccavi cogitatione, locutione et opere, mea culpa. Ideo precor te beata virgo Maria et vos omnes sancti et vos fratres orate pro me.

On retrouve cette formule jusque dans le Missel Prémontré de 1578, comme suit :

Confiteor Deo omnipotenti et beatæ Mariæ et omnibus sanctis et vobis fratres quia peccavi cogitatione, locutione et opere. Mea culpa. Ideo precor te, virgo Maria et vos omnes Sancti et vos fratres orate pro me ¹²⁾.

Et voici quelle est la formule depuis le Chapitre Général de 1584.

Confiteor Deo omnipotenti, beatæ Mariæ semper Virgini, beato Joanni Baptistæ, beatissimis apostolis Petro et Paulo, sanctis confessoribus Augustino et Norberto, omnibus sanctis et tibi, Pater, quia peccavi cogitatione, locutione et opere, mea culpa. Ideo precor beatam Mariam semper Virginem, beatum Joannem Baptistam, beatos apostolos Petrum et Paulum, sanctos confessores Augustinum et Norbertum, omnes sanctos et te, Pater, orare pro me ad Dominum Deum nostrum ¹³⁾.

On inséra le nom de saint Norbert aussi dans la Litanie de tous les Saints. Dans le Processionnal de 1584 on trouve l'invocation « Sancte Norberte, ora pro nobis » entre celles de S. Hilaire et de S. Gaston.

Puis, dans le martyrologe de l'abbaye de Prémontré, on ajouta une longue commémoration de saint Norbert, au 6 juin : « In Saxonia

12) La même formule se trouve dans le Missel de 1530. Dans le Missel de 1518 la formule omet le « mea culpa ».

13) La formule se trouve ainsi dans l'*Ordinarius Averbodiensis*, l.c., fol. 63 r° et dans le ms. de die Voecht, l.c., reg. 173, fol. 175 r°

Civitate Partenopoli Magdeburgensi, depositio beati Norberti confessoris, Praemonstratensis monasterij primi patris fundatoris et eiusdem ordinis institutoris et propagatoris, miraculis et doctrina clari; qui, assumptus in archiepiscopum Magdeburgensem, Innocentium tertium — sic — a Roma exulem, ab imperatore Luitero in sanctam sedem Romae restitui sollicitè curavit; ex qua expeditione vir Dei reversus, administrato octo annorum spatio sapienter et fideliter archiepiscopatu, fratribus astantibus benedictione data, millesimo centesimo tricesimo quarto sexta Junij quievit in Domino et in monasterio beatae Mariae Magdeburgensis sui Ordinis sepultus est ¹⁴).

Les Prémontrés les plus fervents ne se contentèrent cependant pas de ces différentes marques de vénération envers leur fondateur. L'une des abbayes les plus ferventes du temps, celle de Parc, proposa d'instituer une solennité hebdomadaire en l'honneur de saint Norbert ¹⁵). Ce vœu serait comblé plus tard, lorsqu'on institua l'office votif de saint Norbert.

6. Les « Vies de saint Norbert » après 1582.

La canonisation du notre saint fondateur provoqua une abondante moisson d'écrits hagiographiques. Citons les principaux.

Citons en premier lieu Antoine van Rode van Grasen, celui-là même, qui avait donné le branle pour la canonisation.

Van Rode, comme nous l'avons dit auparavant, s'était donné comme tâche de préparer une bonne biographie de saint Norbert. Ce devait être, ce semble, une bonne édition de la Vita B. Un extrait d'une lettre du prélat Vlierden à Despruets donne sur ce point quelques précisions intéressantes ¹). L'ouvrage de van Rode, portant l'ap-

14) Ms. 9 de la Bibl. mun. de Soissons, fol. 49 v°.

15) Vlierden de Parc à Despruets, février-mars 1584 : « Et pro futuro Ordinis nostri incremento, reformatione atque meliori successu iudicavi expedire uti in honorem sancti Patris nostri N. semel in septimana cantaretur sacrum summum et ab omnibus illa die pro bono communi totius Ordinis oraretur ». *Epistole varie F. Vlierden, l.c.*, fol. 43 r°

1) Vlierden écrit à Despruets, févr.-mars 1584 : « religiosum quendam nostrum fratrem Anthonium Rodium dictum extimulavi ut eius — Norberti — vitam, que penes nos erat ab ignoto auctore mendose nimis conscriptam, ad varia exemplaria tam scripta quam impressa recognoscendam; quem laborem, ita nostro hortatu lubens suscepit, et adiutus cuiusdam nostre universitatis et facultatis opera peregit. Libenter sic eandem ex nostro consilio V. R. P. dedicat ac offert in grati animi, quod pro sollicitatione canonisationis et diligentia

probation de Molanus, semble avoir été prêt pour l'impression ; mais la mort prématurée de son auteur arrêta la publication. Vander Sterre, publiant la *Vita Norberti B* en 1623, profita du labeur de van Rode et obtint communication de son manuscrit ²⁾.

La première « Vie » publiée après 1582 est celle de Barthélémy Honorius van Eersel, de l'abbaye de Floreffe, curé à Helmond. Cette Vie fut écrite en vers élégiaques, et publiée en 1584 chez Scheffer à Bois-le-Duc ³⁾. Nous n'avons pas pu voir un exemplaire de cet ouvrage, et nous sommes au regret de ne pas pouvoir en donner quelques détails. Cette Vie est pourtant intéressante à plus d'un point de vue. En 1581-1582 Honorius fit le voyage de Rome. Il peut y avoir appris des choses importantes par rapport à la canonisation. Son projet d'écrire une Vie peut dater de son séjour à Rome, et présente de ce fait un intérêt particulier. Honoré avait été sous-prieur à Floreffe et était curé à Helmond depuis 1567 à peu près. Il avait quelque quarante ans lorsqu'il composa son ouvrage ⁴⁾. En 1587 il envoya un exemplaire au prélat van der Heyden d'Averbode, et reçut de celui-ci une lettre cordiale de remerciements ⁵⁾.

En 1599, Michel Malcorps, religieux de l'abbaye d'Heilisse, publia une autre Vie latine de saint Norbert. Son ouvrage se compose d'un petit volume in —12°, sans pagination, et comptant 46 feuillets. Voici le titre complet :

singulari adhibita totus ordo debet, argumentum evidens. Qui labor quidem nondum prelo datus est nec omnino dabitur nisi a V. R. P. consilio et auctoritate, eo quod ignoremus si alius similem laborem de V. R. P. iussu suscepit ; quod ut significare ne dedignetur oramus ». *Varia Epistole F. Vlierden, l.c.*, fol. 41 r°.

2) « Nam praeter manuscriptum Parcense Domini Antonij Grasij Parcensis Canonici (cui etiam doctissimi Domini Molani manus aliquoties addita, quod et eidem probatum fuit) pro recognitione hujus Vitae usus est — Vander Sterre — vetustissimis exemplaribus manuscriptis ». Pol. de Hertoghe, *Notationes in Vitam S. P. Norberti*, p. 276.

3) Voir L. Goovaerts, o.c., t. I, p. 234.

4) Quelques détails sur son curriculum vitae se trouvent dans l'élection abbatiale de Floreffe en 1578. Voir Arch. Gén. du Royaume à Bruxelles, Enquêtes eccl., reg. 96, fol. 114.

5) « D. Bartholomaeo Honorio pastori Helmondensi, qui R. Dno miserat librum per se compositum. — Venerabilis Dne Pastor, Literarium munus quo nos honoratus es libenti ac grato animo recepimus, atque eo magis quod a religioso ac confratre nostri ordinis candidati provenerit est quod maximas habemus gratias, conatui interim tuo et industrie plurimum gratulantes... Bene valeat D. T. et nos suis precibus usque commendatos habeat. Diestemij Ipsa Cinerum (1 mars) 1587 ». Arch. Averbode, section I, reg. 150, fol. 58 v°.

Divi / Norberti / Archiepiscopi / Magdeburgensis / Praemonstratensium Fundatoris, / Vita. / Auctore / F. Michaelae Malcorpio Fosiano, Praemonstra-/tensis apud Helissemenses instituti. / Leodij, / Typis Christiani Ouvverx, S. C. Typ. jurati. / M.D.XCIX.

Peu après 1582, Malcorps était entré comme novice à Heilissem. On lui donna deux livres : les Statuts de l'Ordre et la Vita Norberti manuscrite. Il étudia cette dernière avec avidité, composa sa « Vie » peu de temps après. Plusieurs confrères lui demandèrent de pouvoir la copier. En 1598 le prélat Braes d'Heilissem décida de la faire publier ⁶).

Après Honorius d'Eersel, un autre religieux de Floreffe, Gaspar Gellius, publia une Vie de saint Norbert.

Gellius avait étudié à Cologne et à Louvain. A Louvain, il avait séjourné dans le Collège des Prémontrés, tout en suivant les cours chez les Jésuites. Comme on le sait, plusieurs Prémontrés, e.a. le prélat Vlierden de Parc, avaient fait de même. Devenu maître des novices à Floreffe, il passa à la cure de Houthaelen. Etant curé, il obtint le grade de bachelier en théologie de l'université de Louvain. Plus tard, il devint curé de Lagemierde ⁷).

Voici le titre de son ouvrage :

Iasparis / Gellii Diestemii / Floreffiensis / Abbatiae Canonici / Poemata sacra. / Lovanii, / Apud Jo. Bapt. Zangrium / A° M.D.I.O.

Dans la préface, l'auteur déclare avoir écrit son ouvrage après Malcorps. Apprenant la publication de la Vie par Malcorps, il décida de ne pas continuer ce qu'il avait commencé. Mais son prélat, van Eersel, lui donna ordre de poursuivre. Il le fit donc, et dédia son ouvrage à l'abbé-général François de Longpré et à l'abbé van Eersel de Floreffe.

On le voit : la Vita Norberti était de livre de chevet des jeunes religieux d'après 1582. La plupart d'entre eux ne se découvrit pas la vocation d'écrire une nouvelle Vie du saint, mais tous la lisaient avec avidité. Dans les archives de chaque abbaye, l'on trouvera facilement la trace de ce que nous disons ici. Les archives d'Averbode conservent encore la Vita B Norberti, transcrite par le religieux de Résimont, vers 1600 ; la bibliothèque royale à Bruxelles possède un manuscrit semblable, originaire de l'abbaye de Parc ⁸).

6) Voir l'introduction de Malcorps, fol. 2 r° et v°.

7) Voir les déclarations de Gellius dans les élections abbatiales de 1578 et 1592 : *I.c.*, Enquêtes eccl., reg. 96, fol. 115 et reg. 911, fol. 153 r°.

8) C'est le cod. 11448, avec cette note : « Me usus est frater Petrus Scievaerts, Leeuwnensis nondum professus anno 1598 mai. Requiscat in pace. »

7. Les Reliques de saint Norbert.

En traitant longuement des reliques de saint Norbert, nous sortirions du cadre de cet article. Contentons-nous de quelques notes, relatives aux dernières années du seizième siècle.

Nous avons déjà parlé du réformateur Buschius. Il est un témoin autorisé pour dire que vers la fin du quinzième siècle, le corps de saint Norbert reposait toujours dans le sarcophage de l'église Sainte-Marie de Magdebourg ¹⁾. Les témoignages de ce genre ne sont d'ailleurs pas rares.

Depuis le jour où l'église Sainte-Marie passa aux Protestants, la question de la translation des reliques se posait. L'on sait toutefois que les Prémontrés de Magdebourg — catholiques ou non — conservaient avec un soin jaloux les reliques du fondateur. Peu à peu, les Prémontrés d'autres régions s'occupaient cependant de ces reliques. Et les religieux de Steinfeld semblent avoir les premiers conçu le plan de les faire transférer ²⁾. Probablement par leur entremise, l'attention du prélat Lohelius de Strahov fut attirée sur la question. Il en écrivit à Despruets, le 26 janvier 1588.

Le 30 mars suivant, Despruets lui donna les instructions nécessaires pour mener l'entreprise à bien. Il enjoignit à Lohelius de faire tout son possible pour enlever les reliques de l'église Sainte-Marie et de les faire transporter à Prémontré, après les avoir fait passer par Strahov. Il lui conseilla la plus grande prudence et insista de tout faire avec la plus grande discrétion. Les différentes parties du corps feraient l'objet de colis séparés et faits avec grands soins. Quant aux frais, Lohelius pouvait faire toutes les dépenses nécessaires, et en retenir le montant dans le paiement des tailles de l'Ordre. Tout en lui souhaitant plein succès, Despruets s'en remettait à la prudence de Lohelius pour pourvoir aux conditions de sécurité et de calme, dans lesquelles l'entreprise devrait être menée à bon terme ³⁾.

Lohelius fit-il des démarches ? Il ne faut pas en douter ⁴⁾. Mais, elles ne purent aboutir. Le motif paraît en devoir être cherché à Magdebourg même. Le prévôt de Sainte-Marie, protestant, semble avoir voulu ouvrir, vers 1590, le sarcophage de saint Norbert. Il

1) Voir Leibniz, *Script. Brunsv.*, t. II, p. 836. Hanovre, 1710.

2) J. Lepaige, *o.c.*, p. 408.

3) La lettre de Despruets est éditée par J. Lepaige, *o.c.*, p. 974.

4) Voir le témoignage de J. Vander Sterre, *Echo S. Norberti triumphantis*, p. 51.

espérait y trouver, paraît-il, des objets de valeur. Il l'ouvrit donc. Mais, à peine avait-il commencé, qu'on perçut une odeur extraordinaire. Le prévôt n'osa pas continuer... Peu de temps après, il mourut assez subitement. Était-ce un châtement du saint ?

Le récit, nous en convenons volontiers, est largement légendaire. Mais il prouve que les protestants de Sainte-Marie s'occupaient eux-mêmes du corps de saint Norbert, au temps où Lohelius aurait dû l'enlever de Magdebourg. Alors, ne nous étonnons pas qu'il n'ait pu aboutir ⁵⁾.

Au cours de 1591 un religieux de Steinfeld, Kessel, vint s'établir à Sainte-Marie de Magdebourg. Après lui, d'autres Prémontrés s'y rendraient pour reconstituer, si possible, une communauté Prémontrée. De ce fait, Despruets disposait d'un moyen sûr pour apprendre des détails sur les reliques de notre saint fondateur. Et il apprit bientôt que les reliques étaient intactes, mais que les protestants ne leur vouaient aucune vénération ⁶⁾. Il décida d'entreprendre de nouvelles tentatives pour arriver à une translation.

Par lettre du 6 avril 1596 il chargea le prélat Feyten de Saint-Michel d'Anvers de faire tout son possible pour transférer les reliques en lieu sûr. Il pourrait les transférer dans sa propre abbaye, mais les ferait transporter ultérieurement à Prémontré. Le général lui donnait tous droits pour s'allier l'aide nécessaire. Il lui conseilla surtout de tout faire dans le plus grand secret ⁷⁾.

Mais Feyten ne put rien faire. Il avait besoin de toute son énergie pour administrer convenablement une abbaye ruinée et sans ressources. Il ne disposait même pas du personnel nécessaire pour assurer la bonne marche de sa propre maison. Comment eût-il pu entreprendre une tâche si délicate et si lourde comme la translation de ces reliques ?

Despruets mourut quelques mois après sa lettre au prélat Feyten. Il était parvenu à faire canoniser saint Norbert. Il ne lui fut pas donné d'assister au triomphe de sa translation.

Quelques années après, de nouvelles inquiétantes circulaient parmi les Prémontrés de France. Les protestants de Magdebourg, disait-

5) Nous avons emprunté le récit légendaire à A. Fabius, *Narratio translata...*, fol. R r^o. Ajoutons que Fabius lui-même n'attache pas trop de foi au récit. Le P. Kessel, de Steinfeld, arriva à Magdebourg en 1591, et nia que la mort du prévôt ait été provoquée par une « vengeance » du saint.

6) Voir la lettre de Despruets au prélat Feyten de Saint-Michel d'Anvers, éd. J. Lepaige, o.c., p. 408.

7) Lettre éd. *ibid.*, p. 408.

on, avaient entendu parler des efforts des Prémontrés pour faire transférer les reliques. Et ils auraient caché le corps de saint Norbert sous un grand amas de pierres ⁸⁾.

Ces nouvelles fantaisistes furent bientôt démenties par des informations plus exactes, empruntées aux religieux de Steinfeld. Le corps de saint Norbert était toujours à Magdebourg et était bien conservé ⁹⁾. La translation ne pourrait toutefois pas se faire avant 1627.

Averbode.

P. Emile VALVEKENS, o. Praem.

8) S. Lairuelz écrit en 1603 dans son *Optica Regularium* : « Porro fertur nunc hoc sepulchrum esse multa lapidum congerie coopertum ab haereticis Magdeburgensibus, cum deprehendissent voluisse Ordinis nostri procures illud transferre ». *Optica*, p. 376.

9) Voici l'information de J. Vander Sterre, *Leven van den H. Norbertus* (1623), p. 349 obtenue « ex informatione accepta a Religiosis Steinfeld. » : Le corps de saint Norbert repose « in eenen crocht daer toe ghemaect in een eerlyck graf oft tombe diemen 't een deel siet soo men in de grotte comt : ende 't ander deel te weten het hooft met de borst van den heyligen Norbertus comt onder den Autaer van het heyligh Cruys ».

DE LOTGEVALLEN VAN HET ST. NORBERTUS-OFFICIE

Algemeen beschouwde men tot nu toe Jean Despruets, die onze Orde van 1573 tot 1596 als generaal bestuurde en die in 1582 de canonisatie van St. Norbertus verkreeg, als den eenigen opsteller van diens officie. Dit bleek nog voor kort in het huisorgaan der Brabantsche Circarie « Pro Nostris », waar mede aan de hand van Hugo, Madelaine e.a. de geschiedenis van Norbertus' liturgische vereering zeer beknopt uiteengezet werd ¹⁾. Zelfs zou men geneigd kunnen zijn, ten gunste van die meening een uitspraak aan te halen van een generaal kapittel ²⁾. Men mag het betreuren, dat aan allen in dezen een zeer belangrijk punt ontgaan is : het officie, opgesteld door Despruets, is in hooge mate gewijzigd door Jean Le Paige. Deze zelf deelt dit mede, waar hij omtrent dit officie zegt : « Quod quamvis Capitulum generale Anni 1584 approbaverit, fuit nihilominus postmodum jussu et autoritate tam Capituli generalis Anni 1605 quam Reverend. Domini Francisci a Longo Prato Praemonstrat. Abbate et generali Praefecto, in aliquibus immutatum. Nam sublatis Antiphonis, quas idem Dominus Despruetis constituerat in primis Vesperis et Matutinarum Nocturnis, illas cum Hymno Festa lux claro, et Oratione, quae in Breviario per me ad formam Sacrosancti Concilii Trident. Anno Domini 1608 restituto, sunt, quaeque nunc in usitato ordinis Breviario habentur, substitui » ³⁾.

Uit deze autobiographische notitie van Le Paige, die ook aan den ijverigen spurder Goovaerts ontgaan is ⁴⁾, blijkt, dat we bij

1) Fr. Milo van Park, Inleiding op het officie van Sint Norbertus, *Pro Nostris*, t. V, [1933], p. 49-53.

2) ... *probavitque capitulum generale officium a reverendissimo Domino Praemonstraten. in honorem praefati Divi Norberti compositum*... Voorbericht op het Norbertus-officie in het brevier van 1598. Ook de volgende tekst van Le Paige wijst daarop.

3) J. Le Paige, *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, p. 405. Parijs 1633.

4) L. Goovaerts, *Ecrivains, artistes et savants de l'Ordre de Prémontré*,

het Norbertus-officie rekening hebben te houden met de twee personen, die rond de eeuwwisseling zoo'n belangrijke rol speelden in de ontwikkeling der Ordesliturgie. Op hun verschillend standpunt wordt een goede kijk gegeven in het artikel van E. Valvekens, dat juist aan dit keerpunt in onze liturgie gewijd is ⁵⁾. Aan den eenen kant Despruets, die « de heropbloei van de Orde zocht te bewerken door het teruggaan naar de traditioneele Orde-geest, die leeft in haar liturgie » ⁶⁾, na hem en gedeeltelijk tegenover hem Le Paige, de man der gelijkshakeling, die dat werk op velerlei gebied weer te niet deed en die voor de Orde meer heil verwachtte van een nauwere aansluiting, — ook in liturgicis — bij Rome.

Wij zullen thans laten zien, wat ieder voor de liturgische verandering van zijn Vader heeft bijgedragen. De veranderingen echter, die misschien nog na 1631 zijn aangebracht, worden niet behandeld, tenzij voor zoover ze hebben doorgewerkt tot in het vorige brevier van 1892/96 en het nieuwe van 1930. Zoo blijven we over 't algemeen binnen de eerste 50 jaar van het Norbertus-officie ⁷⁾.

Gebruikt werden bij dit onderzoek :
het processionale van 1584 ⁸⁾

t. I-IV. Bruxelles 1899-1917 spreekt noch onder Despruets noch onder Le Paige over het aandeel van dezen laatsten.

5) E. Valvekens, Un tournant dans l'histoire de la liturgie prémontrée. *Analecta Praemonstratensia*, t. III, [1927], p. 241-263.

6) *Pro Nostris*, l.c., p. 50.

7) Tot deze beperking werden we mede gebracht, omdat we tot nu toe zelfs geen volledige inventaris van de Praemonstratenser liturgische boeken bezitten.

Daar we ons tot het officie beperken, kunnen we afzien van een bespreking van de secreta en de postcommunio, alsook van Despruets' Prosa.

8) Titel : *Processionale, secundum ritum Ecclesiae et Ordinis Praemonstratensis. Parisiis, Apud Viduam Iacobi Kerver, via Iacobaea, sub signo Unicornis. M.D.LXXIII*. Colophon : *Explicit Processionale secundum usum candidissimi ordinis Praemonstratensis, iussu et auctoritate Reverendissimi Patris D. Ioannis de Pruetis, Sacrae Theologiae Professoris et Abbatis Praemonstratensis, totiusque ordinis ejusdem capituli et generalis reformatoris recens aeditum [sic], repurgatum, ac in multis adauctum : Sumptibus tamen honestae viduae defuncti Iacobi Kerver, dum viveret Bibliopolae Parisiensis impressum atque consummatum. Anno incarnationis Dominicae, Millesimo quingentesimo octuagesimo quarto. Mense Iunio. Deo laus et gloria*. De onjuiste opgave bij L. Goovaerts, o.c., t. IV, p. 270, wiens zegsman zich blijkbaar door het foutieve jaartal op het titelblad liet misleiden, daar hij het colophon niet had ingezien werd voor E. Valvekens, l.c., p. 243 aanleiding om een tweede uitgave van het processionale te postuleeren. Met recht is hij echter zeer voorzichtig in zijn formulering : viduae Iacobi Kerver in den titel van het processionale van 1574 en Sumptibus ... Iacobi Kerver in den titel van het Missaal van 1578 (vgl. *Anal. Praem.*, l.c., p. 243, n. 8) kon reeds tot voorzichtigheid manen.

- het brevier van 1597 ⁹⁾
 het brevier van 1598 ¹⁰⁾
 het diurnale van 1604 ¹¹⁾
 het brevier van 1608 ¹²⁾
 het brevier van 1621/26 ¹³⁾
 het brevier van 1621/31 ¹⁴⁾.

9) Vgl. *Anal. Praem.*, l.c., p. 251. Het exemplaar in onze Abdij heeft in den titel : *candidissimi ... Praemonstratensis*. Blijkens het slechts eenmaal voorkomen van het officium defunctorum en den custos op de laatste bladzijde van het pars hiemalis als één boekdeel bedoeld.

10) Titel : *Breviarium secundum ritum candidissimi ordinis Praemonstratensis. Auctoritate Reverendiss. D. Francisci a Longo Prato, totius eiusdem ordinis generalis editum ac repurgatum. Pars (Aestivalis). Venundantur Parisiis apud societatem Typographicam librorum Officij Ecclesiastici, ex decreto Concilij Tridentini, via Iacobaea. Cum privilegio eiusdem Reverendiss. domini Praemonstraten. 1598. Colophon : Finis partis (Aestivalis) Breviarj secundum usum candidissimi ordinis Praemonstraten. iussu et auctoritate Reverendissimi patris Francisci A Longo Prato Praemonstraten. et vallis secretae, Abbatis dignissimi, totiusque eiusdem ordinis generalis reformatoris vigilantissimi, recens editi : industria vero atque studio fratris Petri de Rivo Praemonstraten. Collegij Ordinis praefati Parisiis siti Prioris, a multis mendis, quibus antea scatebat, diligenter repurgati, multisque locorum sacrae scripturae, sanctorumque patrum notationibus antea a fratre Martino Burlerio doctore Theologo eiusdem ordinis collectis fideliter illustrati. Deo laus et gloria. 1598.*

De opgave van Goovaerts, l.c., t. IV, p. 233 n. 20 : apud Haeredes Jac. Kerver is wel ingegeven door Le Paige, l.c., p. 22. — Zie ook *Anal. Praem.*, t. IX, [1933], p. 154.

11) Titel : *Diurnale Praemonstratense, Cum Psalterio. Reverendissimi D. D. Francisci a Longo Prato, Abbatis Praemonstratensis, totiusque eiusdem Ordinis generalis reformatoris iussu editum. Labore vero f. Ioannis le Paige, S. Theol. Baccal. restitutum et compositum. Parisiis. Apud Societatem Typographicam Librorum Officij Ecclesiastici ex Decreto Concilij Tridentini, via Iacobaea. Cum Privilegio eiusdem Reverendissimi D. D. Abbatis Praemonstratensis. 1604. Colophon : Explicit Diurnum secundum usum sacri Monasterij et Ordinis Praemonstratensis, iussu et auctoritate Reverendissimi D. D. Francisci A Longo Prato eiusdem candidiss. Monasterij et Ordinis Capituli ac Reformatoris generalis editum : lucubrationibus vero et vigiliis F. Ioannis le Paige, S. Theol. Baccalaurei, Praemonst. Canonici, eiusdemque Ordinis Procuratoris Syndici restitutum et compositum. 23 Mensis Iunii 1604. Laus Deo Beataeque Virgini Matri. — Bij Goovaerts, l.c., t. II, p. 8 n. 1 slechts een algemeene vermelding, t. IV, p. 220 niet vermeld. Algemeene vermelding ook bij Le Paige, l.c., p. 988. Het colophon ook *Anal. Praem.*, t. IX, [1933], p. 155. — In de *Bibliotheca*, p. 989 drukt hij zijn benoemingsbrieven tot Syndicus der Orde van 8 Mei 1605 af.*

12) Vgl. *Anal. Praem.*, t. III, [1927], p. 254-255.

13) Vgl. *t.z.p.* p. 261 n. 17) en n. 18).

14) Naast het brevier, waarover in de vorige noot, bezit de Abdij Berne nog een

Met uitzondering van het brevier van 1608, dat welwillend door de Paters Bollandisten ter inzage werd gezonden, bevinden zich al deze boeken in de bibliotheek der abdij van Berne.

Waar dit eenigszins dienstig scheen, werd de tekst uit het Leven overgenomen, onder aangeven voor de Bollandisten ¹⁵⁾ van bladzijde kolom en tusschen haakjes met Romeinsche cijfers het hoofdstuk ; voor v. d. Sterre ¹⁶⁾ van bladzijde en tusschen haakjes met arabische cijfers, het hoofdstuk. De verwijzing naar v. d. Sterre is gegeven ten gerieve van hen, die niet altijd de beschikking hebben over de Bollandisten. Bovendien wordt het vinden van een passus in de Bollandisten er door vergemakkelijkt, daar deze de kapittel-indeeling van v. d. Sterre in margine aangeven.

De volgorde van de behandeling is geheel aangewezen door den bouw van het officie. Voorop gaat de Oratie, in haar ouden en om de vergelijking in haar nieuwen vorm, daar deze in bijna ieder van de kerkelijke getijden voorkomt.

Daarop volgen, in den vorm daaraan door Despruets gegeven, telkens met hun varianten :

I. De eerste Vespers en wel :

1. De antiphonen
2. Het responsorium *Magnus inter magnos*
3. De hymne *Norberte pater insignis*
4. De *Magnificat*-antifoon.

II. De Metten en wel :

1. Het *invitatorium*
2. De hymne *Optatus votis omnium*

pars aestivalis in grooter formaat met hetzelfde colophon. De titel is : *Breviarium ad usum sacri et canonici Praemonstratensis ordinis. Reverendissimi in Christo Patris ac Domini Petri Gossetii Abbatis Praemonstratensis totiusque eiusdem Ordinis Capituli generalis auctoritate novissime correctum ac emendatum. Pars aestivalis. Lutetiae Parisiorum, Sumptibus Sebastiani Cramoisy, via Iacobaea, sub Ciconiis. M.DC.XXXI. Cum privilegio Regis.*

Er in en er achter bijgebonden vindt men bladen met als koptitel : *Supplementum prioris Breviarii Sacri et Canonici Ordinis Praemonstratensis*. Dit supplement bevat o.a. den tekst voor het feest van Norbertus' translatie. Enkele aanwijzingen doen vermoeden, dat het vooral voor de Brabantsche Circarie bedoeld was. De aanduiding *prioris Breviarii* kan er op wijzen, dat het betrekkelijk jong is en dat het dit oudere brevier in overeenstemming moet brengen met het nieuwe.

15) *Acta Sanctorum Junii* t. I., ed. Palmé, Parijs 1867.

3. De antiphonen
4. De lessen, mede in verband met epistel en capitula
5. De responsories.
- III. De Lauden en wel :
 1. De antiphonen
 2. De Benedictus-antiphon.
- IV. De tweede vespers, Magnificat-antiphon.
- Dan komen de bijdragen van Le Paige, wederom volgens hun plaats in het officie :
- V. De eerste Vespers.
 1. De antiphonen
 2. De hymne : Festa Norberti dies haec triumpho met haar versikel
 3. De Magnificat-antiphon.
- VI. De Metten.

De antiphonen.

Tenslotte als toegift
- VII. De Suffragia en de Octaafviering.

DE OUDE EN DE NIEUWE ORATIE.

De Oratie van Despruets ¹⁷⁾.

Deus, qui beatum Norbertum confessorem tuum atque Pontificem vitae sanctimonia clarificasti, dono praedicationis verbi tui illustrasti et a) stupendorum miraculorum operatione foecundasti : da nobis quaesumus ; ut quae docuit memoria teneamus et quae fecit tua ineffabili misericordia et eius interventione digne imitemur.

De Oratie van Lepaige ¹⁸⁾.

Deus, qui beatum Norbertum Confessorem tuum atque Pontificem

16) Joannes Chrys. vander Sterre, *Vita S. Norberti, ... notationibus illustrata a Polycarpo de Hertoghe*, Antverpiae, 1656.

17) 1584, 1597, 1598 en Suffragium 1604. a. et] om. 1597, 1598.

18) Vanaf 1604. a. facundum praeconem] praeconem eximium Suppl. op 1631 en volgg.

b. eiusdem piis suffragantibus]

eius piis suffragantibus Suffr. 1604, Suffr. 1608.

eius intercedentibus 1621/26, 1621/31.

eiusdem suffragantibus Suppl. op 1631 en volgg.

verbi tui facundum praeconem a) effecisti et per eum Ecclesiam tuam nova prole foecundasti : praesta quaesumus ; ut eiusdem b) piis suffragantibus meritis quod ore simul et opere docuit te adiuvante exercere valeamus.

Een der belangrijkste deelen van een officie is wel de Oratie, daar deze haar stempel drukt op ieder van de kerkelijke uren.

Wanneer we nu de Oratie van Despruets vergelijken met die van Le Paige, dan zien we aanstonds, dat de gedachten niet veel verschillen. Toch wint de jongere het in vele opzichten van haar voorgangster. Deze is eenigszins overladen, de nieuwe daarentegen is rustiger van gang en reeds in haar eerste gedeelte evenwichtiger van constructie. Het Romeinsch brevier (niet het Praemonstratenser) heeft op 30 September, Sint Hieronymusdag, de tweede helft : praesta quaesumus ut eius suffragantibus etc. Het *per eum Ecclesiam tuam nova prole foecundasti* doet aangenaam bekend aan uit de oraties van andere ordestichters en brengt op die keurig-indirecte wijze Norbertus' werkzaamheid als zoodanig naar voren. Het is dan ook begrijpelijk, dat deze vorm zich, met een enkele lichte en gelukkige wijziging, tot op heden heeft kunnen handhaven.

Indien ergens, dan is bij Norbertus het instrumentaalpartikel *per* op zijn plaats ; want als Norbertus zijn eerste ideaal had kunnen verwezenlijken, dan zou zonder twijfel de Praemonstratenser Orde niet zoo ontstaan zijn als nu onder de wondere leiding van Gods Voorzienigheid het geval is geweest ¹⁹⁾.

Bij verschillende Ordestichters vinden we in de Oratie de termen foecundare en proles of zinverwante woorden, maar juist dezen vorm vinden we in het Romeinsch Missaal slechts bij St. Alphonsus (2 Augustus) en bij St. Joannes de Deo (8 Maart). Deze laatste is in 1630 zalig verklaard, terwijl Gregorius XV reeds in 1621 de oratie en de lessen voor het feest van St. Norbertus heeft goedgekeurd en bevolen, ze in te lasschen in het Romeinsche brevier bij de eerste nieuwe oplage ²⁰⁾. We kunnen dus de prioriteit van Norbertus' oratie als vaststaand beschouwen en mogen Le Paige geluk wenschen met de keurige formule, die hij gebracht heeft. Den term foecundasti vond hij bij zijn voorganger, maar hij had een zeer gelukkig oogenblik, toen hij van de expresse vermelding van Norbertus' wonderdaden afzag en aan foecundasti zijn eigen-

19) Vgl. de helaas al te gedrongen uiteenzetting van H. Heijman, Rondom den Augustinusregel, *Augustiniana*, p. 106-126. Tongerloae 1930.

20) Le Paige, l.c., p. 406-407.

lijke beteekenis teruggaf, die hij nog beter deed uitkomen door het nova prole. De volheid der nieuwe formule is geenszins in strijd met de Romeinsche soberheid ; wie dat zou meenen, vergelijkte haar slechts met de passage van de nieuwe Prefatie voor Overledenen, waar het heet : et dissoluta terrestres huius incolatus domo aeterna in coelis habitatio comparatur. Geen van de drie bijna synonieme woorden kan daar gemist worden, zonder het geheel te schaden.

De oratie van Norbertus staat thans in het Romeinsch brevier in haar jongsten vorm, dien ook de Ordesbrevieren na dat van 1621/31 geven. Daar het nu moeilijk aan te nemen is, dat de oratie, sinds ze in het Romeinsch brevier een plaats vond, nog een wijziging heeft ondergaan, ligt de veronderstelling voor de hand, dat zij daar van het begin af dien vorm heeft gehad. Maar dan moeten de laatste en fijnste veranderingen ook aangebracht zijn voor 7 Sept. 1621, den datum van Gregorius' besluit, hetzij door Le Paige zelf, hetzij — en voor deze veronderstelling voelen we het meest — door de consultoren van de Ritencongregatie. Ook de hierboven vermelde Praefatie heeft het onderzoek van een fijngeschoold Romeinsch oor niet zonder wijziging doorstaan, toen zij was uitgekozen om overgenomen te worden in het Romeinsch Missaal ²¹).

21) Het Proprium van het Bisdom Haarlem heeft op 13 Februari de volgende Oratie :

Deus, qui beatum Amandum Pontificem verbi tui praeconem eximium fecisti : concede propitius ; ut quod ore simul et opere docuit, te adjuvante exercere valeamus.

Het Proprium van Breda heeft op 6 Februari de Oratie :

Deus, qui beatum Amandum Pontificem verbi tui praeconem eximium effecisti et per eum plurimas gentes Ecclesiae tuae aggregare voluisti : concede propitius ; ut quod ore simul et opere docuit, te adjuvante exercere valeamus.

De overeenkomst is te groot, om niet aan ontleening te denken. Maar welke Oratie heeft tot voorbeeld gestrekt aan de andere ? Het is mij nog niet mogen gelukken, den ouderdom der Amandus-oratie te bepalen.

Voor haar prioriteit kan men aanvoeren, dat de vereering van Amandus eeuwen ouder is dan die van Norbertus. Van den anderen kant kan men tegen haar hooge oudheid inbrengen, dat Propria van Roermond, van Grimbergen, en zelfs van S. Michiel te Antwerpen een eigen Oratie van Amandus hebben, die met de Bredasche absoluut niets gemeen heeft. Bovendien moet dan aangenomen worden, dat Le Paige den tekst nog eenigszins bedierf door zijn lezing : facundum praeconem.

Hoe dit ook zij, we kunnen tot nader order vasthouden aan de oorspronkelijkheid van et per eum Ecclesiam tuam nova prole fecundasti. Natuurlijk is het niet uitgesloten, dat nog eens uit een of ander Proprium dezelfde formule te voorschijn zou komen, maar het is practisch onmogelijk, daarnaar een onderzoek in te stellen.

I. 1. DE VROEGERE ANTIPHONEN DER EERSTE VESPERS ²²⁾.

.....
1. Beatus Norbertus in via peccatorum non stetit, nec in cathedra pestilentiae sedit.

2. Sed in lege Domini voluntas eius, eamque meditabatur die ac nocte.

3. Fuit tamquam lignum secus decursus aquarum plantatum, fructum dedit in tempore suo. a)

4. Omnia quaecumque fecit foeliciter evererunt.

5.

Ideo resurget in iudicio et in consilio iustorum sedebit.

Psalm 1.

Beatus vir qui in via peccatorum non stetit et in cathedra pestilentiae non sedit.

Sed in lege Domini voluntas eius, et in lege eius meditabitur die ac nocte.

Et erit tamquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo :

... et omnia quaecumque faciet prosperabuntur.

[Non sic impii...]

Ideo non resurgent impii in iudicio : neque peccatores in consilio iustorum.

De Antiphonen der eerste Vespers werden door Despruets ontleend aan psalm 1, die als een passende inleiding op het gansche psalterium de zedelessen ervan samenvat in een pakkende schildering van de twee wegen, het lot van den rechtvaardige en dat van den goddelooze.

I. 2. HET RESPONSORIUM DER EERSTE VESPERS ²³⁾.

.....
Magnus inter magnos exiguus inter parvos, illustris inter nobiles, modicus inter ignobiles, omnibus denique omnia factus.

¶. Erat enim vir Dei Norbertus aspectu hilaris, vultu serenus,

Vita ²⁴⁾.

Magnus inter magnos et inter parvos exiguus ; inter nobiles illustris et inter ignobiles rusticanus... omnibus denique omnia factus (1 C. 9).

Erat enim homo aspectu hilaris, vultu serenus, sermone iu-

22) 1584, 1597, 1598. a. plantatum] add. : quia 1597, 1598.

23) In 1608 was aangewezen het resp. na de 3^e les : Vir Dei zelo.

24) AASS l.c., p. 808 B (1), v. d. Sterre, l.c., p. 3 (1).

sermone facundissimus, conversatione placidus, convictu affabilis, cundus, conversatione mansuetus, societate affabilis.

Het responsorium der eerste Vespers brengt ons, in woorden van de vita, een aantrekkelijk portret van Norbertus' persoonlijkheid. Het strekt tevens tot bewijs, dat Despruets bij zijn Antiphonen terecht gelijkenis gezien had tusschen Norbertus en het ideaal beeld van den rechtvaardige. — Al gelden de woorden van de Vita op de eerste plaats Norbertus' natuurlijke deugden, deze vormden toch ook een gunstigen bodem voor een rijk bovennatuurlijk leven.

I. 3. DE HYMNE : NORBERTE PATER INSIGNIS ²⁵⁾.

I. II. III.

1	Norberte pater insignis, Vota nostra suscipe :		
3	Et in sedibus beatis Fac tuos quiescere :	a	- -
5	Qui cœlestibus donaris Nos tenebris eripe.	b c	q c
2	Tu pervigil Dei cultor, Tu Christi testis fidus,		
3	Tu veritatis defensor, Candidi splendor cœtus,	d	d
5	Cupiditatum sopitor, Sanguine fide clarus.	e f	r f
3	Sacratus illuxit dies, Quo Redemptor omnium		
3	Tibi iustas reddi vices Laborum fidelium		
5	Voluit et inter cives Collocare cœlitum.	g	g

25) De hymne, met haar varianten, vindt men op de twee volgende bladzijden.

4	Hic est dies vere laetus,	h	h
	Et cunctis optabilis,		
3	Quo Norbertus Praesul Sanctus		
	Gloria redimitur,	i	s
5	Et vultui Dei Patris	j	j
	Pro nobis praesentatur.	k	k

- 5 Adiunctus est Patriarcha
Choris Apostolicis,
3 Qui semper fulsit ut lampas
In obscuris tenebris :
5 Hostium fraudes et technas
Suis vincens meritis.

6	Gloriae splendor paternae	l	t
	Nos gementes aspice :	m	-
3	Et familiam Norberti,	n	n

Deze hymne vindt men in 1584, 1597 en 1598 voor beide Vespers en voor de Lauden; in 1604 met variant a voor de Lauden; in 1608 met de varianten uit kolom II voor de beide Vespers; in 1621 en later met die uit kolom III in de Lauden. De rangschikking der varianten in kolommen is geschied om de gelegenheid te geven, iedere versie als doorlopend geheel te lezen.

- a. Fac tuos requiescere
- b. Qui coelestium potiris
- c. Nos terrenis eripe.
- d. Tu veritatis assertor
- e. Cupiditatum destructor
- f. Bino clarus stemmate.
- g. Te locare coelitem
- h. Hic dies est ter beatus
- i. Corollis praecingitur
- j. Atque throno summi Regis
- k. Glorioso sistitur.
- l. Gloriae splendor paternae
- m. Nos gementes respice
- n. Tuique gregem Norberti
- o. Ut pupillam protege
- p. Quo possimus in aeterna
- q. Qui coelestibus potiris
- r. Cupiditatum domitor
- s. Laurea redimitur
- t. Splendor paternae gloriae
- u. Summe pastor dirige
- v. Ut is tandem in coelestia
- w. Deducatur pascua. Amen.

Tibi fac famulari :	o	u
5 Ut possimus in aeterna	p	v
Recipi palatia. Amen.	-	w

In de hymne : Norberte pater insignis treft men enkele lichte
reminiscenties aan, b.v. :

3/2 Quo Redemptor omnium	Jesu Redemptor omnium
6/1 Glorïae splendor paternae	Splendor paternae gloriæ

Het brevier van 1930 biedt zoovele van het oorspronkelijke afwijkende lezingen, dat het beter leek, deze versie onmiddellijk als een doorlopend geheel te laten volgen.

- 1 O Norberte, clare Pater,
Vota nostra suscipe :
- 3 Fac in sedibus supernis
Nos tecum quiescere :
- 5 Cœli gaudiis potitus,
Nos terrenis eripe.
- 2 O fidelis cultor Dei,
Testis Christi sedulus,
- 3 Solers vindex veritatis,
Albi splendor Agminis,
- 5 Victor es cupiditatum,
Bino clarus stemmate.
- 3 Dies candidus illuxit,
Quo Redemptor omnium,
- 3 Tibi justas reddi vices
Tot laborum voluit,
- 5 Atque demum inter cives
Te locavit cœlitum.
- 4 Ter beatus iste dies,
Et cunctis optabilis,
- 3 Quo Norbertus, Sanctus Praesul,
Redimitus laurea,
- 5 Ante thronum Christi Regis
Gloriosus assidet.
- 5 Est adjunctus Patriarcha
Choris Apostolicis :
- 3 Semper nituit, ut lampas,
In obscuris tenebris :
- 5 Fraudes hostium et technas,
Suis vicit meritis.
- 6 Jesu, splendor, virtus Patris,
Nos gementes aspice ;
- 3 Et Norberti tui gregem,
Summe Pastor, dirige,
- 5 Ut tandem in cœlestia
Deducatur pascua. Amen.

resp. uit het Commune Confessoris Pontificis ad Matut. e.a. en uit de feriaalhymne der Lauden van Maandag.

Belangrijker zijn de punten van overeenkomst met de Augustinus-hymne :

1/1 Norberte pater insignis

Magne pater Augustine

/2 Vota nostra suscipe

Precum vota suscipe...

2/2 Vooral zooals in var. d. :

Tu veritatis assertor

2/1 Amatorem paupertatis
Te collaudant pauperes,
Assertorem veritatis
Amant veri iudices

6/3 als var. n en s :

Tuique gregem Norberti
Summe pastor dirige

1/5 Atque rege gregem tuum
Summum decus praesulum.

De gedachten zijn slechts zeer weinige. Men begint, waar men weer zal eindigen : in de eerste strophe richt de bede om in den hemel te komen zich tot Norbertus, in de laatste strophe, die slechts zwak doxologisch is, tot Christus. In de tweede strophe worden we verrast door een aanzet tot litanie-vorming, maar dit lyrisch begin gaat onverwacht weer over in een rustiger toespraak, die in de vierde strophe zelfs doet vergeten, dat men zich tot hiertoe direct tot Norbertus gewend had. Of we misschien moeten besluiten, dat twee verschillend gedachte hymnen of proeven van hymnedichting, hetzij dan van Despruets of ook van een ander, aaneengelascht zijn ²⁶⁾ ?

De versie van 1608 doet iets klassieker aan met 2/6 var. f. stemma en 4/4 var. i. corollis en 1/6 terrenis i. p. v. tenébris. Een herinnering aan ps. 16 Custodi me Domine ut pupillam oculi, tevens versikel der Completen, biedt nog 6/4 var. o.

De vorm van 1621, die de hardheid der verzen iets gelijkmatiger verdeelt dan die van 1584, is gebleven tot de laatste omwerking van 1930.

Deze kenmerkt zich door een ongewone vlotheid. Alleen den voorlaatsten regel, die een weinig uit den band springt, had men in het gareel kunnen houden door b.v. een combinatie van 1621 en 1584 : ut is tandem in aeterna.

26) Ook het rijm is in 1-3 beter bewaard dan in 4-6.

Bij de bewerking is van den vorm der voorgangers slechts zeer weinig bewaard gebleven :

uit 1584 : $1/2$; $3/2$, 3 ; $4/2$; $5/2$, 4 ; $6/2$;

uit 1608 : $1/6$, $2/6$;

uit 1621 : $6/4$, 6 ;

benevens 3 omzettingen van 1584 : $4/3$; $5/1$, 5.

Toch moet men voor de verklaring van $2/6$ bino clarus stemmate teruggrijpen op 1584, tenzij de aanhef van vele heiligenlevens de richting heeft gewezen, waarin men moet zoeken.

I. 4. DE VROEGERE MAGNIFICAT-ANTIFOON DER EERSTE VESPERS ²⁷⁾.

Vita ²⁸⁾.

.....
Civitatis Babylonicae inclytus
colonus Norbertus : tortuosos
anfractus a) in aulis principum
quaerens : tandem ubi abundavit
delictum, superabundavit gratia
Dei.

Inclytus Babyloniae colonus
— circumferebatur Norbertus in
medio Babylonis multiplicibus et
tortuosis anfractibus — ut ubi
peccatum abundavit superabun-
darit et gratia (R. 5).

De Magnificat-antifoon bestaat uit enkele los naast elkaar gestelde teksten der Vita ; misschien vindt iemand hun stroefheid juist geschikt om den droeven toestand van Norbertus te schetsen, waaruit hij door Gods genade gered werd. Hoe dan ook, zij vraagt ons, deel te nemen in de vreugde om den verloren zoon, die teruggekeerd is tot het vaderhuis.

II. 1. HET INVITATORIUM ²⁹⁾.

Augustinus-officie.

Magnus Dominus et laudabilis
valde a)

Magnus Dominus et laudabilis
valde et sapientiae eius non est
numerus,

27) 1584, 1597 officie en suffragium, 1598 officie en suffragium, 1604 eerste suffragium.

a. tortuosos] tortuosus 1597 off., tortuosas 1598 suffr.

28) AASS l.c., p. 809 A (1), v. d. Sterre, l.c., p. 4 (1) — AASS l.c., p. 809 A (1), v. d. Sterre, l.c., p. 5 (2) — AASS l.c., p. 809 B (1), v. d. Sterre, l.c., p. 9 (2).

29) 1584, 1597, 1598.

a. valde] add. : et sapientiae ejus non est numerus 1608 en volgg.

qui de coenoso mundi gurgite
suum vocavit Norbertum.

qui de tenebris gentium
lumen Ecclesiae suae vocavit
Augustinum.

Het invitorium neemt de gedachte van de Magnificat-antiphon weer op : Norbertus' terugkeer uit den draaikolk der zondige wereld.

Reeds in zijn oorspronkelijken vorm draagt het de verwantschap met het Augustinus-Invitorium op het voorhoofd, al mist men er de kunstige tegenstelling de tenebris — lumen Ecclesiae. Ook het et sapientiae eius non est numerus, dat later werd toegevoegd, is door diezelfde tegenstelling bij Augustinus veel zinrijker.

II. 2. DE HYMNE OPTATUS VOTIS OMNIUM DER METTEN ³⁰⁾.

	I.	I.	III.
1 Optatus votis omnium			
Venit dies clarissimus,		b	b
Quo Patris nostri spiritum			
Suscepit orbis Dominus,			
2 Hic nativum linquens solum			
Praemonstratum se contulit, ..		c	c
Ubi Deo totus servit,		d	d
Fallax revincens saeculum. ..			j
3 Vitam degit angelicam			
Gradu incedens praevio,		e	e
Ut tantum sequatur ducem			
Canonicorum concio.			

30) 1584, 1597, 1598. De variant uit kolom I is van 1584, die uit II zijn van 1608, uit III van 1621 en volgende.

- a. Albi vestibus indici
- b. Dies adest clarissimus
- c. Praemonstratum laetus petit
- d. Totus ubi Christo servit
- e. Gradu relucens praevio
- f. Tollamus ergo canticis
- g. Bonorum Patrem omnium
- h. Poscamus omnes criminum
- i. Te summe Rector saeculi
- j. Fallax declinans saeculum
- k. Et veniam prece humili

4 O grande nobis gaudium,
 Coenobitarum speculum,
 O decus Archipraesulum,
 Norma Vitae credentium !

5 Agamus ergo gratias	f	f
Albi vestitus indici : a	g	g
Et veniam prece dulci		k
Rogemus Patrem omnium	h	h

6 Te, huius Rector saeculi	i	i
Precatur ordo candidus,		
Ut Norberto suo duci		
Jungatur in caelestibus. Amen.		

Optatus votis omnium is een eenvoudige hymne, zonder eenige pretentie, die misschien daarom juist zoo goed voldoet. Met enkele lichte wijzigingen heeft zij zich tot nu toe kunnen handhaven.

Na een vlotte evocatie der feestgedachte bepaalt men zich bijna uitsluitend tot de Premonstreitsche periode uit Norbertus' leven ; slechts vluchtig wordt herinnerd aan zijn komst uit den vreemde en aan zijn later bisschopsambt.

Evenals bij de hymne Norberte pater insignis komt de strophenvorm overeen met die van de Augustinushymne van het corresponderende uur.

Vers 5/2 Albi vestitus indici — var. a. Albi vestibus is wel een drukfout — doelt wel op de H. Maagd, die in een visioen het witte kleed zou hebben geschonken. Le Paige, die dit vers wijzigde is zelf een voorstander van deze meening ³¹⁾ en heeft ze tot uitdrukking gebracht in zijn hymne Festa lux claro. Misschien moeten we de reden van de verplaatsing juist zoeken in het historisch karakter dier hymne, waar zoo'n gebeurtenis daar niet onvermeld mocht blijven. Met het nieuwe vers bereikte hij tevens, dat de gedachten in deze strophe eenvoudiger blijven, alleen tot God gericht en dat de hymne in haar geheel statisch is, vrij van eigenlijk historisch gebeuren, de schildering van een periode.

Vers 3/2 var. e. Gradu relucens praevio beantwoordt aan een tekst van het Leven, waar gesproken wordt over de geestelijke leiding, die Norbertus in Premonstreit aan zijn leerlingen gaf : quod

31) Le Paige, l.c., p. 372, 762.

docebat velut aquila provocans ad volandum pullos suos (Dt. 32) operibus demonstrabat ³²). De weg naar deze verklaring wordt gewezen door het oudere Gradu incedens praevis, dat daarom wel den voorkeur verdiende.

II. 3. DE VROEGERE ANTIPHONEN DER METTEN ³³).

1. Multiplicati sunt qui tribulant me, multi insurgunt adversum me.

2. Multi dicunt : contrarius es operibus nostris.

3. Domine susceptor meus, gloria mea et exaltans caput meum.

4. Nemo propheta sine honore, nisi in patria.

5. O quam pretiosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona.

6. Qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur.

7. Dulcedine mirabili eloqui divini demulcebat populum.

8. Nec satiebatur illis diebus oratione et praedicatione verbi Dei.

Ps. 3 Domine quid multiplicati sunt qui tribulant me : multi insurgunt adversum me.

Multi dicunt non est salus ipsi
Sap. 2. [in Deo eius.
contrarius est operibus nostris.

Ps. 3 Tu autem Domine susceptor meus es, gloria mea et exaltans caput meum.

Mc. 6 Non est propheta sine
Mt. 13 honore nisi in patria sua.

R. 10 Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona.

Is. 52 Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et praedicantis pacem : annuntiantis bonum.

Mt. 5 Qui autem fecerit et docuerit hic magnus vocabitur in regno coelorum.

Augustinus-officie, 6e ant. der Metten.

Nec satiebatur illis diebus dulcedine mirabili, considerare altitudinem consilii divini, super salute generis humani.

32) AASS l.c., p. 823 B (IX), v. d. Sterre, l.c., p. 103 (24) ; Vita A leest zelfs praemonstrabat.

33) 4 Geciteerd AASS l.c., p. 811 B (II), v. d. Sterre, l.c., p. 21 (4).
9, AASS l.c., p. 816 (V), v. d. Sterre, l.c., p. 60 (13).

9. Erat assiduus in vigiliis, Vita Erat... patiens in vigiliis
gratus in verbis, sedulus in la- sedulus in labore, gratus in ver-
bore, severus contra hostes bis... severus contra hostes Ec-
clesiae. clesiae.

De vroegere antiphonen van den eersten Nocturn zijn alle ontleend aan psalm 3. Juist voor de tweede wordt dit uitdrukkelijk aangegeven in het brevier van 1597 en 1598, al zijn dan ook de schriftwoorden, die er het grootste deel van uitmaken, ontleend aan een plaats uit de Wijsheidsboeken, die ook in de Vita worden aangehaald.

De antiphonen van den tweeden Nocturn zijn uit het Nieuwe Testament; de vierde wordt ook in het Leven geciteerd; de vorm van de vijfde doet zien, dat niet de door Paulus geciteerde Isaïas-plaats rechtstreeks bedoeld is. Voor 7 en 8 liet zich geen aanwijzing vinden in het Leven, wel echter een parallelplaats in de 6^e antiphon bij Augustinus, terwijl de laatste weer uit het Leven stamt.

De eerste drie antiphonen zijn wel gekozen in betrekking met de moeilijkheden, die Norbertus ondervond in den eersten tijd na zijn priesterwijding en misschien nog kort daarna, toen hij als prediker rondtrok en in ieder wordt hemzelf een klaagwoord in den mond gelegd; de tweede schildert in schriftuurwoorden zijn prediking, zoo men wil eerst zonder succes in Duitschland, dan met meer succes daarbuiten en eindelijk in Prémontré; de laatste groep roemt hem in vrije bewoordingen.

II. 4. DE LEZINGEN VAN HET NORBERTUSOFFICIE.

Over de lessen van het Norbertusfeest zooveel als noodig is om den bouw van het officie te verstaan.

1597 brengt op het feest 6 lessen uit het leven, benevens 3 lessen uit een homilie van Beda Venerabilis. Vervolgens, Dominica infra Octavas vel in Octavis nogmaals 6 lessen uit het leven, benevens een homilie van Paus Gregorius.

De lessen zijn alle uit de z.g. vita B, met uitzondering van het einde der 6e op den feestdag, van de eerste en van het begin der tweede van de volgende groep. In deze toevoeging wordt verhaald, hoe Norbertus door Bartholomaeus, bisschop van Laon, werd rondgevoerd door het bosch van Thiérache en langs Foigny en Thénaille; hoe Norbertus na den nacht te hebben doorgebracht in het kapelletje van St. Jan Baptist 's morgens tot den Bisschop zegt:

« Hic, Domine Pater, remanebo : quoniam locum istum mihi scio a Deo fore destinatum. Hic requies et sedes mihi erit ; hinc per Dei gratiam salvabuntur multi. Nec tamen haec Ecclesiola eis sedes principalis erit : sed ex alia parte montis aedificabunt sibi mansionem, in qua requiescent. » Ten slotte nog, hoe Bartholomaeus zich door ruil den eigendom verwerft van den grond en dien bij akte overdraagt aan Norbertus.

1598 geeft op den feestdag zelf alles, zooals 1597 ; de tweede groep van 6 lessen is bestemd voor Dominica infra octavam. Evenals in 1597 komt men in het leven niet verder dan de overwinning op Tanchelm. Voor den octaafdag worden echter zes lessen genomen ex appendice *Canonicorum regularium Cappenbergensium* ³⁴⁾ en weer de homilie van S. Gregorius als in 1597.

In deze lessen vinden o.m. vermelding : de in Westphalia voorspelde hongersnood, waarbij Norbertus' vertrouwen op de schriftuurplaats : *Non affliget Dominus fame animam justi* (Prv. 10) voor hem en zijn medebroeders niet ijdel bleek ; het koortsvrij maken van een aspirant voor het kloosterleven ; het Augustinus-regel-visioen ; het H. Bloedwonder te Floreffe ; het wonder van den Servatiusdoek te Maastricht.

Met het brevier van 1608 begint de inwerking van het Romeinsch brevier voelbaar te worden. Tot dan toe treft men als regel in den eersten Nocturn een of ander stuk van een kerkelijk schrijver, hetzij preek of brief. Dat gaat nu anders worden : de eerste Nocturn blijft nu voorbehouden voor Schriftuurlezing, hetzij de scriptura occurrente, hetzij van de betrokken of toegepaste pericopen.

Voor de Mis van St. Norbertus was blijkens het brevier van 1598 ³⁵⁾ als Epistel aangewezen het Epistel de Communi, een passage uit Eccli. 44 en 45 ; dus zou volgens Romeinsch gebruik de eigen lezing van den eersten Nocturn dienen te zijn uit datzelfde gedeelte. En we vinden inderdaad aangegeven : 1° Les : Eccli. 39, 2° ib. 44 en 45, 3° ib. 45. De beide laatste lessen geven den tekst van het Epistel, doch laten van den Schriftuurtekst enkele verzen minder weg ³⁶⁾. Laten we reeds zeggen, dat de lessen van den eersten Nocturn van het feest sindsdien dezelfde zijn gebleven.

34) Deze Appendix vindt men in AASS l.c., p. 845-847, v. d. Sterre, l.c., p. 245-257.

35) We herinneren er aan, dat dit brevier ook de Missae familiares bevat ; vgl. *Anal. Praem.*, t. III, [1927], p. 246.

36) Zoo is het in verbis suis monstra placavit erin behouden, wat geschikt kon lijken voor Norbertus met den wolf (zie AASS l.c., p. 834 B [XIV], v. d. Sterre, l.c., p. 172-177 [38, 39]).

In dit verband wordt ook wel het beste gesproken over de capitula. 1597 en 1598 nemen alle capitula nog uit het commune ; 1604 geeft voor de I. Vespers den eersten zin van het Epistel, voor de Lauden den tweeden, voor de uurtjes en de II. Vespers de capitula de communi. In 1608 is de verdeeling volmaakt conform aan het Romeinsch gebruik : één capitulum voor I. en II. Vespers, Lauden en Terts : de eerste zin van het Epistel ; een ander voor de Sext meer uit het midden van het Epistel (hier is de tweede zin genomen) ; een derde voor de Noon : de slotzin van het Epistel. Het brevier van 1612 herneemt volledig de vrijheid : I. Vesp. : Eccli. 50, Laud. : ibid. ; Text. : ibid. 39 ; Sext. : ibid. 44 ; Non. : ibid. 45 ; II Vesp. : ibid. ³⁷). Deze orde der capitula is sindsdien gebleven.

Voor den III. Nocturn worden aangegeven twee lessen uit de Homilie van Venerabilis Beda, die echter met hun beide reeds langer zijn dan de drie uit 1597 en 1598 ³⁸).

De vierde tot zesde en de negende les zijn : Ex vita patris Norberti, archiepiscopi Magdeburgensis, Ordinis nostri Institutoris, ex veteri manuscripto monasterii Praemonstratensis, necnon ex Surio et aliis. Uit diezelfde Vita worden dan nog aangegeven : voor den 2^{en} tot den 5^{en} octaafdag telkens de tweede en derde les ; voor den 6^{en} (S. Bartholomaeus) de negende ; voor den 7^{en} (Ss. Basilides Soc.) de vierde tot zesde ; voor den Octaafdag wederom de vierde tot zesde plus de negende, zooals op den feestdag zelf. Les 7 en 8 zijn dan uit een homilie de Communi. Zodoende brengt dit brevier heel wat meer dan 1598. We vinden dan ook uit Vita B o.a. het visioen, dat Norbertus' grootheid aankondigt ; de plotselinge bekeering op den weg naar Freden ; de spin in de kelk ; Norbertus

37) Het Missaal van 1622, waarover *Anal. Praem.*, t. III, [1927], p. 260, heeft als epistel der feestmis een passage uit Eccli. 50 ; voor de votiefmis echter het middelste gedeelte van het epistel van 1598 (onder toevoeging weliswaar van den passus omtrent monstra placavit, die in dat Missaal ook in het Commune Abbatum behouden is, terwijl het Missaal van 1575 daar dien passus miste). Theoretisch zouden we dus de mogelijkheid open moeten houden, dat het brevier van 1598 ons alleen kan inlichten omtrent het epistel der votiefmis ; practisch echter, vooral in het licht van Le Paige's romeinsche strevingen, mogen we als zeker aannemen, dat tot 1608 het epistel der feestmis hetzelfde was als in de votiefmis.

38) Opvallend is, dat de lessen uit het brevier van 1608 ook bij andere officies aanmerkelijk langer zijn dan in 1597 of 1598. Misschien was ook dit niet vreemd aan de slechte ontvangst, die het overal ten deel viel.

Voor de volledigheid zij ook nog aangestipt, dat in 1621 andere homilieën in gebruik gekomen zijn.

als vredeftichter en beftrijder van den duivel ; het kruisvisioen ; het Paaschwonder te Würzburg ; de keuze tot en het leven als aartsbiffchop van Maagdenburg.

Omtrent de keuze der plaats wordt nog medegedeeld, dat Norbertus zoowel voor Foigny als voor Thénaille de gefchiktheid voor kloosterbouw uitsprak en dat die ook later gevolgd is ; het visioen van de H. Maagd, die de plaats en het witte kleed aanwijst en bevel geeft, de pauselijke goedkeuring te vragen.

Uit het Appendix der Cappenbergers vinden we, thans ingelascht in het levensverhaal, het Augustinusregel-visioen ; de hongersnood in Westphalen ; de koortsverdrijving ; de Servatiusdoek benevens Norbertus' benoeming tot raadsman van keizer Lotharius en de voorspelling van den opftand in Augsburg.

In het brevier van 1621 zijn de volgende lessen aan het leven gewijd : de 4^e tot 6^e op den feestdag en den Zondag onder het octaaf ; telkens de 2^e en 3^e op de andere octaafdagen. Een overzicht van het geheele leven wordt geboden, maar veel beknopter dan in 1608 en alleen aan de hand van de Vita B. Slechts grondruil, Augustinusvisioen, een terloops vermelden van Maria's verfchijning alsook de voorspelling omtrent Augsburg bleven. Deze lessen hebben tot en met het brevier van 1892 gediend. In dat van 1930 zijn de lessen ontleend aan de Vita A.

II. 5. DE RESPONSORIES ³⁹⁾.

1. Dum autem a) vir Dei ju- Vita.
venis paternis divitiis affluens b) aura favoris humani — cum mi-

39) De responsoria komen in alle brevieren voor, behalve in het Diurnale van 1604. Dit heeft alleen het 9^e resp., daar dit ook in de tweede Vespers voor de hymne gezegd wordt.

Resp. 1.

a. autem] om. Suppl. op 1631 p. 33 en volgg. brevieren.

b. affluens ... subito] affluens superfluoque vestitu serico et magno equorum apparatu auram populi captaret, quodam die solo puero comitatus incederet ; subito Suppl. op 1631 p. 21, — affluens magna saeculi vanitate ac pompa vitam traduceret et quodam die uno secum assumpto puero ad vicum Freden properaret ; subito Suppl. op 1631 p. 33 en volgg. brevieren.

c. est tibi] tibi est 1597, 1598.

d. recalitrare] calcitrare 1608 en volgg.

Vita : AASS l.c., p. 808 A (I), v. d. Sterre, l.c., p. 5 (1) — AASS l.c., p. 808 A (I), v. d. Sterre, l.c., p. 5-7 (2).

Resp. 2.

auram populi captaret superfluo
vestitu serico et magno equorum
apparatu incederet : subito den-
santur nubes, micant fulgura,
terrent hominem tonitrua, vocem
monentis servi audit : Norberte,
quo vadis ?

ro tam equitaturae quam sericae
vestis apparatu procederet... su-
bito densantur nubes... terrent
tonitrua, micant fulgura... non
destitit... servus praedicare :
Norberte, quo vadis ?... manus
enim Domini valida contra te...
Dominus enim... quasi diceret :
Durum est tibi contra stimulum
calcitrare (Act. 9)...

Ÿ. Manus enim Domini valida
est contra te : ideo durum tibi

e. nauseans] despuens 1608 en volgg.

f. sequere] persequere 1892, 1930.

Vita : AASS l.c., p. 808 (I), v. d. Sterre, l.c., p. 8-9 (2).

Resp. 3.

g. divini] om. 1597, 1598, 1608, 1621/26, 1621/31 tekst (het Suppl. op 1631 heeft het weer).

h. et] om. 1608 en volgg.

Vita : AASS l.c., p. 811 (II), v. d. Sterre, l.c., p. 17-18 (4) — AASS l.c., p. 813-814 (IV), v. d. Sterre, l.c., p. 36 (7).

Resp. 4.

i. fertili] om. 1608 en volgg.

j. cilicia] cilicina 1608 en volgg.

Vita : AASS l.c., p. 814 B (IV), v. d. Sterre, l.c., p. 42 (9) — AASS l.c., p. 814 B (IV), v. d. Sterre, l.c., p. 42-43 (10).

Resp. 5.

Vita : AASS l.c., p. 814 B (IV), v. d. Sterre, l.c., p. 45 (11) — AASS l.c., p. 815 A (IV), v. d. Sterre, l.c., p. 46 (12).

Resp. 6.

k. redibant] reducebat 1597, 1598.

Vita : AASS l.c., p. 817 A (V), v. d. Sterre, l.c., p. 59 (13) — AASS l.c., p. 816 B (V), v. d. Sterre, l.c., p. 56 (13).

Resp. 7.

l. vallem] add. : ergo 1608 en volgg.

m. veniens] inveniens 1608 en volgg.

Vita : AASS l.c., p. 825 A (X), v. d. Sterre, l.c., p. 118 (27).

Resp. 8.

n. undecim milium] Ursulae et sociarum 1930.

Vita : AASS l.c., p. 822 B (VIII), v. d. Sterre, l.c., p. 99 (23).

Resp. 9.

o. fugat] destruit 1608 en volgg.

p. sufflando] exsufflando 1608 en volgg.

q. sui] om. 1608 en volgg.

r. monasticae] regularis 1621/31, regulari 1892, 1930.

Vita : AASS l.c., p. 830 A (XIII), v. d. Sterre, l.c., p. 159 (34).

est c) contra stimulum recalciare d).

2. Perterritus homo Dei quasi e somno evigilans et foetorem mundi nauseans e) dolore cordis tactus dixit : Domine, quid me vis facere ?

¶. Desine a malo et fac bonum : inquire pacem et sequere f) eam.

3. Vir Dei divini g) amoris zelo accensus et incalescente in praecordiis igne Spiritus sancti verbum Dei opportune et h) importune praedicare coepit.

¶. Proferebat enim de thesauro Dei nova et vetera (Mt. 13) et factus est aliis odor vitae in vitam et aliis mortis in mortem.

4. Deposita rerum temporalium fertili i) sarcina et pauperibus Christi erogata abnegans semetipsum, arctiori tramite Christum secutus est.

¶. Pede igitur nudo et tunica cilicia j), pallio poenitentis indutus incedebat.

5. Potestate praedicandi verbum Dei ubique a summo Ecclesiae praesule sibi data : nec aspera hiems, nec inedia, nec corporis lassitudo eum a sancto praedicationis proposito avocare potuit.

¶. Rediens autem vir Dei cum exultatione, manipulos sementis Christi, ad Praemonstratae pau-

Surgit homo quasi de gravi somno...

tactus dolore cordis... dicere coepit intra se : Domine quid me vis facere (Act. 9) ? Et statim quasi responderetur : Desine a malo et fac bonum ; inquire pacem et persequere eam (Ps. 36).

Vir Dei zelo divini fervoris accensus, incalescente in praecordiis ejus igne Spiritus sancti, ... coepit... proferre de thesauris sapientiae et scientiae Dei — praedicans omnibus et annuntiatus verbum Dei opportune ut dicitur et importune (2 Tim. 4).

2 C. 2. sumus... aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitae in vitam.

Venditis... omnibus... et pauperibus erogatis considerans quod nudam crucem nudus utique sequi deberet... proprietatem... pauperibus erogavit... Deposita itaque funditus et rejecta sarcina rerum temporalium... arduam et sublimem sanctae vitae aggreditur viam. Pede igitur nudo, tunica lanea, et pallio... solo Christo duce...

Dedit ei... facultatem praedicandi verbum Dei, non solum ubi prius praedicaverat, verum etiam ubique terrarum vellet et posset Tanta quippe... homo ille charitate in Deum flagrabat, ut eum nec frigoris asperitas, nec famis inedia, nec corporis lassitudo, ab eo quod coeperat, revocaret.

pertatis suae domicilium portabat.

6. Quasi tuba exaltabat vocem suam, annuntians populo gravi iniquitate scelera ejus : et quod praedicabat ore opere complebat, signis et virtutibus confirmabat.

¶. Catervatim fluebant populi ejusque monitis resipiscebant et discordes ad concordiam redibant k).

7. Quaerebat locum aptum vivendi et ambulandi in via Dei, in qua alius sic, alius sic ibat : Vallem l) Praemonstratam veniens m) exclamat : hic locus est, quem elegit nobis Dominus.

¶. Erat enim locus asperrimus, sentibus et paludibus plenus ; in spem tamen contra spem habitationi commodum speravit.

8. Corpora sanctarum undecim n) milium virginum, Geronis, ac duorum Ewaldorum, indicto Praemonstrati et Coloniae fratribus ieiunio : ad patrocinium suae Praemonstratae Ecclesiae invenit.

¶. Beatus ille servus cui revelata sunt sanctorum et sanctarum corpora.

Ps. 125. Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.

Quasi tuba exaltans vocem suam scelera peccantium annuntiabat (Is. 58) ; et quod praedicabat ore, demonstrabat opere ; et quod operabatur, signis et virtutibus confirmabat.

Is. 1. Vae... populo gravi iniquitate... multos etiam discordantes ad concordiam reducebat. — ... Tunc concursus populi omnis sexus, omnis aetatis, omnis conditionis, catervatim ad Ecclesiam confluens... et monita libentius suscipiebat.

Augustinus officie 6° responsorie.

Volebat enim conferenti aestus suos ut proferret quis aptus esset modus vivendi sic affecto ut ipse erat ad ambulandum in via Dei, in qua alius sic, alius sic ibat

Erat siquidem locus ille asperimus... arbustis et paludibus et ceteris incommoditatibus occupatus, nec quidquam patebat habile ad commorandum... Spem contra spem ponens (R. 4)...

Fratribus suis, quos secum habebat, et quos ibidem Deus illi contulerat, ieiunio indicto, hoc pretiosum donum Deo commendabat, quatenus venerabile patrocinium daret invenire.

Johannes Evang. 5° responsorie :

Beatus Apostolus, cui revelata sunt secreta coelestia,

Stephanus 6° responsorie.

Beatus homo, cui cœli pate-
bant.

9. Domi et foris daemonum
obsessiones in nomine Jesu fu-
gat o), in Paschate Herbipoli
caecam mulierem sibi oblatam
sufflando p) illuminat, insidias
hostium cavet, aemulorum ca-
chinno dissimulat, saevientis
populi et cleri sui q) mortis com-
minationes spernens, gratia Dei
victor evasit.

ÿ. Erat enim fide constantis-
simus et spe robustissimus, cha-
ritate ferventissimus et vitae
monasticae r) augendae inten-
tissimus.

eo de flatu dominici sanguinis
recenter perfuso sufflante

De wijzigingen in het eerste responsorie zijn van weinig belang. Ze hebben blijkbaar ten doel, om het vocem monentis servi verstaanbaar te maken, door in het voorafgaande mede te deelen, dat Norbertus enkel door een knecht begeleid werd. Zoowel dit responsorie als het volgende veronderstellen het wonderbare bekeeringsverhaal, dat volgens de Hertoghe ⁴⁰⁾ slechts in drie HSS (Morinensis, Praemonstratensis en Knechtstedensis) voorkwam. Hij drukt er zijn bevreemding over uit, dat de andere handschriften iets van zooveel belang weglaten en gaat dan verder : Hactenus in Surio et aliis legebatur haec conversio ; sed non intelligebatur, an per allegoriam dicerentur an vere sic accidissent. In responsoriis tamen Officii S. Norberti res obscure insinuabantur, donec beneficio Mss. Praemonstratensis et Morinensis cum omnibus partibus hanc in nostrum exemplar transsumpsimus. Accepimus etiam ab oculatis testibus in Archicoenobio Praemonstratensi eandem historiam conversionis visam aliquoties depictam, sed quae vetustate paene obsoleta sit : et referunt eandem cum Ioanne Le Paige etiam recentiores Scriptores. Ook in de lessen van 1597 en 1598 ontbreekt heel het Paulijnsch gekleurde bekeeringsverhaal en wordt als in de meeste handschriften het bekeeringsproces veeleer als iets geleide-

40) v. d. Sterre, l.c., p. 6 en p. 303-304.

lijks voorgesteld. Na de inlassching door Le Paige in 1608 is het bekeeringsverhaal in het brevier tot op heden gehandhaafd. (sinds 1930 uit de Vita A). Dat Le Paige ook in de laatste verandering van het responsorium de hand heeft gehad, zou goed overeenkomen met de voorliefde voor eigennamen, die hij bij de nieuwe antiphonen der metten aan den dag legt. In dat geval heeft hij waarschijnlijk niet in alles zijn zin gekregen, want in zijn levensbeschrijving van Norbertus stelt hij uitdrukkelijk, dat Norbertus bij zijn bekeering was « aetatis suae mediae (ut habet M. S. historia) id est anno trigesimo circiter tertio » 41).

Bij het zevende responsorie is de overeenkomst met Augustinus' zesde zeer duidelijk. De twijfel van Augustinus omtrent de juiste wijze om God te dienen is heel handig overgebracht op Norbertus' zoeken naar een geschikte vestigingsplaats. De uitroep staat in de Vita niet vermeld. Wel deelt de Hertoghe die geschiedenis mee « ex antiquo manuscripto Laudunensi et contemporaneo S. Norberto ». Na zijn verhaal sluit hij aldus : Haec totidem verbis manuscriptum vetus gestorum Episcopi 42). Le Paige geeft hetzelfde verhaal 43), met nauwere textuele aansluiting ook in zijn brevier.

Het woord *ibidem* in de parallelplaats op het achtste responsorie kan misschien slaan op Premonstreit, waar Norbertus een kerk wilde bouwen, maar waarschijnlijker is daarmee Keulen bedoeld, waar hij dan nieuwe gezellen verworven had. Dit komt overeen met het vervolg : *assumptis non post multum Reliquiis, collectoque Fratrum tam Clericorum quam laicorum collegio, quos Deo per verbum praedicationis genuerat* 44). Het woord *patrocinium* of *patrocinia* komt in dit hoofdstuk nog herhaaldelijk voor. Ook zijn natuurlijk de eigennamen in de Vita dezelfde.

Het tegenwoordige *vitae regularis* in het negende responsorie komt al vrij vroeg voor : in 1631. Le Paige levert een commentaar op die verandering, waar hij het verschil uiteenzet tusschen de beide ordines, de monastieke en de reguliere 45).

Een duidelijke betrekking tusschen de responsoria en de lessen of ook tusschen de responsoria en de antiphonen bestaat niet. Toch mag men ook hier weer het eerste drietal opvatten als voorafgaand

41) Le Paige, l.c., p. 366.

42) v. d. Sterre, l.c., p. 343-345. Bedoeld is het Liber Hermanni Monachi de Miraculis S. Mariae Laudunensis; vgl. ook AASS l.c., p. 848 A.

43) Le Paige, l.c., p. 372.

44) AASS l.c., p. 822 B (VIII), v. d. Sterre, l.c., p. 102 (25).

45) Le Paige, l.c., p. 70.

aan Norbertus' rondtrekken als prediker — het derde resp. ontleent zijn tekst aan den tijd van zijn optreden in de kapittelkerk te Xanten ; het vers is wel uit een later hoofdstuk, maar daar het tevens bijbelcitaat is, is dat geen bezwaar — ; de tweede groep Norbertus' missietochten ; de derde geeft de kloosterstichting en de verwerving der reliquieën. Het negende responsorie staat eenigszins los van de rest : het vermeldt Norbertus' voortdurenden afweer — domi et foris — van den plagenden duivel ; het Paaschwonder van Würzburg en zijn, we mogen gerust zeggen, wonderbaar ontkomen aan de lagen zijner vijanden. Dat we het responsorie zoo als alomvattend te zien hebben, daarop wijst ook het vers, dat op geen enkele bepaalde gebeurtenis betrekking heeft ; daarop wijst ook de formuleering in de 5° les uit het brevier van 1597 en 1598 — over Norbertus' zege op het concilie van Fritzlar — vergeleken met die van de vita :

ut victor adiuuante Dei gratia	Taliter igitur invictus adiuuante
recesserit.	se gratia divina recesserit ab
	eis ⁴⁶).

Het gelukkig doorstaan der Maagdenburgsche moeilijkheden daarentegen wordt zoo aangegeven :

et in tam evidenti mortis periculo
cum suae fidei integritate corporisque incolumitate invictus permansit ⁴⁷) en dus mogen we be-

sluiten, dat dit responsorium krachtens de bedoeling van zijn auteur, alomvattend is.

III. 1. DE ANTIPHONEN DER LAUDEN ⁴⁸).

1. Norbertus lucerna ardens	Erat enim lucerna ardens,...
super candelabrum positus omnibus qui in domo erant lucebat.	lumen non sub modio sed super montem positum (Mt. 5) ⁴⁹).
2. Antverpienses Tanchelina a) haeresi sacramentaria de-	... verbum Dei... propinare ⁵⁰).

46) AASS l.c., p. 814 (IV), v. d. Sterre, l.c., p. 39 (8).

47) AASS l.c., 842 (XVIII), v. d. Sterre, l.c., p. 228 (51).

48) a. Tanchelina] Tanchelmi 1930.

b. sane verbo Dei] verbo Dei sane 1608 en volgg.

c. orphanorum] add. : et 1597 en volgg.

49) AASS l.c., 829 A (XII), v. d. Sterre, l.c., p. 153 (33).

50) AASS l.c., p. 831 A (XIII), v. d. Sterre, l.c., p. 168 (36).

mentatos, sane b) verbo Dei propinato, ad fidei catholicae communionem reduxit.

3. Principibus Ecclesiae orphanorum c) viduarum curam suscipere persuasit.

4. Religionem Christi in Saxonia et Sclavonia tepescentem excitavit.

in Saxonia ubi Religio decaluerat et in Sclavonia ubi non erat ⁵¹).

5. Plaudentibus omnibus Archiepiscopus invitatus factus, ferocientem in se populum patienter tulit.

De antiphonen der Lauden kunnen we beschouwen als voortzetting van het overzicht van Norbertus' leven, dat bij het negende responsorie was opgeschort.

Den aanhef der eerste antiphoon vindt men zonder eenig verband met den kontekst in de Vita; de toevoeging omnibus qui in domo erant zou het zelfs voor de hand liggend maken, ze te verstaan van zijn leer en voorbeeld in Premonstreit. De tweede antiphoon heeft, zooals trouwens al de andere, slechts een vage overeenkomst met den tekst van het Leven. Bij de derde is het zelfs zeer onzeker, of wel op een bepaalde gebeurtenis wordt gedoeld. Veel meer wordt de bezorgdheid voor weduwen en weezen herhaaldelijk als een karaktertrek van Norbertus voorgesteld, al van het oogenblik af, dat hij op het concilie van Fritzlar verkondigde: Religio munda et immaculata apud Deum et Patrem haec est: Visitare pupillos et viduas in tribulatione sua ⁵²). Of en wanneer Norbertus vorsten heeft aangespoord om bijzonder de zorg voor de Kerk op zich te nemen, heb ik niet kunnen vinden ⁵³). Tenzij hier gedoeld wordt op Norbertus' invloed op Keizer Lotharius, waarop ook in de Magnificat-antiphoon der IIe Vespers het patrocinio suo

51) AASS l.c., 838 A (XVI), v. d. Sterre, l.c., p. 195 (46).

52) Jac. 1., geciteerd AASS l.c., p. 814 A (IV), v. d. Sterre, l.c., p. 38 (8).

53) Ook indien men Ecclesiae met Principibus zou verbinden, waartoe de intonatie der antiphoon, die deze twee woorden omvat, zou kunnen verleiden, dan nog zou men geen plaats daarvoor kunnen aanvoeren. Tenzij men het juist vernoemde Concilie van Fritzlar en zijn kerkvorsten zou bedoelen; doch daar was Norbertus' houding toch wel voor alles op zelfverdediging gericht.

sanctae Romanae Ecclesiae afflictae praestito kan slaan ; dan zou men het Principibus als een pluralis categoriae dienen te verstaan.

III. 2. DE BENEDICTUS ANTIPHON 54).

Parthenopolium suam civita-
tem pallio nostrae a) paupertatis
indutus pedibus nudis ingressus
verbum Dei alacriter praedicavit
et b) suae domus dispensatorem
fidelissimum et patrimonii Chris-
ti vindicem strenuum se exhibuit.

Vita 55).
pedibus nudis
Augustinus' 9^e respons. :
Verbum Dei ... alacriter ...
praedicavit...
August, 1^e Ant. der I. Vesp. :
dispensatorem strenuum et ci-
vem fidelissimum.

De Benedictus-antiphon staat slechts zwak in verband met de rest van het Officie, wat verklaarbaar is door de voorname plaats, die zij inneemt. Het schijnt wel, dat ook hier enkele reminiscenties aan het Augustinus-officie Despruets beïnvloed hebben. Doch daar wordt reeds in de Benedictus-antiphon Augustinus' dood vermeld.

IV. DE MAGNIFICAT ANTIPHON DER II VESPER 56).

Vir Dei suae paupertatis Prae-
monstrata domo religiose aedifi-
cata et canonico suo ordine con-
stituto Archiepiscopus factus
majorem tribulationem invenit et
patrocinio suo sanctae Romanae
Ecclesiae afflictae praestito be-
nedicens fratribus feliciter in
Christo dormivit a).

Vita 57).
in domo paupertatis
Augustinus Ant. Ad Bened.
obdormivit in pace
Augustinus Ant. ad Magn. II
coram positus fratribus ... dor-
mivit ...

De Magnificat-antiphon der tweede Vespers brengt nog eens de beide hoofdmomenten uit Norbertus' leven : de stichting van Praemonstreit en zijn archiepiscopaat naar voren, stipt nog even aan, wat hij voor het welzijn der geheele Kerk gedaan heeft, om dan

54) a. nostrae] suae 1597 en alle volg.

b. et suae] creditae 1608 en volg.

55) AASS l.c., p. 837 A (XV), v. d. Sterre, l.c., p. 187 (43).

56) a. dormivit] obdormivit 1608 en volg.

57) AASS l.c., p. 839 B (XVI), v. d. Sterre, l.c., p. 207 (48).

het officie te besluiten met de herinnering aan zijn zaligen dood.

Over de verwantschap met het Augustinus-officie geldt wat bij de Benedictus-antiphon gezegd is.

V. 1. DE NIEUWE ANTIPHONEN DER I VESPERS ⁵⁸⁾.

1. Laetare mater nostra Jerusa-
lem

quia sponsus tuus
dilectissimum filium
qui in regionem longinquam erra-
bundus a) abierat
obvius recepit Norbertum.

2. Hunc mater devotissima,
priusquam carne pareret mundo
divinitus est monita
Archipraesulum futurum
obsequia b) praestitutum Chris-
to.

3. Distulit tamen diu
conversionis gratiam,
quia tumens inanibus divitiis,
putabat coeli possidere regnum,
quod pia mens c)
paupertate spiritus
nititur d) apprehendere.

4. Surgens ergo,
regionis e) longinquae et
peccati circuitus ambulans
viarum Babylonis vir Dei
pertaesus
ivit recto tramite ad
Patrem (Lc. 15) et in terram pro-

Augustinus-officie.

Laetare mater nostra Jerusalem,
quia Rex tuus dispensatorem
strenuum et civem fidelissimum
de servitute Babylonis

tibi redemit Augustinum.

Hujus mater devotissima,
quem carne prius peperat mundo
caritatis visceribus postmodum
multo semine lacrimarum
genuit Christo.

Distulit tamen diu
baptismi gratiam,
quia tumens inani philosophia,
volebat humana ratione compre-
hendere,
quod pia mens
vivacitate fidei
nititur apprehendere.

Surgens autem
post multos circuitus errorum,
circuibat civitatem
per vicos et plateas,
quaerendo verum animae virum,
pro quo ne moreretur
dignum judicaret mori,

58) Vanaf 1604.

a. errabundus] om. 1608 en volgg.

b. obsequia ... Christo] et Christo obsequia maxima praestitutum 1608 en volgg.

c. pia mens] sola charitas 1608 en volgg.

d. nititur] potest 1608 en volgg.

stratus veniam exorat et f) ait : ut ejus semper
Domine quid me vis facere ? inhaereret amori.

5. Inventus namque
in salebris vitiorum
a custode civitatis
fulminis ictu sistitur
pallio vetustatis exuitur
stola prima induitur
et qui mortuus fuerat revixit
qui perierat inventus est.

Inventus igitur
a custodibus civitatis
et pallio vetustatis exutus
(diligenter pertractata cum illis
veritate)
quem desiderabat invenit et cas-
tis ejus amplexibus ardentem
inhaesit.

De nieuwe Antiphonen der I. Vespers zijn zoo getrouw mogelijk geborduurd op het patroon van die van St. Augustinus. Le Paige zelf komt dit getuigen, want in het diurnale van 1604 geeft hij aan : *Antiphonae sequentes super Psalmos cantatur [sic !] sicut Antiphonae quae scribuntur in primis Vesperis S. Augustini*. Het leek daarom goed, niet alleen de punten van overeenkomst aan te geven ⁵⁹⁾, maar ook de verschillen te laten uitkomen. Zoo kunnen we ons een gedachte vormen van de moeilijkheden, die Le Paige te overwinnen had.

Het was inderdaad geen gemakkelijke taak. De opsteller van de Augustinus-antiphonen is uitgegaan van de dubbel-symbolische liefdesverhouding tusschen den koning en de bruid uit het Hooglied. De eene maal is die bruid de Kerk, die dan wordt aangesproken als Jerusalem, de stad van Gods volk en zoo zinnebeeld der Kerk. (Dit geeft tevens de gelegenheid, om de dwalingen en zonde voor te stellen onder het beeld van de Babylonische gevangenschap). De andere maal is de bruid de ziel van den rechtvaardige, en daarom worden de gebeurtenissen van Augustinus' bekeering gekleed in de woorden, waarmee de bruid spreekt over haar omzwervingen in de stad, op zoek naar den beminde. In de toepassing op Augustinus (en zeker op Norbertus) zijn de vijandig gezinde wachters veranderd in behulpzame lieden. Zooiets was trouwens in dien tijd volkomen in orde : men hield ervan, de symbolische duidingen ook

e. *regionis ... viarum*] e *regione longinqua et viarum* 1608 en volg.

f. et ait] *dicens* 1608 en volg.

59) Zooals reeds ten deele geschied is door fr. Siard van Windberg, *Antiphonen van het Norbertus-officie. Pro Nostris*, t. V, [1933], p. 53. Deze geeft tevens een vromen commentaar op de antiphonen van Vespers en Metten.

binnen eenzelfde symbolisch gebeuren te vermenigvuldigen, zelfs ten koste van een herhaalde beteekeniswijziging van ieder onderdeel, of ook een aantal zinverwante symbolische geschiedenissen in elkaar te werken en dat spel van elkaar kruisende symbolismen verschaften toen wel een even groot en intellectueel genoeg als in een lateren tijd de kruiswoordraadsels.

Le Paige heeft er dan ook geen bezwaar tegen, om de bruikbare symbolische figuren over te nemen : den Bruidegom en Jerusalem, een wachter en de wereldsche stad Babylon ; zelfs brengt hij nog twee nieuwe in het spel : den verloren zoon en Paulus. Overigens ook het Leven en eveneens de Responsoriën van Despruets en diens Magnificat-antiphon der eerste Vespers hadden sommige van die beelden. Toch bleef het voor Le Paige moeilijk, de Augustinus-antiphonen 4 en 5 na te volgen, die daar verschillende tijdstippen behandelen, terwijl hij zelf in beide alles ineens geeft. De custodes civitatis zijn bij Augustinus de geestelijke overheid, die hem van het kleed der dwaling bevrijdt (vgl. Hgl. 5/7 : de vijandige custodes civitatis... tulerunt pallium meum) ; hier is het blijkens de heerschappij over den bliksem Christus zelf. Het is met dat al duidelijk te zien, dat de vormgeving dezer antiphonen heel wat last heeft veroorzaakt.

Minder moeite vorderde de omzetting van de tweede en derde Antiphon, die vooral na de latere geringe wijzigingen als goed geslaagd kunnen gelden. Dat de zinrijke tegenstelling uit de 2° Augustinus-antiphon niet bewaard is kunnen blijven, is te beschouwen als een van de tekortkomingen, waaraan « overzettingen » wel altijd zullen lijden.

Dat de antiphonen geen aansluiting zoeken bij de psalmen, wordt ons begrijpelijk, wanneer we weten, dat in het diurnale van 1604 op Norbertus zoowel als Augustinusdag de Psalmi *de die* worden aangegeven voor de Vespers. In 1608 zijn het de Zondagspsalmen met als laatste 116 : Laudate, maar dan zijn de nieuwe Antiphonen ook voor Norbertus reeds gevormd.

1. 2. DE NIEUWE HYMNE DER VESPERS ⁶⁰⁾.

	I	II	III
1 Festa Norberti dies haec triumpho	a	j	

⁶⁰⁾ De tekst is uit Diurnale 1604 ; kolom I brengt de varianten uit 1608, enkel daar in de Laudan, kolom II uit 1621/26 die sindsdien met een enkele

Annuo lapsu reparata praeit	a	j
Caeteris, quantum superat minora	a	j
Phosphorus astra.	a	j
2 Hunc matris necdum gremio solutum	b	b
Praesulem vates monuit futurum		
Angelus, natum supera vocavit	c	c
Christus ab orbe.	c	c
3 Purpuris statim generis relictis	d	d
Merbra melote tegit innocenti		
Alter et Paulus, Domini loquelam	e	e
Detonat ore.	e	e
4 Pacis astringit glutino rebelles		k
Spiritus, cordis penetrat propheta	f	k
Abditas labes, oculis refundit	f	k
Lumina cassis.		

wijziging behouden is. Wegens de talrijke afwijkingen leek het gewenscht, opeenvolgende regels met eenzelfde letter aan te duiden.

- a) Clara lux festo celebris triumpho
Gesta Norberti referens per orbem
Ceteras anteit, veluti minores
Phosphorus ignes.
- b) Hunc adhuc matris gremio latentem
- c) Angelus, natum supera vocavit
Christus ab arce.
- d) Purpura tandem generis relictis
- e) Alter et Paulus graviter tonando
Pulpita complet.
- f) Abditas necnon penetrat propheta
Pectoris labes, oculis refundit
- g) Imperat morbis, stygios coerces
Daemones, fessis alimenta supplet
Fratribus, vestes niveas iubente
Virgine sumit.
- h) Mox Praemonstrati videt Hipponensem
Praesulem, sacros sibi codicillos
Ordinis sacri canonesque blanda
Voce ferentem.
- 6B Quos et oblatos animo lubenti
Pontifex summus recipit, probatque;
Magdeburgensem simul et tiaram
Sumere cogit.

5A Imperat febri, Genios precatu

Arcet immundos, dapibusque fratres	g	l
Implet afflictos, niveam suadet	g	l
Maria vestem.	g	l

6A Monstrati vitam seriem gerendae

Praesul apparens dedit Hipponensis	h	m	o
Tanchlinum victor docet Antverpi [sic]	h	m	
Ore, manuque.	h	m	

7 Ergo lapsantis cohibe ruīnam

Ordinis duram pater alme tanti	i	n
Ne ruat totus, tua vota nostris	i	n
Junge querelis.	i	n

i) Ergo labentis cohibe ruīnam
Ordinis custos pater alme nostri
Ne cadat praeceps simul et clientum
Annue votis.

j) Festa lux claro celebris triumpho
Anno nobis revoluta lapsu
Posteris tanti merito Parentis
Gaudia promit.

k) Mutuis in sese odiis flagrantēs
Foedere astringit, penetrat propheta
Abditas culpas, oculis refundit

l) Imperat morbis, alimenta egenis
Fratribus supplet, fugat efficaci
Daemones verbo, superat feroce
Strenuus hostes.

5B Haeresis, forti hoc duce, Tanchelini

Ore blasphemo sacra polluentis
Victa apud Belgas, simul et tyrannis
Impia cedit.

m) Virginis sumit Mariae suasu
Candidam vestem, videt Hipponensem
Praesulem sacros sibi codicillos
Rite ferentem.

6B Quos et oblatos als in var. h)

n) Sit Deo nostro decus et potestas,
Sit salus perpes, sit honor perennis,
Qui poli summa residet in arce
Trinus et unus. Amen.

o) Virginis sumit monito Mariae 1892 en volgg.

8 Servulos audi, famulumque rector	i	n
Trinus et simplex, tibi vota laudum	i	n
Solvimus, Regum tibi sit in aevum	i	n
Gloria regi. Amen.	i	n

Na het portret van Norbertus in het door Despruets gekozen responsorium, laat Le Paige zeer geschikt een overzicht volgen van zijn levensloop.

Zelf geeft hij wederom aan Hymnus sequens cantatur ut hymnus Ut queant laxis. Daar aan herinnert ook 6 A/1 Joannes-hymne : Monstrati vitae seriem gerendae nomen et vitae seriem gerendae

De aankondiging van Norbertus, de verschijning van Maria en de genezing te Würzburg werden gegeven in de langere lessen van 1608 ; van de mededeelingen der Cappenbergenses : het genezen van de koorts, het verschaffen van spijs, de verschijning van Augustinus vervielen in 1621 de beide eerste weer uit de lessen.

De redactie van 1608 heeft een inlassching, die na de zesde stroof de Pauselijke goedkeuring der orde en Norbertus' benoeming tot aartsbisschop vermeldt. Dat de laatste in het eerste ontwerp niet voorkwam, hoeft niet te verwonderen, daar ze elders in het officie nog vaak wordt aangetroffen. Maar het eerste deel der inlassching maakte het noodig, dat het einde der zesde stroof over den regel handelde en zoo verviel toen de vermelding van Norbertus' overwinning te Antwerpen. Maar het laat zich ook begrijpen, dat anderen het daarmee niet eens waren en zoo werd dan vóór de zesde stroof een andere ingelascht, die de zege van Antwerpen niet op het historisch juiste oogenblik brengt. Overigens is ook de vierde strophe niet chronologisch, doch geeft met het begin der vijfde een opsomming van Norbertus' wonderwerken. Die beide strophen zoowel als de eerste doen in de latere uitgave ook veel minder humanistisch aan dan in de eerste twee.

Tenslotte is het begrijpelijk, dat de zevende strophe over den droevigen toestand der Orde zich niet kon handhaven. Evenmin het versikel

Ÿ. Memor esto plantationis
tuae beate Pater Norberte.

Ps. 73. Memor esto congrega-
tionis tuae, quam possedisti ab
initio.

Ry. Ut pene marcida rore tuo
valeat virescere.

Vita... Times ne aresceret,
quod a Deo per eum plantatum
fuerat, si adhuc rore divini con-
siliï non perfunderetur...

Dit versikel komt voor in de beide Vespers, in de beide Suffragia van 1608. Het woord *plantatio* herinnert weer aan verschillende plaatsen uit de levensbeschrijving ⁶¹⁾. Het pene *marcida* vindt zijn illustratie in de voorrede op Le Paige's *Bibliotheca* en in de *relicta*, die hij in het laatste gedeelte van zijn werk meedeelt : hervormingsvoorschriften, opgesteld bij de visitatie van verschillende kloosters. Le Paige, die de slechte ontvangst van zijn *breviereditie* van 1608 ⁶²⁾ in zijn *Bibliotheca* met het diepste zwijgen voorbijgaat, spreekt in den tekst, waarmee dit artikel ongeveer aanvangt, ook niet over dit versikel, dat toen alweer buiten gebruik was.

Daar hij echter de hymne aan zich blijft toeschrijven, is het wel zeker, dat de nieuwe redactie ervan ook van hem afkomstig is.

V. 3. DE NIEUWE MAGNIFICAT-ANTIPHON DER I VESPERS ⁶³⁾.

Adest nobis dies celebris quo
solutus nexu carnis sanctus prae-
sul Norbertus assumptus est cum
angelis a) domo patris reddi-
tus b) veste fulgens nuptiali in
aula Regis coelesti c) felix con-
viva pascitur d) dum vitulo sa-

Adest nobis dies celebris quo
solutus nexu carnis sanctus prae-
sul Augustinus assumptus est
cum angelis ubi gaudet cum pro-
phetis laetatur cum apostolis
quorum plenus spiritu quae prae-
dixerunt mystica fecit nobis

61) Zoo, behalve de geboden parallelplaats uit AASS l.c., p. 839 A (XVI), v. d. Sterre, l.c., p. 204 (48), nog AASS l.c., p. 823 A (IX), v. d. Sterre, l.c., p. 104 (24), AASS l.c., p. 823 B (IX), v. d. Sterre, l.c., p. 107 (24), AASS l.c., p. 825 B (X), v. d. Sterre, l.c., p. 123 (28), AASS l.c., p. 842 A (XVIII), v. d. Sterre, l.c., p. 225 (50).

62) Zie *Anal. Praem.*, t. III, [1927], p. 255-256.

63) Vanaf 1604.

a. angelis] add. : ac 1608 en volgg.

b. redditus] add. : ubi 1608 en volgg.

c. coelesti] coelestis 1892, 1930

d. pascitur ... fruitur] et torrente

voluptatis
iugiter
reficitur,
alleluia,

e. fecunda] secunda 1608 en volgg.

Ps. 35
et torrente
voluptatis
tuae potabis
eos.

ginato Christo Deo et homine pervia, post quos fecunda e)
coram praesente fruitur alleluia. dispensandi verbi Dei primus
refulsit gratia.

De nieuwe Magnificat-antiphon, die bestemd was om het hybrisch product van Despruets te vervangen, viel in eerste redactie niet veel gelukkiger uit. Een opeenhooping van beelden, die zelfs niet alle fijngevoeld zijn, moet wederom uitkomst brengen. De tegenwoordige vorm is iets dragelijker, al blijft hij ver achter bij het Augustinus-voorbeeld, dat vanaf 1608 de zinrijke tegenstelling biedt van : post quos secunda... primus refulsit gratia. Toch is het niet overbodig, dat in het gezongen gedeelte wordt aangegeven, dat de gevierde feestdag die van het sterven van onzen H. Stichter is. Ook deze antiphon verliest Norbertus' bekeering niet uit het oog en kondigt zoo het thema van het Invitatorium aan.

VI. DE NIEUWE ANTIPHONEN DER METTEN ⁶⁴⁾.

1. Translatus a fluminibus Babylonis ad Jordanis fluentia vir Dei Norbertus, meditabatur in lege Domini die ac nocte, evangelicae praedicationis fructum redditurus in tempore suo.

Ps. 1.

2. Erogatis in pauperes bonis suis, votum seminandi verbum Dei Gelasio Papae insinuat ac ut praeceptum Domini praedicaret

Ps. 1. ... Et erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo ... Beatus vir qui ... in lege Domini ... meditabitur die ac nocte...

Vita : Venditis ... omnibus ... et pauperibus erogatis...

Augustinus-off. 2° ant. der Metten : Insinuavit ergo ... sancto viro Ambrosio praesens votum suum,

64) Vanaf 1608.

3. AASS l.c., p. 814 B (IV), v. d. Sterre, l.c., p. 42 (9).

4. AASS l.c., p. 819 B (VII), v. d. Sterre, l.c., p. 77-78 (18).

N.B. Volgens de Vita geeft de Paus de brieven.

5. AASS l.c., p. 823 B (IX), v. d. Sterre, l.c., p. 109 (25).

6. AASS l.c., p. 824 A (IX), v. d. Sterre, l.c., p. 113 (25).

a. nisi] add. : te 1608.

7. AASS l.c., p. 823 (IX), v. d. Sterre, l.c., p. 106 (24).

8. AASS l.c., p. 824 A (IX), v. d. Sterre, l.c., p. 113 (25).

9. AASS l.c., p. 824 B (XVIII), v. d. Sterre, l.c., p. 229 (51).

adversus populos inania meditantés praesidio ejusdem praesulis communiri postulat.

Ps. 2.

3. Romano itaque fultus diplomate, assidua praedicatione dentes peccatorum conterere coepit, multosque ad meliorem frugem revocans, Christi Domini exaltabat caput.

Ps. 3.

4. Mirificavit Dominus sanctum suum coram patribus Rhemensis concilii, a quibus confirmatis litteris, quas ad praedicationis munus ubique obeundum prius acceperat, seipsum Deo sacrificium iustitiae offerens, desertum Praemonstratum ingressus est, ut in pace in idipsum illic quiesceret.

Ps. 4.

5. In domum Praemonstratam introeuntes spiritalis militiae titrones in timore Domini et humilitate erudiebat, ut spiritu superbiae evacuato Spiritus Sanctus viam illorum ad superna dirigeret.

Ps. 5.

6. Super opera manuum constituisti sanctum tuum, Domine, qui te unum sitiens, te unum quaerens, nihil aliud gloriabatur se scire nisi a) Christum Jesum eumque crucifixum, quod est

Ps. 2. Quare ... populi meditati sunt inania ?

... praedicans praeceptum Ejus ...

Ps. 3. Tu autem Domine ... exaltans caput meum ...

... Tu ... dentes peccatorum contrivisti

Ps. 4. Et scitote quoniam mirificavit Dominus sanctum suum ... sacrificare sacrificium iustitiae...

... in pace in idipsum dormiam et requiescam ...

Vita : litteras ... quas acceperat ... iterum renovari postulat. Quibus acceptis ...

Ps. 5. Introibo in domum tuam, adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo ...

... dirige in conspectu tuo viam meam ...

Vita : ut spiritu superbiae evacuato, Spiritus Sanctus in eis melius locum inveniret

Ps. 8. Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra ...

... Constituisti eum super opera manuum tuarum ...

Vita : ... clamabat se nihil aliud

admirabile nomen in universa terra.

Ps. 8.

7. Dolum in lingua sua non egit, apostolicam degens vitam, quam opere ac sermone exercuit, suosque amplecti voluit ; unde et in monte sancto requiescit.

Ps. 14.

8. Benedictionibus dulcedinis domum illam praeveniam asserebat, quae mundo corde divina contrectaret mysteria, vitiis emendandis et pauperum hospitalitati incumberet.

Ps. 20.

9. Ordine suo rite fundato et ab Honorio confirmato Magdeburgensium praesul nolens consecratus, innocentes et bonos amplectitur, schismaticos Romanae Ecclesiae perturbatores comprimit, pauperes, orphanos, viduasque singulari patrocínio tuetur et larga manu sustentat.

Ps. 23.

scire nisi Jesum Christum (1 C. 2) et hunc crucifixum ...

Ps. 14. Domine ... aut quis requiescet in monte sancto tuo ... qui non egit dolum in lingua sua ...

Vita : ... apostolica ... vita quam in praedicatione susceperat ... optabat vivere ...

Ps. 20. Quoniam praevenisti eum in benedictionibus dulcedinis.

Ps. 23. Quis stabit in loco sancto Ejus ? Innocens manibus et mundo corde

Vita : ... tria quae praecique commendabat ... circa altaria et divina mysteria munditiam ; excessuum et negligentiarum in Capitulo et ubique emendationem ; pauperum curam et hospitalitatem. Constanter equidem asserebat, aliquam domum numquam posse egere ... quae haec tria sollicitè studuerit observare.

Vita : ... unitatem sanctae ecclesiae conservans, ejusque perturbatores et schismaticos omnes persequens et detestans ; bonos amplectens, ... pauperes et orphanos viduasque sustentans ...

Bij de nieuwe Antiphonen der Metten vinden we vooreerst een

ruim gebruik van eigennamen. De drie eerste staan heelemaal vrij tegenover het Leven ; daarna wordt de overeenkomst langzamerhand sterker. Reeds elders werd erop gewezen ⁶⁵⁾, dat de antiphonen aansluiting zoeken bij de psalmen, waarvoor ze bestemd waren. De overeenkomst met het Stephanus-officie, die men daar ook heeft willen constateeren, beperkt zich wel tot het verwerken van de betrokken psalmen in de antiphonen. Slechts bij de helft daarvan is het aan den psalm ontleende gedeelte in beide officies hetzelfde, bij de andere helft verschilt het ; bovendien was het aantal teksten, dat zich uit een enkelen psalm liet toepassen, uit den aard der zaak niet groot.

Le Paige is in zijn opzet, om psalmplaatsen te verwerken, over het algemeen wel geslaagd. Zelfs is het hem gelukt, zij het soms met eenige moeite, om in bijna iedere antiphoon twee plaatsen uit den psalm te benutten. De eerste uitzondering is de vierde antiphoon. Deze heeft drie psalmplaatsen en valt op door haar logheid. Men kan vermoeden, dat Le Paige het niet van zich kon verkrijgen, afstand te doen van de vermelding van Norbertus' volledige zegepraal op het concilie van Reims en daarom hier drie teksten toeliet. Of ook, dat hij de twee ongelijksoortige helften van de antiphoon : het preekverlof en het verblijf in Premonstreit door een derden tekst heeft willen samenbinden. Voor de negende antiphoon mogen we dan veronderstellen, dat hij geen twee bruikbare teksten in den 9^{en} psalm van het commune vindend, de woorden *mundo corde* uit dien psalm 23 overhevelde naar de 8^e antiphoon, wat mogelijk was bij den uitleg, dien hij van Norbertus' testament geeft ⁶⁶⁾. De 9^e antiphoon bleef zodoende vrij, om weer een groote periode uit Norbertus' leven te bestrijken. Met duidelijke voorliefde heeft Le Paige vooral het tijdperk behandeld, dat vóór de Ordestichting ligt en ons Norbertus' ontwikkelingsgang doet zien en zoo het apostolisch karakter der Orde doet uitkomen.

VII. SUFFRAGIA EN OCTAAFDAG.

Antiphoon ⁶⁷⁾ .	<i>Append. der Cappenbergers</i> ⁶⁷⁾ .
Norbertus Catholicae religi-	eximium quoddam iubar Eccle-

65) *Pro Nostris*, t. V, [1933], p. 55.

66) Zooals *t.z.p.*, p. 58 reeds terecht werd opgemerkt, verstaat Le Paige *munditia circa altare* van de inwendige reinheid des harten.

67) Vanaf 1608.

De varianten geven den ouderen tekst van 1604, die minder in aanmerking

nis propagator eximius, verae a) paenitentiae praedicator, canonicae ac regularis Praemonstratensium disciplinae institutor egregius, praesul a Deo destinatus b) antequam natus, quae docuit in sermone consummavit in opere.

siae, ... informator ac propagator religionis canonicae ... verae penitentiae predicator

Oratie ⁶⁸⁾.

Excita Domine in Ecclesia tua Spiritum, cui beatus confessor a) atque pontifex Norbertus servivit : ut eodem nos repleti studeamus amare quod amavit et opere exercere quod docuit.

Ten slotte nog een enkel woord over de Suffragia en over de Octaafviering. Het meeste daarvan is reeds incidenteel ter sprake gekomen.

Het brevier van 1597 geeft voor het suffragium aan : Civitatis Babylonis, de oude Magnificat-antiphon der eerste Vespers, het versikel Ora pro nobis beate Pater Norberte en de Oratie van Despruets. Zoo ook 1598.

Het diurnale van 1604 geeft als suffragium vooreerst dezelfde antiphon, met het versikel Memor esto, dat na de nieuwe hymne der eerste Vespers besproken werd en de Oratie van Despruets. Daarna echter nog een « andere antiphon » Norbertus Catholicae, met wederom het versikel Memor esto en dan de nieuwe Oratie der Vespers. Bovendien geeft het voor den Octaafdag 1° Vespers Norbertus Catholicae als Magnificat-antiphon en de Oratie Excita.

Het brevier van 1608 geeft als suffragium dezelfde antiphon Norbertus Catholicae (ook op muziek aan het einde van het pars hiemalis) het versikel de Communi Iustus germinabit en de nieuwe Oratie van het feest. Voor den Octaafdag wordt aangewezen de (nieuwe) Magnificat-antiphon der eerste Vespers en de Oratie Excita.

komt voor vergelijking met het eerste hoofdstuk van het Appendix der Cappenbergers.

a. verae ... egregius] om. 1604.

b. destinatus ... natus] designatus antequam nasceretur, ante cœlo destinatus quam mundo exhibitus 1604.

68) Vanaf 1604

a. confessor ... Norbertus] Norbertus confessor atque pontifex 1608 en volg.

Het brevier van 1621 geeft, zooals het tegenwoordig nog is, voor het suffragium Norbertus lucerna, de eerste antiphon der Lauden, Ora pro nobis en de nieuwe Oratie ; voor den octaafdag Magnificat-antiphon Norbertus Catholicae met de Oratie Excita.

De nauwe verwantschap tusschen de antiphon Norbertus Catholicae en den tekst der Cappenbergers is in het oog loopend. Men zou zelfs willen vragen, of aan de een of andere zijde geen verschrijving heeft plaats gehad : Catholicae voor Canonicae of omgekeerd ; maar de oudere tekst van 1604 maakt directe ontleening van het eerste gedeelte minder zeker.

De Oratie Excita staat geheel in denzelfden vorm — met als eenige afwijking de persoonsaanduiding Laurentius levita in het Romeinsch brevier op den Octaafdag van dien heilige (waar het Praemonstratenser brevier een andere oratie geeft). Zij is een voorbeeld van doorzichtigen en evenwichtigen bouw. Door haar over te nemen voor het Octaaf van Norbertus heeft men het Praemonstratenserbrevier een belangrijke aanwinst bezorgd.

Het werk van Le Paige toont ook in dit Officie den invloed van het Romeinsch brevier in de rangschikking van de lessen en vooral in de door hem gewenschte aanwijzing der Capitula. Overigens doen zich in dit officie zijn romaniseerende neigingen niet gevoelen.

Veel sterker is de invloed van het Augustinus-officie. Herhaaldelijk hebben we kunnen wijzen op overeenkomsten daarmee. De weg daarheen was hem gewezen vooral door het Invitorium van Despruets, maar ook nog door diens hymne Optatus, de 7^e en 8^e antiphon en meer nog door het 7^e responsorie der Metten.

Bij het opstellen van de antiphonen der eerste Vespers heeft hij de overeenkomst benut, die hij zag tusschen de daar in algemeene termen beschreven bekeering van Augustinus uit het heidendom en den terugkeer van Norbertus van een lichtzinnig leven. Men zou het kunnen betreuren, dat hij de antiphonen, die aan het psalterium ontleend waren, ging vervangen door andere, die met psalmen geen verband hielden. Maar tenslotte hielden ook de antiphonen van Despruets, ofschoon psalteriales, geen rekening met de psalmen. Ze konden dit trouwens ook niet, daar de psalmen met den dag wisselden. Zoo kon Le Paige dus gerust aan zijn verlangen voldoen en trachten het Norbertus-officie even luisterrijk te maken als dat van Augustinus. Overigens hebben volledig eigen antiphonen de praecedentie op eenvoudig psalteriale, die niet aan het feest werden geacomodeerd.

Dat hij er verder voor voelde, Norbertus door een eigen Hymne te verheerlijken is alleszins begrijpelijk. Door zijn hymne Festa Norberti kreeg het Norbertus-officie zelfs een plus tegenover het Augustinus-officie. Doch dit lag niet in de bedoeling van Le Paige. Daarom dichtte hij dan ook een Augustinus-hymne, *Inter coëlicolas candiduli nites*, die we in een aanhangsel laten volgen.

Ook zijn Magnificat-antifoon staat zonder twijfel ver boven die van zijn voorganger.

In de Metten heeft het Augustinus-officie geheel eigen antiphonen, waarin onder het noemen van talrijke eigennamen een overzicht van Augustinus' leven gegeven wordt. Dit overzicht wordt dan nog voortgezet in al de antiphonen — ook de Benedictus-antifoon — van de Laudén. Hier had Le Paige dus de vrije hand. En hij heeft van zijn vrijheid een lofwaardig gebruik gemaakt. Ook hij geeft het leven van Norbertus in bewoordingen, aan de Vita ontnomen. Maar tevens weet hij door kunstig overleg telkens verband te leggen tusschen de antifoon en de psalm, waarvoor ze bestemd is. En dat ligt in de lijn der zuiverste liturgische traditie ⁶⁹⁾.

Al moeten wij ook betreuren, wat hij elders op liturgisch gebied gedaan heeft ⁷⁰⁾, voor zijn bemoeiing in zake het Norbertus-officie kunnen we hem slechts dankbaar zijn.

En door het korte overzicht van Norbertus' leven, dat hij op de blz. 9-11 van zijn *Bibliotheca* gegeven heeft, grootendeels in de termen van het officie in te kleeden — hij gebruikt daarbij zoowel het deel van Despruets als zijn eigen bijdrage —, heeft hij zelf de proef op de som geleverd, dat het Norbertus-officie werkelijk in staat is, zijn eerste doel te bereiken en ons te schenken een geschikt beeld van onzen H. Stichter.

Heeswijk, Abdij Berne.

C. A. v. LIEMPD.

AANHANGSEL

AUGUSTINUS-HYMNE VAN LE PAIGE ⁷¹⁾.

1 *Inter coëlicolas candiduli nites*

Augustine Pater legifer ordinis,

a

69) Men denke slechts aan de antiphonen der tweede Vespers van Kerstmis en aan vele andere.

70) Vgl. *Anal. Praem.*, t. III, [1927], p. 241-243.

71) a Augustine pater signifer ordinis

b Praemonstratiaci tu genius chori

Et cum doctiloquis praesulibus micas
Ut Phoebus super aethera.

2	Praemonstri superis conspicui choris	b
	Apparens regulam porrigis auream	b
	Norberto, rosei pollicitus poli	b
	Hanc servantibus atria.	b
3	Excuses famulos o Pater optime	
	Coram bis genito principe debiles,	c
	infirmos refovens auxiliis precum	e
	Almam porrige dextram.	c
4	Te rerum colimus sidereum Patrem	
	Et laudes canimus cunctipotentiae,	d
	Da recto regulae tramite nos vehi	d
	Ad summae celsa gloriae. Amen.	d

De tekst is uit het Diurnale van 1604, de varianten zijn uit het Brevier van 1608. Den laatsten vorm vindt men onder n. 9010, en alleen als daar voorkomend, vermeld bij U. Chevalier, Repertorium Hymnologicum, t. I, p. 539, Louvain, 1892. Het Diurnale van 1604 is den opsteller ervan onbekend gebleven. Ook vindt men Le Paige in 't geheel niet genoemd in den lijst der hymne-dichters in t. 6, Bruxelles 1920.

Norberto canones porrigis aureos,
Tu coeli roseum pollicitus quoque
Hos servantibus atrium.

c Peccatis veniam sedulus impetra
Infirmosque fovens auxiliis precum
Nobis annue dexteram.

d Et laudes canimus omnipotentiae,
Da quondam facili tramite regulae
Poli scandere verticem. Amen.

MISCELLANEA

AUTOUR DE L'ŒUVRE DES HAGIOGRAPHES DE SAINT NORBERT. -:- -:- -:-

Il n'est pas sans intérêt d'étudier la méthode historique qui présida au XVIIe et XVIIIe siècles à l'élaboration des vies de saint Norbert qui virent alors le jour.

Dans cet ordre d'idées, nous donnons ici la minute d'une lettre à ce sujet.

Charles-Louis Hugo, abbé d'Etival, venait de publier son *Histoire de saint Norbert*, à Luxembourg en 1704. L'abbé Arnulphe Simon, de l'abbaye de Bonfays, près de Mirecourt dans les Vosges, poussé par une belle émulation se proposa de publier une traduction française du *Vita* qu'avait édité et commenté Papebrochius dans les *Acta Sanctorum* en 1685. A l'instar des éditions flamandes d'Anvers, il envisageait une travail illustré de gravures. Ce ne serait cependant pas une vulgaire traduction, mais il voulut y mettre du sien, et s'ingénia à éclaircir quelques points douteux. C'est à cette occasion qu'il adressa à l'abbé Teniers de l'abbaye de Saint-Michel à Anvers des demandes de renseignement, dans une lettre que nous ne possédons plus. Nous avons cependant retrouvé la « minute » de la réponse du prélat de Saint-Michel. Elle est extrêmement suggestive.

L'abbé Teniers fut avant tout l'intermédiaire entre le prélat Simon et les bollandistes de la Compagnie de Jésus, qui à cette époque résidaient à Anvers. Il s'agissait de leur soumettre quelques points douteux, ce qui fut fait. La réponse, si elle n'apporte pas de grandes lumières nouvelles, ne laisse cependant d'attirer l'attention. Elle montre en même temps comment à cette époque tous les détails du *Vita* étaient repris, soumis à l'examen, et éclaircis par les données dont disposait la science hagiographique.

Cette réponse, comme le semble indiquer le « *responsio datur nomine ipsius abbatis S. Michaelis praedicti* », fut préparée par les Bollandistes, qui communiquèrent leur « minute », à l'abbé Teniers

et lui cédèrent généreusement l'honneur des trouvailles. C'était une délicate attention envers celui qui avait défrayé pour une grande partie la publication au sujet de S. Norbert et des abbayes dont l'origine se rattache à l'œuvre du saint à Anvers ; Saint-Michel, Middelbourg, Averbode et Tongerlo. Les Bollandistes mettent à ce propos sous sa plume : « comme j'ai contribué de mon argent à l'illustration de la vie latine ».

Le document est classé aux archives de l'abbaye de Tongerlo, Dossier Saint-Michel, I, nr. 148.

Abbaye de Tongerlo.

A. ERENS, O. Praem.

Responsio ad quaedam dubia Amp. Dno Teniers abbati S. Michaelis Antverpiae proposita ab Amplmo Do Arnulfo Simon, abbate Bonifageti et in Congregatione Can. Praemonstr. antiqui rigoris Vicario Generali, circa S. Norbertum et ejus gesta. 1702.

Responsio datur nomine ipsius Abbatis S. Michaelis praedicti.

Illustrissime ac Reverendissime Praelate,

Et zelus meus propagandae S. Patris nostri Norberti gloria, et laudabilis conatus vester imprimantium gallica lingua illustratam latine vitam et acta ejus a P. Daniele Papebrochio stimulant me denuo, ut quemadmodum contuli huic de aere meo, quo copiosius illustrare vitam latinam posset : ita conferam vobis operam meam ad illustrandam editionem gallicam. Verum quid ego, aut ipsi etiam hagiographi conferre eo possimus novi praeter bonam voluntatem hic, ubi tam recenter excussa fuerunt tum archiva nostra, tum ipsorum monumenta, vix video. Quae in litteris vestris memorantur, talia sunt pleraque, ut hic praetermissa non fuissent, si qua eorum notitia suppetiisset. Interea tamen litteras et quaesita vestra Hagiographis submisi, et rogavi ut si quid possent ad aliqua forte quaesita novae quidpiam illustrationis addere, mea causa id vellent. Atque haec fere sunt, quae ab ipsis recepi. Quidquid scripserint de S. Patre nostro Hagiographi, puta de genealogia ejus, quam per imperatores et Lotharingie Duces vos cupitis deduci, item de tempore, quo inter sanctos computatus sit ; deque aliis nonnullis, ita illos scripsisse ut putaverint se sufficiens argumentum habuisse ad taliter scribendum pro gloria Sancti et sancti Ordinis ejus ; absque eo quod... infallibilia earumdem rerum documenta vobis... ^{a)}

a) Le texte de la lettre a disparu ici.

Quis Ludolphus ille eremita fuerit ; quis ille Atticus archidiaconus ; quod nomen competitoribus archiepiscopatus Magdeburgensis ; quod episcopo Misnensi fuerit, multis laboribus in quaerendo impensis nondum comperistis. Nos vero putamus a nullo comperiendum, nisi hactenus ignota monumenta in publicum prodeant, unde ea innotescunt.

Miracula ad invocationem S. Patris hic dudum nulla sunt facta. An facta sint Pragae post editam nuper hic Sancti vitam, inde proprius innotescere Vobis poterit quam hinc.

Vita S. Patris a Joanne Bapt. Schellenborg Augustae anno 1645 impressa, hic ignota est ¹⁾. Poterit illa propriori vobis loco, ubi impressa est, peti, quam hinc ; aut poterit Francofurti in proximis nundinis quaeri ; ubi etiam facilius invenientur nuperae Vindiciae quas dicitis contra veritatem translationis reliquiarum S. Patris editas, quia recentior ille liber est et in Germania, uti existimo, similiter impressus ²⁾.

Quis ille sit episcopus Monasteriensis, qui restitit, uti dicitis B. Godefrido, volenti suum Cappenbergense castrum in Praeposituram convertere ? Dicendum fuisse Theodoricum Wincenburgicum. Is enim praefuit ecclesiae Monasteriensis, quando B. Godefridus anno 1122 castrum Cappenbergh Deo obtuli ac mutavit in cœnobium. De illo sic legitur in Annalibus Paderbornensibus R. P. Nicolai Schaten, pag. 701 : « Evocatus et Theodericus Winceburgius, Monasteriensis episcopus, in consilium. Is licet vir caetera pius ac religionis augendae amantissimus, non tamen probavit, tam vetus ac nobile castrum commutari in religiosae vitae domicillium. Locum, aiebat, natura munitum, celebremque tanta majorum gloria, doecesi potius relinquendum propugnaculum ; alium se illi multo opportuniorem condendo cœnobio daturum pollicebatur ».

Seriem episcoporum Ratzeburgensium a B. Evermodo habemus quidem in codice, quem Antonius Monchiacenus Demochares, Doctor Sorbonicus, anno 1562 Parisiis impressit ; sed non distinguit, fuerintne Ordinis Praemonstratensis, an alii. Sic autem illos enumerat : « Evermodus, sue Evervoldus, S. Isfridus, Philippus, Henricus, Lambertus, Gotschalcus, Petrus, S. Lutolfus martyr, Firidericus, Ulricus de Blucher, Conradus, Hermannus frater Ulrici superioris, Mar-

1) J. B. Schellenberg S.J., *Vita et res gestae S. Norberti*. Augsbourg, 1641, in-12°.

2) L'ouvrage de Ph. Muller-Schneider : *Vindiciae Norbertinae sive ostensio summaria de S. Norberti archiepiscopi Magd. reliquiis... Pragae delatis*. Iena, 1683.

quardus Lesenen cognomento ». Sequuntur alii. Videri de iisdem plura possunt apud Crantzium in Metropoli.

Dignitas Cappellani Imperatoris erat illo tempore praecipue cuiusdam sacerdotis aut episcopi, quem Imperator praeficiebat sacris reliquiis, quas etiam in bellum profecturi principes aut aliter peregrinantes, secum deferre consueverunt. Dicti olim fuerunt Cappellani non a cappella aliqua cui forte praeerant, sed a cappa S. Martini, quam reges Franciae tanta in veneratione habuerunt, ut ipsis *ad bella euntibus* pro signo anteferretur, et per eam, hostibus victis, victoria potirentur : unde et custodes illius cappae usque hodie *cappellani* appellantur, uti loquitur Honorius Augustodunensis in Sermone de S. Martino. Crevit haec dignitas, et tempore S. Norberti perquam conspicua fuit. Nolim tamen negare ipsum quoque Cancellarium fuisse, non quidem Henrici V, sed Lotharii : cum dicat Chronographus sacer ad annum Domini 1132, quod ingresso in Italiam Lothario, *quia Archiepiscopus Coloniensis defuit*, qui jure debet esse cancellarius in illis partibus, Norbertus Archiepiscopus Magadaburgensis huic officio deputatus est ». Ex quibus verbis concludi posse videtur, Norbertum in comitatu Lotharii fuisse cum is in Italiam proficiscebatur, verosimiliter tanquam Cappellanus ipsius et sacris reliquiis praepositus ; in Italiam autem ingresso supervenisse etiam dignitatem Cancellarii, propter absentiam Archiepiscopi Coloniensis, cui dignitas illa per Italiam propria est quemadmodum Moguntino per Germaniam, ac Trevirensi per Galliam.

Atque haec sunt, Prelate Amplissime, quae pro meo zelo conferre possum ad quaesita vestra ; eaque, rogo, ut aequi bonique consulat. Dabam Antverpiae die Martii 1702.

Illustrissime ac Reverendissime Praelate
Dignitatis Vestrae

Addictissimus et humillimus servus.

PROKOP DIWISCH, ERFINDUNGEN EINES
ÖSTERREICHISCHEN PRIESTERS. -:-

* * *

Prokop Diwisch wurde auf dem zu Senftenberg gehörigen Gute Helkowitz am 26. März 1698 geboren und auf den Namen Wenzel getauft. Das Gymnasium studierte er in Znaim. In der Schulmatrik erscheint er eingetragen als Wenzeslaus Dibisch. Boemus, Senftenbergensis, Praem. Seine weiteren Studien vollendete er im Stifte Klosterbruck. Am 30. November 1720 legte er das Ordensgelübde

ab und primizierte am 8. Dezember 1726 in Lechwitz. Er erhielt den Klosternamen Prokop. Seit 1727 war er Regenshori in Bruck. Nicht lange darauf wurde er zum Professor der Philosophie beim Stifte ernannt (15. 6. 1728). Er unterschied sich von seinen Vorgängern, den Lehrern dieser Wissenschaft, dadurch, dass er die Vorlesungen über Physik mit verschiedenen Versuchen begleitete. Als er den Jahrgang dieses Lehramtes vollendet hatte, trug man ihm auf, die Theologie zu lehren. Er tat es mit so vielem Nutzen seiner Zuhörer, dass ihm seine Oberen rieten, sich an irgendeiner Universität die Doktorwürde beilegen zu lassen. Er folgte ihrem Winke und begab sich nach Salzburg, wo ihm im Jahre 1733 am 29. August der Doktorhut in der Gottesgelehrtheit zuteil wurde. Bei dieser Gelegenheit verfasste Diwisch einen theologischen Aufsatz : « *Tractatus de dei unitate sub inscriptione Alpha et Omega 1733* » der, in Druck gelegt, den scharfsinnigen Geist des Mannes vor aller Welt bekundete. Mit Diwisch zugleich erreichte Graf von Hodic den Doktorgrad. Beide Doktoren gründeten dann eine neue Art des theologischen Studiums in Bruck. 1736 kwam Diwisch als Administrator nach Brenditz.

Seine Erholungsstunden, welche ihm die Seelsorge übrig liess wandte er auf die Naturkunde. Er liebte diese Wissenschaft insbesondere. Den Eigenschaften des Wassers und des Feuers nachspürend, stellte er die mannigfaltigsten Versuche an. So stellte er eine Pumpe auf, welche das Wasser 30 Klaster hoch empordrückte. Diese Liebhaberei wurde im Jahre 1741 unsanft gestört. Diwisch musste das beschwerliche Amt eines Priors über seine Amtsbrüder annehmen (7. 4. 1741). Dazu kam der damalige Krieg mit Preussen. Der Prälat Nolbeck des Stiftes wurde vom Feinde gefangen gehalten. Der Prior musste für alle Angelegenheiten des Stiftes allein sorgen. Am 25. Februar 1742 hat er den König Friedrich, der sich für des Priors Bestrebungen eifrig interessierte, auf den Kirchturm geführt. Eine Woche vorher hat der König vom Brucker Abte 75.000 fl. Brandsteuer gefordert. Diwisch brachte mit Mühe 60.000 fl. zusammen. In selben Jahre legte Diwisch, in Mühlfraun eine Wasserleitung an und liess ein « Teichtl » ausheben, um das Wasser nicht zuführen zu müssen. Er führte die Geschäfte des Klosters mit Klugheit und Umsicht und fand noch immer Zeit genug, seinen Lieblingsstudien zu obliegen. Gerade damals stellte er eine Menge Experimente über Hydraulik und Elektrizität an. Als der Friede wiederkehrte, legte er sein Amt als Prior nieder und kehrte nach Brenditz zurück.

Er konstruierte eine merkwürdige Elektrisiermaschine. Eine Glas-kugel von 8 Zoll Durchmesser rieb er mit weichen Kalbleder und fing die Funken mit einer eisernen Stange auf oder mit einem kreisrunden Eisenblech, dessen Rand mit Wachs beklebt war. Er verwandte jetzt seine ganzen Talente der Erforschung der beim Gewitter wirksamen Kräfte. Von allem Anfang war ihm klar, dass der Blitz zum Donner sich ebenso verhalte, wie der elektrische Funke zu dem ihn begleitenden Prasseln. All sein Streben ging jetzt dahin, den Blitz unschädlich zu machen. Der Ruf von seinen diesbezüglichen Experimenten drang weit über die Grenzen unseres Vaterlandes hinaus. Kaiser Franz I. liess ihn einigemal nach Wien kommen und von ihm die wunderbaren Versuche über die Elektrizität öffentlich vorzeigen. Auch Maria Theresia wohnte öfter diesen Vorträgen bei. Beide Majestäten beehrten Diwisch mit ihren, auf goldenen Medaillen geprägten Bildnissen.

Man experimentierte damals in der ganzen Welt, mehr zum Zeitvertreib, als in ernster Forscherabsicht. Erst als Kleist und Cunacus die Wirkungen der Leydner-Flasche der Oeffentlichkeit bekanntgaben, wurde jenen Versuchen eine gewisse Richtung gegeben.

Auch Benjamin Franklin erhielt durch Dr. Spence in Philadelphia bestimmte Nachricht von allen diesen Vorgängen. Als ihm später der Kaufmann Collinson aus London nebst entsprechenden Büchern ein zp elektrischen Versuchen sehr geeignetes starker Glasrohr geschickt hatte, dämmerte in Franklin die Idee der positiven und negativen Elektrizität auf.

Der Jesuitenpater Franz beschäftigte sich damals auch viel mit Elektrizität. Er bat Diwisch, seinen Versuchen beizuwohnen. Dies war im Jahre 1750. Franz lud verschiedene Gegenstände mit Elektrizität und entlockte ihnen dann ganze Feuergarben von elektrischen Funken. Plötzlich aber versagten die Versuche. Diwisch hatte nämlich in die Vorderhaare seiner Perücke über 20 eiserne, spitzige Stifte dergestalt einstecken lassen dass man sie nicht bemerken konnte. Wollte er nun den Versuch vereiteln, so neigte er sein Haupt gegen den geladenen Gegenstand, als wenn er ihn genau betrachten wollte und brachte auf diese Weise den Ausgleich der Elektrizität zuwege. Der Gedanke, ob man nicht auch im grossen, also bei einem Gewitter durch metallene Spitzen einen Ausgleich der Elektrizität herbeiführen könnte, beschäftigte nun Diwisch unausgesetzt. Jetzt schon dachte er an eine eigene, zu diesen Zwecken errichtete Maschine. Während Diwisch über die Konstruktion

dieser Maschine nachsann, ereignete sich in Petersburg der Fall, dass Professor Richmann bei einem Wetterexperimente vom Blitzstrahle getötet worden war. Diwisch schrieb alsogleich eine Abhandlung, worin er dartat, dass die Art eiserner Stangen, deren sich Richmann bei seinem Versuche bediente, nicht nur ganz unnütz, sondern auch höchst gefährlich wäre. Am 7. Mai 1754 kam der Kardinal Troger nach Klosterbruck, um den Streit zwischen dem Znaimer Pfarrer, Sebastianus, der der erste auf die Brenditzer Kirche als auf seine Filialkirche investiert wurde, dann dem Administrator, zu Brenditz, den jener Pfarrer nur für einen Kaplan hielt, zu schlichten. Am 29. Mai erklärte der Bischof vor dem Tedeum in Znaimer Dekanate in Gegenwart aller Dekanatspfarrer den Prokop Diwisch, der schon zu Brenditz die Seelsorge ausübte, als einen Administratorem curatum.

Diwisch Gelehrsamkeit fand grossen Anwert bei Hofe in Wien. Er erhielt den Ruf, die physikalischen Instrumente der Kaiserin Maria Theresia in Ordnung zu bringen. Auch Friedrich II. von Preussen führte mit ihm einen wissenschaftlichen Briefwechsel und bemühte sich, jedoch umsonst, ihn an sein Hoflager zu ziehen. Unterdessen hatte Diwisch die Konstruktion seines Blitzableiters fertiggestellt. Er stellte den von ihm erfundenen Blitzableiter in seinem Garten zu Brenditz auf. Da jedoch dasselbe Jahr ein sehr dürerer Sommer war und obgleich sich öfter Regenwolken zeigten, es dennoch nicht regnete, schrieben die unwissenden, abergläubischen und vorurteilsvollen Einwohner von Brenditz diese Dürre dem aufgestellten Wetterleiter zu. Sie stürzten deshalb die ganze mühevolle Arbeit um.

Diwisch stellte den Wetterleiter im nächsten Jahre wieder auf. Da es damals zufällig hinlänglich regnete, wurden die Brenditzer von ihrem Irrtume überzeugt. Nach anderen Quellen hätte die Regierung die Wiederaufstellung des Apparates verboten. Nach Diwisch' Tod wurde der Apparat zertrümmert und nach Bruck überführt.

Zum erstenmal aufgestellt wurde Diwisch' Wetterleiter am 15. Juni 1754 — Dr. Fosseck gibt in « Znaim und seine Umgebungen », Pagina 66, das Datum 15. Juni 1753 an — Franklin dagegen stellte seinen Blitzableiter erst 1760 auf, Diwisch selbst verlegt dieses Moment in das Jahr 1755, obwohl er schon am 18. November 1754 in der « *Schlesischen Staatszeitung* » eine Abhandlung über die mit seinem Wetterleiter gemachten Beobachtungen veröffentlicht

hatte. Eine genaue Beschreibung des Wetterleiters ist uns nach Angaben des Stiftspriors Ambros Janko von Pelzl in « Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrter » überliefert.

« Der Blitzableiter bestand aus folgenden Teilen : Vor allem ist eine eiserne, anderthalb Zoll dicke Stange nötig, welche sich auf einem Turme oder auf einem sehr hohen Gebäude befestigen lässt. Diwisch hatte sie anfangs auf einer von starkem Holze, mit Eisen beschlagenen Stange acht Klafter hoch befestigt. Er fand diese Stange zu niedrig und wählte dann eine 22 Klafter hohe Stütze. An dieser Stange befanden sich in einer eigenen Einfassung drei bewegliche Flügel aus Blech, welche den Zweck hatten, die Vögel abzutreiben. Von der Hauptstange zweigten vier andere Stangen ab, welche Querstangen trugen. Von den armartig abstrebenden vier Stangen und den an die letzteren angesetzten Querstangen ragten beinahe schuhlange Stangen vertikal empor, auf welchen eigentümliche Kästchen ruhten.

Die Kästchen waren von Blech, einen Fuss lang und mit Feilspänen (statt dessen auch mit Hartgummi) angefüllt, sie hatten einen durchlöcherten Deckel, welcher aber auf dem Kästchen festgemacht war. In jedes Loch im Deckel wurde ein messingenes Spitzlein gestellt und mittels des Zylinders, welcher ins Loch passte, festgemacht. Der untere Teil des Stiftes musste bis in die Feilspäne hineinragen und sie gut berühren. Die Stifte waren so dick wie ein Haarnadel ». Eine Kette ging von der Wetterstange zur Erde hinab, um die Elektrizität abzuleiten. So war der Diwisch'sche Kondukteur oder Wetterleiter eingerichtet. Es war der allererste Wetterleiter, der in Europa überhaupt aufgestellt worden ist. Freilich sind schon 1752 und 1753 sowohl in Amerika von Franklin als auch in Frankreich von d'Alibart und de Romas, endlich in Petersburg von Richmann eiserne, über die Gebäude emporragende Stangen aufgestellt worden. Doch waren diese Vorrichtungen keine Wetterleiter. Diese Stangen waren isoliert und nicht mit der Erde verbunden, daher konnten sie auch die Wirkung, die man vom Kondukteur verlangt, nicht hervorbringen. Dies lag auch nicht in der ersten Absicht der betreffenden Physiker. Diese wollten nur wissen, ob ihre Stangen bei entstandenem Gewitter elektrisiert wurden. Deswegen stellten sie unter dieselben Leydner-Flaschen, daneben befestigten sie kleine Glocken, welche das Vorhandensein der Elektrizität signalisierten. Doch bald kam Franklin auf den Gedanken, spitze Stangen auf Gebäude, auf die Mastbäume der Schiffe zu stellen und sie mit der Erde oder dem Meere leitend

zu verbinden. Anacharsis hält es für unmöglich, dass Franklin von den Ideen Diwisch' irgend etwas in Erfahrung gebracht hatte.

Es bleibt noch immer ein auffallender Unterschied zwischen den Bestrebungen beider. Diwisch stellte seine Geräte auf freiem Felde auf, « um die Materie des Blitzes in der Höhe zu zerstreuen und unvermerkt herabzuziehen, damit kein schädlicher Strahl hervorbrechen könnte ». Franklin aber stellte seine Stangen an die Gebäude, « um den herabfahrenden Blitz zu fangen und ihn, dem Gebäude unbeschadet, zur Erde zu führen ».

Diwisch war seiner Sache so sicher, dass er auf eigene Faust an die Ausführung seines grossen Apparates ging. Ueber die erste Aufrichtung seiner Maschine (15. Juni 1754) berichtet unser Naturforscher : « Um 2 Uhr nachmittags stieg von Norden ein Gewitter empor, und wie es gegen die Maschine gekommen, sah man ganz weisse, dünne Streifen, die sich gegen dieselbe richteten. Nach einigen Minuten lagerte sich über das Gerät eine weisse, feine Wolke, und das Gewitter nahm augenscheinlich ab und breitete sich gegen Osten aus. Am 17. d. M. schwang sich wieder von allen Seiten des Horizontes ein Gewitter in die Höhe, von welchem weisse Wolkenstrahlen wie ein Schleier oder wie eine weisse Wolle sich gegen und über die Maschine richteten ». An diesen Tage liess Diwisch mittags zwölf Uhr den Leiter herunternehmen, um zu sehen, wie sich nun das Gewitter verhalten würde. « Sobald der Leiter auf der Erde lag, veränderten die weissen Wolken ihre Farbe und Lage : sie verfinsterten sich und zogen sich gegen die entlegeneren schwarzen Wolken ; das Gewitter stieg höher, und es blitzte und donnerte immer stärker ». Nach etwa dreiviertel Stunden liess Diwisch die Maschine wieder in die Höhe ziehen ; er leitete selbst die eisernen Ketten, die von oben zur Erde gingen. « Kaum stand sie aufgerichtet, so löste sich ein heftiger Blitz mit einem starken Knall über derselben auf ; die Wolken zerrissen sich, und gerade über der Stange wurde man eine lichte Oeffnung in den Wolken gewahr, die acht Zoll (20 Zentimeter) im Durchschnitt zu haben schien. Das Wetter wurde nun zu Brenditz ganz stille, obwohl sich in der Nähe noch schwaches Blitzen und Donnern äusserte. Ungefähr nach drei Minuten stand gegen Mitternacht etwa 20 Grade eine grosse graue Wolke, die sich ganz niedrig herabliess und der Maschine eilends näherte. Sie teilte sich aber, wovon ein Stück zurück in der Nähe blieb : das andere vereinigte sich mit einer gegen Mittag beinahe im 50. Grade stehenden Wolke, nachdem sie gegeneinander ein wenig geblitzt hatten. Dann blieben

beide über Brenditz stille stehen und lösten sich in einen sanften Regen auf ». Am 5. Juli 1754 gegen 6 Uhr abends kam von Süden ein gewaltiges Gewitter. Durch den Sturm wurde die eiserne Stange, an welcher das Kreuz angeschraubt war, abgebrochen und samt der Kette heruntergerissen, blieb jedoch an der hölzernen Stange in einer Entfernung von 5 Klafter hängen. Kaum war aber die Maschine heruntergestürzt, so entlud sich das Gewitter. Am 9. Juli, da die Maschine noch nicht repariert war, hatte Brenditz ebenfalls unter einem heftigen Gewitter zu leiden. Als am 11. Juli wieder ein starkes Gewitter im Anzuge war, entschloss sich Diwisch, den Ableiter aufziehen zu lassen. Doch lassen wir ihn selbst sprechen. Er schreibt darüber : « Kaum erreichte die Maschine ihre gewöhnliche Anhöhe, als alles Blitzen und Donnern aufgehört, die finsternen Wolken traten auseinander und blieb von dem Unwetter nichts anderes zurück als ein mit Linsen-Körnlein grossen Eys vermengter Regen ; wo doch aussen diesem Bezirk in Millfraun, und anderen Orten auf eine Entfernung von anderthalb Stunden fast alles niedergeschlagen wurde. Von dieser Stund an (dem ewigen Gott seye immerwährender Dank) herrschte um Brenditz immerfort eine günstige Luft, also zwar, dass obwohlen durch den Juli und August schier täglich grosse Ungewitter entstanden, solche dennoch für diesen Ort, und die im Diametro auf zwei Stunden umliegenden Ortschaften ohne allen Schaden vorbeigegangen. Dass aber die Abziehung des Wetters die eigene, und in der Natur gegründete Wirkung dieser Maschine seye, kann von denen Gönnern sowohl als unsern Widersachern zur Zeit des Ungewitters in allmaligen Augenschein genommen werden, denn sobald das Ungewitter 50 Grad an der Höhe erreicht, so erblicket man schon die Abziehung und Zerteilung in demselben. Gehet das Gewitter langsam, so ist die Abziehung gegen die Maschine wie pure Ströme, weit und breite zu sehen ; hatte solches aber einen schnellen Lauf, so erscheint auch selbtes Stück weiss von einander gerissen ; inmassen dann, da das elektrische Feuer im Gewölk abgenommen, ganz natürlich erfolget, dass das Gewölk gehen müsse ; zumahlen das Feuer durch seine anziehende Kraft das Gewölk (wie ein Lein zu sagen das Holz) zusammenfüget ». (Wie kindlich naiv äussert Diwisch diese unumstössliche Tatsache). Die Richtigkeit dieser Schilderungen kann nicht bezweifelt werden, denn Pfarrer Diwisch war nicht der einzige Zeuge dieser Vorgänge und hätte nicht wagen dürfen, Phantasiegebilde zu Papier zu bringen, sie an Dr. Serinci, den damaligen Professor der Experimentalphysik an der Prager Universität abzu-

schicken und durch dessen Vermittlung im nämlichen Jahre in der « *Deutschen Prager Zeitung* » zu veröffentlichen. (Nach Dr. Friess und Klimpert).

Diwisch fand aber nicht die Anerkennung wie Franklin, ja es wurde von seinen Neidern der Verbreitung der Maschine auf alle mögliche Art entgegengearbeitet. So wurde ihm entgegnet und in den Zeitungen öffentlich bekanntgegeben : 1. Die Maschine scheine sehr gefährlich zu sein, zumal sie den Donnerschlag viel eher auflöst, als das Gewitter zerteilt und eben das ja die Ursache war, warum Richmann mit eisernen Stangen grosses Unglück und Schaden erlitt. 2. Wenn die Maschine die Wirkung in sich hätte, Gewitter zu zerteilen, warum hätten sich dann hin und wieder um Brenditz so grosse und schädliche Wassergüsse zu jener Zeit ereignet, da die Maschine schon aufgerichtet war und Wolkenbrüche zu Schattau und Kallendorf, welche kaum zwei Stunden von Brenditz entfernt sind, so grossen Schaden angerichtet ? Diwisch entgegnete, dass seine Maschine ganz nach anderer Art konstruiert sei, als die Ableitungsstange von Richmann. Auf die zweite Einwendung antwortete er, dass diese Orte ausserhalb des Wirkungskreises der Maschine liegen. Nun kehrten aber die Gegner den Spiess um und sagten : « Da der Herbst 1754 sehr trocken, der Winter sehr kalt war und bis Ende Dezember kein Schnee fiel, so sei diese Maschine daran schuld, indem sie verhindere, dass der Schnee von den Wolken herunterfalle ». Glücklicherweise aber hatte der Himmel selbst ein Einsehen, und da im Januar und Februar 1755 ein reichlicher Schneefall war, so war auch dieser Einwurf beseitigt.

Nun sagten seine Gegner, es sei überhaupt nicht erlaubt, sich solcher Mittel gegen den Blitz zu bedienen : den derselbe sei Gottes Werk, um damit die Bosheit der Menschen zu strafen. Eine solche Maschine ist also ein Eingriff in Gottes Macht, folglich eine Gottlosigkeit. Darauf erwiderte Diwisch : « Es kann dem Allerhöchsten, wenn er seine Züchtigung an uns ausüben will, keine Maschine und geschaffene Gewalt entgegengestellt werden. Uebrigens ist ja erlaubt, wider die schädlichen Ungewitter andere Mittel zu gebrauchen, als das Glockenläuten, Schiessen, warum sollte die Brenditzer Maschine aus der Zahl dieser Mittel ausgeschlossen sein ? »

Die Gegner ruhten aber nicht und schrieben : Es sei zwar eine unmögliche Sache, dass die Maschine das Wetter zerteile, wenn es aber doch geschieht, so ist die Wirkung nicht natürlich und wenn jemand diese und die anderen Experimente vor hundert Jahren

gemacht hätte, so würde ein solcher als Zauberer verbrannt worden sein. Und weiter : « Wenn die Maschine so wirksam sei, warum sind denn nicht schon mehr solche Maschinen konstruiert worden ? » Diwisch antwortet : Teils, weil das Publikum durch den unglücklichen Fall von Richmann geschreckt ist, teils weil die Leute jetzt mit Kriegsnöten genug zu tun haben, und weil sie ferner von meinen Feinden abgeredet worden, indem sie das Gerücht verbreiteten, dass ich ebenfalls vom Blitz erschlagen worden sei. Als diese Einwendungen nicht halfen, so suchte man die Bauern dadurch aufzureizen, dass gesagt wurde, die Maschine vertreibe die Gewitter aus ihrem Bezirke in die benachbarten Orte und ihretwegen hätten auch die Unwetter auf zwei bis vier Stunden im Umkreise solchen Schaden angerichtet. Ist es da zu verwundern, dass, als der Sommer 1759 sehr trocken war, vier Bauern auf Anstiften seiner Gegner zu ihm kamen und ihn baten, er möchte die Maschine herunterlassen, da sie den Regen verhindere. Nun entgegnete er, dass die Maschine an der grossen Dürre Schuld sei, sagten sie nur, um ihn von der Brenditzer Pfarre samt seiner Maschine wegzubringen, übrigens sei das so viel wert, als die Bauern von der Philosophie und arcana naturae verstünden, denn sie hätten diese Zeit über nützlichen Regen genug gehabt. Allein die rohe Gewalt siegt. Als Diwisch die Maschine nicht herunternahm, wurden in der Nacht des 10. März 1760 die Ketten gewaltsam von den Pflöcken heruntergerissen, dadurch die Stange des Kreuzes beschädigt, und da in dieser Nacht zufällig ein heftiger Sturm tobte, das Kreuz ganz heruntergeworfen. Der Prälat Hermenegild Mayer riet ihm, die Maschine nicht wieder aufzustellen. Diwisch musste gehorchen.

Diese und ähnliche Beobachtungen hat Diwisch nach Prag an die Universität eingeschickt. Der Professor der Experimentalphysik veröffentlichte sie noch dasselbe Jahr in der Prager « Post-Zeitung », im « Brünnener Intelligenz-Zettel », im « Stuttgarter Journal » und in der « Warschauer Zeitung ». Auch machte Diwisch dem Kaiser Franz den Vorschlag, solche Wetterleiter in Anwendung bringen zu lassen. Doch die Wiener Mathematiker rieten davon ab, weil sie weder die Möglichkeit noch den Nutzen dieses Gerätes einsehen konnten. Der Abt Marci schrieb von den Wiener Gelehrten : Blasphemant quae ignorant ! (Sie verspotten, was sie nicht verstehen).

Diwisch zeigte auch noch nach dem Buche « Reisen des Anacharsis », « auf was für eine Art man das elektrische Feuer aus den

Wolken ohne Gefahr leiten, es der Erde zuführen und den Ausbruch der Donnerstrahlen verhindern könnte ». Diese Abhandlung schickte Diwisch nach Berlin an Euler und ersuchte, er möchte sie als Direktor der Akademie vorlegen und gemeinschaftlich beurteilen. Allein man würdigte ihn keiner Antwort, worüber sich Diwisch in seiner gedruckten Abhandlung über die Theorie von der meteorologischen Elektrizität, Pagina 68, öffentlich beklagte. Vielleicht hielt die Akademie die Vorschläge des Diwisch für ein Hirngespinnst. Wenigstens zweifelte Euler noch im Jahre 1761 an der Möglichkeit der erfolgreichen Durchführung solcher Vorschläge, wie aus dem 1766 an eine deutsche Prinzessin geschriebenen Briefe erhellt. Er spricht hier von Diwisch, von seinen Grundsätzen und von seiner Wetterstange, erwähnt aber mit keinem Worte der überschickten Abhandlung.

Euler schreibt ungefähr « ein mayrischer Priester versicherte ihn, dass er durch den ganzen Sommer die Gewitter von seinem Aufenthaltsorte mit einem nach den Grundgesetzen über Elektrizität konstruierten Apparate abgewendet habe ». Einige Personen, welche aus jener Gegend kamen, versicherten Euler, dass die Sache sich richtig verhalte. Dieser Brief datiert aus dem Jahre 1766. Einen andern Brief kennt Dr. Dohany aus dem Jahre 1754 und behauptet, ohne seine Quelle anzugeben, Euler hätte Eulers (sol heißen Diwisch) Abhandlung der Akademie befürwortend vorgelegt (« Oesterreichische Volkszeitung », 29. Juli 1904, unter der Spitzmarke : « Die Zunahme der Blitzgefahr ».)

Euler hat die sonstigen Bestrebungen des Propok Diwisch anerkannt. Er schrieb schon am 3. Aug. 1754 : « Deine Studien werden in ganz Deutschland mit grosser Bewunderung aufgenommen und für ein immerwährendes Denkmal Deines hochberühmten Names gehalten. Ich beglückwünsche Dich, hochberühmter Mann von ganzen Herzen wegen der hervorragenden Fortschritte, welche Du nicht allein in der Musik, sondern auch in der Erforschung der Elektrizität mit dem besten Erfolge gemacht hast ».

Wann Diwisch auf den Gedanken, einen Apparat zur Ablenkung der Gewitter zu konstruieren, verfallen ist, lässt sich nicht bestimmt erweisen (Klimpert vermutet 1753). Nach seinen eigenen Worten : « er wollte zusehen, was in dieser Beziehung andere Gelehrte unternehmen werden » (Magia naturalis), lässt sich vermuten, dass dies vor dem Jahre 1754 geschehen ist ; ob ein oder mehrere Jahre früher, kann niemand sagen.

Diwisch hat um diese Zeit viel experimentiert vor Karl von Lothringen, vor dem Fürsten Hohenlohe und vor dem Grafen Nostitz.

Neuester Zeit hat man versucht, die Idee zur Aufstellung des ersten Blitzableiters seitens Diwisch in Europa mit Professor Winklers Schrift : « *Programma de avertendi fulminis artificio* » in Zusammenhang zu bringen. Doch erschien diese Schrift erst 1755. Auch Franklins Schriften hat Diwisch schwerlich gekannt. Beide Forscher haben auf Grund ihrer Beobachtungen nach ganz anderen Prinzipien gehandelt.

Diwisch wollte durch zahllose Spitzen den Ausgleich der Luft- und Erdelektrizität erzielen, die an seiner Wetterstange hängenden Ketten stellten die Leitung mit der Erde her.

Sein Apparat wurde kompliziert und es hätte eine Unzahl dicht beisammen stehender Wetterleiter bedurft, um jenen Ausgleich gleichmässig über grössere Flächen zu erzielen und es zu verhindern, dass der Blitz in die Zwischenräume zwischen den Stangen einschlage. Wenn die Wiener Gelehrten die Wetterstange Diwisch' als schwerfällig und unpraktisch bezeichneten, so hatten sie nicht so unrecht. Hätte man aber seiner Vorrichtung mehr Aufmerksamkeit geschenkt, so würde man erkannt haben, dass der Wetterleiter nur einen Umkreis schütze, dessen Halbmesser die Höhe der Stange wäre. Es wäre die Idee des Ausgleiches der Elektrizität überbrückt worden zu jener der Ableitung durch eine einfache Stange, die bis in die Erde reicht, wie es Franklin versuchte.

Franklin hat auch die Sache ganz klar erfasst, denn schon 1749 schrieb er über die dem Blitze und dem elektrischen Funken gemeinsamen Eigenschaften ; beide leuchten, haben gleiche Farbe, gehen im Zickzack, verschwinden momentan, lassen sich leicht durch Metalle ableiten, verursachen ein Knallen oder Krachen im Augenblicke der Explosion, durchschlagen den Körper, durch welchen sie ihren Weg nehmen, töten Tiere, schmelzen Metalle, zünden brennbare Substanzen an und verbreiten einen schwefligen Geruch.

« Das elektrische Fluidum », sagte er, « wird durch Spitzen angezogen. Wir wissen nicht, ob auch der Blitz diese Eigenschaft hat. Aber da diese beiden Substanzen in den Punkten, in welchen man sie bis jetzt hat vergleichen können, vollständig übereinstimmen, so ist es wahrscheinlich, dass sie sich auch in jener Beziehung nicht unterscheiden. Es scheint daher geraten, hierüber einen Versuch anzustellen ».

Sein Versuch mit dem Drachen, der die Lufterlektrizität durch die oben angebrachte Metallspitze und durch die nassgewordene

Hanfschnur in den unten angebundenen Schlüssel leitete, brachte ihn bald auf die Idee der Aufstellung des noch heute üblichen Blitzableiters.

Im Augenblicke, da Franklin die Hanfschnur mit einer Eisenstange vertauschte und diese Versuchsstange leitend mit der Erde verbunden hatte, war sein Blitzableiter auch schon fertig.

Die Schriften Franklins, welche Dr. Forthergill 1751 in London, D'Alibard 1752 in Frankreich veröffentlichten, wurden von D'Alibard selbst falsch aufgefasst. D'Alibard befestigte eine 40 Fuss hohe Eisenstange mit seidenen Stricken an Pfählen und wartete, ob er beim Herannahen des Gewitters aus dem unteren Ende der Eisenstange Funken ziehen könnte. Aehnliche Versuche machte Delor in Paris, der unglückliche Richmann in Petersburg.

Bei der Seltenheit der Franklinschen Schriften und bei der Schwerfälligkeit ihrer Verbreitung scheint nicht nur Diwisch, sondern nicht einmal Euler zur Zeit der Aufstellung des ersten Blitzableiters in Europa dieselben gekannt zu haben.

Doch hatte Diwisch von den französischen Versuchen Kenntnis und warnte vor ihrer Gefährlichkeit, wie es das Schicksal Richmanns zeigte. Diwisch hatte nach seiner *Magia naturalis* eine Ahnung von positiver und negativer Elektrizität. Eigentlich aber wurde von ihm nur eine Art der Elektrizität anerkannt. In Glas, Schwefel usw. äusserte sich elektrisches, aktives Feuer. Aber dieses käme nicht in Erscheinung, wenn es nicht auch passive Körper, Leiter der Elektrizität gäbe, in denen das elementare Feuer enthalten sei.

Treffen sich zwei aktiv oder zwei passiv geartete Körper, so merken wir von elektrischen Erscheinungen gar nichts. Kommen aber Körper mit elektrischem oder elementarem Feuer zusammen, so entsteht der elektrische Funke.

Diese Verhältnisse bilden nach Diwisch die Grundlage alles Lebens auf der Welt.

Sie wurden von Gott am ersten Schöpfungstage als natürliches Feuer erschaffen und in aktives und passives Feuer geschieden. Sie beleben alle Geschöpfe. Folgerichtig hat Diwisch die Elektrizität zur Heilung der Krankheiten angewendet.

Bis zum Jahre 1758 hatte er mehr als fünfzig kranke Personen mit Elektrizität geheilt. Wenn auch alle diese Heilungen nicht auf Rechnung der günstigen Einwirkung der Elektrizität gesetzt werden

können, meint Professor Albert, ist es doch bedeutungsvoll, dass Diwisch als Nichtarzt auf die heilkräftige Einwirkung der Elektrizität als erster hingewiesen hat. Wir wissen, dass dies mit seiner Theorie innig zusammenhängt. Es war ihm nicht vergönnt, die zwei Arten der Elektrizität zu erkennen. Mit grossen Scharfsinne hat er Versuche herausgeklügelt, die scheinbar seine Theorie stützen. Um zu beweisen, dass zwei elementare Körper sich abstossen, brachte er z. B. ein eisernes Ringlein durch einen Seidenfaden mit der Elektrisiermaschine in Verbindung. Näherte man dem Ringe die trockene Hand, so zeigte sich keine Elektrizität.

Seinen theoretischen Traktat schickte er nach Olmütz und Wien zur Zensur und suchte an um die Genehmigung der Drucklegung. Die Drucklegung wurde mit der Begründung nicht genehmigt, weil sich die Theorie auf die Methode des Aristoteles gestützt habe.

Alle Gegenvorstellungen halfen nichts.

Erst in seinem Todesjahre erschien die Schrift in Tübingen, im Jahre 1768 in Frankfurt. Kustos Trapp spricht von einem Teil des Manuskriptes über diese Materie im Brünner Landesmuseum.

Aber nicht nur ein berufener Naturforscher erscheint uns in der Person des Prokop Diwisch, sondern auch ein gottbegnadeter Musikliebhaber.

In dem Stifte, das seit Jahrhunderten Kunst und Musik so eifrig pflegte, ist es nur zu leicht möglich, dass Diwisch eine fruchtbare Anregung fand, in Verquickung mit seinem Können auf dem Gebiete der Elektrizität ein Muzikinstrument zu schaffen, welches die ganze Welt in Erstaunen setzen sollte. Er schuf ein Orchestrion von fünf Fuss Länge und drei Fuss Breite mit 790 Saiten, dessen Ton 130 mal verändert werden konnte. Er nannte es Denis d'or. Als « Schlechter Spass » war daran angebracht, dass der Spieler mitunter einen elektrischen Schlag erhielt.

Bei der Aufhebung des Stiftes wurde dieses Instrument auf 100 Dukaten geschätzt. Seiner Originalität wegen kam es in das k. k. Kunstkabinett. Es konnte darauf aber niemand spielen als der Brucker Stiftsorganist Wieser. Er erhielt es von Kaiser Josef II. zum Geschenke.

Diwisch starb am 22. Dezember 1765 in Klosterbruck. Er wohnte im Kloster neben dem Kapitel, die Fenster in das « Kreuzgartl » (Kreuzgang).

Das Modell seines Blitzableiters wurde nach Aufhebung des Stiftes in einem öden Winkel des Klosters ganz vergessen. Erst

im Jahre 1851, als hier die Militär-Genieakademie errichtet worden war, fand man Teile der Wetterstange unter altem Gerümpel.

Die Stadt Znaim nannte Diwisch zu Ehren einen schönen Platz nach seinem Namen.

Nachfolgendes Distichon, gedichtet von einem Zeitgenossen, verherrlicht den merkwürdigen Mann :

Non laudate Jovem, gentes ! Quid vester Apollo ?

Iste magis deus est fulminis atque soni.

Uebersetzt : (Was rühmt Jupiter Ihr ? Was prahlt Ihr noch mit Apollo ? Er ist der grössere Gott des Blitzes sowohl als der Töne).

Ueber Diwisch als Prior des Brucker Stiftes siehe die Studie : « Abt Nolbek » (« Znaimer Wochenblatt » 1929).

Da Diwisch keine Beschreibung seiner Maschine herausgegeben hatte, so blieb dieselbe unbeachtet. Wohl erwähnt derselben Euler in seinen Briefen und Muschenbroek ebenfalls, sagt aber, dass die Einrichtung dieser Maschine nicht bekannt sei, obwohl ein Italiener, der bei Diwisch gewesen und sie gesehen hatte, dieselbe der naturforschenden Gesellschaft in Danzig beschrieb. Erst Pelzel lieferte eine eingehende Beschreibung, welche ihm von Ambros Janko, Prior zu Bruck, mitgeteilt worden war. Die grosse Aufgabe, den Gewitterwolken ihre verderbenbringenden Elektrizitätsmengen zu entziehen, war also durch Diwisch gelöst. Sein « Wetterbaum » hatte die Probe glänzend bestanden und die Offensivwirkung der Spitzen (vergleiche Beccarias Versuche) aufs beste bewiesen. Znaim, das berufen ist, das Erstlingsrecht der Erfindung des Blitzableiters für Diwisch zu retten, hat seine Pflicht vollauf getan. Die Wetterstange des Diwisch ist rekonstruiert, im grossen Burghofe aufgestellt worden, zur Ehrenrettung des Naturforschers im Brucker Stifte. Eingedenk der modernen Bestrebungen der Museen, die Sammelobjekte in die ursprüngliche Umgebung zu stellen, einen Kanonenschutz von Brenditz entfernt, ragt auf exponierten Standort das System der Trockenbatterien des Konduktors gegen den Himmel, um unauffällig, aber stetig den Ausgleich der Elektrizität zwischen Himmel und Erde zu vollziehen.

(Separatabdruck aus dem « Znaimer Wochenblatt » 28. Jänner 1934).

Dir. A. BRUBKA.

EEN OUDE BAND UIT DE VOORMALIGE TONGERLOOSCHE BIBLIOTHEEK

-:-

Pater Dalmatius van Heel O.F.M. heeft enkele honderden *Theologische en philosophische theses*, gedurende de 17^e en 18^e eeuw verdedigd in verschillende kloosters van de Nederduitsche Minderbroedersprovincie ¹⁾, bijeengebracht. Zeer vele daarvan bevinden zich natuurlijk in de boekerijen of archieven van de Ordekloosters, maar ook in verschillende andere bibliotheken heeft hij ten behoeve van zijn werk nasporingen verricht. Een aangename verrassing wachtte hem op de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Daar werd zijn aandacht gevestigd op een dikken band, die enkel theses van Minderbroeders bevatte en daarbij nog wel zeer belangrijke, daar de meeste ervan op andere bibliotheken niet werden aangetroffen. Hij achtte het waarschijnlijk, dat deze band uit het Minderbroederklooster te Tongeren afkomstig zou zijn.

De beschrijving echter, die hij ervan gaf, deed bij ons sterken twijfel rijzen aan de juistheid zijner gissing. Om zekerheid te krijgen, verzochten we inzage van het werk, aan welk verzoek welwillend werd voldaan. Het boekwerk bleek te bestaan uit ca. 90 Minderbroederstheses, alle dateerend uit de jaren tusschen 1674 en 1696. De ruim 550 bladen « *zijn gebonden in een stevige bruin lederen band. Op de rugzijde ziet men verschillende gouden figuren en ook in goud een bisschoppelijk wapen met de duidelijk leesbare spreuk : Veritas vincit* » ²⁾.

Dit wapen nu is in alles gelijk aan dat der abdij Tongerlo, die ook dit devies voert. Natuurlijk kan de abdij Tongerlo even weinig als het convent Tongeren iets met een *bisschoppelijk* wapen te maken hebben. Maar het wapen op den rug draagt ook geen hoed met flossen, zoodat we het als abtelijk wapen moeten opvatten, wat volkomen bij Tongerlo past en toch niet bij Tongeren.

De oorspronkelijke rugtitel is niet meer te zien. Alleen kan men bij gunstige belichting nog de beginletters BR er van onderscheiden. Dit is wel niet veel, maar toch voldoende. Want we kunnen de ontbrekende letters aangeven, als we bedenken, dat banden, waarin verschillende werkjes bijeengebonden zijn, vaak geen dektitel hebben, die heel den inhoud bestrijkt, maar dat dikwijls de titel van het eerste werk als rugtitel genomen is. Dit is hier het geval. De

1) 's Gravenhage 1931.

2) l.c., p. 80.

eerste these luidt nl. : *BReviloquium Seraphicum... praeside F. Judo Scaillet ... defendet Fr. Aegidius de Glabbais ... Lovanii 17 Jul. 1674.*

Op den oorspronkelijken rugtitel « is een papier gevestigd met de woorden : *Theses FF. Minorum. Op de eerste bladzijde staan alleen de woorden : bibl. tong.* », wat een aequivocum is, dat in het licht van het voorafgaande moet worden opgelost als : bibliotheca Tongerloensis.

Trachten wij nu na te gaan, of er ook op de theses sporen zijn, die ons vermoeden kunnen bevestigen.

Op twee theses treft men den naam fr. Henr. Sulp, als aanduiding van den bezitter. Het is echter niet gelukt te achterhalen, wie de drager van dien naam was.

Maar wel was dat mogelijk met een anderen naam, Wambacq zonder meer, voorkomend op n. 69, f. 416. Het *Necrologium Ecclesiae B.M.V. de Tongerlo* ed. Fr. W. V. Spilbeeck ³⁾ geeft blz. 33 voor 15 Febr. : « Fr. Philippi Wambacq, sacrae theologiae baccalaurei formati, vicarii in Retie (1691 ; ob 1692) ». In nota wordt daaraan nog toegevoegd : « Fuit litteris humanioribus excultissimus, poeta natus et actor oratorque facundissimus, conversationis humanitate nulli secundus ». *Catal.* ⁴⁾. Videre licet hujus viri duo poemata, alterum latinum, alterum flandricum, in opere Cornelii de Bie : *Den sedighen toetsteen*. Ibi nomen scribitur Wambach ».

Ook G o o v a e r t s ⁵⁾ kent hem, en chronologisch valt hij in den juisten tijd.

Als heenwijzing naar Tongerlo zou men ook mogen beschouwen de adresseering van n. 34, f. 220 : Rdo Dno Gerlaco de Jammer genoeg is de familienaam door het mes van den binder weggesneden. Maar het is van algemeene bekendheid, dat de kluizenaar Gerlacus van Valkenburg bij de Praemonstratensers als Ordesheilige met den cultus der zaligen vereerd wordt en in Tongerlo was toen juist een Gerlacus de Op p. 91 van bovengenoemd *Necrologium* wordt nl. voor 8 Mei aangegeven : « Gerlacus de Biscop, vicarius in Retie, in Nispen (1663) et in Parvo-Zundert (1666), pastor in Drunen (8 Maii 1669) et in Alphen (4 Dec. 1679), camerarius et pistrini praefectus (4 Nov. 1686 ; ob. 1695) ».

3) Tongerloae 1902.

4) De Catalogus, waaraan v. Spilbeeck deze notitie ontleende, is het *Memoirale, sive Necrologium Tongerloense*, waarover in hetzelfde *Necrologium* p. 213, op 22 Nov., den sterfdag van den vervaardiger, Fr. Reinerus Vichet.

5) *Ecrivains, artistes et savants de l'ordre de Prémontré*, 2, 365. Bruxelles 1902.

Misschien zou iemand willen trachten, deze aanwijzingen ten gunste van Tongerlo te verzwakken door de aandacht te vragen voor de adressen A. P. Guardiano en derg., die men op sommige theses aantreft. Doch ten onrechte. Want ook indien het een Tongerloensis was, die de theologische theses verzamelde, lag het voor de hand, dat er onder zijn Minorietenthese's zouden zijn, die eerst aan Minderbroeders waren toegezonden. Misschien bestond er zelfs een soort ruilhandel : op thesis 75 leest me nml. de bemerking : *duplicata*. Daar men deze thesis slechts eenmaal in den verzamelband aantreft, moet deze notitie betrekking hebben op een andere collectie, wier bezitter — hetzij de Praemonstratenser verzamelaar, hetzij degene van wie hij deze these toegezonden had gekregen — er belang bij had, aan te geven, dat hij van deze these nog een exemplaar bezat.

Wie de verzamelaar voor dezen band geweest is, laat zich niet meer vaststellen. De dateering 1696 der jongste these sluit zoowel Wambacq als de Biscop uit, tenminste voor de afsluiting der collectie. Maar dat het een Tongerloensis geweest is, staat na het voorafgaande reeds vast.

De archivaris van Tongerlo was desgevraagd bereid nog enkele inlichtingen te verstrekken. Hij zocht onder de verschillende mogelijke titels in een catalogus uit het begin der 18^e eeuw... zonder succes. Maar hij wees erop, dat Tongerlo naast de groote bibliotheek nog een bibliotheca parva had, ten dienste der theologie-professoren en natuurlijk was dit de aangewezen plaats voor een collectie theses. Hij deelde ook mee, dat de aanwijzing « bibl. tong. » in juist hetzelfde schrift herhaalde malen voorkomt in boeken, die nog thans in Tongerlo berusten. Eindelijk herinnerde hij er nog aan, dat aan het eind van de twintiger jaren der vorige eeuw het voornaamste deel van Tongerlo's bibliotheek onder presie van de regeering der Vereenigde Nederlanden verkocht werd, maar voor een groot gedeelte overging naar de Bourgondische Bibliotheek van Brussel en naar de bibliotheek van Den Haag ⁶⁾.

Al blijkt hieruit, dat de band der theses met vele andere Tongerloosche de Haagsche ballingschap deelt, toch leek het geoorloofd er de aandacht voor te vragen, niet het minst, omdat zijn bestaan

6) W. v. Spilbeeck in zijn *De abdij van Tongerlo*, Lier 1886 blz. 621 beperkt de laatste mededeeling tot het resteerend deel van het Musaeum der Bollandisten, maar misschien zijn er ook wel andere boeken mee naar Den Haag gegaan. De aanwezigheid van dezen band kan in die richting wijzen.

aantoont, hoe men in Tongerlo met volle belangstelling het theologisch leven van zijn tijd en omgeving volgde.

Heerwijk, Abdij Berne.

C. A. V. LIEMPD.

* * *

DIE THEOLOGISCHEN STRAHOVER HANDSCHRIFTEN.

Strahov besitzt 2.000 Handschriften, leider existiert bisher noch kein gedruckter Katalog. Hrachovsky (tschechisch) : Die tschechische theologische Literatur, zitiert folgende Strahover Handschriften :

A Dogmatik :

- 1.) Bernardinus Senensis : Tractatus de Spiritu sancto, saec. XV (Sig. DBIII. 8 / op 5).
- 2.) Disputatio theologica dogmatica. saec. XVII. (DGI. 10).
- 3.) Amende Zacharias Josef, auditor theolog. : Quaestiones disputatae de sacramentis in III. partem Doctoris Angel. in Quaestione LX. Professore R.D. Guilielmo Dworsky, S.J. in universitate Caroloferdinandea Prag 1685 (D B IV. 9).
- 4.) Lugo Johannes : Tractatus de sacramentis in genere dictante in Collegio Romano 1630. (D A III. 3).
- 5.) Jacobus de Paradiso, Carthusianus Erfordensis : Tractatus de animabus a corporibus exutis. (D A II. 1 / op 2).
- 6.) Falk Franciscus prof. : Praelectiones theologiae dogmaticae. (D A III. 42, 43).
- 7.) Thomas Aquin. : Tractatus in corpore Christi in 28 sermones divisus. saec. XV. (D A IV. / op. 1).
- 8.) Thomas Aquin. : Compendium theologiae veritatis. saec. XIV. (D B III 6 / op. 1).

B Moral :

- 1.) Gregorius Papa : Liber VI. moralium beati Job. (saec. XII. oder XIII.) Liber VI-XVI. Explicatur liber XVI. moralium S. Gregorii (D B III. 3).
- 2.) Gregorius Papa : Prima pars moralium. Pergament. saec. XII. oder XIII. (D G III. 16).
- 3.) Tractatus varii. Inc. prima pars dicte minoris : Quoniam peccantibus post baptismum. saec. XIV. (D B III 6 / op. 3).
- 4.) Tractatus de virtutibus et vitiis. saec. XIV. o. XV. (D C III 11 / op. 2).
- 5.) Virtutes cardinales, saec. XV. (D B V 52 / op. 4).

6.) Casus conscientiae expositi a R. P. Francisco Antonio, professo S.J. in collegio Viennae 1571. (D A III. 5).

7.) Rechenberger Felix O. Cist. : Theologia moralis sive Ia IIae S. Thomae de Aquino. conscripta a Daniele Nep. Frantzl 1733. (D A III. 7).

C Philosophie :

1.) Albertus Magnus, Liber primus naturalium. (saec. XVI.) (D N II. 18 / 4).

2.) Sententiarum libri : Quaestiones super libros sententiarum. (D A II. 1 / 4).

3.) Aristotelis politicorum libri VIII et Speculum boni principis. saec. XVI. (DFIV. 62).

4.) Philosophi : de vitis et moribus veterum philosophorum. (D B V 52 / 5).

5.) Avicena : Tractatus Avicenae saec. XVII. (D B V. 34).

6.) Dialectica : Breve Compendium dialecticae saec. XVII. (D C IV. 8).

7.) Philosophia naturalis : Tractatus anonymus saec. XV. Incipit : Utrum philosophia sit consideratio de omnibus rebus mundi. (D A II. 1).

P. Albert STARA, O. Praem.

* * *

DIE KIRCHENSCHÄTZE DES KLOSTERS WINDBERG ENDE DES 16. JAHRH. :-

Unter Abt Johann Talmair ¹⁾ war es mit dem Kloster Windberg sowohl in spiritualibus als auch in temporalibus reissend bergab gegangen. Mehrere Religiösen apostasierten, und schliesslich sperrte der Herzog von Bayern den Abt samt dem Prior ins Gefängnis, da beide nicht im Stande waren, dem sittlichen Verfall zu steuern ²⁾. Durch Schuldenlast gedrängt, musste schliesslich Abt Johann sogar Kirchenschätze seines Klosters an andere Abteien verpfänden. Sein Nachfolger Christoph Curtius ³⁾ vermochte zwar die Disziplin nicht

1) 1541-70. Er resignierte, und starb noch im gleichen Jahr. Die Chronisten schweigen meist über ihn.

2) « Bavaria », München 1860, I, 114. — cf. Staatsarch. Klosterlit. Windbg., 1, Brief des Herzogs von 1566.

3) 1570-98. War Profess von Schäftlarn.

zu verbessern, wohl aber die wirtschaftliche Lage. Hugo und andere Chronisten rechnen es ihm hoch an, dass er die verpfändeten Kirchenschätze wieder einlöste (*clenodia oppignorata recuperavit*).

1592 nahm der Generalvikar der Zirkarie, Abt Gallus von Steingaden ⁴⁾ auf Drängen der Staatsregierung in Windberg eine ausserordentliche Visitation vor, deren hochinteressante Protokolle sich im Staatsarchiv befinden ⁵⁾. Sie fand im Kloster zwar einen Abt und einen Prior vor, die beide « im Geschray » sträflichen Verkehrs standen, einen auf 10 Priester zusammengeschrumpften Konvent, da so viele « entloffen » waren, endlich heilloze Zustände auf den inkorporierten Pfarreien, aber anderseits eine geordnete Wirtschaft, wenig Schulden, und woran dem Abt am meisten lag, fast alle, 1586 von ihm wiedereingelösten Kirchenschätze. Dem Protokoll liegt eine Liste bei von den *Cleinodien*, so im Closter vorhanden.

1.) Ein silbernen, zum theil vergult Buech, darinn die 4 Evangelia.

2.) U. L. Frauen in der Sonne, von Silber mit einer vergulden Cron.

3.) Ein vergulte, zimblinge Monstrantzen, darinnen vierlerlay Heiligthumb.

(verpfändet gewessen an die Abtei Tegernsee O.S.B. um 420 Guld.)

4.) Ein vergulte Monstrantzen.

5.) Ein grosse, silberne, zum thail vergulte Monstrantzen.

6.) Ein silbernes Creutz.

7.) Ain Clains silbernes Creützelein.

8.) Ein paar grosse silberne Sarch, welche voller Heiligthumb.

9.) St. Serena gross silbernes Brust Bildt.

(verpfändet gewesen an die Abtei Ettal O.S.B. um 275 Gulden).

10.) St. Ursula Bildt von Silber und zum thail vergult.

(verpfändet gewesen an die Abtei Ebersberg O.S.B. um 275 fl.)

11.) S. Joannis Apli. silbernes Bildt.

12.) S. Sabini silberner Arm.

(beides verpfändet gewesen an die Abtei Rottenbuch O.S.A. um 148 fl.)

13.) Silberner Prelaten Stab, so oben vergult.

14.) Ein kupffernes pacem, so übergult ist.

15.) 4 Prelaten Inffel, darunter zwo mit Perl gestickht.

16.) Ein silbernes Rauchfass. (1592 noch nicht eingelöst).

4) Gallus Theiningen 1580-1606. (Graf, Gesch. v. Steingaden, im Sulzb. Kalender 1907, S. 62-63).

5) Klosterliteralien Windberg, fasc. 1, fol. 237-310.

17.) Hauptbildnus Sti. Sabini (nach Steingaden verpfändet um 396 fl.).

Ein grosser Teil dieser Schätze ging bald darauf im 30jähr. Krieg verloren. Das « Chronicon Resselii » ⁶⁾ schreibt vom Abte Albrecht v. Perching (gest. 1461) : « Albertus abbas... plurimas insuper reliquias in vasis argenteis, partim ulnae, partim cubiti magnitudine magno aere comparavit, quae ad nostra usque tempora in sacristia fideliter asservabantur, sed in postremo bello Sueco-Germanico, necessitate sic exigente a Serenissimo Electore Maximiliano, Principe nostro, piae memoriae clementissimo, pars earum in bellicos sumptus usurpata, pars vero a Suecis hostibus, plane ex improviso irrudentibus, ablata fuit. »

Windberg.

P. Norbert BACKMUND.

* * *

DRIE VISITATIE-VERORDENINGEN VOOR HET NORBERTINESSENKLOOSTER VAN GEMP. -:-

Uit het archief der Norbertinessen van Gemp zijn enkele documenten aangeland in het archief van haar medezusters de Norbertinessen van St. Catharinadal te Oosterhout, samen met wat tafelsilverwerk.

Daartusschen troffen wij drie visitatieberichten aan. De twee eerste zijn zonder datum. Het eerste reliket echter draagt de onderteekening van prelaat Arnold Wyten van Park, en daar deze overleden is in 1515, wordt het document gesitueerd rond 1500.

Het tweede reliket zou men geneigd zijn zelfs tot de XV^{de} eeuw te verwijzen. Dit niet alleen om zijn bondigheid en zijn verouderde vorm, maar vooral om bepalingen welke ons terugplaatsen naar een tijd waarop de slotverordening nog niet toegepast was.

Het derde reliket werd afgeleverd door prelaat Druys van Park, en is van 1605.

Daar juist dergelijke dokumentatie uit deze tijdvakken zeldzaam is, en ze vooral de netelige jaren van voor-reformatie en contra-reformatie belicht, is ze geenszins van belang ontbloot.

Abdij Tongerlo.

A. ERENS, O. Praem.

6) MS. 288 der Universitätsbibliothek München. Der Verfasser, P. Johann Rössl (Resselius) starb 1661.

I.

Omme te reduceren den staet des goidshuys van 's Hertogen eylandt gelegen by Gempe in behoirlike ordinancie soe sullen onderhouden worden die puncten ende artikelen hier na volgende :

In den yersten dat alle de conventualen sculdich sullen syn alle daighe te behoirlyken maelyden tsamen t'etene ende te drinckene van eender gemeynen porcien van spysen ende van drancke. Ende dat in hueren reeften sonder eeneghe provinge te hebbene. Ende dat nyemant van de selven conventualen ten tyde van de behoirlyke maelyden huer en sal moegen absenteren, in eenighen manieren oft afhandich maken ende achterbliven sonder orloff van de priorinne ten tijde wesende. Ende desgelyck soe sullen sy moeten in hunnen gemeyne dormtere slapen behalven alleenlick die ghene die by de statuyten vande ordenen daer aff by redenen inden selven statuyten begrepen ontlast moegen bliven.

Item ¹⁾ ten tweesten dat nyemant vanden religieusen oft conventualen voirs. om wat nootsaken dat hen overcomen mochten en selen, moegen buyten den clooster gaen in eeneghe manieren sonder besonderen oft specialen orloff van hunnen Vaderabt ende van dair aff orloff te gevenen wordt die macht genomen by dezer reductien den biechtvader ende priorinnen. Ende waert bevonnen dat eenige suster sonder orloff vuyt den beheymse van den clooster ghinck, die sal alle vridaigen een jair lanc vasten te borre ^{a)} ende te broede. Mer als sy buyten die buytenste poorte des cloesters ghinck, binnen acht daigen mach mense wederomme ontfanen, als een apostata die na acht daigen wederommekeerde, ende totten naiest comende capittel sal sy derven haren wile ende sal dienen als een maerte behalven dat sy niet vuytgaen en sal.

Item ten derden soe salmen alle de maerten, joncwiven, oft dienstwiven die den conventualen niet nootelyc en syn ende die men sonder scade des convents eenichsins derven mach, insgelycx allen anderen werlyken persoenen orloff geven ende vuyt den clooster doen gaen. Insgelycx alle jonge kinderen, honden ende

a) *te borre* : op bronwater.

Dit visitatie-relikt werd bij een volgende visitatie (XVIe e.) licht veranderd. Wij duiden de wijzigingen hier aan.

1) In den rand staat : *Cessat iste articulus per clausuram.*

ander beesten, die meer vuyt ende tot curioesheden gehouden worden dan tot proffyte oft oerboir des goidshuys voirs.

Item ²⁾ ten vierden dat nyemant en sal moegen eten, drincken oft eeneghe sprake ende communicatie houden met eeneghe manspersoenen van wat state oft condicie die zy, sonder orloff des biechtvaders oft priorinnen. Ende dat in tegenwoirdicheden oft presencien der selver priorinnen oft eeneghe vanden religieusen desselfs cloesters, dair toe geordinert byden selver priorinne. Ende dat oick die communicatie oft sprake alsoe voirs. is niet en geschiede noch en gebuere dan in gemeynden openbaeren plaetsen ende in egeene heymelycke plaetsen.

Item ten vyfsten soe en sal men niet gehingen, gestaden oft gedogen dat eeneghe manspersoenen soe voirs. is, binnen den pande oft begrype des convents sal moegen comen ten waren ambachtluynen die men aldair niet ontberen en conste gelyc sloetmakers ende diergelyken.

Item ³⁾ ten seesten sullen sy overgeven alle hun renten, erffelyc ende anderen, die sy oft eeneghe van hun by hen selven int particulier gebruyct hebben tot hiertoe. Ende oick de brieven dair aff wesende dimen leeggen sal by d'ander brieven desselfs goidshuys onder twe oft drie sloetels, soe men dat best sal moegen ordineren. Desgelycx alle haeffelycke oft beruerlycke goeden, het zy huysraet, meubelen oft ander, in handen van hunnen E. Vaderabt om die selve voirtaen in gemeynen oerbaren ende profyte des selfs cloester in gemeyne gedispenseert ende beheert te worden.

Item ten sevensten soe sullen allen deghene die eeneghe officien ofte administracien hebben van desselfs cloester goede t'allen tyden alsoe hen dat geordineert sal worden goede loflyke ende wettige rekeninge doen alsoe dat behoiren sal.

Item ten achsten dat alle die cameran dan aff die juffrouwe oft religieusen voirs. op hen selven tot hertoe tgebruyck hebben gehad, sullen voirtaen ter ordinancien van hunnen Vader abdt ende biechtvader in gemeynen oerboere desselfs goidshuys ende gebruyck beheert worden, ende hier inne en sal nyemant voerdeel hebben vuytgenomen alleene die boven heur jairen syn.

Item ⁴⁾ ten neghensten sullen sy silencie houden in vier plaetsen te weten in den reeft, in den dormter, inde kerke ende in den

2) In den rand : *Ende dat in spreekhuys daer toe geordineert.*

3) In den rand : *Sonder verdrach.*

4) In den rand : *Ende nu van stede aen beheert sullen worden tot eender gemeynder firmarie, ende datmen die zieke alsoe menselike, naturlike, tamelike,*

pandt, gelyckerwys na inhoudt onser statuten men dat sculdich is te houden.

Item ten x^{ten} sal de priorinne inden pant ordineren by raiddet des biechtvaders eene gemeyne camere dair die conventualen voirs. sullen moegen te samen inne spinnen, nayen oft andere tamelyc werck doen tot profyte van den gemeynen cloester, ende dair toe sal men hen materie oft stoffe besoerghen ⁵).

Item ten xi^{ten} en sal nyemant moegen vuyten pande gaen, in de coeken oft anderswaer sonder orloff vande priorinne die niet lichtelyc sonder noetsake en sal hier toe orloff geven ⁶).

Item ten xij^{ten} soe wanneer dat hier eenich van haren vrienden comen, synde manspersoenen, die sullen getracteert worden by den biechtvader, ende synt vrouwen int convent in een camer dair toe geordonneert synde by de priorinne ende raide des biechtvaders tottertyt tot dat hier op anders geordinneert sal wesen ⁷).

Item alle ende een yegelic besundere van desen voirgen. puncten ende artikelen ⁸) willic ende bevele onderhouden hebben, bevelende sunderlingen der priorinnen ende heure consciencie dair inne belastende dat syse onderhoude ende den andere doen onderhouden, oft in gevalle dat sy niet onderhouden en worden, soe sal ic d'officieren sonder verdrach afstellen, ende ander nemen vuyt andere cloesteren, diese wel onderhouden sullen, ende dair en boven tot ewegen daigen besluyten, ende niet te min corrigeren na de statuyten van onser ordenen die hier tegen doende sullen namaels benomen worden

Ita est Arnoldus Abbas Parc.

Op rugzijde : Relict voor Gempe — R. Arnoldi Wyten — sine datae.

redelike tracteren sal ende al dat hy behoeven sal met cariteyten hem besorgen ende administreren.

5) Hier werd bijgevoegd : *Ende sullen sculdich syn allen daer te comen, uutgenomen die siek oft cranck zyn.*

6) Dit artikel werd door volgenden visitator doorgehaald.

7) Werd verandert als volgt : *Item ten xij^{ten} soe wanneer dat hier eenich van haren vrienden comen, wat persoenen dat sullen syn getrackteert worden byden biechtvader, vrindelic, tamelic ende behoirlike.*

8) Achter artikelen staat een verwijzingsteeken en in den rand leest men : *ende andere statuten ende observancien ende sloet, etc., met behoerlike discretie ende humaniteyt.* — Verder in dezelfde paragraaf zijn de woorden : *ende dair en boven tot ewegen daigen besluyten*, doorgehaald.

Archief : St. Catharinadal te Oosterhout. Bundel : Gempe.

II.

Eerst voer al sal men onderhouden die lieffden teghen Godt ende synen evennaesten, scouwende allen onnutte clappinghe oproeringen int convent, onseker ordeelende ende mindernissen van onsen naesten.

Die oversten sal men in allens gehoorsaem wesen met eere ende reverentie tegen haer in worden in wercken ende in alle manieren peysende dat sy ons gestelt syn in de plaetse van Godt Almachtich. Die den Oversten eenich leet, onverdichheit, cleynicheyte in worden oft in wercken sal doen, dat en sal men niet slappelycken laten duergaen, mer sal scerpelycken-gecorrigeert worden nae het uteysschen der statuuten.

Niemant en sal inde tegenwoordicheyt der Oversten iemanden berispen oft iet ondervinden dat hem niet aen en gaet.

Men sal silentium houden van tsavonts nae den eten oft naeder collatien tot smergens nae de getyden.

Niemanden en zal voortan georloft syn uut te gaen om eenige saken aan alleenlyck geroepen zynde ten maelyt by syn vrinden, oft om die te besoecken als zy cranck syn ende dat al met orloff van den Oversten.

Als iemant zal utgaen in de saken voorseet, die en sal in gheender manieren iet coopen oft vercoopen, oft oick ergent gaen, dan alleen daer hy sonderlingen orloff toe heeft, ende zal ter gesetter uren wedercomen.

Als iemant eenich gelt oft giften sal ontfangen hebben die sal hy terstond overgeven inden handen der priorinnen sonder eenige ooghe oft hert daer op te stellen.

Niemant en zal voirtan eenich gelt by oft over hem hebben onder 't decksel van eenige nootsackelyckheyt oft welgelegentheyt, mer die iet van doen sal hebben, die sal in alles synen noot te kinnen geven der priorinnen, ende dat selfste sal coopen die suppriorinne oft die procuratersse, ende ingeval dese belet syn, soe salt gedaen worden van een leeke suster.

Niemant en zal toeganck hebben totte gemeynder borsen om vanden gelde iet te ordineren oft iet daer uut te langen dan alleen die oversten van der gemeynen.

Aengaende het gelt dat comen sal van den gemeynen arbeyt, ende van tgene datmen vercoopen zal van cleeren oft andersins, sullen die oversten prior, priorinne ende suppriorinne eerst voer al het principaelste deel ordineren totten gemeynen montcost ende

nootdorst, ende gelycker hant hier toe arbeyden, dat alle wercken hier toe gefucht worden, het ander deel zal hebben die suppriorinne, na d'advys van den prior ende priorinnen, die welck dat sullen bedeylen nae dat noot sal wesen.

Die berbetten ende andere cleederen salmen dragen alsoe slap alst moogelyck is, simplycken ende niet curieuselyck gelyck onsen staet dat vereyscht.

III.

Wy Johan Druys licentiaet inden Godheyt, ende by Gobs gedoghe Abt van Parck, der ordre van Premonstreyt, int bisdom van Mechelen, ende Vader-Abt des Godshuys van 's Hertogen Eylande by Gemp, der orden ende bisdom voorschreven, doen te weten allen denghenen, die t'selfde mach raecken, ende aengaen, dat naer dyen met onsen seer beminden medebroeder heer Matheus Boschman, licentiaet inder Godheyt, ende Prior ons voorschreven Godshuys, van Parck, ghekomen syn den 17de April anno 1605 tot onse medesusteren voorschreven, als nu residerende in het voors. Godshuys, om te visiteren, ende ons te informeren soe wel van den gheestelycken, als den tydelycken staet des voorschreven Godshuys naer inhouden onser statuten : soo hebben wij goet ghevonden dese naervolghende poincten ende articulen wel scherpelyck te statueren ende ordineren.

In den eersten dat den dienst Gods met alder reverentie, ende devotie sal worden volbrocht, naer inhoudt van 't elfste artikel des relict by onsen voosaet Heer Francsoys van Vlierden saligher opden 5 Maert anno 1584 ghemaect. D'welck punct ende andere den dienst Gods aengaende wij syn confirmerende ende toelatende immers noch ter tyt vuyt considiratie van den soberen, ende be-nauden staet des Godshuys. Besonderlyck dat wy willen ende ordineren seer scerpelyck, dat als het convent syn mettenen ende andere ghetyden is lesende, sullen ghehouden syn niet alleen de groote ghetyden, maer oock de cleyn oft liever Vrouwen ghetyden t'saemen te lesen. Want es saecke te periculoes is, ende onghereghelt een ider syn cleyn ghetyden te laeten lesen apart. Ende oock sullen sy t'samen lesen in hennen choor der vigilien, want de devotie des ghebets sulcx vereyscht, ende dat men God almachtich daer in is ghevende, sal hy in andere saecken ghebenedyden 1).

1) *Het volgend allinea werd doorgehaald* : Item die vigilien sullen ghelesen worden t'saemen op die spinkamer totter tyt wy anders sullen ordineren.

Item dat nyemandt en comparere inden Goddelycken dienst dan met syn behoerlyck ende taemelyck habyt, ende bereet wesende, en dat sy daer compt, te wesen in hen rocken.

's Morgens sal men tydelyck opstaen als geordineert is int voorgaende relict ende gaende naer de kercke sal daer een teecken der bellen vanden oversten ghegheven worden, om naervolgens onse statuten t'saemen eerlyck ende geschicktelyck naer die kercke te gaen. Ende die notabelyck te spade ghecomen sal wesen, sal ghecorrigeert worden naer het goetduncken der overste. Dyes soe sal het affbellen vuytghestelt worden naer het wecken omtrent een goede half ure, op dat een yeghelyck mach tyt hebben, om op te staen, ende sy selven eerlyck te accoutreren.

Item ordineren wel scherpelyck, dat allen daghe sal capittel ghehouden worden, ende daer sal altoes yemant van d'oversten compareren, ende corrigeren die faulten, die sy souden moghen bevonden hebben.

Item hen ghetyden ghesonghen oft ghelesen hebbende totter noenen toe incluyt met die andere ghebeden, ghewoenelyck te gheschieden, soe sullen die susteren wat spatie hebben om hen nootsackelyckheden omtrent een half ure, en alsdan sal een teecken der bellen ghegheven worden van d'overste, die inde spincaemer compt, dwelck ghegheven synde, sullen die susteren terstont daer allegader compareren, om het ghemeyn werck neerstelycke te voorderen, ende notabelyck te spaede comende sal ghecorrigeert worden, als die verontnaxaemt het ghemeyn profyt, ende nyet en onderhoudt t'ghene dat soe inde regel als in de statuten van het ghemeyn werck wort bevolen.

Item sondaechs, ende t'sheylichdaechs sal die none altyt naer den noen ghedaen worden, behoudelyck alst seer cout is, sal de priorinne daer mede moghen dispensereren, ende oock vuytghenomen die daghen, by de statuten anders gheordineert.

Item omtrent ter eender uren sal daer een teecken ghegheven worden, om totten ghemeynen wercke te comen in sulcker manieren als voor.

Item naer den avontmael sal het convent t'saemen ende hen ghensins scheyden sonder consent van d'overste, die daer presideert. Ende omtrent seven uren sullen sy t'saemen gaen naer den dompter, ten waere datter eenighe recreatie waere, in welke ghewalle zy laeten toe, dat die priorinne sal moeghen toe laeten, dat het convent wat langher sal moghen beneden blyven, maer nyet langer dan tot acht uren, ten waere dat er eenighe singuliere re-

creaties waeren, in de welcke die priorinne den tyt sal moghen prolongeren nae haer discretie.

Op den dompter synde sal een ider van de susters gaen naer haer caemer. Ende oft gebuerde, dat yemandt bevonden wirde op yemandts anders caemer, die sal men sonder bermherticheyt doen vasten te water ende te broede, ende gheven een goede discipline.

Item wy verbieden op die ghehoorsaemheyt, dat d'een suster nyet en presumere by d'ander te slaepen. Ende oft dat gheschiede, ende bevonden wirde, soe sullen sy alle beyde sonder eenighe bermherticheyt, (want wy dat van de overste sullen vereysschen) gestelt worden te water ende te broede, soe haest alst sal te kenissen comen, met een discipline. Ende daer en boven sal men hen noch doen vasten als voren twee toecomende vrydaghen, ende op yeghelycken vrydach een discipline, ten waer dat sy door haer ootmoedicheyt, ende leetwesen gratie meriteerden, het welcke wy stellen ter discretien van de priorinne.

Item men sal alle daeghe t'savonds een teecken gheven der belen d'welck sal doen die priorinne, oft die sy daer van d'overste sal bevelen, ende terstont sal een ieder slaepen gaen. Ende die een half ure daer naer sal bevonden worden op te syne, sal ghecorrigeert worden naer die discretie der oversten.

Item want wy verstaen, dat het silentium nyet wel onderhouden en wort d'welck nochtans soe nootsackelyck is inde religie, soe ordineren wy wel scherpelyck, dat een yegelyck dat sien te onderhouden op de penitensie by de statuten daer toe gestelt, als is in de kercke, dompter, pant enden refter, ende dat op alsulcke penen, als die statuten syn mede brenghende, die welcke wy willen dat die oversten onverdrachelyck hen innestellen, oft die sy verdraeghen die pene inde statuten gestelt.

Item sullen naer ouder ghewoenten gewennen allenskens (behoudelyck dat men van nootelycke dinghen sal stillekens ende cortelyck moghen wat segghen) het selfde silentium te houden daeghelyx tot den noen toe, oock op die spincaemer, daermen nyet en sal moghen spreken dan met consent vande ghene, die daer presideert, ende dat van notelycke ende eerlycke dinghen.

Item bevelen wel scerpelyck den prior ende priorinne dat sy voortaan niemandt t'sy geestelyck, t'sy weerlyck mans ofte vrouws-personen, cleyn noch groot, en laeten binnen het slot coemen naer ouder costuymen, behoudelyck dat die wercklieden om die reparatiën te doen, sullen op allen plaetsen daer dat den noot vereyscht moghen comen, als oock dat die knechten sullen mogen helpen

brouwen ende tonnen, ende het hout daer moghen vueren.

Item ordineren ende bevelen den prior en de priorinne, dat sy ghereet maecken het knechtenhuys ende dat ten lanxten binnen acht daeghen, om die daer te accommoderen, ende verbieden wel strictelyck, dat voortaan gheen mans-personen in de kucken sullen toeghelaten worden.

Item soe sal men terstondt den hof des convents afsluyten in eenigher manieren als den prior sal doenlyck wesen.

Item aengaende de vrouwencaemer soe laeten wy toe, tot datter een ander sal geaccommodeert syn (d'welck wy ghebieden nyet langher vuyt te stellen) dat die vrouwen sullen moghen logeren inde caemer nu daer toe ghereet, behoudelyck datter gheen manspersonen in en coemen, ende die doere aen den pandt staende ghesloten blyve.

Item die ghewoenelycke spreeckaemers sal men ghereet maecken, soe haest als ghevuechelyck sal connen gheschien, waermede wy belasten den prior en de priorinne.

Item tot beter onderhoudt van de ghewillighe armoede soe ordineren wy wel scerpelyck, dat nyemandt wy dan sy yet ewech en gheve, oft en ontfanghe, soe cleyn dat is, sonder weten ende consenten van de priorinne, noch oock eenighe brieven open en doen sonder het selfde consent. Dwelch gheschiede nochthans alsoe, dat die daer mochten ontier (?) syn nyet en verstaen dat de brieven inhouden.

Item ordineren wel scherpelyck die priorinne, dat sy die statuten der Orde jaerlycx publickelyck doe lesen op die maniere, als hyer voormaels plach te gheschieden.

Item verbieden op die pene inde statuten ghestelt die conventualen, dat sy sonder consent der priorinne nyet en gaen in de kucken, spinde, brouhuys en sieckhuys, ghelyck dat is ghewoenelyck.

Item want hyer nootsaekelyck gherequireert wordt een circatersse, procuratersse ende sieck-meesteresse, soo ordineren wy Suster Elisabeth van Dienen tot een circatersse, ende mede belasten haer, dat in de absentie van de suppriorinne sy sal die jonghers regeren, gade slagen, ende corrigeren, ghelyck dat behoert. Ende als sy eenighe correctie sal inneghestelt hebben, die en willen wy nyet dat yemandt sal relaxeren, dan sy alleen naer inhoudt der statuten.

Item ordineren S. Margareten Scheye tot procuratersse van desen Godshuys, die haer officie sal sien in de vreese Gods, ende met allen eerlyckheyte te bedienen, ende neestelyck het graen gaede

slaen, op datter nyet ontfanghen oft vuyt ghegheven en worde oft sy en teeckene naerstelyck op.

Item ordineren S. Marian van den Sande tot sieckmeesteresse die den siecken sal liefelyck, bermhertelyck ende verduldelyck dienen, ende hen soe toeghedaen syn, als ons statuten dat syn vereyschende.

Item het voorgaende relict renoveren wy, ende approberen in allen syn puncten, die den onsen nyet en contrarieren, ende besunder, inde eere ende respect, dat een ieder die priorinne schuldich is. Ende in alle dese voorschreven puncten wy ontlastende ons conscientie belasten die conscientie der oversten, om daer aff voor den almoghenden Heer redenen te gheven. Ende op dat nyemandt van diese puncten ignorantie en pretendere, soe bevelen wy, dat se alle maenden eens ghelesen worden. Aldus ghedaen tot Gemp desen xviiij^{en} Aprilis anno 1605.

CHRONICON

GENERALIA.

Dom Wilmart, O.S.B., écrit dans la « Revue bénédictine », t. XLV, 1933, p. 312-31, un article à propos de « *La collection d'Ebrach* ». Il s'agit d'une collection de pièces qu'on trouve comme supplément dans un manuscrit des lettres d'Hildebert : Vatic. Lat. 4926. Cette collection éditée en 1928 par M. Werner Ohsorge, sous le titre : « *Eine Ebracher Briefsammlung des XII. Jahrhunderts* », renferme plusieurs morceaux qui méritent d'être retenus pour ce qu'ils nous apprennent des difficultés éprouvées par les Cisterciens d'Allemagne au début du pontificat d'Alexandre III (1159-1161).

Dom Wilmart pense que cette collection n'est autre qu'un formulaire, des modèles de lettres, susceptibles d'être reproduites selon les occasions et les besoins de la vie journalière. Sous le n. 15, Wilmart décrit une lettre : « *Reverendo patri N. venerabili abbati frater G., devotas o(rationes) cum fideli obsequio. — Quod frater noster a nobis aberrans post multos circuitus periculosos... Non enim sine vestre pietatis assensu illum nobis alligabimus aut tenebimus* ». C'est en somme une lettre relative à deux religieux gyrovagues, dont l'un, un Augustin, est venu à résipiscence. Dom Wilmart croyait qu'elle émane d'un abbé de l'ordre de Prémontré ; ce texte d'ailleurs fait entrevoir l'organisation et les relations des nouveaux ordres monastiques. J. B. V.

AMERICA.

West-Depere.

A splendid Anniversary.

Forty years ago, November 13, 1893, the first Norbertine Father came to America. That priest is still on the St. Norbert campus today. He is the Right Reverend Abbot B. H. Pennings, O. Praem., President of St. Norbert College, West de pere.

In forty years, under the guidance of Abbot Pennings, our cfres in North America have acquired the Abbey, St. Norbert college and high school, at West de pere, Archmere academy at Claymont, Del., the Columbus Community club, Green Bay, and numerous parishes in such wide spread points as Chicago, Vancouver, B. C., and in many of the central and western states of North America.

Father Pennings' solemn investiture as abbot on May 27, 1925, was the crowning point of his pioneer work in this country. He started his colorful career in America in 1893. At the invitation of Archbishop Sebastian Messmer, then bishop of Green Bay, the Norbertine Order sent Father Pennings, the Rev. Lambert Broens and Brother Servatius to Wisconsin, to end the « old Catholic » heresy in the Belgian peninsula, northeast of Green Bay.

Father Villatte, a French vagabond « old catholic » priest, caused the heresy. He separated the Belgian parishes from the Catholic rule and set up what he called the national church. The Belgians in that locality were easily taken over by this new rule and before long the whole region was against the Catholic teachings. One of Villatte's changes was the use French instead of Latin during the liturgy of the Mass.

When Father Pennings came to Delwich, his first parish, he found his church in ruins from a recent fire. The church was quickly rebuilt and the pastor and Brother Servatius lived in the sacristy. In a few years the Norbertines completely organized the peninsula into parishes.

A few years later, Bishop Messmer considered it an opportune time for the establishment of a House of the Order in Wisconsin. His grace offered the Fathers St. Joseph's parish, De Pere, which was accepted in 1898. That year Father Pennings returned to Europe, with the intention of enlisting more priests from the Abbey of Berne for missionary work in America. His efforts were successful and when he returned, he was accompanied by several priests and a brother.

On September 28, 1898, Bishop Messmer canonically established the Premonstratensian House at De Pere. Father Pennings was the Superior of the little community, whose quarters were of the poorest. However the Fathers went about their work and in a short time had the building in excellent shape. Soon afterwards the new Superior laid the foundation of St. Norbert college by giving classes privately to a few students.

The number of students increasing so rapidly that a special building became necessary, and on March 19, 1902, the cornerstone of the present Main hall was laid. By fall of the same year the new building was ready for occupancy. In 1915, through the generous donation of Mr. Henry Boyle, of Irish descent, whose son Francis had been a student at St. Norbert, the Fathers were able to erect Francis Boyle hall. This building was dedicated in September, 1916. A central heating plant was erected in the same year.

So phenomenal was the success of the Premonstratensians in America, that the General Chapter of the order decided to erect St. Norbert's priory into the abbey. His Holiness, Pope Pius XI, appointed Prior Pennings as the first Abbot of the order in the United States.

O'FL.

Rev. Father G. R. Rybrook, associate professor of philosophy at St. Norbert College, recently published « *The Manual of the Eucharistic Crusade* ». The booklet deals with the origin, growth, aim, and services of the Eucharistic Crusade.

The College branch of the Third Order of St. Norbert has started a question box. Questions concerning faith and morals will be answered.

O'FL.

ANGLIA.

Manchester.

Le 12 février dernier eut lieu à l'église votive du prieuré de Corpus Christi à Manchester la bénédiction abbatiale du Révérendissime Prélat Georges Toner, prieur de Corpus Christi et supérieur régulier des Missions des Prémontrés en Angleterre et en Irlande. Par bref du Saint Siège du 30 déc. 1933, le prieur Toner venait d'être élevé à la dignité abbatiale, avec le titre de Sainte Marie « of the Marsh » (Sancta Maria de Maresco).

Son Excellence Mgr Henshaw, évêque de Salford, conféra la bénédiction abbatiale, avec l'assistance des Révérendissimes Prélats H. Lamy, de Tongerlo et J. Bauwens, de Leffe.

La solennité était relevée par la présence de leurs Excellences les évêques Mc Nulti de Nottingham et Pirson de Lancaster, du Prieur Ryan de la Sainte-Trinité de Kilnacrott, de Father Kershaw, rédacteur du « Harvest » et d'une assistance nombreuse de prêtres et de laïcs.

A. E.

AUSTRIA.

Abbatia Wiltinensis.

Le Révérendissime Prélat de Wilten, H. Schuler, a publié auparavant plusieurs études sur l'ancienne architecture de son abbaye. Il y a quelques années, il publia une étude détaillée sur l'église abbatiale de saint-Laurent à Wilten.

Dans les « Tiroler Heimatblätter », 1934, fasc. 2/3, il vient d'écrire une notice très intéressante intitulée « Die alte Basilica des hl. Laurentius in Wilten ». Il s'agit de l'ancienne église Saint-Laurent, détruite en 1644.

Dès avant l'arrivée des Prémontrés à Wilten, on y trouvait une basilique romane en l'honneur de saint Laurent. Plusieurs fois incendiée, elle fut rebâtie ou restaurée tour à tour. C'était une basilique romane à trois nefs et sans transept. Par une étude minutieuse des chartes, l'auteur parvient à donner une reconstruction de l'ancien édifice. Il décrit les différents autels et les principaux ornements de l'ancienne église. Quelques illustrations bien choisies donnent encore un plus grand intérêt à la lecture.

E. V.

Fr. X. Kortleitner, indefesse prosequitur suas inquisitiones de ideis religiosius populi Israelitici. In fine anni 1933 duo nova scripta illam materiam pertractantia, edidit, scilicet :

Aegyptiorum auctoritas quantum ad Israelitarum sacra pertinuerit. Ed. F. Rauch, Oeniponte, p. 84 in 8. Est fasciculus octavus collectionis « Commentationes biblicae », cujus omnes fasciculi a doctissimo cf. Kortleitner conscripti fuerunt.

Formae cultus mosaici cum ceteris religionibus orientis antiqui comparatae. Ed. Libr. Societatis Marianae, Oeniponte, p. XI-432 p. in 8. — Est tertia editio, aucta et retractata, operis sub eodem titulo editi in prima editione anno 1917 in Oeniponte (p. 85), in secunda editione anno 1927 Tongerloae (p. 232).

J. B. V.

BELGIUM.

Abbatia Averbodtensis.

Voor den Diesterschen Kunstkring hield E. H. J. J. Evers, O. Praem., een voordracht over « De Bronnen der Geschiedenis van Diest », op 30 Mei 1933. — Wij moeten hier tevens vermelden dat de Eerw. Confrater aangesteld werd tot archivaris van de Sint-Sulpitiuskerk, en zich druk beijvert met het ordenen van het archief van het voormalig kapittel.

A. E.

Le jubé de Sainte-Gudule à Bruxelles. — L'histoire de ce jubé a été exposée, le 3 janvier, par M. le chanoine Lefèvre, après qu'il eût rappelé l'origine des jubés qui séparent le chœur du transept dans bon nombre d'églises anciennes et dont l'ornementation, au XVe siècle, fut souvent très riche.

Cette origine doit être cherchée dans l'usage des ambons ou chaires d'où étaient chantés l'Épître et l'Évangile et qui étaient reliés par une galerie surmontée d'une croix et pourvue, dans le bas, d'une grille et d'autels.

Le jubé de l'église Sainte-Gudule remonte au moins à la fin du XIIIe siècle, puisque, en 1290, le duc de Brabant y fit élever un autel dédié aux Rois Mages. Des dévastations l'abîmèrent en 1579 et, réparé d'abord, il fut ensuite remplacé par un jubé nouveau dont l'exécution fut confiée, en 1598, à Abraham Hideux, auteur du jubé d'Arras. L'œuvre de celui-ci subsista jusqu'en 1804., époque à laquelle elle fut remplacée par une grille provenant de l'abbaye de la Cambre.

A. E.

Op de vergadering van den *Geschied- en Oudheidkundigen Kring der Zuiderkempem*, op 5 April 1934 te Mol gehouden, sprak voorzitter E. H. J. Evers, O. Praem., over *Rechterlijke instellingen in den ouden tijd*.

A. E.

Van de hand van E. H. Vincent Van Genechten, O. Praem., vinden wij in *De Zuiderkempem*, jaarg. III, 1934, bl. 1-14, het slot van zijn verhandeling over *De Molen van Haenven onder Veerle. 1723-1795*.

A. E.

* * *

Belli-Reditus.

Dans la *Chronique archéologique du Pays de Liège*, t. XXIV, 1933, p. 33-36, E. Poncellet donne une communication au sujet d'un *Sceau de l'abbaye de Beaufort à Liège*.

A. E.

* * *

Abbatia Bonae Spei.

R. P. Ard. Kleinhans, o.f.m., S. Scr. professor in Collegio internationali S. Antonii in Urbe, agit in Bibl. 14, 1933, p. 381-99 de studiis quae in Medio Aevo a futuris S. Scripturae lectoribus exigebantur. Indicat in quonam loco praecellenti Scripturae studium in variis Universitatibus ponebatur. Pro Universitate Parisiensi, in probationem affert duas epistolas *Philippi de Harvengt*. « Dass aber gerade in Paris das Schriftstudium in höchster Blüte stand, be-

weisen zwei Schreiben des Prämonstratenserabtes Philipp von Hervengt an Hergeld und Richerius. »
J. B. V.

* * *

Abbatia Parcensis.

Monsieur Van Lantschoot, O. Praem., a accepté de préparer les « Livres des Rois » et des « Paralipomènes » pour la nouvelle édition, en cours de publication, de l'ouvrage : *Het oude en nieuwe testament van O. H. J. C., vroeger bewerkt door Mgr. D. Th. Beelen en andere medewerkers*, qui va paraître à Bruges par les soins de la Firme Beyaert.
Q. G. N.

Les fascicules XLI et XLII du Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastiques, referment un article de M. Versteleyen sur l'abbaye prémontrée de *Belval*, Val d'Or, Locus Virensis, au diocèse de Reims, dans les Ardennes françaises. Elle fut d'abord fondée pour des Augustins en 1133, et fut cédée en 1137 à l'abbaye de Prémontré. Elle prit une extension rapide et en quelques années cinq autres abbayes furent fondées par Belval. Située aux frontières de l'Est de la France, elle subit le contrecoup des occupations militaires. La discipline y conserva toujours son ancienne ferveur. Elle fut supprimée par décret de l'Assemblée nationale du 13 février 1790. Les archives ont été détruites, sauf quelques manuscrits conservés dans les bibliothèques de Charleville.
Q. G. N.

* * *

Abbatia Postelensis.

Op de vergadering van den *Geschied- en Oudheidkundigen Kring der Zuiderkempen*, te Mol gehouden op 5 April 1934, sprak E. H. A. Noyons, O. Praem., over het onderwerp : *Naar aanleiding van een proces, of Postel gelegen is in de Meierij van 's Hertogenbosch of in de provincie Antwerpen*.
A. E.

* * *

Abbatia S. Michaelis.

In *Antwerpsche Teksten uit den tijd van Hertog Jan III, Antwerpsch Archievenblad*, jaarg. VIII, 1933, bl. 142 en volg., vinden wij volgende gepubliceerde karters, betrekking hebbende op de *St. Michielsabdij*.

13 Maart 1346. — Ruil van landgoederen tusschen St. Michielsabdij en de Karthuizers van het Kiel.

7 Sept. 1346. — Ruiling van goederen tusschen ridder Godevaert van der Dulf en de St. Michielsabdij.

20 Feb. 1347. — De stad Antwerpen verkoopt aan St. Michiels 150 roeden lands te Potvliete, tusschen de beek en de heirstraat.

Op de Rubenstentoonstelling Aug.-Sept. 1933 te Amsterdam gehouden, werd het oog inzonderheid geboeid door een wondermooi paneeltje, een met inge-

houden kleur geschilderde schets, voorstellende : « De Heilige Norbertus den ketter Tanchelm overwinnend ».

De machtige, groote composities, waardoor wij den Rubens-stijl in kerken en paleizen het beste kennen, werden in zijn met opdrachten overladen ateliers door een leger van leerlingen en medewerkers naar de intenties van den Meester tot leven gebracht op doeken van enorme afmeting, maar het is juist het kleine, onvoltooide werk, dat den waarborg van volstreckte eigenhandigheid draagt, het zijn de olieverschetsen, die ons zijn genie openbaren, waardoor wij hem leeren kennen in zijn persoonlijke fijnheid en volkomen meesterschap.

Dr. Ludwig Burchard te Berlijn, de bekende Rubensvorschier van onzen tijd en Dr. Gustav Gluck te Weenen zijn beiden overtuigd, dat deze olieverschetsen een hoogst belangrijk, uitmuntend en karakteristiek eigenhandig werk van Rubens is, geschilderd tusschen 1620-1625.

Bovendien heeft dit schilderstuk locale betekenis voor de Baronie van Breda. Rubens heeft dit schetsontwerp gemaakt voor een der drie marmeren beelden, die het fronton van het hoogaltaar in de Norbertijner Abdij van St. Michaël te Antwerpen bekroonden en na der verwoesting dier abdij tijdens de Fransche revolutie naar de kerk te Groot-Zundert zijn overgebracht.

Deze beelden, uitgevoerd door den vermaarden beeldhouwer Artus Quellin, den Jongeren, in de nieuw gebouwde kerk te Zundert afzonderlijk opgesteld, behooren tot het allerbeste wat de Vlaamsche barok ons gegeven heeft ; wie per auto op weg naar Antwerpen Zundert passeert, verzuime niet deze beelden, ontstaan uit de samenwerking van twee geniale kunstenaars, gelijk Rubens en Quellin, te gaan bewonderen.

De schilderij toont ons den N. Norbertus in het ornaat van een Abt of Bisschop, het gewaad is wit, wit gelijk het ordekleed der Praemonstratensers, wier Stichter hij is ; het gelaat is peinzend met in zichzelf gekeerden blik, in den linkerarm houdt hij den kromstaf, de rechterhand heft de monstrans, als een teeken, dat hij den Overwinnaar der tegen het H. Sacrament gerichte ketterij van Tanchelmus is, die in het begin van de 12e eeuw in het land van Rijen, West-Brabant en Antwerpen een schrikwekkend voorbeeld gaf van zedeloosheid en godsdiensthaat en wiens verderfelijke invloed op het volk door St. Norbertus en de door hem gestichte orde na moeizamen strijd werd uitgeroeid in 1124. De Heilige met fier opgerichte gestalte zet zijn rechtervoet op den schouder van den ter aarde geworpen Tanchelm ; de grond is in bruine tint geschilderd, de hemel contrastteert daartegen in levendige kleuren van blauw, groen en lichtrood, aan den horizon verheft zich een heuvelrij. De voortekening in zwart potlood is door de schildering heen nog overal te bespeuren, de houding der groep duidt reeds aan, dat dit niet als ontwerp voor een groot schilderij, maar voor de uitvoering in marmer gedacht is.

(Dagblad v. Noord Brabant, 7 Nov. 1933).

* * *

Abbatia Tongerloensis.

Rector v. d. Broek geeft in *Sancta Maria*, officieel kerkelijk weekblad voor het bisdom Breda, op 26 October 1933, een Bijdrage met titel : *O. L. V. van Brabant*. II : Opdracht en Inleiding, waarmede hij een reeks artikels inzet

Anal. Praem.

aan den eerdienst van O. L. Vrouw gewijd, met vooral aan de hand het *Brabantia Mariana* van prelaat Augustinus Wichmans der abdij Tongerlo.
A. E.

Voor *Antwerpen's Oudheidkundige Kring*, gaf E. H. A. Erens, archivaris der abdij Tongerlo, op 6 November 1933, een voordracht, met lichtbeelden begeleid, over *Leonardo da Vinci en zijn werk*, voornamelijk met betrekking op « *Het Laatste Avondmaal* ». Deze voordracht had plaats bij gelegenheid van het eindigen der restauratiewerken door den Heer Arthur Van Poeck uitgevoerd, en die aan het zoo heerlijk gehavende cenaculo der abdij Tongerlo, weer zijn vroegeren luister terugschonken, en de brandramp doen vergeten waaruit het stormachtig gered werd.
H. L.

Voor de geschiedenis van Tongerlo's jurisdictie en bezittingen over het oude Esschen-Calmphout zijn van belang de *Gedenkschriften betreffende de Heerlijkheid Esschen-Calmphout-Huybergen*, uitgegeven door den « Oudheidkundige Kring Esschen-Calmphout ».

Jaarg. V, nr. 5 bevat de volgende bijdragen :

D. Boen, *Toestanden te Calmpthout op het einde der 16e eeuw.*

Dr. J. Goossenaerts, *Van 't Spijker te Esschen.*

G. Meeusen, *Uit de kerkelijke geschiedenis van Nispen (Esschen).*

G. Meeusen, *Kontracten uit den Moertijd.*

H. v. G., *Een leesgenootschap binnen de gemeynte van Esschen.* A. E.

Nummer 1, van Bundel VI, 1934 der *Gedenkschriften betreffende de Aloude Heerlijkheid Esschen-Calmphout-Huybergen*, is gewijd aan de geschiedenis van het Noord-Westen van de Kempen « die eens aan de abdij Tongerlo behoord heeft ». Inhoud is volgende :

Dr. J. Goossenaerts, *Uit de geschiedenis van Tongerlo's Hoeven te Esschen-Kalmthout : De Ringelsche Hoeve*, blz. 3-29.

G. Meeusen, *Gift aan de Kerk van Nispen in 1459*, blz. 30. A. E.

Taxandria. Gedenkschriften van den Koninklijken Geschied- en Oudheidkundigen Kring van de Antwerpsche Kempen, Nieuwe Reeks, V, 1933, wijdt zijn nr. 4, aan de abdij Tongerlo, bij gelegenheid van het Achtste Eeuwfeest dat deze abdij laatsten Zomer vierde.

Op blz. 154-162, geeft A. Erens, Ord. Praem., een overzicht met opschrift : *Het Verleden der Abdij van Tongerlo.*

Van blz. 162-192, krijgen wij van de hand van Voorzitter Kan. Jansen, Ord. Praem., een *Beknopt overzicht der geschiedenis van de abdij.*

De bijdragen worden opgeluisterd met een partij fotogravuren over abdij, prelaten en pastoriën.
A. E.

In *Oudheid-en-Kunst*, van Brecht, 25e jaarg., 1934, blz. 21-25, geeft Eerw. Heer E. Dom, onder titel *Duffel. De Medailles van O. L. Vrouw van Goeden Wil* een verhandeling over deze godsdienstige voorwerpen naar zeer zeldzame exemplaren daarvan nog bewaard, en welke getuigen van de groote devotie welke het Duffelsche genadeoord baarde in XVIIe en XVIIIe eeuw. Een trouwe phototypische weergave van de medailles begeleidt de bijdrage.
A. E.

In *Sinte Geertruysbronnen*, 11e jaarg., 1934, blz. 26-31, publiceert G. Meeu-
sen, *Tongerloo's cijnsen te Huibergen en Roosendaal in de XVIIe eeuw.* naar
inhoud van een register uit het archief der abdij Tongerlo. A. E.

In de reeks *De Parochiën in het bisdom Breda*, van G. C. A. Juten, ver-
scheen op blz. 353 en volg. de geschiedenis der parochie *Klein-Zundert* welke
eertijds onder de jurisdictie van Tongerlo stond. A. E.

O. O'Flinders [Ald. Vinckel], O. Praem., liet in de reeks zijner werken
over het geliefde Ierland verschijnen : *De Vuurtoren van Erin*, een reeks
Iersche schetsen en verhalen over het H. Sacrament, Tielt, Lannoo, in-8° 206 blz.
16 fr. A. E.

Unter Titel : *Niederrheinische Urkunden und Briefe des 12. und 13. Jahr-
hunderts aus französischen und belgischen Archiven und Bibliotheken*, gibt
Dr. Johannes Ramackers in die *Annalen des historischen Vereins für den
Niederrhein*, Bd. 121, 1932, S. 61-78, 3 Urkunden für Prämonstratenserstiften :

4. Sarzana, April 5. — Reinald (von Dassel), erwählter Erzbischof von Köln,
Erzkanzler für Italien und keiserlicher Legat, bestätigt dem Abt Hubert von
Tongerloo (Diözese Cambrai), der unter grossen Mühen und Kosten nach
Italien an den kaiserlichen Hof gekommen ist, die Schenkung der Kirche von
Diest und andere Güter innerhalb dieser Pfarrei und nimmt die Abtei Tongerlo
in seinen und des Kaisers Schutz (Original in Tongerlo).

6. Zwischen 1193 November 21 und 1194 März 27. — Die Äbte A(lbert)
von Heylisse, S(ebastian) von Parc und S(ibert) von Averbode an Adolf I.,
erwählten Erzbischof von Köln, und das Domkapitel in einem Briefe, den sie
dem Abt (Herman) von Tongerlo mitgeben : sie geben einen Überblick über
die Entwicklung des Streits zwischen Tongerlo und den Herren von Diest und
bitten um Unterstützung der gerechten Sache des Abtes von *Tongerloo* (Ori-
ginal in Tongerlo).

8. St. Gerlach (Houthem) 1236 September 2. — Propst H. von *Heinsberg* und
St. Gerlach in Houthem bestätigt die Zuweisung der Einkünfte, die die Meiste-
rin Mechtilde (von Hülsberg) von St. Gerlach für das Infirmatorium bestimmt
hat, und gibt eine Liste des Viehbestandes des Infirmatoriums (Original in
Brüssel). A. E.

Dans l'ouvrage de Dom Thierry Réjalot, O.S.B., *Inventaire analytique de
la Correspondance de Dom Nicolas Spirlet, dernier abbé de Saint-Hubert-en-
Ardenne*, 1re partie. Arlon, Willems, 1933, in-8° p., nous retrouvons l'in-
dication de quelques lettres relevant de personnages de notre Ordre :

1764, 7 mai. — A l'abbé de Floreffe : L'abbé le félicite de sa promotion.

1764, 11 oct. — Saint-Hubert. A M. Demangre, procureur-général de l'Ordre
de Prémontré à Paris : A propos de lettres de naturalité à obtenir pour l'abbé
de Rochelival nommé comme curé de Chauvency.

1764, 31 oct. — Saint-Hubert. — A M. Demangre, procureur-général des Pré-
montrés à Paris : Lettre le remerciant de son obligeance. L'abbé fait l'éloge de
son frère, le curé de Givet Saint-Hilaire.

1764, 16 déc. — A M. du Mathelin, chanoine prémontré à Rollé : L'abbé lui
envoie trois chefs de Saint Hubert.

1764, 21 déc. — A. M. Demangre, procureur général des Prémontrés, rue Hautefeuille à Paris : A propos de lettres de naturalité du Seigneur Rochelinval et des événements qui se préparent en France au point de vue ecclésiastique. L'abbé lui demande de continuer à lui donner des nouvelles de ce qui se passe à Paris.

H. L.

De grand intérêt pour l'histoire de nos diverses fondations religieuses aux Pays-Bas, sont les *Documents relatifs au Grand Schisme*, publiés par Hubert Nelis. T. III. Suppliques et lettres de Clément VII (1379-1394). Rome, 1934.

A. E.

BRASILIA.

Pirapora.

La chronique des « *Analecta Praemonstratensia* » fut toujours pauvre quant aux renseignements fournis au sujet du travail des Prémontrés au Brésil, et il y aurait lieu de se plaindre de cette lacune, comme d'ailleurs, il y a un an, le Dr. Zurek s'en étonna dans son travail remarquable sur Neureisch qui n'obtint pas même une mention dans les « *Analecta* » 1).

Mais les Prémontrés du Brésil s'excusent eux-mêmes, s'ils ne fournirent pas avec assez d'empressement les renseignements désirés, que la rédaction des « *Analecta* » aurait accueilli avec plaisir. Leur vie est tellement prise par leur apostolat dans les séminaires, le sanctuaire, les paroisses des environs et surtout par les multiples cours que comporte l'enseignement, que leur silence est justifié.

Dans le but de sauver pour l'histoire quelques renseignements utiles, nous nous permettons de les insérer dans la chronique.

PIRAPORA ET LA PRESSE.

I. NEON. Il s'agit ici de la traduction en portugais d'un drame historique, faite par le chan. Antoine Sempels et qui sortit des presses de l'abbaye d'Averbode (C. CARTUYVELS. J. Demarteau) en 1904.

II. DAVID. Le même fournit la traduction en portugais d'un drame biblique de ce nom.

III. « Le petit Manuel de la Congrégation de N. D. du Sacré Cœur de Jésus » devait servir pour les nécessités de la congrégation des jeunes séminaristes. Le volume fut imprimé à Averbode : un petit volume, en partie en latin et en partie en portugais, qui a, à l'heure actuelle, sa troisième édition.

IV. O DEVOTO SENHOR BOM JESUS DE PIRAPORA. Lors du deuxième centenaire de l'image miraculeuse de N. S. du Bon Jésus, les pères prémontrés

1) La direction des *Analecta* accueille toujours favorablement toutes les communications qui relèvent de la vie intellectuelle et artistique des maisons de l'Ordre. S'il y eut des lacunes, il faut en référer à ceux qui négligèrent de nous en faire part (*Note de la Rédaction*).

éditèrent un manuel assez volumineux de prières à l'usage des fidèles, en 1925. Il fut imprimé à Averbode. Cinq ans plus tard, en 1930, le livre obtint une seconde édition considérablement augmentée, et qui fut fournie par les presses des « Vozes de Petropolis » avec une rare perfection technique. On y fit des ajoutes considérables quant à la dévotion envers saint Norbert et quant à la croisade eucharistique de Pie X.

V. NOITE FATA (Nuit fatale). Le chan. Melchior Rodriguez do Prado fit paraître en 1926 un intéressant opuscule, dont le prix de vente était destiné contribuer à la construction de la chapelle de petit séminaire. Le volume contient un drama en trois actes : La nuit fatale, un entr'acte : Le commandant et sonet son petit-fils, et une intéressante comédie : Le délégué à la campagne.

VI. O CRUZADO EUCARISTICO. Depuis février 1927, par les soins du chan. Fabiano do Barros, le séminaire fait paraître une feuille bimensuelle qui est l'organe de la croisade eucharistique, centralisée au petit séminaire.

VII. O AMIGO DOS MENINOS (L'Ami des Petits). Un an plus tard, le chan. Tomaz de Aquino dos Santos Brito commença l'édition d'une revue bimensuelle destinée à la jeunesse. Depuis qu'en 1929 le petit séminaire eut son imprimerie personnelle, cette revue fut agrandie et embellie.

VIII. MENSAGEIRO DO SENOR BOM JESUS. Le chan. Fabiano do Barros dirige en même temps un journal bimensuel destiné à propager le culte de N. S. le Bon Jésus, dont le sanctuaire se trouve à Pirapora sous la direction des prémontrés. Cette feuille remplaça un autre journal qui paraissait à Pirapora avant la grande guerre sous la direction des pères prémontrés, et qui avait le même but.

IX. « O METHODO EUCARISTICO ». La popularité de la méthode géniale du prêtre belge, Edouard Poppe, a dépassé depuis longtemps les frontières. Dans le but de mettre cette méthode à la portée de tous, le chan. Sebastiano do Barros prépara une traduction de « La Méthode Eucharistique », qui vit le jour en 1929, et reçut un accueil très élogieux de la part de tout le clergé. Le même auteur fournit la traduction de divers opuscules relevant de la propagande et du mouvement de la Croisade eucharistique de Pie X, et d'autres se rapportant à la dévotion à la sainte Vierge d'après l'esprit du bienh. Grignon de Montfort.

X. « Manuel du Tiers-Orde de Saint Norbert ». De par les soins du chan. Tomaz de Aquino dos Santos Brito, un manuel destiné aux membres du Tiers-Orde fut édité aux Presses de la Croisade Eucharistique de Pirapora. Un petit cérémonial, et calendrier, imprimé en 1926, est épuisé.

XI. O EXILADO PAULISTA. A la demande réitérée des élèves du Séminaire, fut éditée en février 1934 la chanson : « l'Exilé de S. Paul », dont les paroles sont d'Eleutère Velloso et la musique de Lino Victor Fourneaux, un novice de l'Ordre de Prémontré.

XII. « Poésies di Bienh. Herman-Joseph ». A l'occasion du centenaire du Bienh. Herman Joseph, l'académie littéraire, qui a ce saint comme titulaire, prit la décision de fournir une traduction en portugais des poésies du Saint. Elles furent imprimées en un élégant volume, sorti des presses de la Croisade eucharistique.

Alexandre ZIONI.

Le 19 mars 1934, eut lieu l'inauguration de nouveau grand séminaire de

Sao Paulo, situé sur la colline historique d'Ipiranga. Etaient présents à la cérémonie : Le nonce apostolique, dom Bento Aloisi Masella ; l'archevêque métropolitain dom Duarte Leopoldo e Silva, un grand nombre d'évêques et de prêtres. Les Prémontrés étaient représentés par le Révérendissime Alderico Lambrechts, recteur du petit séminaire de Pirapora et par le chan. Henrique Van Kasteren, maître des novices et professeur de philosophie, et par le chan. Celestino Arrazola de Onate.

Lors de la récente visite et réforme des séminaires au Brésil, le petit séminaire de Pirapora fut proposé en des termes fort élogieux comme exemple d'organisation et de direction.

A. Z.

GALLIA.

Mondaye.

Le Révérende Père Herman-Joseph Dubois, chanoine de l'abbaye de Mondaye, a reçu la croix de chevalier de la légion d'honneur, à titre militaire.

A. C.

CECOSLOVACIA.

Chotieschau.

In *Unsere Westböhmsche Heimat*, Marienbad, 5. Jahrg., 1933, S. 37-38 : *Beziehungen Pilsens zum Kloster Chotieschau im Mittelalter*, von Karl Kern, Prag.

A. S.

In *Unsere Westböhmsche Heimat*, 6. Jahrgang, 1934, 2. Heft, S. 21 : *Ein Brand des Klosters Chotieschau*, von Georg Schmidt.

A. S.

Andress Frans, *Sprachliche Zustände im 17. Jahrhundert*, im *Pilsner Tagblatt* Nr. 154, 155 vom 5. und 6. Juni 1931.

A. S.

Monumenta Vaticana V. Nr. 728.

In der Karlsbader Kurliste vom 19. Mai 1676 : « angekommen Herr Probst von Kettischaw und 4 Closter Jungfrauen auss selben Closter, wohnen bei Johann Leim ».

A. S.

* * *

Jasov.

Todesfall. In Budapest ist der Propst und Prälat des Prämonstratenserstiftes Jaszo (Slowakei) Dr. Melchior Takacs, Abbas nullius, ehemal. Mitglied des ungrischen Magnatenhauses, gestorben. Er war am 3. Sept. 1861 zu Samrajja Ujhelh geboren, trat 1879 ins Stift Jaszo ein, wurde 1884 zum Priester geweiht, war Gymnasialprofessor in Kaschau und wurde am 12. August 1900 zum Prä-

laten der vereinigte Stifte Jaszo, Lelesz und Promontor bei Groswardein gewählt. Die Prämonstratenser von Jaszo besaßen vor dem Umsturz die Gymnasien von Kaschau, Rosenau und Grosswardein und das adelige Konvikt in Kaschau. Durch den Umsturz wurden ihnen sämtliche Unterrichtsanstalten genommen und die Besitzungen waren jetzt in drei verschiedenen Staaten gelegen. Der Orden errichtete ein neues Gymnasium und Kollegium in Gödöllő auf ungarischen Gebiet. Das tragische Schicksal dieses Stiftes ging dem Prälaten Takacs sehr zu Herzen. Anfangs 1933 verzichtete er auf die Prälatur und zog sich gänzlich zurück.
(*Deutsche Presse*, 13. Dez. 1933). A. S.

* * *

Klosterbruck.

Dir. U. Brbka gibt in dem *Znaimer Wochenblatt*, nr. 14 und 16, von 17. und 24. Feber 1934 : Die zwölf Silberstatuen der hl. Apostel in Klosterbruck. Eine Sage mit historischen Hintergründe.
A. S.

* * *

Strahov.

Im « *Prazsky Vecernik* » Nr. 247 vom 27-10-1932 : « *Festfeier zu Ehren Sr. Gn. Dr. M. Zavoral, Abts von Strahov auf der Königl.-Weinberge* ». Das Weinberger Mädchen Realgymnasium der Kongregation der Schulschwestern vom Orden des hl. Franziskus gedachte am Dienstag d. M. durch eine pietätvolle Akademie des 70 jährigen Geburtsfestes ihres Protektors im Saale des Hauses der Privatbeamten. Das Programm war sorgfältig vorbereitet und wurde allseits mit Erfolg durchgeführt. Nach der Ansprache des Direktors der Anstalt Ant. Smiska, der die Liebe des H. Abts zu den Kindern und die moralische und materielle Unterstützung, die der Jubilant durch 25 Jahre der Anstalt reichlichst gewährt, hervorob, dankte der Jubilant den Mitwirkenden und erklärte den anwesenden Eltern mit lieben, warmen Worten, was die Anstalt, deren Protektor er sei, ihren Kindern bieten wolle. Er bat sie, die Bestrebungen des Kuratoriums und der Wohltäter zu unterstützen und durch Familien-Erziehung zu befestigen, damit sie einmal mit Ihren Kinderen Freude erleben. Die Intimität der Feier, die liebe Erscheinung des Abtes und der schöne Vortrag der Professorin des Staatskonservatorium Frl. Eminger liessen in allen Anwesenden den besten Eindruck zurück. »

Im « *Svet* » XI. (1933) ist S. 169 ein Bild des H. Praelaten Zavoral bei der Protestversammlung der Pressekonferenz der kleinen Entente gegen die Revisionsbestrebungen in Prag am 29. Mai 1933, auf S. 185 ein Bild des neugeweihten P. Ludolf Czermin, O. Praem., eines der eifrigsten katholischen Propagandisten und Publizisten.

* * *

Strahov.

In der « *Narodni Politika* » Nr. 149 von 31-5-1933 ist ein Bild des H. Prae-

laten Zavoral auf der Manifestation der Kleinen Presse Entente gegen revisionistische Pläne.
A. S.

Im « *Prazsky Vecernik* » Nr. 231 vom 8-10-1932 : « *Der Staat übernimmt Dürers Rosenkranzfest*. Die Korrespondenz « *Corps* » bringt die Meldung dass das berühmte Bild : Das Rosenkranzfest aus der Strahover Gemäldesammlung in den Besitz des Staates übergehen soll. Die fünfjährigen Verhandlungen über den Ankauf des Bildes werden schon in der nächsten Zeit definitiv beendet werden. Das geschäftliche und künstlerische Interesse des Auslandes, das dem Kloster für das Bild 30 Millionen Tschechokronen anbot, hält stets die Frage des Ankaufes durch den Staat aktuell. Unser Staat bietet für das Bild Ländereien im selben Werte an. Das Strahover Kloster denkt an die Erbauung einer Bücherei und einer Gemäldegalerie abseits des Klosters. »

Der Staat hat Dürers « Rosenkranzfest » vom Kloster Strahof erworben und dem Kloster dafür Wälder zugeteilt. Die Güter im Ausmasse von 5575 ha haben einen Wert von 17 Millionen Kc. Das Bild ist bereits in den Chroniken des 18. Jahrhunderts als « so ganz ruiniert » bezeichnet (der Schätzwert wird dort mit einem Gulden angegeben!) Die Mängel, die das Bild aufzuweisen hat, sind allerdings gross : Der Kreidegrund ist mit der Farbe, besonders im Mittelteil des Bildes, aber auch an den meisten Stellen vorwiegend in ovalen Stücken, rechts und links abgefallen. Der Restaurator, der Leitmeritzer Maler Gruss (19.Jhdt.) hat gut getan, dass er bei Ergänzung der fehlenden Teile die echten Malstellen nicht verputzt und nicht übergangen hat. Die Ergänzungen selbst sind technisch nicht übel und die Haltbarkeit seiner aufgetragenen Farbe hat sich als gut erwiesen. Von dem Dürerschen Original blieb uns der Papstmantel, jener des Kaisers Maximilian, der Kopf desselben, Teile einiger Figuren rechts und links, die am Boden liegenden Kronen, die Flügel des Engels, die Bäume links. Diese Teile sind allerdings herrlich geschaffen und freier, mit ungewöhnlich gediegenerer Farbengebung gemalt, als es Dürers Werke aufzuweisen haben. Von dem « Rosenkranzfest », das ohne Zweifel des Meisters Chef d'œuvre war, ist etwa nur ein Drittel erhalten. Ergänzungen des Restaurators liegen auf dem blossen Holz und tiefer als die Malfäche des ursprünglichen Bildes. In der neuen Staatsgalerie aber wird das « Rosenkranzfest », das bisher so unvorteilhaft untergebracht war, mit Recht einen Ehrenplatz erhalten und auch so, wie es ist, Zeugnis für ein Genie ablegen.

* * *

(*Prager Tagblatt*, 6. Sept. 1933). A. S.

Im *Prazsky Vecernik* Nr. 146 vom 28. Juni 1933 ist ein grösserer Artikel über den Presseapostel P. Ludolf Czermin, O. Praem.

Ing. Dr. Otto Kletzl : « Ein Baukontrakt von Domenico Orsy de Orsini » in Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen Bd. LXX., S. 278-287. (behandelt den Bau der St. Benediktskirche beim Collegium Norbertinum in Prag vom Jahre 1676 mit 2 Bildern).

A. S.

* * *

Abbatia Teplensis.

Das *Marienbad-Tepler Bezirksblatt*, von 30. Dezember 1933, widmet ein lobvolles Artikel an Abt Dr. Gilbert Helmer, der am 2. Jänner 1935 70 Jahre alt worden ist.

A. S.

Bäderpost, Beilage der « Neuen Morgenpost », Karlsbad, 14. Mai 1933 : gibt ein Übersicht über die Abtei Tepl.

A. S.

Beim *Achthundertjahrfeier des Todes des heil. Norbert* bringt Dr. Basil Grassl, O. Praem., in die *Deutsche Presse*, am 22. Februar 1934 ein Überzicht über die Tätigkeit des Ordens in Böhmen.

A. S.

In *Unsere Westböhmisches Heimat*, 6. Jahrgang, 1934, 2. Heft, S. 20 : *Sage von der Burg Pfaumberg*, mitgeteilt von A. Stára, O. Praem., Pfarrer in Landek.

A. E.

In *Marienbad-Tepler Bezirksblatt* von 15. März 1934, finden wir eine interessante Beiträge über : *Stanislaus J. Zauper, O. Praem., ein Freund Goethes*, von Hans R. Kreibich.

A. S.

«*Kampf um den Auschwitzer Pfarrer*» in «*Neue Morgenpost*» vom 19. und 21. April 1932 und in «*Egerland*» vom 19. und 23. April 1932. Urban M. : Goethe und Stift Tepl in *Deutsche Heimat VII*, 1931, S. 242-246. Pleyer Wilhelm : Ein Lausbub und der Goethe ebenda S. 452-457 (handelt über Dr. Hrozna Dietl, O. Praem.). Urban M. : Goethe und Stift Tepl in *Unser Egerland XXXV*, (1931).

In *Unsere Westböhmisches Heimat*, Marienbad, 5. Jahrg., 1933, S. 38-40 : *Von ein verschollenen Goldbergwerk in Stadt Tepl*, von Benedikt Brandl, O. Praem.

Ebenda, S. 39 : *Kloster Tepl. Eingang* : Origin. Holzschnitt von U. Gröschl, Pichl.

Ebenda, S. 43, von Franz Andresz, Dobrzan : *Gnadenerweise der Dobrzaner Muttergottes*.

Ebenda, S. 42, von Albert Stára, O. Praem., Ein Landeker Handschrift a. d. J. 1840 über die religiösen Standbilder im Kirchspiele (Schluss).

Ebenda, S. 45-48, von Karl Storch, Nürschan : *Die Maschen- und Deckenmacher im ehemaligen Chotieschauer Herrschaftsgebiete* (Schluss).

A. S.

In *Teplerland*, von 12. Nov. 1933 : *Klostersagen gesammelt von P. Albert Stára, O. Praem. : Leitzkau bei Magdeburg*.

Am 22. Oktober 1933 : *Lindow*, bei Neuruppin in Brandenburg.

In *Der Soldatenfreund*. Kalender für das Jahr 1933, S. 67-70 : *Der Major vom Kastell Gomberto*, von Albert Stára.

A. E.

GERMANIA.

Altenberg.

Pfarrer Alb. Stára publiziert in « Lieb Heimatland », 6. August 1932, einige Sagen vom Kloster Altenberg. A. E.

* * *

Engelport.

Kloster Maria Engelport im 25. Jahr. seines Bestehens. Festschrift, 32 S. 8 Abb. Reklamverlag J. Hüll Völn, 1928.

Das gut ausgestattete Heft erzählt uns über « Porta Angelica » an der Mosel, das 1220 für Cisterzienserinnen gegründet, und 1262-1797 von Prämonstratenserinnen bewohnt war. 1808 wurde die Kirche und fast das ganze Kloster zerstört. 1903 liessen sich Oblatenpatres in den Ruinen nieder, bauten sie wieder auf und erwarben das alte Wallfahrtsbild wieder zurück. Von einer Grabstätte der sel. Beatrix ist in Engelport nichts mehr zu sehen N. B.

* * *

Jerichow.

Heimat-Kalender 1931 für Stadt und Land Magdeburg (Verlag Hopfer in Burg l. M.), S. 38-42 : *Kloster Jerichow* von Dr. L. Storbeck, mit 3 Abbildungen. A. S.

* * *

Midlum-Neuenwalde.

Hoogeweg : Stifter S. 96 ; Waefelghem S. 381 ; Buchberger : Lexikon für Theologie II. (1931) Sp. 537-8 führen M.-N. als Praemonstratenserinnen-Kloster an, ohne das von ihnen zitierte Urkundenbuch von H. Rütther zu Rate gezogen zu haben, wo es ausdrücklich heisst : S. 2 : « die Nonnen, die nach der Regel des h. Benedikt lebten » ; S. 6 : « Das Kloster gehörte dem Benediktiner Orden an » ; S. 50 : « Das Kloster war, wie alle späteren Urkunden besagen, ein Benediktinerinnen-Kloster ». Vergleiche die Urkunden aus den Jahren : 1282, 1289, 1298, 1313 ; « Meyctildis priorissa totusque conventus sanctimonialium ibidem duas filias nostras pure propter deum nostris inclinati precibus (in velamina) straverint habitui et ordini sancti Benedicti ipsas perpetualiter ascribendo », 1932 : « Nicolaus praepositus monasterii sanctimonialium in Wolde ordinis sancti Benedicti », 1340, 1347, 1400, 1417, 1481, 1486, 1487, 1496, 1503, 1515, 1520, 1538, die alle M.-N. als Benediktinnerinnen-Kloster nennen. Midlum-Neuenwalde ist daher endgiltig aus dem Verzeichnis unserer Klöster zu streichen. A. S.

* * *

Osterhofen.

Die Heimatglocken, Passau, 8. Januar 1932, gieben unter *Die Klöster in der*

Umgebung von Passau von Dr. Max Heuwiesen : 6. Osterhofen-Damenstift, ein historisches Übersicht mit prachtvolle Illustration. A. S.

* * *

Abbatia Steinfeldensis.

Unser Familienblatt, Neuhaus, 3. April 1932 gibt Seite 3 : *Der selige Herrmann Joseph*. A. S.

Im Eifel-Kalender 1934 ist auf Seite 72 ein Bild der Abtei Steinfeld (Druckstock : Hoursch und Bechstedt, Köln). A. S.

* * *

Sulz.

In Heimatkunde, Monatliche Beilage zum « Bayrischen Grenzboten, Feuchtwangen, nr. 3, 4, 5, 6, 1932, finden wir eine Geschichte über *Das ehemalige Prämonstratenserklöster Sulz*, zusammengestellt von Ch. Dürr, Oberlehrer a. D. Rothenburg o. Cbr. A. S.

* * *

Ursperg.

Unser Familienblatt, Neuhaus, 28. Feber 1932, gibt Seite 3 : *Der selige Grimo, Prämonstratenserprobst von Ursberg*. A. S.

* * *

Windberg.

In die Regensburger Sonntags-Zeitung, Beilage zum Regensburger Anzeigen, 16-7-33, gibt Norbert Backmund, O. Praem., : *Aus Windberg und Umgebung. Ergänzungen und Richtigstellungen zum XX. Bande der « Kunstdenmäler Bayerns »*. Ein Stück Kunstgeschichte und Kulturgeschichte. A. E.

In das *Staubinger Tageblatt*, 14, XII, 1933, gibt Derselbe : *Ein Künstler entdeckt : Der Schöpfer der Windberger Sakristeinschränke*, und am 25. Feber 1925, Ebenda, (*Im Herrgottswinkel*) , *Entstehung des Heilighkreuz-Kirchlein bei Windberg*. A. E.

P. Norbert Backmund, « Die Pfarrei Albertskirchen » in « Im Herrgottswinkel », Wöchentliche Unterhaltungsbeilage zum Straubinger Tageblatt Nr. 27 vom 30. Juli 1933.

P. Norbert Backmund, O. Praem., « Aus Windberg und Umgebung » in Regensburger Sonntagszeitung, Beilage zum Regensburger Anzeiger Nr. 29 vom 16. Juli 1933, S. 3-5.

Dr. Eduard Poppe, *Pater sanctifica eos*. Ein Brief an Priester. Aus dem flämischen übersetzt van P. Dr. M. O. v. d. Hagen, O. Praem., Prior in Windberg und Dr. Jozef Russwurm. 32 Seiten. Verlag : Johannesbund, Leutesdorf a. Rh. 1934.

A. S.

* * *

Scheda.

In *Biblische Zeitschrift*, Jg. XXI, (1933), S. 288-308 publiceert Prof. B. Altaner (Breslau) een opstel *Zur Kenntnis des Hebräischen im Mittelalter*. Daaruit nemen we over :

7. Der Kölner Jude Hermann (Judas) trat um 1128 zum Christentum über und starb als Abt des westfälischen Prämonstratenserklusters Scheda. In seiner kulturgeschichtlich interessanten Selbstbiographie berichtet er davon dass er hebräische Bücher gelesen hat.

In een nootje wordt aangegeven : Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, III (1931), 592 f.; die Selbstbiographie bei MPL 170, 803 ff., in kritischen Edition von J. Greven jetzt in den *Annalen des hist. Vereins f. d. Niederrhein*, 115, 1930, 111-131.

C. A. v. L.

HOLLANDIA.

Berne.

De couranten gaven op 1 Maart 1934 volgend bericht :

De abt van Berne heeft besloten tot restauratie van den beroemden kromstaf, welke sinds eeuwen het kostbaarste bezit der abdij Berne vormt. Deze staf, die omstreeks 1547 door een Antwerpschen meester vervaardigd werd voor den toenmaligen abt van Berne, Coenraad van Malsem, is een zeldzaam en fraai voorbeeld der vroeg-renaissance goudsmeedkunst.

De thans voorgenomen restauratiewerkzaamheden omvatten voornamelijk het versterken der zeer zwakke en beschadigde binnenconstructie en het aanvullen van talrijke kleinere onderdeelen, die in den loop der eeuwen zijn losgeraakt en verdwenen. Met groote zorg wordt er voor gewaakt in alles en met name ook in de kleur der vergulding het oude karakter volledig intact te bewaren.

Geheel opnieuw gemaakt wordt de uit drie deelen bestaande schacht van den staf. Op tot nu toe onverklaarbare wijze is de oorspronkelijke schacht in den loop van de 18^e eeuw verdwenen en werd toen vervangen door een schacht, waarvan de grove vormen en de fabriekmatige maakwijze al te zeer contrasteerde met het bovenstuk. De nieuwe schacht zal thans op grond van nauwkeurige bestudeering van alle hiervoor beschikbare gegevens zooveel mogelijk overeenkomstig het origineel worden uitgevoerd.

Door deze restauratie, die enkele maanden tijds zal eischen, zal het mogelijk zijn den staf, die sinds vele tientallen jaren niet meer voor gebruik geschikt was, bij gelegenheid van het a.s. eeuwfeest der abdij Berne, dat in Augustus ter herdenking van het 800-jarig onafgebroken bestaan zal worden gevierd, weer aan de oorspronkelijke bestemming te doen beantwoorden.

Het achtste eeuwfeest der Abdij Berne. — Een Album Amicorum. — Voor het aanstaande feest van het 800-jarig bestaan van de bekende Abdij « Berne » der Eerw. Heeren Norbertijnen te Heeswijk heeft zich een comité gevormd, dat zich tot een groot aantal vrienden der Abdij heeft gewend ter samenstelling van een « Album Amicorum », dat ter gelegenheid van dit eeuwfeest aan de Abdij zal worden aangeboden. Voor dit album hebben de heeren Brom, edelsmeden te Utrecht, die ook den ouden Abtstaf restaureeren, een nieuwe teekening gemaakt van het oude wapen der abdij. Dit wordt op de bladen van het album in kleuren en goud gedrukt, waaronder dan de vrienden der Abdij, op een ieder hunner afzonderlijk toegezonden blad een woord van waardeering en gelukwensch kunnen schrijven.

Dit huldigings-comité van de « Vrienden der Abdij » bestaat uit ongeveer tweehonderd personen in binnen- en buitenland. Het uitvoerend-comité is gevormd door de volgende personen : prof. dr. Titus Brandsma. O. Carm. Nijmegen, voorzitter ; dr. J. J. Loeff, pastorie-Lourdeskerk, Nijmegen, secretaris ; Antoon Coolen, Deurne ; prof. dr. J. D. M. Cornelissen, Nijmegen ; mgr. dr. P. J. M. van Gils, Roermond ; dom. J. Huijben O.S.B. Abdij Oosterhout ; L. C. Michels, Tilburg ; prof. H. Molkenboer, O.P. Nijmegen ; dr. L. G. J. Verberne, Breda ; G. Wagenaar, burgemeester, Heeswijk.

* * *

Mariëngaarde.

Een opstel van Nanne Ottema, *Vreemde cultuur-invloeden in Friesland gedurende den Kloostertijd, De Vrije Fries*, dl. XXXI, (1932), p. 41-69 behandelt in de tien laatste bladzijden een drietal tegels, waarvan ook een afbeelding gebracht wordt en die gevonden zijn bij de afgraving van de terp waarop eens het klooster Mariëngaarde onder Hallum heeft gestaan.

Ze zijn uniek, inzooverre schr. geen tegels met geheel dezelfde versiering kent, in andere kloosters of elders gevonden. In techniek van scherf en glazuur moeten ze overeenkomen met andere producten uit dezelfde streek. Schr. houdt het ervoor, dat ze ter plaatse door een Mariëngaarder gemaakt zijn.

Voor mogelijke beïnvloeding in zake de kunst van het bakken en glazuren van tegels denkt Schr. zoowel aan de Rijnstreek, waar Steinfeld lag, dat door Mariëngaarde als moederabdij was gekozen, als aan Noord-Frankrijk, waar de stam-abdij Prémontré gelegen was.

Betreffende de voorstelling wordt nagegaan, over welke gegevens omtrent de afgebeelde dieren — tweemaal een olifant en eenmaal een basilisc met wezel ? — de monnik-tegelbakker heeft kunnen beschikken. Schr. meent als onmiddellijk bron den zgn. Physiologus te moeten beschouwen, maar vermoedt, dat de tegels gebakken zijn met behulp van modellen, die door een van buiten ingekomen mogelijk rondreizend kunstenaar gemaakt zijn.

Een vierde geel geglazuurde steen, van gelijk maaksel en gelijke herkomst draagt het opschrift « de Silva », wat Schr. wil aanvullen met « Nigra » ; als steun voor deze gissing wordt aangevoerd, dat nog thans onder het dorp Hallum een gehucht bestaat onder den naam « de Zwarte Wouden ».

C. A. v. L.

Dr. W. S. Unger schreef in de Nieuwe Rotterdamsche Courant, 3 Maart 1934, het volgende over de vernieuwing van den Abdijtoren te Middelburg :

Zoals in de jongste vergadering van den Middelburgschen gemeenteraad onlangs is medegedeeld, is gebleken, dat een tamelijk ingrijpende restauratie van de bekroning van den Abdijtoren, bekend als Lange Jan, zal moeten worden ondernomen, waarvoor men van het rijk subsidie hoopt te verkrijgen. Naar aanleiding daarvan heb ik de bouwgeschiedenis eens nader onderzocht en daarbij een nieuw inzicht over het ontstaan van de tegenwoordige bekroning verworven, waarvan hier beknopt mededeeling moge worden gedaan.

Den eersten Augustus 1712 brandde tengevolge van het inslaan van den bliksem, niet voor de eerste maal overigens, de in 1590 na een gelijksoortige ramp vernieuwde spits af. Deze kennen wij uit oude afbeeldingen en uit een model, dat op de Stedelijke Oudheidkamer wordt bewaard. Op Vlaamsche wijze was de steenen romp afgedekt met een ver overspringende balustrade op hoeken en middenconsoles ; daarboven een reeks van dakverdiepingen, bekroond door een gesloten peer 1). En zooals dr. E. H. ter Kuile (De houten torenbekroningen in de Noordelijke Nederlanden, blz. 75) heeft opgemerkt, was deze in het stadsbeeld door haar spel der contrasten zeker een schilderachtig bouwwerk, al maakte zij een weinig monumentalen indruk.

Dadelijk na den brand overlegde de stadsregeering, wat tot herstel van den toren zou kunnen worden gedaan. Op advies van den stadsfabrik, directeur der gemeentewerken zouden wij zeggen, werd besloten, « den opperbaas, die den tooren onlangs tot Breda door gelijke fataliteit verbrand, wederom had herbout », met andere « fabriekken » uit te noodigen, een project in te dienen. En nu is het in verband met het verdere beloop van belang op te merken, dat aanvankelijk ook toen de bedoeling voorzat, de oude vormen te herstellen. Den 20en Augustus werd een teekening overgelegd van den voormaligen fabrik Jolijt, « welke bij het herstellen en weder opmaken van gemelte toorn van zeer veel dienst en nut zoude kunnen zijn en werden gebruykt ».

Uitverkoren voor het werk werd bovenbedoelde opperbaas, Pieter Graafschap. Deze was, naar de archivaris van Breda mij mededeelde, in Leiden geboren en in 1689 poorter van Breda geworden, waar hij als aannemer de vernieuwing van de torenspits heeft bezorgd. Den eersten October sloten de thesauriers met hem een contract, waarbij zijn financieele positie werd geregeld ; hij zou 6 gulden 6 stuiver als daggeld ontvangen voor de dagen, dat hij ten dienste van het werk stond, en moest den toren, « meest na het model daarvan zijnde en gelijk het voor den laatsten brandt is geweest, wel ende loffelijk » herbouwen. Tengevolge van Graafschap's geldzucht ontstond over de betaling later moeilijkheid, die hier weinig toe doet. Van belang, ook voor de algemeene restauratie-geschiedenis, is het op te merken, hoe de plannen zich geleidelijk wijzigden.

Dr. ter Kuile liet in zijn bovengenoemd proefschrift (blz. 112) de mogelijkheid van Graafschap's auteurschap nog open. Maar uit de notulen van Wet en Raad blijkt, dat hij wel degelijk het ontwerp heeft gemaakt. Den 27en Juli 1713 werden in de vergadering « diverse afteekeningen of modellen » vertoond ;

1) Afgebeeld bij Vermeulen, Handboek geschiedenis bouwkunst, afb. 639.

tenslotte hebben Wet en Raad « hun het model, door den fabrijcq Pieter Graafschap gemaakt en geteekent, wel laten gevallen ». Vijf maanden later werd hem opgedragen, een « doorgesneden aftekening van het voorscr. werck met alle zijn verbindingen » te maken en besloten, daarover « in te nemen de gedagten van bequame en hun dies verstaande architecten ». Den 30en December werden de thesauriers gemachtigd, nadat de teekening was ingekomen, hierover te ontbieden Jacobus Rooman (die architect is geweest van den Koning-Stadhouder) en Steven Vennecool, den bouwmeester van het stadhuis van Enkhuizen. Hun advies is helaas niet bekend. In den zomer van 1716 was het werk gereed, en werd Graafschap gedimiteert ».

De overspringende balustrade, die vroeger het schilderachtig uiterlijk van den toren verhoogde, werd niet hersteld. Op een afsluitende lijst verrijst een korte aanzet van een spits als basis voor de twee open verdiepingen, waarin de 40 klokken, van Van Noorden en De Grave, zijn aangebracht. De topafsluiting wordt gevormd door een zware peervormige spits, die eindigt in een keizerskroon. Aansluitend aan den vroegeren top was thans een bekroning op den Abdijtoren gemaakt, minder schilderachtig dan de vorige, maar die voldeed aan de eischen van den tijd door grootschheid en deftigheid. En terecht zegt Dr. ter Kuile : zoo wist Pieter Graafschap het oude gegeven nog eens tot nieuw leven te wekken.

HUNGARIA.

Gödöllő.

Dr. Kárpátky-Kravjánszky Mór, O. Praem. : Magyar Inkviziciós Perek Velencében. Budapest, 1933, Kiadja a Szent István Akadémia, in-8°, 20 p.

Idem, Rudolf, Uralkodásának elso tiz éve (1576-1586). Budapest, 1933, Sárkány-Nyomda R.-T. VI. Ker., Horn Ede-Utca 9, in-8°, 281 p. A. E.

REVERENDISSIMI
D. D. JOANNIS-BAPTISTAE L'ECUY,
ABBATIS PRAEMONSTRATENSIS
VITAE SERIES
HISTORICA & CHRONOLOGICA
(A SE IPSO SCRIPTA)

Jean-Baptiste l'Ecuy, dernier abbé de Prémontré, mourut à Paris le 22 avril 1834.

Devenu abbé général de l'Ordre de Prémontré peu d'années avant la Révolution Française, il fut chassé de son abbaye et vécut en exil une longue série d'années. Il passa quelques mois en prison. Bientôt il se retira en une solitude laborieuse et devint un fécond écrivain. Après les ans tourmentés de la Révolution, il vint habiter à Paris. Il y continua à s'occuper d'études, collabora à différentes revues et composa nombre d'articles pour encyclopédies. Il mourut à un âge très avancé.

L'existence d'une autobiographie de l'Ecuy est connue depuis longtemps. Cette autobiographie — sous le titre de « Vitae meae breve Compendium » — existe en double exemplaire. L'un de ceux-ci se trouve à la bibliothèque de la ville de Laon; l'autre aux archives de l'abbaye d'Averbode. Ce dernier a été copié plusieurs fois ¹⁾.

Au cours de cette année, l'abbé L'Ecuy sera mort depuis cent ans. Cette date offre une excellente occasion pour publier une biographie, susceptible d'intéresser nombre de lecteurs.

Plusieurs articles ont été publiés sur l'abbé L'Ecuy. Sa biographie est assez connue. Ses amis, ceux-là même, qui l'avaient connu

1) Voir L. Goovaerts, *Ecrivains, artistes et savants de l'Ordre de Prémontré*, t. I, p. 232. Bruxelles, 1899.

pendant ses dernières années, l'ont fait connaître par plusieurs articles commémoratifs. Ses nombreuses publications donnent d'amples détails sur sa vie et son activité.

L'autobiographie publiée ici donnera maint détail connu par ailleurs. La trame même de cette vie mouvementée ne sera pas nouvelle. On la retrouve dans des publications antérieures.

D'autre part, cette biographie est très instructive. Elle donne, sur l'abbé L'Ecuy, maints détails inconnus. Sur bien des événements de la Révolution, elle est un témoin de première valeur. La vie à Prémontré même, l'organisation de l'abbaye chef-lieu au cours de ses dernières années, l'histoire des Prémontrés de France à la fin du dix-huitième siècle, le train de vie de l'abbé-général, ses soins pour la bonne tenue des maisons placées sous son obédience : autant de sujets, où cette autobiographie peut être un témoin des plus autorisés. En parcourant ces pages, l'on pourra se rendre compte de la vie Prémontrée à la fin de l'ancien régime et l'on trouvera foule de détails précis, qu'on cherchera vainement ailleurs.

Pour l'histoire des abbayes situées hors de la France, la biographie de L'Ecuy n'a guère d'importance. On le sait par ailleurs, mais on le verra encore plus clairement dans cette publication : pour les abbayes de l'étranger, le général de Prémontré n'avait plus aucune importance. Enfermé dans les frontières du royaume de France, il ne préside que des Chapitres Nationaux pour les abbayes françaises. Pratiquement son autorité finit où finit le territoire soumis à la couronne de France.

Au demeurant, on verra ici les Chapitres Nationaux de France en leur pleine activité. On assistera à la composition des Statuts Nationaux, à celle d'un bréviaire particulier pour les abbayes françaises. On pourra voir sur le vif quelles étaient les relations entre les deux observances : l'observance commune et celle de l'Antique Rigueur. Et il faudra attendre jusqu'après la tourmente révolutionnaire pour voir l'abbé-général diriger ses regards sur les abbayes de l'étranger. Au fil de ses jours, l'auteur note cependant maint détail inconnu sur nombre de nos anciennes abbayes. On les lira avec autant plus d'intérêt, que le passé de ces abbayes est moins connu, surtout pour les événements du dix-huitième siècle.

L'importance de cette biographie ne se borne ainsi point à la vie personnelle de l'abbé L'Ecuy. Tout en la publiant par déférence envers son auteur, nous envisageons par cette publication d'apporter une contribution de grande valeur à l'histoire des Prémontrés à la fin du dix-huitième siècle.

Nous publions le texte, d'après le manuscrit des archives d'Averbode, section IV, n° 156.

Le manuscrit est un petit volume cartonné et relié en parchemin, de 20 sur 14 centimètres. Il contient une bonne centaine de feuillets. Le manuscrit est folioté de 1 à 81; il est paginé de 82 à 172. Il porte la note suivante : « Bibliothecae Abb. Averb. D. D. Reverendissimus Auctor hujus operis. R. I. P. » Avant le faux-titre l'on a relié un exemplaire du portrait de L'Ecuy, envoyé par celui-ci à ces confrères dispersés : « Pro fratribus meis dispersis ut orare pro me recordentur ».

En terminant cette introduction, je remercie mon jeune confrère de l'abbaye d'Averbode, René Maes, de sa bienveillante collaboration. Il a fait la copie du manuscrit complet et m'a ainsi allégé singulièrement le travail de publication.

Averbode.

P. Em. VALVEKENS, o. Praem.

VITAE MEAE

BREVE COMPENDIUM

et haec olim meminisse juvabit.

Virg. *Æn.* L. I. V. 207.

[fol. 1 r°] Anno natus millesimo, septingentesimo quadragesimo, die tertia Julii, quae erat Dominica quarta post Pentecosten, eodem die sacro fonte baptismatis regeneratus sum.

Patrem habui Martinum, filium Marci L'Ecuyer ^{a)} et Annae Le Liegeois, sponsorum et civium Ivodiensium ¹⁾. Mater fuit Margarita Lambert Maceriensis, uxor Martini.

Locus natalis Ivodium, urbs [fol. 2 r°] ducatûs Luxemburgi antiquissima, Dioecesis Trevirensis, Pyrenaeo pacto ditioni regis Franciae subjecta.

1745, sacramento Confirmationis donatus sum in ecclesia Ivodiensi, hanc partem dioecesis visitante R^{mo} Domino De Nolbach, suffraganeo Trevirensi.

1748, litterarum latinarum incipio studium in parvo Ivodiensi collegio, scholam regente D. Joanne Cochard, collegiatae Ivodiensis capellano solerte ac sedulo magistro.

[fol. 3 r°] 1751, 18^a Aprilis, Dominica in Albis, ad sacram Synaxim pro primâ vice sum admissus.

14^a mensis Julii subsequents, tonsurâ clericali initiatus sum a R^{mo} Domino Nicolao ab Hontheim, Episcopo Myriophitano, suffraganeo Trevirensi ²⁾.

1754, 18^a Octobris Carolopolim ³⁾ missus sum ad studia in collegio P.P. Societatis Jesu. Per annum integrum maneo Maceriis ⁴⁾,

a) Sic in registris Ivodii parochialibus, ubi inscriptus est actus natalitius Martini, se habet nostrae familiae cognomen, ipsissimis expressum litteris ac illud de quo Annales Ivodienses sub anno 1385. Vide Ann. d'Yvois-Carignan, etc. Paris 1822, pp. 70 et 78.

1) Yvois-Carignan, dans le Luxembourg français, arr. de Sedan, dép. des Ardennes, à dix kilomètres de la frontière belge.

2) Jean-Nicolas Hontheim (1701-1790), suffragant de Trèves, très connu sous le nom de Febronius.

3) Charleville, sur la Meuse, arr. de Mézières, dép. des Ardennes.

4) Mézières, ville située sur la Meuse, en face de Charleville; chef-lieu du dép. des Ardennes.

collegium quamvis in altera urbe situm, quotidie frequentans et rhetoricae sub P. Legerin incumbens.

[fol. 4 r°] Duobus sequentibus annis Carolopoli manens et sub P. L'hoste logicae et Physicae navans operam.

1757, mense Julio, redux domum paternam, ibi dego per annum.

1758, 6^a Januarii, in Epiphania Domini, Clericis in ecclesia collegiatâ Ivodiensi adnumeratus, choro in habitu clericali et officiis canonicis intersum.

Septembris sequentis die 30^a, Parisios adveniens, et in seminario Stî Spiritûs inter alumnos admissus, scholam physicae sequor apud PP. [fol. 5 r°] Societatis Jesu, in collegio Ludovici magni, Regente P. Champion ejusdem Societatis.

1759. Domum redeuntes, ego et unus e meis condiscipulis b), pro transigendis ibidem mensibus ferialibus, fortuitu casu, visitato in itinere quodam pastore, nostro conterraneo c), ipso suadente, vel potius providente Deo, postridie, non alio quam curiositatis motivo, Praemonstratum adimus, ubi cum nos benigne excepisset Dominus Franciscus Demangre, tunc Prior, et deinceps Ordinis [fol. 6 r°] procurator generalis sponte animum invasit repentina haec cogitatio institutum Praemonstratense amplexandi.

Ejusdem anni Octobris 17^a, Praemonstratum redux, 19^a sequenti coram Reverendissimo Domino Petro-Antonio de Vinay d), Abbate generali, examine praevio, admissus sum ad postulationem, et 18^a Novembris subsequente, octavâ Stî Martini, ab eodem Reverendissimo, habitu canonico donatus sum.

1761, feria 2^a, 30^a Martii, quâ [fol. 7 r°] hoc anno incidebat festum Annuntiationis, ad professionem canonicam sum admissus, votis juratis inter manus R.R. D.D. generalis, dein et protectoris et generosissimi Maecenatis mei.

Augusti die 25^a ejusdem anni, quae erat festum Sancti Ludovici feriatum, Parisios reversus, collegium Praemonstratense in Univer-

b) Petrus Destenay, Ivodiensis, professus hermeriarum 5) dioecesis Parisiensis, cujus canonicae Prior decessit.

c) Dominus Pierrot, Pastor in Bucy prope Suessiones et ipse Ivodiensis.

5) Hermières, abbaye de l'Ordre de Prémontré, située au diocèse de Paris, près de Crécy, dans le dép. de Seine-et-Marne. R. Van Waefelghem, *Répertoire des sources imprimées et manuscrites relatives à l'histoire et à la liturgie des monastères de l'Ordre de Prémontré*, p. 118. Bruxelles, 1930.

6) Pierre-Antoine Parchappe de Vinay, docteur en Sorbonne, abbé de Clairfontaine; élu abbé de Prémontré le 27 février 1758. Mort le 4 mars 1769. Voir plus loin la liste des abbés de Prémontré, dressée par l'Ecuy. Voir L. Goovaerts, *o. c.*, t. II, p. 344-346.

sitate Parisiensi ⁷⁾ ingredior pro studiis Theologicis de mandato Dⁿⁱ Abbatis mei, dicti collegii tunc priore et supremo studiorum [fol. 8 r°] magistro D. Francisco Duboc ⁸⁾, Doctore Sorbonico, et S. Theologiae professore D. Petro-Maria Ballin ⁹⁾ ad annum proximum licentiam decursuro, homine pio et docto ^{d)}.

15^a Septembris ejusdem anni, Sabbato quatuor temporum, ad quatuor minores ordines sum admissus in sacello interiori Archiepiscopalis aulae Parisiensis.

Eodem anno studio linguae italicae navo operam, nemine magistro.

1763, Martii 19^a, quae erat Sabbatum ante Dominicam Passionis, mihi sacer Ordo Diaconatus confertur ab eodem Illmo ac R.R.D.D.

Mense Julio ejusdem anni moritur amantissima mater mea.

1763, Septembris 22^a, Sabbato [fol. 10 r°] quatuor temporum ante Dominicam 15^{am} post Pentecosten, ad sacrum Presbyteratus ordinem elevatus sum, ordinationes pro Illmo ac R. R. D^{no} Archiepiscopo, celebrante R.R.D.D. Hachette Desportes, Episcopo Cydonico.

Altera die, Dominicâ 15^a post Pentecosten, primam celeberrimam in ecclesia collegii nostri Parisiensis.

1765, Januarii 25^a, quae est festum Conversionis S^{ti} Pauli, duplici praevio examine, et Thesi quae *tentativa* dicitur, propugnâtâ, sacrae facultatis [fol. 11 r°] Parisiensis Baccalaureus renuntior.

Eodem anno, circa paschale tempus, anglicam linguam, magistro utens P. Iki minoritâ hiberno, addiscere incipio.

Eodem anno, de mandato R.R. D.D. generalis mei, ineunte Novembri redux Praemonstratum, juniores canonicos Philosophiam docendi munus mihi imponitur insuper et Theologiam.

1767. Jussus a R. R. Abbate generali, mense Mario ineunte, Parisios reverti, in collegio [fol. 12 r°] nostro docturus Theologiam, et me ad gradum Licentiae anno sequenti paraturus, interea praevia subeo examina.

d) Postea Doctor Sorbonicus et successive Prior Sti Andreae Claromontensis, Praemonstrati et Sti Pauli Senonensis.

7) Collège des Prémontrés à Paris, situé au faubourg de Hautefeuille. Fondé en 1252 par Jean de Rocquigny, abbé de Prémontré. R. Van Waefelghem, *Répertoire*, p. 64.

8) Il mourut au mois de décembre 1775. L. Goovaerts, *Ecrivains, artistes et savants de l'Ordre de Prémontré*, t. I, p. 210. Bruxelles, 1892.

9) P. M. Ballin, docteur en Sorbonne, successivement prieur à St. André de Clermont, à Prémontré et à St. Paul de Sens. L. Goovaerts, *o. c.*, t. III, p. 15.

1768. Primâ Januarii Licentiae cursum in Academia Parisiensi incipio, et currente hoc anno thesim, quae dicitur *minor ordinaria*, propugno.

1769. Quartâ Martii, quae erat Sabbatum, moritur Praemonstrati magno meo luctu R.R. D.D. Petrus-Antonius Parchape de Vinay, abbas et Maecenas meus, vir omni commendatione dignus et cujus benevolentiae [fol. 13 r°] me profiteor obligatissimum. Martis die 7^a ejusdem mensis Parisios adveniunt a capitulo Praemonstratensi ad aulum Deputati, administri rerum ecclesiasticarum, informandi causâ de R.R. D.D. generalis decessu et supplicaturi pro facultate novi abbatis eligendi.

Eodem anno, die Martis, quae erat Aprilis 18^a in Capitulo generali canonicorum professorum Ecclesiae Praemonstratensis, cui abbas Floreffiensis ¹⁰⁾ praeerat, praesentibus Illmo Archiepiscopo [fol. 14 r°] Narbonensi Arthure Dillon et nobilissimo Domino Le Pelletier de Morfontaine, districtûs Suessionensis Praefecto, Regiis commissariis, in Abbatem Praemonstrati et generalem Ordinis eligitur R.R. D.D. Guillelmus Manoury Elbotenses, tunc Prior-curatus in Rennemoulin dioecesis Parisiensis ¹¹⁾.

Alterâ electionis die, ipsi in Secretarium designor, et mensis Augusti sequentis die 26^a, Parisiis quo redieram, Praemonstratum revertor, [fol. 15 r°] secretarii vices apud novum abbatem obiturus.

Interdum Thesim duplicem pro licentiae gradu adipiscendo unam videlicet quae dicebatur *Sorbonica*, et alteram quae *major ordinaria*, propugnaveram.

Die Novembris sequentis 13^a Parisios regredior cum R.R. D.D. abbate meo.

1770 Februarii 22^a., Jovis die, in quam incidebat festum cathedrae S. Petri Antiochiae, cursu licentiae peracto, Licentiati theologi [fol. 16 r°] gradum adipiscor, obtento inter commilitones loco honorabili.

Eodem anno, Martii 20^a, quae erat feria 3^a, in sacello interiori aulae archiepiscopalis, Parisiis ab universitatis vice-cancellario ritu ac Solemnitatibus usitatis Doctor theologiae inauguror, pronuntiâtâ de more oratiunculâ :

10) Jean-Baptiste Dufresne, prélat de Floreffe 1764-1791. V. Barbier, *Histoire de l'abbaye de Floreffe*, t. I, p. 437. Namur, 1892.

11) G. Manoury, né à Elbeuf en 1712, élu général le 18 avril 1769, mort le 18 juillet 1780. L. Goovaerts, *o. c.*, t. I, p. 563.

Oratiuncula

[fol. 15 vº] Variis insuetisque afficior animi sensibus, Amplissime [fol. 16 vº] Pro-cancellarie sapientissime studiorum meorum magister, Patres sapientissimi ac Magistri, cum me tam sancto praesentem videam conventui et in tam magnificis circumstantiis. Ex unâ parte imperitum terret oratorem veneranda magistrorum turma, ex alterâ, tanti quem assecutus sum favoris opprimor pondere, undique hujusce spectaculi percellor insolentiâ et gravissima majestate. Cum, vobis auspiciis, optatam juvaret effari quod principi philosophorum de Alexandro mox [fol. 17 vº] nato scribebat Philippus, mihi quod natus fuerim non tam gratulandum esse, quam quod hisce temporibus, quam quod educatus in academia Parisiensi, quam quod vestro magisterio divinis imbutus scientiis, quam quod vestro tandem fuerim sanctissimo adstipulatus consortio.

Quid enim ab ipsis incunabulis non promeruit de humano genere Academia Parisiensis, alma mater mea? Quid et non promeruit de religione sacra vestra facultas? iterum decubuerant cum romano [fol. 18 vº] imperio, ruinis Atheniensibus consepulta jacebant nobilia scientiarum germina, extincta fato lugendo credebatur omnis eruditionis fax et orbis universus improbae videbatur devotus ignorantiae, cum ab Academia Parisiensi primum tenues suscitentur artium igniculi, cineribus jam suppositi frigidis, mox suppressa crescit favilla, et agitata ingeniorum conflictu, in antiquas videtur resurgere vires, viva magis, fulgore repperusso clarior renidescit e gallorum tellure, lucem dat Gentibus, et inclyta Phoebi [fol. 19 vº] aemula, amicos alternatim in singulis plagis exercet radios.

Quod Academia coeteris antiquitate praevaleat, altera profecto ejus laus: sed major est ipsius gloria ingrata non premenda silentio quod iisdem praecellat cognitionum universitate, hinc facile omnium prima habetur. Nec appellabo omnes nominis immorituri viros, quos foecundo gignere sinu et ubere locupleti alere visa est. Tam multi sunt ut vix eorum numerus iniri possit et orationem ultra metas protraheret simplex et sicca praecipuorum nomenclatura; verum praetermittere non [fol. 20 vº] debeo hanc vestram Parisiensem academiam saeculo Ludovici XIV viam paravisse, quo omnis artis, omnis scientiae tot et tam mire conspicua eminuere monumenta; matris ad instar naturae quae in intimis terrae visceribus tacito temporum progressu succos congerit generatores, eos sinuosis terrarum poris transmittit et modificat, variâ praeparat et elaborat arte, et sic tandem pretiosissimas efformat mineralium massas quibus

valorem additura est solers artificis industria. Ita praeparatus est iste morum lepor quo valemus; [fol. 21 v°] ita subinducta mollis nostra urbanitas, ita, quod praestantius est, mitigata majorum nostrorum, duellis ac saeva morte gaudenti barbara ferocitas. Hic artium et scientiae honos, hoc opus, haec laus academiae Parisiensis. Veniam dabit, sapientissimi Magistri, si coram vobis artes brevi persequar encomio, quarum felici connubio a vobis Divinae scientiae jungitur laudabilis cultus.

Sed in studiis licet honestis et utilibus, quantum praestat ea quam docetis sublimis et divina Scientia ! homini et hujusce vitae [fol. 22 v°] exilio misere peregrinanti liceat transeundo, quosdam artium decerpere flores quibus dulcescat humana conditio, sed altiora sapiat. Quid enim bonarum artium cultus, quid consuetudinum lepos, sine sancto fidei deposito ? quid nisi vanitas vanitatum ? Evolvantur canescentes veterum historiarum fasti, perlustrentur libri eorum quos nobili philosophorum nomine antiquitas cohonestavit, plures reperire est omni artium genere imbutos, ingenii valentes acie, potentes eloquio, imo rerum naturalium scrutatores sat oculos, de iisque sat sapienter [fol. 23 v°] disserentes, aquilae videbantur sydereas tentantes domos; sed si divina tractare velint, timidae sicut noctuae, sole coram Justitiae caecutiunt, in moralibus absurdis absurda congerentes; de alterâ vitâ parum, de hominum redemptione nihil scientes, periculosis vagantur hujus saeculi ambagibus, quas nisi fax fidei praeluceat, resolvere non datur.

Talis est, Patres Sapientissimi, rationis humanae Dedalus, quem sola extricare potest revelata religio, cujus vobis depositum commissum est. Quantum laboris in ejus defensionem contulerit [fol. 24 v°] sacra vestra facultas, mens mihi non est percurrere, nec sinunt breviores quibus premor angustiae. Norunt omnes Facultatem Theologiae Parisiensem, fidei tutricem sedulam, Dogma servasse purum et integrum; norunt eam sacrae antiquitates aemulatricem, veteri disciplinae traditionibusque patrum stetisse constanter, norunt quod libertatum ecclesiae impigra vindex, omnia tamen aequâ lance ponderans jura principum tutari non destiterit, sine auctoritatis pontificiae ullo dispendio; sic adimplens illud [fol. 25 v°] scripturae : reddite Caesari quae sunt Caesaris, et quae sunt Dei, Deo (Matt., XXII, 21).

Quantum ergo mihi gloriandum, Patres sapientissimi, qui hodie, antequam vestro labori, vestris consocior honoribus ! Sed aliunde quid non pro difficillimo munere mihi non est timendum ? De doctorali enim honore dici potest quod de Episcopatu ait Apostolus :

Si quis eum desiderat, bonum opus desiderat (1 Tim., III, 1). Sed ut episcopum, oportet esse doctorem irreprehensibilem; oportet eum vita et doctrinâ esse conspicuum, fidei acerrimum defensorem [fol. 26 vº] eique sanguine proprio, si necesse sit, signandae paratum, nec minus exemplo quam verbo potentem, quae munia sentio non esse mihi obeunda, nisi assiduo et improbo labore.

Sed in difficultatibus non parum reficior, quod generosis adjutus athletic curriculum sim ingressurus. Manum titubanti praebebunt quotquot hic video, sapientissimi Patres ac Magistri; metam ipsi digito monstrabunt, incertis gressibus opem praestabunt amicam.

Praestabis opem et ipse, Meritissime Prô-Cancellarie, [fol. 27 vº] anhelantique novo aderis athletae tutamen et subsidium, Tu Miles generosus praeliis assuetus et gravis triumphorum pondere. Quod sacram fronti meae, licet immeritae Laurum imponere dignatus fueris, hinc laudis meae initium. Hinc, ut solebat apud majores nostros, cum ab aliquo magni nominis virtutisque probatae quis antiquae inserebatur equitaturae, faustum nostrae futurae in curriculo theologico fortunae, augurium.

Opem et Tu etiam praestabis amicam, Sapientissime Studiorum meorum moderator, qui, me [fol. 28 vº] recens laureatum, quasi data manu, a juvenilibus annis, ad nobilem adduxisti coronam. Tuum ut opus compleas et tuo compelleris honore et meae debes tenuitati, si non supplicationi. Tenella plantula te dante, te irrigante, te colente in arborem excrevi. Arbori ramis jam diffusae solers non deficiat cultoris sollicitudo. Eam si langueat refove, si luxuriet infoecunda, inclementer collucare supervacanea ne trepides, in hoc ipso erga me clemens.

Nec pro debito grati mei animi obsequio, laudibus tuis deesse debeo, [fol. 29 vº] quamvis et te supra omnem Laudem et me infra laudandi meritum agnoscam. Tuae conversationis, tuae comitatis, animi beneficentiae et doctrinae caeterarumque virtutum satis personuit in hac aulâ, plaudente coetu, jam multoties commendatio. Laudata est jure merito, quâ valuisti et vales, quâ pulpita sacra comples, sacra et suadens eloquentia. Laudata sunt et multo plura profecto laudanda et quae si prosequerer, flores jam decerptos, et ex alieno fundo mutuatos, tuo viderer consecrare honori. Sed quid [fol. 30 vº] laudibus hic opus est? Laus sunt satis magnifica, quae de Religione, quae de nostro candido Ordine commeruisti. Laus sunt ii quos jam efformasti magistros et huicce conventui praesentasti. Laus est et laus maxima, nitescens illa juvenus nostrae prae-

sens orationi, et tuae pastoralis commissa sollicitudini, paternis curis crescens, et dignos fructus tempore suo germinatura. Sic te constanter allaborante messi succedit messis uberioris spes in foecundo semine. Crescite ergo, Vos, generosa [fol. 31 v°] soboles, tali digna magistro. Proficiatis certatim, ut justum laborum suorum mercedem, profectuum vestrorum mellitam degustet suavitatem vester et meus magister. Post vos accumbant in circuitu mensae ejus novae generationes norbertaeae, sicut olivarum novellae et sic benedicatur homo timens Dominum. — Dixi.

N.B. Non immediate post doctoratum conventibus sacrae facultatis Theologiae Parisiensis admittebantur Baccalaurei recens lauream doctoralem [fol. 32 v°] adepti. Hoc jure uti eis fas non erat nisi post sexennium; quo temporis spatio elapso Thesim propugnare debebant in actu qui dicebatur *Vesperarium*, quod horis vespertinis habebatur. Post hanc ceremoniam quae dicebatur *Resumpta*, doctores suorum jurium plenitudine fruebantur ¹⁾).

[fol. 16 r°] Die 9^a Septembris ejusdem anni, postridie Nativitatis Virginis Deiparae, de mandato regis habetur Praemonstrati nationale Capitulum pro Statutorum [fol. 17 r°] reformatione, congregatâ utrâque Ordinis observantiâ, Praesente supradicto Archiepiscopo Narbonensi ^{e)}). Capitulo praeest R.R. D.D. generalis. In Capituli secretarium necnon in actorum capitularium redactorem designor. Novem post sessiones, die Mercurii, 3^a Octobris feliciter terminatur capitulum.

1771. Die Veneris, 10^a Maii, postridie Ascensionis, R.R. D.D. Abbas meus, proficiscens in Belgium me, una cum D. D^{nis} Prioribus collegii Parisiensis et Gaudii- in valle ¹²⁾), assumit sui [fol. 18 r°] itineris comitem. Visitamus praecipuas Flandriae, Hannoniae et Brabantiae urbes, indentidem varia monasteria seu nostri seu etiam aliorum Ordinum quae in his provinciis florebant. Bruxellis a R. D^{no} Abbate Grimbergensi ¹³⁾ in hospitio recipimur. Ad salutandum

1) Vide Histoire de l'université de Paris par Crevier, Tome IV, p. 429.

e) Arthur Dillon, pag. 14.

12) Joyenval, abbaye de Prémontrés, située au diocèse de Chartres, à Montjoie, près de Saint-Germain-en-Laye, dép. de Seine-et-Oise. R. Van Waefelghem, *Répertoire*, p. 131.

13) Jean-Baptiste Sophie, prélat de Grimbergen, 1755-1775. P. Lenaerts, *L'Abbaye de Grimbergen*, p. 55. Louvain, 1907.

Principem Carolum e Lotharingia, Germaniae inferioris gubernatorem R.R. D.D. Abbas meus admissus, ab eo benigne ac honorifice excipitur. Antverpiae in magnifico ordinis [fol. 19 r°] nostri S. Michaëlis ¹⁴) monasterio aliquot exegimus dies; inde Tongerloam aliud Ordinis nostri monasterium non minus nobile nos contulimus atque exinde ad sorores nostras Herenthali ¹⁵), Tongerloae filias.

1772. Cum eodem R^{mo} abbate, sibi adjuncto abbate de Moncellis ¹⁶), Francisco Athey, recenter electo, alteri consocior perigrinationi, in quâ, post quasdam Ordinis nostri visitatas canonicas, Vallem-Dei ¹⁷) ad fauces Semoiae et Mosae adimus, apud ejusdem [fol. 20 r°] loci abbatem D. Remaclum Lissoir ¹⁸) nobis maxime familiarem hospitaturi, deinde naviculâ consensâ Mosam decurrimus usque Leodium, transeundo per Givetum, Dionantum ^f) ad portas cujus sita erat canonica nostra Leffia ¹⁹), ubi hospitabamur, dein Namurcum in hospitio Floreffiae, Hoyum ^g) et demum Leodium in nostro Belli-reditûs ²⁰) monasterio; dumque ibi manemus Villam celsissimi Principis-Episcopi adimus, ibi Eum salutaturi; quibus peractis [fol. 21 r°] Praemonstrati viam repetimus, huc reduces versus finem Junii.

Duobus sequentibus annis nihil mihi visum est notatu dignum.

1775, 10^a Junii, transeunte rege Ludovico XVI et Remos petente pro sacra sui inauguratione, nos Branam contulimus; quo advenientes, licet ibi sit canonica nostri Ordinis ²¹), R.R. D.D. generalis et ego, a comitissâ usufructuaria D'Egmont invitati, in castello diversamur. Vix mense peracto comitissa junior, praedictae nurus, in eodem castello immaturâ subitaneâque [fol. 22 r°] morte praeventa est. Huc itaque revertimur ad funeris honores ei reddendos, sed

f) Dinant.

g) Huy.

14) Saint-Michel, abbaye de Prémontré à Anvers.

15) Hortus Conclusus, couvent de religieuses Norbertines à Herenthals, prov. d'Anvers.

16) Moncells, abbaye de Prémontrés au dioc. de Châlons-sur-Marne, près de Vitry-le-François, dép. de la Marne. R. Van Waefelghem, *Répertoire*, p. 168.

17) Laval Dieu, abbaye de Prémontrés au dioc. de Reims, près de Charleville, dép. des Ardennes. *Ibid.*, p. 306.

18) R. Lissoir, né le 12 février 1730, mort à Paris le 13 mai 1806. L. Goovaerts, *o. c.*, t. I, p. 520-523.

19) Leffe, abbaye de Prémontrés à Dinant.

20) Beaurepart, abbaye de Prémontrés à Liège, actuellement Grand-Séminaire et résidence épiscopale.

21) Braine, abbaye de Prémontrés au dioc. de Soissons, près de la Vesle, dép. de l'Aisne. R. Van Waefelghem, *Répertoire*, p. 42.

cum fuerit de familia Richeliana, Parisios transfertur in sacello Sorbonae inhumanda.

Eodem anno vertente mense Decembri, moritur Franciscus Duboc, collegii nostri Parisiensis Prior. In ejus locum a R.R. D.D. abbate meo sufficior, ipsi tamen remanens a secretis. 24^a ejusdem mensis, quae est Nativitatis vigilia, in hoc munere capitulariter installor.

1776, 25^a Februarii, pensio [fol. 23 r°] sexcentarum librarum Turonensium supra redditibus abbatae Belli-loci ²²⁾, ordinis nostri ac dioecesis Trecensis mihi a Rege X^{mo} assignatur.

Mense Martio ejusdem anni ad *Resumptam* in facultate Theologiae admittor.

[p. 84] Mense Martio anni 1776, sexennio a meo doctoratu evoluti, pro mea *Resumpta* sequentem habui Oratiunculam in aula Collegii nostri Parisiensis.

Saepius, auditores spectatissimi, animo cogitans admirabar, quibus gradibus studiorumque progressu haec schola, in quâ omnes ad doctrinae divinae rudimenta informamur, suos eveheret ad perfectionem magisterii. Tum quidem ipsa mihi videbatur quasi gymnasium nobile in quo, ut in antiquis palaestris, luctis proludebant theologicis juniores athletae, diuque exercebantur, [p. 85] aliquando gloriosius dimicaturi, donec longo tyrocinio durisque laboribus metam attigerint, doctorali laurea coronandi.

His tentaminibus probati fuere viri illi insignes qui religionem avitam animose tuiti sunt, quique facem divinae scientiae coetaneis suis protendentes saeculum suum illustravere. Per hos enituit sacra theologia; per hos, venerabundo doctrinae solio, alta insidens, coeteris dominabatur scientiis, tanto superior iis quanto creatis Entibus praecellit illud de quo ipsa tractat, Ens increatum.

Tales et vos fuistis, Anselme et Rodulphe Laudunenses, ex quorum Schola tot processere Sancti [p. 86] et docti, et unde primos suos Divus noster Norbertus accersivit discipulos. Tales fuistis et tu Guillelme a Campellis, San-Victorianorum institutor, et tu Petre Lombarde, et vos quamvis paulo serius Thoma et Bonaventura, et ille Robertus pater inclytæ Sorbonae, regibus chari, mensae eorum accumbentes, et ab illis omni honorum genere habiti.

Eccur ergo haec tam honorata sacrae theologiae conditio adeo

22) Beaulieu, abbaye de Prémontrés au dioc. de Troyes, commune de Juvenzé, dép. de l'Aube. *Ibid.*, p. 21.

immutata est ? Quo fato Theologi nomen, olim tam praestans, a dignitate primaevâ dejectum viluit, superbaque hodie patitur fastidia ? Unde contemptus ille contumeliosus ? Quod verum est fateamur. Tempus fuit, quo homines mentis acutae magis quam solidae, relictis veterum patrum vestigiis, [p. 87] pravo dialectices usu, argutiis theologiae naeniisque et futilibus quaestionibus ut ita dicam infarcientes, scientiam sublimem gravitateque conspicuam in verbosas disputationes variasque cavillationes transmutaverant. Verum si a quibusdam corruptoribus potius quam magistris depravata, aliquando a primâ dignitate degener visa est, in culpâ sunt corruptores non ipsa scientia. Sic cum immundi animalis pede rivus fit turbidus, non minus purâ limpidâque luxurians aquâ scaturit ipse fons. Ita etiam in praecipuis mundi christiani Scholis, in facultate potissimum Parisiensi fideliter verae et antiquae theologiae depositum servatum est. Hinc per totam Europam venerabunda, [p. 88] caeteris eminent scholis, Pontificum sapientissima Consultrix, et quasi Synodus permanens, fidei jugiter invigilans ne contra eam quid attentetur.

Id igitur, ornatissimi auditores, asserere ausim, eam et antiquitus enutrivisse et aetate nostra enutrire homines eruditissimos, quos ipsimet demirantur theologiae detractores, quosque lubenter meritis ornarent encomiis nisi eos suae recentiori doctrinae experirentur infensos. Sed quid non mortalia pectora cogit vanus sui amor et spiritus sectae ! Verum quamvis inulta contra suos oblocutores non sit sacra theologia, tamen pro mea tenuitate causam ejus vindicare tentabo, vestrâque pace probandum suscipiam non modo ipsam caeteris scientiis [p. 89] certitudine praecellere, sed etiam objecti nobilitate, variarum varietate immensâ, beneficiis quae praestat humano generi, utpote imperiorum oeconomiae cum morali tum politicae arctius colligata; nec aliunde coeteris scientiis infensa est quibus fausto jungi potest connubio, imo saepius juncta est; quae dum brevius prosequor, meo favete tentamini indulgenter.

Dicam itaque audacter : Cedite quicumque quarumcumque estis Scientiarum artiumve cultores : eas facile vincit theologia. Si objectum de quo ipsa tractat consideretur, nihil excogitari potest altius et sublimius. Ipsemet Deus, Ens entium, rerum universarum conditor theologorum contemplationi subjicitur. [p. 90] Ii de ejus attributis ineffabilibus disserunt; ipsius incomprehensibilem naturam, quantum angustiores sinunt ingenii humani limites evolvunt; mundi visibilis fines gressu transgrediuntur audaci, ad infinitum vergunt, attinguntque ejus generis cognitiones quae mentem humanam supra seipsum erigunt.

Si de certitudine disputetur, quid dogmatibus fidei et conclusionibus theologicis certius? Dogmata enim ipso Dei verbo qui nec falli nec fallere potest, innituntur, et Ecclesiae iudicio cui ab eo qui *via et veritas* est ¹⁾, indefectibilitas fuit promissa. Quod ad [p. 91] conclusiones theologicas attinet, ex eodem verbo divino per argumenta ineluctabilia eruuntur; unde eas primum certitudinis gradum attingere denegari non potest, nisi simul ratio motivum esse certitudinis denegetur.

Utilitatem vero theologiae, quod sciam, nemo est qui inficiari possit. Ad quid enim tendit theologia nisi ad certam verae religionis cognitionem, ejusque integritatis consecutionem; quae duo, humano generi tanti sunt momenti, ut nihil sit quod iis, sub hoc respectu, conferri possit. Primum videlicet ut sciamus quid sit nobis credendum, quid sperandum, et quomodo conversandum in hâc vitâ ut salutem nostram [p. 92] operemur. Secundum autem ut primaevus ille fons divinarum veritatum non corrumpatur, *nec*, ut ait Apostolus, *jam simus parvuli fluctuantes et circumferamur omni vento doctrinae in nequitiâ hominum* ²⁾.

Caetera mitto theologiae beneficia singularesque dotes, et ad scientias transeo ejus aemulas, quae ipsi virtute et honore inferiores facile demonstrabuntur. Primoque loco appellabo Astronomiam; haec inter sublimiores praecipue sane videbitur quae numerat multitudinem stellarum et omnibus iis nomina vocat, quae astrorum cursum calculo submittit, ea [p. 93] curiose in mundorum immensitate sequitur, variosque eorum vaticinatur aspectus: alta certe et miranda! Verum numquid sublimior non est sacra theologia quae mirabilis hujus fabricae auctorem ipsum contemplatur? Quantum enim operi suo praecellit operis ipsius artifex, quantum astris praestat qui astra appendens, lance ea aequilibravit gyrantemque eorum delineavit cursum, tantum et nostram theologiam doctrinae quae de astris tractat, praecellere concedendum est.

Astronomiae proxima accedit corporum naturalium scientia. Aperiatur et ipse eorum indagator [p. 94] sedulissimus immensum naturae librum, plantas dividat in classes et genera, earum proprietates investiget, internam diligenter exquirat structuram, evolvat quâ arte miranda tubulorum fasciculis humorem foecundum combibit, quibus organis vivit planta, quomodo germinet, germinata concrescat, adulta generet; quomodo succos elaboret, ut in variis floribus odores

1) Joan, 1, 6.

2) Ephes. IV, 14.

varios, in variis fructibus diversos sapes producat; percurrat idem indagator immensam animalium seriem, interna terrae viscera scrutetur, stratorum congeriem delineat, mineralium formationem conjiceat, naturae [p. 95] operantis arcanum in ipso facto deprehendat, haec et majora tentaverit,... et haec omnia, nonne sunt vanitas, nisi ex iis eorum speculator ad omnium rerum auctorem adsurgat; secus, meritâ hâc increpatione a theologo irridendus : Fatue et homo inanis negotii, dum tabellam curiosius miraris, ego cum pictore conversor.

Et ipsa, theologiae cedat anatomia corporum animatorum intimae structurae nobilis et solers indagatrix; quae dum circa compaginem ossium investigat et describit musculorum flexus mire ordinatos, et demonstrat quâ arte, ope cordis, emissus quolibet instanti, et [p. 96] instanti quolibet repulans, sanguis vitam per artus vecat et diffundit, dum in glandibus humorum secretionem, in nervis principia motûs ope insensibilis fluidi evolvit, stupefactus et ipse anatomista, sapientissimum veretur artificem et cum theologo exclamare cogitur : *quam magnificata sunt opera tua Domine, quia delectasti me in factura tua et in operibus manuum tuarum* ¹⁾).

Caeteras opus non est enumerare scientias, quae victae ab iis quas recensuimus, a fortiori sacrae theologiae cedere tenentur. Hoc unum mihi superest probandum, eam aliis [p. 97] scientiis non esse infensam, quinetiam iis praebere manum amicam; easque ipsi utile ne dicam necessarium esse adjumentum. Et primo quidem nonne criticus sagax et peritus debet esse theologus, ut recte ac scite de scriptis sive sacris sive etiam profanis judicet. Ab ipso textus sunt conferendi et inter se conciliandi, eventuum concordantia cum prophetiis in quibus enuntiati sunt, demonstranda; miraculorum respectu, impossibilitas physica argumentorum credibilitatisque motivorum pondere non modo compensanda, sed etiam superanda; traditiones sunt discutiendae, [p. 98] fontesque earum explorandi; chronologiarum ambages resolvendae; hoc autem ut praestet theologus, ecquid litterarum et omnigenae eruditionis, quaeso, noscere non debet ? Cum sacras, tum profanas, cum veteres, tum novas debet evolvisse historias; nec illi ipsa etiam geometria fuit negligenda, cujus ope propositiones methodice disponuntur, sicque ordinantur, ut ex se invicem exortae et ut ita dicam, concatenatae mutuo sibi sint subsidio, mentemque ad eum certitudinis gradum deducant cui assensus omnino non possit denegari. Theologiam excoluit qui [p. 99]

1) Psalm. XCI, 5, 6.

inter geometras praelucet, Pascalis, et Arnaldus inter theologos facile princeps, geometriae elementa composuit peritorum iudicio, praestantioribus hujus generis operibus aequiparanda.

Nec eloquentiae floribus theologia est aliena; testes appello Chrysostomum, Bernardum et inter recentiores Bossuetium, Flechierium, Burdalaëum, Massillianæum, qui theologi nomine gloriabantur et non minus insignes fuere Oratores. In eorum scriptis splendet theologia omnibus sermonis leporibus ornata nec studio theologico decolorata est eorum venustas.

[p. 100] Ipsa Poësis theologiae subservire non abnuit. Testantur Ambrosii, Gregorii, Prudentii, Fortunati carmina, testantur et recentioribus temporibus Santolii et Coffinii hymni sublimes, magisque Racinii junioris de gratia et religione poëmata. Id ergo fatendum est non marcescere theologiâ ingenii lepores, et dicendi veneribus ipsi carendum non esse.

Id ergo liceat ut mihi et Ordini meo gratuler quod in universitate Parisiensi gymnasium habeamus antiquitate venerandum, et ipsi Sorbonae fere coævum quo celeberrimae Scholae [p. 101] consociamur. Et Tu Joannes ²³⁾ hujusce gymnasii fundator gratulare tibi; non frustra hanc adeptus es palaestram in quâ ad luctam theologicam tot e nostris informati sunt et etiam nunc exercetur Norbertæa juvenus. Ex hâc olim exierunt viri non inglorii, inter quos Callieusius ²⁴⁾ nostrorum privilegiorum strenuus assertor, nec impar Launoii aemulus ^{h)} et [p. 102] Joannes des Pruetis ²⁵⁾ qui in colloquio Pissiaco debellandis Bezae caeterisque novatoribus, satis superque idoneus visus est.

Sed ad metam sermonis pergo et utinam breve quod nunc habui Theologiae encomium, eam de infensis ejus detractoribus possit ulcisci. Utinam ipsi pristinam vindicaverim dignitatem et juniores

h) Norbertus Cailleu doctor Sorbonicus et Prior Praemonstrati. Hic, cum privilegia ordinis nostri pessumdare tentaret Cardinalis Esttaeus Episcopus Laudunensis, Doctori Launoio Praelati causae patrocinant, sese fortiter opposuit, et non minus solide quam docte exemptionem nostram a jurisdictione episcopali vindicavit.

23) Jean de Rocquigny, abbé de Prémontré, fondateur du Collège des Prémontrés à Paris. Voir plus haut, note 7.

24) Norbert Caillieu, prieur de l'abbaye de Prémontré, auteur d'une célèbre « Responsio ad inquisitionem J. Launoii Parisiensis theologi in privilegia Praemonstratensis Ordinis. » Voir L. GOOVAERTS, *o. c.*, t. I, p. 100.

25) Jean Despruets, Prémontré de l'abbaye de Saint-Jean de Castelle, fut un des orateurs catholiques au colloque de Poissy (1561). Il devint Général de l'Ordre en 1572 et mourut en 1596.

alumnos quos haec domus enutrit, ad ejus studium accendere meruerim. Hoc saltem omni ope atque opera enitar inclytae Parisiensi Scholae dignos suscitare auditores, qui aliquando suis magistris sociari mereantur, nec ab ipsis sint degeneres. — Dixi.

[fol. 23 r°] Eodem anno, 8^a Junii, quae erat festum S. Medardi et hoc anno Sabbatum intra octavam corporis Christi, in solemnitate festivâ Rosae a praedicto Sancto fundatâ, apud Salanciacum Rosarium corono, pronuntiâtâ oratiunculâ in magno populi concursu, praesenteque [fol. 24 r°] Francisco Jacobo Sauvel, confratre nostro et Vallis-serenae ²⁶⁾ canonico professo, tunc Salanciâci pastore qui festum hoc annorum serie ferme antiquatum, pristino splendori, magno zelo restituit.

1777, 10^a Februarii, feria 2^a ante Cineres, Morengulum adeo, vicum dioecesis Bellovacensis, ibique in possessionem immittor prioratus titularis et simplicis Sanctae Margaretae, per resignationem Domini Joannis-Baptistae Opinel, abbatis de Doa ²⁷⁾, ordinis nostri.

Mensa Julio ejusdem anni R.R. D.D. generalis quasdam in [fol. 25 r°] Normanniâ canonicas visitare sibi proponens, me socio Parisios profisciscitur. Comite assumpto Gaudii Vallis priore, invisimus Bellozanam ²⁸⁾ in dioecesi Rothomagensi, Ardenneum ²⁹⁾ prope Cadomum, Silliacum ³⁰⁾ dioecesis Sagiensis, Blancamlandam ³¹⁾ Constantiensis, unde Montanum Burgum tendimus, Episcopum Constantiensem Angelum Franciscum de Talerade Chalmazel salutaturi. Inde divertimus Grandem-Villam urbem ad mare. Mens erat, visitatâ Lucernâ ³²⁾, alterâ e nostris canoniis, ire in Aremorica[m] [fol. 26 r°] per Avrincas, verum impediti ad rivum, qui superveniente nimbo ita creverat, ut omnino vado transiri non posse videretur, reverti cogimur, et Praemonstratum per eandem ferme viam redimus.

1778 Aprilis 6^a, quae erat feria 2^a post Dominicam Passionis,

26) Valsery, abbaye de Prémontrés au dioc. de Soissons, commune de Coevres-et-Valsery, dép. de l'Aisne. R. Van Waefelghem, o. c., p. 309.

27) Doue, abbaye de Prémontrés au dioc. de Puy-de-Dôme, dép. de la Haute-Loire. *Ibid.*, p. 77.

28) Bellosane, abbaye de Prémontrés au dioc. de Rouen, dép. de la Seine-Inférieure. *Ibid.*, p. 29.

29) Ardenne, abbaye de Prémontrés au dioc. de Bayeux, dép. du Calvados. *Ibid.*, p. 9.

30) Silly, abbaye de Prémontrés au dioc. de Séez, dép. de l'Orne. *Ibid.*, p. 280.

31) Blanchelande, abbaye de Prémontrés au dioc. de Coutances, dép. de la Manche. *Ibid.*, p. 36.

32) La Luzerne, abbaye de Prémontrés au dioc. d'Avranches, dép. de la Manche. *Ibid.*, p. 140.

R.R. D.D. Abbas meus, cogitans de visitando Belloportu ³³⁾ in Armorica, unâ e canoniis nostris, in dioecesi Briocensi quam anno praecedenti impeditus visitare non potuerat, Parisiis mecum discedit. Iter intendimus per Veznolium, [fol. 27 r°] Vallem Guidonis, Alentionem, Rhedones, Briocum, advenimusque in Bellum-portum 11^a ejusdem mensis, quae erat sabbatum ante Dominicam in Palmis. Ibi remanemus usque ad feriam 6^{am} in Parasceve quâ proficiscimur Gesobrivatem ⁱ⁾, quo venimus 19^a ejusdem mensis, Paschatis die, horis matutinis, et hospitamur in sanctimonialium conventu. Commendatitiis litteris muniti magistratus urbis reique navalis praecipuos duces salutamus. Tunc stabat in vado ad anchoras numerosissima classis, quam, identidemque [fol. 28 r°] diversas navales officinas, nobis visere datum est : immo et in ipso vado ad convivium invitari super nave sumptuosa quam conscendere debebat Dux Carnutensis. Post tres dies in hac urbe exactos, quidquid comius et urbanus est, a Praefecto maritimo et a coeteris rei nauticae praepositis experti, discedimus et revertimur per Carisopitum, Venetiam, Nannetes, Andegavum, Turones, nec ibi omittimus antiquam et celebrem Sancti Martini collegiatam ecclesiam, nec famosum in urbis suburbio, Ordinis S. Benedicti majus monasterium. Hinc Blasas tendimus, ubi castellum adimus [fol. 29 r°] pro visendis et aulâ comitiorum Blesensium quae etiam tunc extabat, et camerâ in quâ jussu Henrici III Dux de Guisia fuit trucidatus. Dein per Aurelianum et Stampas Parisios regredimur, quo feliciter Aprilis die 29^a pervenimus.

Hoc eodem anno, regio jussu, Vadegotiam ³⁴⁾, canoniam Ordinis nostri ad Sarram, in dioecesi Trevirensi, me comite, adiit R.R. D.D. Abbas meus, ut electioni novi Abbatis praecesset. Commissarii Regii vices agebat D. de Calonne, tunc districtûs Metensis regius Praefectus. Cuidam canonico dictae [fol. 30 r°] canoniae aula favebat : verum irrita fuit ejus commendatio, et secus intentionem illius, alter electus est, cui nomen Petrus Schmidt identidem Vadegotiae canonicus.

1779. 15^a Augusti, die Dominica in quam hoc anno incidebat festum Assumptionis, incipit Capitulum nationale Praemonstrati,

i) Brest.

33) Beauport, abbaye de Prémontrés au dioc. de St.-Brieuc, dép. des Côtes du Nord. *Ibid.*, p. 22.

34) Wadgassen, abbaye de Prémontrés au dioc. de Trèves, sur la Saar, régence de Trèves (Prusse Rhénane). *Ibid.*, p. 317.

Praeside R.R. D.D. generali. Oratione capitulo praeviâ a me habitâ, in secretarium capituli et actorum redactorum me Patres eligunt.

Ineunte Septembri Prioratum titularem et simplicem Sanctae Columbae de Miradoux dioecesis Adurensis [fol. 31 r°] mihi resignat Dominus Franciscus Demaugre, mihi maxime benevolus.

1780 mediante Aprili, acuto renum dolore, quo cruciabatur, periculosius aegrotat R.R. D.D. Abbas Praemonstratensis, morboque ingravescente, 18^a Julii vitâ cedit homo excellentissimus, mitissimae indolis, forma factus gregis ex animo, quocum decem exegi annos, mihi propter ejus dulcissimam societatem et in me constantem affectum pretiosissimus. Illustrissimi Praelati Parisiis in aedibus suis defuncti corpus secundum id quod ipse vivens innuerat, [fol. 32 r°] Praemonstratum deferitur inhumandum.

18^a Septembris ejusdem anni ecclesiae Praemonstratensis capitulum generale, novae electionis facultate obtentâ, congregatur, Praeside D. Abbate Floreffensi ³⁵), assistantibusque, ut in electione praecedenti, Illmo D.D. Arthure Dillon, Archiepiscopo Narbonensi, et Nobilissimo Domino Le Peletier de Morfontaine, districtus Suesionensis Praefecto, pro rege commissariis. Ritu solito factâ electione, in Abbatem Praemonstrati et in Ordinis caput [fol. 33 r°] ac generalem renuntior ego indignus, consentientibus omnibus votis.

Eodem anno, 1^a Novembris, Omnium Sanctorum die festa, horis matutinis, admissus ad Conspectum regis in Cubiculo regio, ipsi ut Abbas Praemonstrati noviter electus praesentor ab Illmo Domino de Roquelaure, Episcopo Sylvanectensi, primo Eleemosynario, magno Eleemosynario tunc absente.

1781, 4^a Februarii, die Dominicâ, quae erat 5^a post Epiphaniam, Bullis Pontificiis obtentis, in possessionem Ecclesiae Praemonstratensis, ordinisque supremi [fol. 34 r°] regiminis abbasque eodem die inauguror, solemnia celebrante et benedictionem abbatialem mihi impertiente, in absentia Illmⁱ Domini Laudunensis Episcopi, impediti et permittentis, Illm^o Domino D. de Contrisson, Episcopo Thermopilensi.

[p. 103] Oratio

ad me habita a D^{no} Petro-Maria Ballin tunc Praemonstrati Priore, 4^a Februarii 1781, cum perlectis bullis apostolicis Electionis meae in Abbatem ecclesiae Praemonstratensis, in ejus possessionem immittebar.

35) Jean-Baptiste Dufresne. Voir note 10.

Reverendissime Domine
perillustris Abbas noster,

Cum justo afficimur desiderio, quod Sui reliquit vir iste praeclarus qui nobis praeerat, id magno solamini est, quod tu illi succedas. Ipse tu juvenis adhuc illi addictus, delectu utique perhonorifico, consiliorumque ejus intimissimorum particeps, felici sane fortuna usus es, qui praestantissimas ejus dotes [p. 104] et suspiciendas propius et demirandas habuisti. Ipsum sperare amamus in te redivivum, quem resuscitandis iisdem quibus splendebat virtutibus, servandisque imo augendis hujusce Archi-coenobii honoribus et dignitati aptiorem esse novimus : Nec enim, nostro saltem judicio, quid praestantissimi viri memoriae esse potuit gloriosius, quam in ejus locum sufferre eum ipsum, quem habuit amicum assuetum fidissimumque vitae privatae consortem, necnon occultissimorum mentis suae conscium, eundem demum quem difficilioribus temporibus, supremi Ordinis [p. 105] nostri regiminis in partem, tantâ animi fidentiâ vocaverat.

Quid de te non expectemus, de dotibus quae tibi, favente Deo, innatae sunt, quasque in modestiae tuae gratiam, sileo ? Quid non expectemus de nobili tuâ indole ingenuâque urbanitate, de nostrarum rerum ferventi studio, de admirabili industriâ, quâ ad successum felicem negotia magis ardua adduxisti; uno verbo, de officiis momentosis, quae domui huic exhibuisti ? Ut dicam quod sentio, quod sentiunt et nostri, omnia concordant ut speremus societatem nostram egregie, benevole, sapienter a te rectum iri. Faxit [p. 106] Deus ut bono et utili quod intendis obsit nullus obex ! Faxit ut per longos dies et annos eximiam pro labore laudem, amplissimumque fructum referas.

Equidem haec vota ego nominatim persolvo, sed ea etiam ab nostris fratribus, quorum hic gero personam, profero. Nec opus est ut in eorum gratiam de tuâ benevolentia te urgeam. Novi, noverunt et ipsi quantâ animi propensione nostrum hocce amplectaris sodalitium tam come et honestum, tam pacis amans tuâque dilectione dignissimum. Perrarum enim istud et singulare exemplum, [p. 107] quo omnes assensu unanimi in te, pro suo Praesule eligendo coïere, committendo tuae sollicitudini quod ipsis est carissimum, momenti-que majoris, perspicue probat quanto amore te prosequantur, quanta sit eorum in te fiducia, in quanta existimatione te habeant. Haec sint etiam reverentiae eorum erga te et obedientiae cautio. Hoc tibi spondeat quantâ alacritate consiliis tuis pro ordinis bono et dignitate assentiri et concurrere parati sint, animis quam attentis ea cavere

unde te poenitendi locum habeas muneris quod tibi [p. 108] detulisse ipsi sibi tribuunt et in quo pro se et pro ordine optimam futuri spem posuerunt.

Praecedenti allocutioni Oratio responsoria.

Venerande Prior confratresque dilectissimi,

Menti meae si nihil aliud obversaretur quam insigne illud honoris fastigium, ad quod vos me evexistis, modusque ille perobsequiosus quo in vestris solemnibus comitiis haec peracta sunt, tantis laetitiis sane animoque tam pergrato pectus meum perfunderetur, ut de re aliâ cogitandi [p. 109] copia mihi non esset. Meae enim memoriae praesentem se daret dies illa memoranda quâ coadunati confratres nostri, quibus tum praeeras, ut sibi de praesule inclyto ordini nostro capite deligendo deliberarent, unanimi consensu ad me forsitan ex illis tanto muneri minus idoneum, respicere dignati sunt. Memori revolverem animo, gratissima mihi haec vestri amoris fidentiae et existimationis testimonia quibus me prosecuti estis. Quam benevolentiam, etsi minus meis meritis quam vestrae humanitati benignisque de me conceptis opinionibus debeam, [p. 110] nihilominus tam dulce est eam indidisse ut haec dies tamquam vitae meae spectatissima mihi recensenda esset.

Verum duo mihi maxime attendenda ab his laetitiis me abstrahunt; et dum tantus mihi confertur honos, unum me amaro conficit dolore, alterum me magno curarum aestu excruciat.

Verum enim quid sibi vult numerosus hic conventus pompali ecclesiae progrediens apparatu? Tu et ipse qui vices fratrum nostrorum geris, tuâ ad me allocutione quid nuntias? Quod nempe ad novum antistitem accedatis ac proinde quod perierit decessor. [p. 111] Mors ergo, mors immitis hanc domum et nos omnes acerbo feriens casu, mors ipsa est quae mihi ad primariam sedem viam aperit; sepulchro viri praestantissimi tamquam gradu ad tanti honoris ascendo apicem, sicque pompae huic quasi triumphali feralia proluserunt, et haec mea inauguratio damno stat et interitu unius et praestantissimis viris hujusce domûs et totius ordinis rectoribus, mihi aliunde amicissimi ac veluti patris.

O tu mihi semper colende et ex animo nunquam evellende meo, vir omnibus encomiis summoque desiderio prosequende! O utinam mihi [p. 112] daretur te habere redivivum! Quam lubenter honores tanti emptos abjicerem! Animo quam prompto ut hanc sedem quam adeo exornasti, iterum conscenderes, ab ea desilirem, obedientiam et submissionem tibi praestare contentus.

Nunc autem si maestissimum hoc mittens sermonis argumentum, ad praestans sed perarduum munus mihi commissum respiciam, ut quid non terrore concutiar? Vix maturus aetate sodalitis praeficior non minus numeroso quam inclyto. Regendi mihi sunt plurimi qui me vix regere novi; intra semitam recti et regulae sustinendi sunt [p. 113] in quâ ipse passu progredior incerto. Alios docere debebo qui documentis ipse egeo; jura ipsis dicere qui opus habeo ut mihi indulgeant.

Quocumque me vertam, mea admoneor debita, ad mentemque revocatur id in sacris libris tam sapienter dictum: *Noli quaerere a Domino Ducatum; noli quaerere fieri judex nisi valeas virtute irrumpere iniquitates* j).

Quid faciam, Summe Deus, et unde vires tanto oneri sustinendo pares quaeram nisi a teipso. In meâ tamen tenuitate et inter has angustias quaedam me solantur et mihi animum [p. 114] addunt; nec omnino deerunt adjumenta. In hoc ipso coetu quem augent plurimi Ordinis nostri praelati, vel priores, viros conspicio plurimâ praeditos prudentiâ, rarâque rerum agendarum experienciâ, quorum consiliis uti mihi licebit; et hic ipse noster domesticus conventus, cui tu praees, hominibus frequens religiosus, verae pietatis amore ardentibus, exemplo et docilitate caeteris nostris canoniis praelucens, mihi potens erit auxiliator.

Praeterea quid optabilius mihi poterat accidere, quam ut te, ut ita dicam, introducente, regiminis curriculum auspicer. Tu me primus [p. 115] ad hanc domum accedentem excepisti; te docente et ducente mea complevi studia; quantulum quod scio, hausi a te et tibi debitum fateor. Tua tandem consuetudo, tuum amabile commercium, quando labentibus annis de magistro fieri dignatus es amicus, non minori mihi fuit jucunditati et emolumento quam prius fuerant tua documenta.

Liceat itaque mihi, praesente isto conventu quorum ego et tu pars sumus, a te rogare ut mutui amoris nexus quo pridem jungimur, magis magisque constringatur. Domum hanc linqvis diu [p. 116] tuae curae commissam sapienterque a te administratam. Jus et aequum postulat ut vitam non minus laboribus exercitam quam meritis illustratam, vita quietior excipiat; ut molestissimis occupationibus utiles adhuc sed leviores succedant. Hinc profectum te desiderabimus, non dolebimus amissum. Amicitias non rumpunt locorum intervalla. A nobis etsi procul fueris, tuae erga me bonae vo-

j) Eccli. VII, 4.

luntatis fiduciam habebo. Ex imâ solitudine suis consiliis Bernardus Eugenium Papam, suum quondam discipulum [p. 117] juvabat, pro eoque librum *De Consideratione* scribebat. Tu mihi sis quasi Bernardus; ut ipse tunc Eugenio, nunc mihi sis tu consultor. Eodem jure eadem reposco, gratoque eodem animo suscepturus sum.

Interea, Venerande Prior, officio non minoris momenti, causâ mei, te fungi reposco. Promissorum meorum erga hanc domum, totum erga ordinem praedem te praestes. Spondeo, sponsionemque fidei tuae committo me quidquid auctoritatis, virium, ingenii, opis in me est, hujusce domûs utilitati ordinisque nostri dignitatis conservationi et augmento impensurum.

[p. 118] Quid superest nisi quod Deum precer ut nostros fortunare conatus et eos ad majorem sui gloriam vertere dignetur.

[fol. 34 r°] Vix inauguratus cogitavi de augendâ et locupletandâ bibliothecâ inclyti nostri Monasterii, variis de causis potissimumque propter omnium fere aedificiorum integram reconstructionem, a semi-saeculo neglecta. Consilium cepi quotannis [fol. 35 r°] certam ac satis largam in hoc impendendi pecuniarum summam, quod propositum ipso eodem anno adimplevi, libros emendo vel emi curando. Sic sensim aucta est et ditata est libraria, quam reliqui sat pretiosam, expensis de propriis redditibus plus quam quinquaginta librarum millibus k).

1782, 11^a Augusti, quae erat Dominica 18^a post Pentecosten, habetur Praemonstrati capitulum nationale, me praeside, in quo dissidia quaedam sopiuntur, melior studiorum forma instituitur, [fol. 36 r°] renovatio et correctio Breviarii decernitur, etc. Clauditur Capitulum Dominicâ sequenti, 18^a ejusdem mensis.

27^a Octobris ejusdem anni, die Dominicâ 23^a post Pentecosten, in Ecclesiâ Praemonstratensi, benedictionem abbatialem solemniter impertivi Domino Joanni-Baptistae Warlomont, congregationis nostrae antiqui rigoris canonico, ad infulas Bucilienses appellato 36).

[fol. 34 r°] k) Cum e monasterio egredi jussi sumus, libri Bibliothecae capsis fere centum inclusi in sacellum fabricae S^ti Gobani delati sunt; exinde ut praesumo, Suesionem translati et in libraria dictae urbis depositi, insigniis monasterii vel meis facile dignoscendi. (Sic vos non vobis...).

36) Bucilly, abbaye de Prémontrés au dioc. de Laon, arr. de Vervins, dép. de l'Aisne. R. Van Waefelghem, o. c., p. 47.

1783, 4^a Maii quae erat Dominica 2^a post Pascha, Cuissiaci ³⁷⁾ in canoniâ Ordinis nostri, Laudunensis dioecesis, habetur Capitulum [fol. 37 r°] annuum communitatis antiqui rigoris, cui praeses intersum.

1784, 25^a Aprilis, ejusdem capituli epochâ revertente, huic de-nuo Cuissiaci adsum et praesideo. De strictiore inter utramque observantiam unione stabiliendâ sermonem habeo.

Eodem anno, mense Junio, missus a rege Wadegotium ut electioni novi abbatis praeessem, Metis adeo Dominum De Pons, tunc districtûs Metensis Praefectum, quo praesente et commissario regis electio fieri debebat. 22^a dicti mensis eligitur, secundum [fol. 38 r°] aulae votum Joannes-Baptista Bordier, canonicus Wadegotiensis, et tunc Stⁱ Nicolai Haguenoensis praepositus ³⁸⁾.

25^a ejusdem mensis, ego et novus abbas proficiscimur Haguenoam. Huc veniunt me salutaturi Abbates Omnium Sanctorum ³⁹⁾ et Bellelagiae ⁴⁰⁾ in Helvetia; invitationi quorum, ut ad eos diver-tamus, assentimur. Quapropter linquendo Haguenoam, Strasburgum petimus per Maurimonasterium. Ex Strasburgo Ypergraeciam imus, ubi canonia nostra [fol. 39 r°] Omnium Sanctorum possidet hospitium. Ibi erat abbas qui postridie nos ducit ad Omnes Sanctos, in imâ valle inter altos montes : ibidem hospitati Ypergraeciam redimus, et inde Basileam et Pontem Reinrudis, Principis-Episcopi Basileensis mansionem, quem salutamus et a quo honorifice excipimur.

Alterâ die per montes arduos et densa nemora Bellelagiam tendimus in valle sat amoenâ sitam. Ibi canonici numerosi, Ecclesia concinne ornata, norma vitae religiosissima, nobile [fol. 40 r°] paedagogium. Inde Pontem Reinrudis reduces, Principi-Episcopo gratiis actis, per Belortium et Besuntionem Corneolum ⁴¹⁾ venimus, quae est canonia Ordinis nostri, et quae a me propter quorundam in rebus temporalibus abusuum reformationem canonice visitanda erat. Quibus peractis Nanceium petimus ubi prelo dabantur nostri

37) Cuissy, l'une des quatre premières abbayes de Prémontrés, au dioc. de Laon, près de l'Aisne, dép. de l'Aisne. *Ibid.*, p. 71.

38) Saint-Nicolas de Haguenau, prévôté de Prémontrés au dioc. de Strasbourg, près de Weissenburg en Alsace. *Ibid.*, p. 107.

39) Allerheiligen, abbaye de Prémontrés au dioc. d'Augsbourg près d'Oberkirch. *Ibid.*, p. 5.

40) Bellelay, abbaye de Prémontrés au dioc de Bâle, canton de Berne. *Ibid.*, p. 27.

41) Corneux, abbaye de Prémontrés au dioc. de Besançon, dép. de la Haute-Saône. *Ibid.*, p. 67.

libri liturgici, et tandem Wadegotiam, ubi 25^a Julii, quae erat dies Dominica, novo abbati Wadegotiensi benedictionem abbatalem solemniter impertivi, mihi assistentibus [fol. 41 r°] abbate Vallis Dei ⁴²⁾ et Abbate Maurimonasteriensi.

27^a ejusdem mensis Pontem Sarrae ego et abbas Wadegotiensis venimus, ad aulam Principis de Nassau-Saarbrück, eum salutaturi. 2^a mensis Augusti Praemonstratum revertor.

6^a ejusdem mensis Augusti Serenissimam Ducissam Carnotensem, ducis Aurelianensis nurum, excipio Praemonstrati, honestiori (non commonitus) quo potui apparatu, cujus et ipsa multos post annos et ex duro redux exilio, optima Principissa, [fol. 42 r°] tunc Ducissa Aurelianensis meminisse ac me facere memorem non dedignabatur.

1785, 10^a Aprilis habetur Capitulum annuum communitalis antiqui rigoris Ordinis nostri, Bucilii in Therasciâ, me praeside.

Eodem anno, 14^a Augusti, quae erat Dominica 13^a post Pentecosten, celebratur Praemonstrati Capitulum nationale. In eo plura decreta fiunt de studiis, de Breviario caeterisque libris liturgicis renovatis, emendatis et prelo Nanceii mandatis.

[fol. 43 r°] 1786, versus mensem Julium, nova Breviaria caeterique Ordinis libri liturgici in lucem prodeunt et litteris nostris encyclicis de die 1^a Januarii ejusdem anni, proscripto veterum usu, novorum in omnibus canonis Ordinis nostri in Galliâ, usus praecipitur.

1787, mense Julio, redux Praemonstratum post quasdam visitationes canonicas in diversis monasteriis peractas, decreto Regio designor a comitiis provincialibus de novo institutis in provincia Suesionensi, [fol. 44 r°] praesesque comitiorum particularium districtus Laudunensis. Praeliminaria comitia habentur mense Augusto iisque adsum, primo loco sedens in ordine ecclesiastico, itidem et comitiis ipsis mense Novembri Suessione congregatis.

Eodem anno 1787, cum quidam e nostris, disquisitionibus botanicis delectarentur, haec mentem meam subiit cogitatio, *Floram* instituendi *Praemonstratensem*, depingi curando plantas quae in Abbatiae viciniâ locisque contiguâ [fol. 45 r°] crescunt. Occurrit mihi quidam de Lauduno in hâc arte sat peritus, qui delineationem picturamque perficiendas suscepit. Advigilabat autem ut partes plantarum quaecumque, maximeque eae quae ad fructificationem pertinent, notarentur, D. de Combronne, vir mihi notissimus, botano-

42) Lissor. Voir note 18.

phylis et ipse Laudunensis, ipsis adjunctus est amanuensis qui calamo solerti nomina plantarum earumque characteres exararet ¹⁾).

Mense Decembri sequenti, octoginta septem annos natus, moritur in Castelletto, dioecesis Bituricensis, amantissimus pater meus.

[fol. 46 r°] 1788, 10^a Augusti, quae erat Dominica 13^a post Pentecosten, celebratur me praeside, Capitulum nationale Praemonstrati, in quo feliciter componuntur et omnino sedantur dissidia in Ordine, ab inquietis quibusdam ingeniis suscitata. Plura fiunt circa disciplinam regularem decreta. Decernitur statuta de novo, prelo esse mandanda. Obtinente capitulo adveniunt Praemonstratum duo patres de instituto S. Francisci de Paula, dicti vulgo *Minimi*, ab Eminentissimo Cardinali de Lomenie mandati, proponentes ex parte Illustrissimi Praelati, introductionem [fol. 47 r°] canonicorum nostri Ordinis in collegium militare Briennense, loco patrum Mimimorum, jam dicto collegio magistros suppeditare non valentium. 20^a Septembris sequenti, assumpto abbate Vallis-Dei socio, Briennam me confero, cum Illustrissimo Cardinali et Minimis patribus de hoc negotio acturus.

Eodem anno comitia generalia regni convocantur, plurimorum infandorumque malorum scaturigo, quibus necdum medela inventa est.

1789, mense Martio, comitia [fol. 48 r°] provincialia Lauduni congregantur, pro deputatione ad comitia regni generalia. Ibi plus tumultus et rumoris quam Reipublicae studii, omnia jam praesaga temporum quibus abhinc jactamur, et ni Deus avertat, diu adhuc jactabimur.

Eodem anno, die Novembris 2^a, omnes proventus ecclesiastici decernuntur *nationales*, id est, in decreti hostilis sensu, *venales*, clero incassum reclamante.

[fol. 49 r°] 2^a Novembris ejusdem anni, in festo Omnium Sanctorum, ante Sacrum solemne, mihi significatur, me debere indesinenter ex aedibus meis abbatialibus migrare; fortuito sane, sed casu sat singulari ^{m)}) et notatu digno, iisdem die et horâ quibus ante decem annos regi praesentabar, abbas de novo electus. Penancurtem secedo, unam e nostris domibus vindemiariis, quâ tamquam domo rurali utabar.

[fol. 44 r°] 1) His praeliminaribus peractis, opus incoeptum est, et in decursu duorum annorum sexcenta supra septuaginta plantae depictae sunt. Verum operi impedimentum attulere [fol. 45 r°] motus illi civiles, quibus anno 1789 Gallia nostra exagitata est, et quos subsecuta est monasteriorum suppressio. Unde opus istud, cujus finem summopere desiderabam, interrumpi debuit, nec potuit absolvi.

m) Sed non sine numine.

1792. Pensio sex mille librarum, quae mihi pro meorum beneficiorum indemnitate assignata [fol. 50 r°] fuerat, in comitiis nationalibus, et cujus vix portiuncula fuerat soluta, reducitur ad mille libras Turonenses, in papyracea monetâ, jam parvi vel nullius valoris, solvendas; et paulo post, dictae mille librae ad tertiam partem, id est ad 333 libras iterum reducuntur.

1793. 2^a Septembris, grassante magis magisque nefariâ revolutione, Rege miserabiliter trucidato, et capite Reginae jam impendente perduellionis gladio, inter crimina pessima et optimorum civium caedes, ego Calviniaci ⁴³⁾, carceri mancipatus, ex hoc [fol. 51 r°] felicius quam sperare dabatur, 14^a ejusdem mensis elabor, non sine timore iteratae reclusionis, quam tamen vitavi.

1794. Vicinam Praemonstrati jam magis periculosam, relinquo, meque Maio mense confero ad Magnas Valles, domum solitariam, in ripa Sequanae prope Melodunum ⁴⁴⁾, ibique cum fratre commoror.

1795. Cum mea bibliotheca privata, ante duos vel tres annos, ab illius temporis gubernatoribus mihi fuisset erepta, audiens a quibusdam, libros, ipsis pariter ereptos, sibi demum restitui, [fol. 52 r°] procurante quadam nobili dominâ, rescriptum impetro quo mandatur dictae bibliothecae restitutio, modo divendita non fuerit; hinc Calviniacum, quo ea fuerit translata, me confero, ubi librorum meorum congeriem fere integram reperio, adhuc in capsis in quibus inclusi fuerant, quos itaque non sine magna animi oblectione recupero.

[p. 118] 4^a Februarii anni 1796 in Rhetolii ⁿ⁾ castello prope Villare ad collum Rhetiae, quo ad amicos diverteram, orationibus quae supra, repertis inter libros chartasque meas ante duos annos mihi erepta, deinde tamen subducta rapacitati et dementiae horum temporum, quorum vis effera nostrae infelici patriae adhuc impendebant, corde presso alto dolore, quae sequuntur volens nolens scribebam :

[p. 119] *Monodia.*

Quindecim ergo anni effluxere ex quo auribus meis personabant flexanimae illae voces, prolatae a Domino Petro-Maria Ballin Praemonstrati Priore, quem pietas vera ipsaeque virtutes errori non om-

n) à Rheteuil près Villers-Coteret.

43) Chauny, arr. de Laon, dép. de l'Aisne.

44) Meudon, sur la Seine, cant. de Sèvres, dép. de Seine-et-Oise.

nino subduxêre, nec a persecutionibus, ab inquietudine, ab imminentis pauperiei prospectu, quae singulis nostrum minatur indemnem fecere.

Quindecim anni effluxere ex quo intimâ cordis sinceritate ea respondebam, quae hic adjuncta sunt; ex quo dolebam flebiliter de interitu praesulis hujusce, amoris et reverentiae digni, cui [p. 120] succedebam, magis moerore captus de ejus decessu, de amici honorabilis jacturâ, quam laetus de honorificâ dignitate ad quam evehebar. Ipsa mens mea loquebatur, cum me paratum dicerem, loco cedere si eum redivivum habere possem.

Quae et qualia tempora ab hoc, et praesertim a septem annis proxime elapsis advenere ! Quam turbulenti dies ! Quibus fatis jactata nostra Gallia antea tam dives, adeo florens, et quo eam deduxit malesuadae *libertatis* amor ! Quid aio ? Libertatis nomen vanum ? Devastata, depauperata, de Regnorum [p. 121] prope expuncta ; tot et tam pretiosis monumentis apud ipsam pessumdatis, quantum mutata ab illa quae quondam fuit !

Et si parva licet componere magnis, Domus nostra Praemonstratensis, tam praestans, tam decora, digna ut servaretur quasi architecturae monumentum : Domus illa quae me aluit et adoptavit, institutio cui quidquid tenues meae facultates possunt, ex animo devoveram, quid facta est... ? Vandalorum recentiorum praeda, ruinarum fabrica, direptionis depopulationisque materia. O bone Deus, ausim [p. 122]conqueri propter me, cum majora et praestantiora eversa sint; tuaque ipsa sancta religio in hoc lamentabili regno in periculo est ?

[fol. 52 r°] 1797. Exulante a scholis publicis omni christianitate et sacris aedibus ad usus profanos conversis, ut et tempus quo possem utilius impenderem, et meae [fol. 53 r°] quoque providerem sustentationi, ingruente necessitate, meoque jam deficiente peculio, quosdam pueros ex familiis honestis nobisque addictis, instruendos ac christiane educandos suscipimus, ego et frater, memores quod in similibus angustiis idem fecerit Lugduni eximius et incomparabilis Doctor Gersonius, cancellarius ecclesiae Parisiensis, post concilium Constantiense, in quo doctrinae tanto praeluxerat fulgore, e patria metu ducis Burgundiae, tunc exul et pauper.

Eodem anno versus finem, ex lingua anglicâ in Gallicanam verto quaedam opuscula Davidis Mallet, Angli poëtae °).

[fol. 53 v°] o) Haec opuscula prodeunt in lucem anno 1798 sub hoc titulo : Omintor et Theodora, suivi de l'excursion. Paris, Devay, an VI 45).

1798, mense Septembri, non sine periculo [fol. 53 v°] vitae, perniciosâ febre laboro, ex quâ tamen, Deo favente, evado sospes.

[fol. 54 r°] 1801, mense Aprili, Parisios redux, nec aliter quam proprio labore necessitatibus subvenire potis, inter diarii Parisiensis collaboratores, operâ abbatiss Vallis-Dei, adsciscor. A 20^a Maii hujus anni ad annum 1811 inclusive reperiuntur inserti in hoc diario plurimi ex mea Minervâ articuli ⁴⁵).

1803, inito cum Summo Pontifice concordato, cultuque catholico restituto, ut Ecclesiae cuidam addictus essem (eâ cujus eram titularis, sublata) ab Archiepiscopo [fol. 55 r°] Parisiensi, Eminentissimo Cardinali de Belloy, expostulo stallum in choro ecclesiae Metropolitanae Parisiensis, quod mihi benevole concedit cum diplomate canonici honorarii de 29^a Aprilis hujusce anni.

1804, 28^a Novembris, Parisios advenit Summus Pontifex Pius VII. 2^a Decembris sequenti, in Ecclesiâ Metropolitana, Napoleo sollemniter, praesentibus Galliae et Italiae omnibus Episcopis, Imperator ab eo coronatur.

1805, 4^a Februarii, post Missam ab eodem Summo Pontifice in propriis aedibus celebratam, et cui adfui, ad ejus audientiam [fol. 56 r°] admittor, ipsique opuscula quaedam mea, simulque aliquos versiculos a me compositos offero, quae omnia benigne suscepit. Haec peragebam iisdem praecise die et horâ quibus ante 24 annos Abbas benedicebar.

[p. 122] Oratiuncula

habita 4^a Februarii, in aedibus imperialibus, ad Pius VII, ubi ad privatam audientiam dignatus est me admittere, anno Dni 1805, cum degeret Parisiis.

Beatissime Pater,

Ordo Praemonstratensis canonicorum regularium a divo Norberto in Galliâ fundatus, hoc summo semper duxit honori, summaeque obligationi, sedi apostolicae esse devotissime subjectus. Per [p. 123] longam septem fere saeculorum seriem dictus ordo varia sanctae matris Ecclesiae exhibuit officia, operam navando, sive extirpandis haeresibus, sive fidei propagandae, sive praesertim parochiis administrandis. Non multi abhinc effluxere anni, cum florente adhuc nostra congregatione coram vestrâ Sanctitate, numerosâ meorum stipatus catervâ, Ego Praemonstrati Abbas LVII

45) Sur cet ouvrage, voir L. Goovaerts, *o. c.*, t. I, p. 228.

46) Il s'agit ici du « Journal de Paris ». *Ibid.*, p. 229.

et Ordinis praepositus generalis comparere potuissem et sacris ejus pedibus amplam votorum messem subjicere. Mutata sunt tempora. Nunc solitarius accedo. Solitarium et dignitatis suae insignibus, [p. 124] imo et professionis suae habitu at profecto non spiritu exutum, haud rejiciat Sanctitas Vestra. Dignetur Pius VII benigne eum excipere cui Pius VI bonae memoriae non dedignatus est inclyti Ordinis supremam committere curam, plurimisque eum favoribus et beneficentiae testimoniis afficere.

Certe magna mihi hodie obvenit solatii caussa, cum datur Vestrae Beatitudinis genua amplecti, augustoque Patris communis conspectu beari.

Praesumo, Beatissime Pater, quaedam opuscula ex mea minerva, Sanctitati vestrae offerre, quae si benevole acceperit, summopere manebo laetus et obligatus. [p. 125] Interdum ad sacros pedes, filialis obedientiae, quam iterum voveo, sponsionem deponens, pro me meisque fratribus sive dispersis, sive etiamnum in congregatione coadunatis potentissimae protectionis efflagito praesidium paternamque et Apostolicam benedictionem.

Libris quos offerebam, adjuncti erant sequentes versiculi.

Pio VII P.P. M.M.

Gallia civili motu quassata gemit
Desierat superûm cultus, minitata ruinam
Religio Patrum sacris expulsa recedit
Delubris, maestos tollens ad sydera vultus.
Exaudit coelum. Tibi grex committitur aeger.
Protinus appares, refugit Discordia prava
Jam redit et per te sanus modo grex ad ovile.
O Pastor Princeps ! O qui pia tanta patrâsti
Nomine Tu Pius es, sed Tu magis et pius es re.

[fol. 56 r°] Eodem anno prelo commissum prodit in lucem Dictionarium Latino-Gallicum a me compositum, hujus formae quam Angli *pocket-book* vocant ⁴⁷⁾.

Mense Martio ejusdem anni mihi, de hac re nihil cogitanti, proponitur ut a sacello et Eleemosynis sim novi imperatoris fratri Josepho. Re intra me perpensâ, [fol. 57 r°] amicisque sapientibus et piis communicatâ, novo Galliae gubernio a Summo Pontifice recognito, cum nec ipsi nec ego in eâ quid viderimus quod vel meae pro-

47) Voir *ibid.*, p. 229, n. 26.

fessionem repugnet vel conscientiam laedat, accenseo. Sed annus fere integer elabatur antequam ad ullas hujus officii functiones advocer. Interea Josephus Neapolim proficiscitur, uxore ejus, pia et benefica muliere, in Galliâ remanente. Tunc ipsi sum ab Eleemosynis, pro quibus distribuendis largissimam mihi suppeditat pecuniam : et per novem annos [fol. 58 r°] mirum est quot et quantas in sinu pauperum et pro aliis operibus bonis sparserim pecuniarum summas, quot insuper egentes vel sacerdotes vel moniales vel cujuscumque conditionis per hoc temporis spatium mihi datum fuerit sublevare.

1807, 1^a Octobris moritur Catharina, soror mea natu-minor, pietate filiali erga patrem nostrum conspicua, uxor bona, mater optima, mulier aliunde industria ac rei domesticae maxime sedula.

1810 prodit in lucem a me [fol. 59 r°] scripta gallice Epitome historiae veteris et novi testamenti, duobus voluminibus comprehensa p).

1811, mense Novembri a Cardinale Maury in consilium Archiepiscopale asciscor.

1811, mense eodem, deficiente pro oratione habenda in anniversario pugnae apud Austerlitz oratore, idem Cardinalis a me postulat ut rem in me suscipiam; cumque me excusarem, breve quod superesset tempus allegans, ita instat ut recusatio repulsae notam non effugeret. Verum oratione paratâ, supervenit [fol. 60 r°] Archiepiscopus Mechliniensis (D. de Pradt) sollicitans et obtinens quod ipse detrectabam; unde hoc anno ab hoc munere vel onere absolvor, nec tamen penitus aufugio pro anno sequenti, jussus.

1812. Hoc anno in Biographiâ universali quosdam incipio inserere articulos, videlicet in tomo 6°; quod adhuc in voluminibus sequentibus patrare non destiti 49).

6^a Decembris supradictam orationem anniversariam habeo coram imperii proceribus, hoc themate sumpto, quod nullibi melius ac firmitus quam in [fol. 61 r°] Scripturis sacris, et principum jura et officia subditorum stabilita reperiantur.

1813. Nec Cardinali me hanc unam orationem habere placitum fuit; mihi eam insuper imposuit quae de more habebatur in die Assumptionis B. Mariae Virginis, pro cultus catholici restorationis anniversario. Hanc in ecclesiâ Metropolitanâ coram iisdem proceri-

[fol. 58 v°] p) Sub hoc titulo : *Abrégé de l'histoire de la bible, contenant l'ancien et le nouveau testament*. 2 vol. in 8° avec Atlas 48).

48) *Ibid.*, p. 229, n. 29.

49) *Ibid.*, p. 229, n. 24.

bus dicebam 15^a Augusti hujus anni, hoc sumpto argumento, quod imperiorum revolutiones sint unum e praecipuis flagellis quibus populos [fol. 62 r°] Deus punit de legum suarum oblivione vel contemptu. Haec utraque oratio prelo fuit commissa.

1814. In Avitum regnum redux Borboniorum familia, 4^a Maii habenas imperii sumit Ludovicus XVIII, magno bonorum plausu.

Eodem anno circa mensem Julium in cooperationem diarii, cui titulus : L'ami de la religion etc., adscitus, quosdam in eo articulos insero, qui in 1°, 2° et 3° voluminibus reperiuntur ⁵⁰). Ultra in dicto diario non progreditur labor meus.

1815. Exeunte hoc anno in consuetudinem, meâ bonâ fortunâ, devenio Domini Baronis de Vincent, [fol. 63 r°] sacro-caesareae Majestatis apud regem christianissimum ablegati, qui me jam inde adhinc prosecutus est summa benevolentia et omni bonorum officiorum genere; pro quo favore, hîc mei erga virum praestantissimum et sub omni respectu maxime commendabilem grati animi testimonium deponere mei esse muneris judico.

Hoc anno et sequenti, Biographiae universali impensius navavi operam, plurimique ex meâ minervâ reperiuntur articuli in voluminibus quae tunc prodierunt.

1816. Cum ex eventibus arctiores factae fuerint res meae hoc anno, oportuit exquirere, quomodo iis quae [fol. 64 r°] deficiebant, supplere possem. Ex consilio, imo impulsu amicorum libellum memorialem supremo negotiorum interiorum administro inscripsi, in quo exponebam, partem sat amplam nemoris, meo abbatiali titulo olim addictam, adhuc superesse non venditam, cujus proventu dominium regium fruebatur. Exponebam insuper pensionem sex milium librarum, assignatam in comitiis nationalibus anni 1789 pro meorum beneficiorum indemnitate, adeo fuisse reductam in comitiis [fol. 65 r°] subsequentibus, ut magis irrisio quam compensatio videretur ^q). Ministrum deprecabar ut supplicationem meam regis oculis subjiceret, qui forte meis circumstantiis compati dignaretur. Quam petitionem, nedum ei annuerit, durâ et inurbanâ detrectavit repulsâ hujus temporis minister ^r), quamvis petitionum similium exempla proderem ex parte abbatum Clarae-Vallis et Morimundensis, qui a Napoleone, minori titulo, supra iisdem allegatis, pensionem quingentarum librarum obtinuerant.

[fol. 64 v°] q) scilicet 333 fr.

r) D. Lainé, olim Burdigalis causarum patronus.

50) *Ibid.*, p. 229, n. 24.

1817, favente D. de Vincent apud alium ministrum ^{a)}, feliciorum [fol. 66 r°] exitum habui, dignato Rege, supra expositis mihi eamdem quingentarum librarum pensionem concedere, quâ frui mihi datum est ineunte anno sequenti.

1818, decurrente hoc anno, supplemento dictionarii historici ^{t)} operam navavi, qui labor usque ad medium anni 1819 me tenuit ⁵¹⁾.

1820, 20^a Maii, opitulante D^{no} de Vincent supradicto sacrae Caesareae Majestatis ablegato, Pragam transmisi pretiosum calicem staturae procerae, ex argento deauratum, artificioque quod materiam superabat, concinnatum, [fol. 67 r°] quem Divo Norberto in ecclesia Strahoviensi, ubi sacrae ejus servantur reliquiae, devovebam. Per manus Illustrissimi Principis de Metternich, abbati Strahoviensi ⁵²⁾ traditus est, una cum icone nostri Praemonstrati, quale fuit, antequam grassante gallicâ eversione divenditum, deformaretur.

Adjunctae erant et imago scalae mirae ac stupendae artis, quae ducebat ad dormitorium, a Vandalis recentioribus pessumdatae, et tabula ordinis nostri genealogica, olim ab Arsenio nostro Fasciau Thenoliensi ⁵³⁾ delineata et panno serico inscripta, pro quibus, [fol. 68 r°] litteris suis de 10^a Junii ejusdem anni, gratias mihi renunciabat Dominus abbas Strahoviensis, et intimabat calice misso usum iri, ut petebam, in tribus festis Divi nostri Patriarchae solemnibus, uti fit de annulo S^{ti} Patris a Domino Gasparo de Questemberg ⁵⁴⁾ redempto, cum sacrae reliquiae, Ordini restitutae fuerunt. Addebat insuper idem amplissimus abbas, suo annuente capitulo, Strahoviae secundum meum votum, celebratum iri anniversarium solemne quotannis, pro decessoribus meis Praemonstratensibus abbatibus.

[fol. 69 r°] Eodem anno eodemque fere tempore quamdam elegiam latino idiomate composui, cui pro titulo haec verba inscripsi : *Planctus Norbertinus*.

11^a Julii, ipsa die S^{to} Norberto festivâ, quibusdam ex confratribus meis, mecum apud me convivantibus, dictam elegiam legi et ejusdem

a) D. Elias de Cazes.

t) De Feller.

51) *Ibid.*, p. 230, n. 32.

52) Strahov, abbaye de Prémontrés à Prague.

53) Arsène Fasseau, religieux de l'abbaye des Prémontrés de Thenaille, publia en 1727 un « Arbor genealogica Ordinis Praemonstratensis ». Voir L. Goovaerts, o. c., t. I, p. 248.

54) Gaspar de Questemberg, prélat de Strahov, fit en 1625 la translation des reliques de Saint Norbert de Magdebourg au couvent des moniales de Doxan. A Magdebourg, il racheta et emporta l'anneau épiscopal de Saint Norbert.

exemplar cuique eorum distribui; quod identidem feci respectu absentium quorum mihi cognita erat habitatio, ut mei memores essent et pro me orarent ⁵⁵⁾).

[p. 154] *Planctus Norbertinus*

Super flumina Babylonis illic sedimus et
flevimus cum recordaremur... (ps. 136).

Valle mihi Praemonstratum, quae nomine nota

Hâc magis arrisit, nullus in orbe locus,

Quae me suscepit juvenem, fovitque benigno

Laeta sinu; tutum quae mihi perfugium

Illecebras contra mundi, quae Relligioni

Me Norbertaeae vota vovere dedit.

Hîc mihi Maecenas almus, tu Petri fuisti ^{u)}

Dignatus studiis plaudere saepe meis.

Hîc mihi Maecenas plusquam, Guillelme, fuisti ^{v)}

Qui pater et ductor quin et amicus eras.

Lustra duo quae inibi tecum, Guillelme, peregi

Tempora sunt vitae candidiora meae.

[p. 155] Non unquam studiosa magis fuit optima mater

Prolis dilectae, quam tibi carus eram.

Ah ! quoties recubans quercûs sub fronde virenti

Vel fagi patulae, cespitem in tenero;

Ah quoties peragrans umbrosa Cacumina montis

Te socio, vallis vel sinuoso sacrae

Eloquii ipse tui mira dulcedine captus

Haustu sorbebam suavia dicta avido,

Dum pertractabas veterum documenta sophorum

Aut ea quae condunt et pia scripta Patrum.

Unâ vel Flaccumvolvendo, Vigilium ve

Dulci musarum nectare potus eram.

u) Petrus Antonius Parchappe de Vinay, Sparnacensis, doctor Sorbonicus, tunc abbas Praemonstrati. Obiit 4a Martii anno 1769, aetatis septuagesimo.

v) Guillelmus Manoury, Elbotensis, successor Petri, abbas meus, cui per decem annos fui a secretis, vir concinnae litteraturae et exquisiti iudicii. Obiit 18a Julii 1780, aet. sexagesimo octavo.

55) Le Planctus Norbertinus fut édité en petit fascicule en 1820. Voir L. Goo-vaerts, *L. c.*, t. I, p. 231, n. 35. Il fut réédité plus tard par G. Madelaine dans les Appendices de sa *Vie de Saint Norbert*.

O ! quantum dolui immitis cum te rapuit mors !
 Visa mihi potior pars periisse mei;
 Nec luctum minuit, potius quam luctus adauctus
 Quod votis fratrum, quâ redimitus eras
 Inclyta, te moriente, meum caput infula cinxit,
 Ordinis et curae propositus fuerim.
 Grandis honos certe ! Magno verumtamen emptus,
 Qui nostrum excidium cernere natus eram.
 [p. 156] Vallis dilecta mihi quae nunc tua sors est !
 Quae tua sors ! quondam relligione Patrum
 Consecrata Deo... civili Gallia nostra
 Concutitur motu; seditione furens
 Incautum trahitur magna in discrimina vulgus.
 Jam nutant leges, nutat et Arbitrium
 Regis; mox turbam penes est dominatio tota.
 Dicere quis valeat damna quot inde ruant ?
 Relligio quassatur avita, modo exspoliatur
 Clerus; venduntur quae dederat pietas,
 Quae labor attulerat, sapiens vel gestio rerum;
 et possessores nos abigit cupidus
 E propriis emptor... « Veteres migrate coloni »,
 A saeculis frustra vos inibi seritis,
 Vadite, maternam messem ^{w)} sibi colligit alter,
 Vadite, contemptus diraque pauperies,
 Exilium, carcer, gemitus, mors forsitan et ipsa
 [p. 157] Pro longis meritis praemia vestra manent ^{x)}
 Siccine concives ? pejus quod spectet ab hoste ?
 O Praemonstratum ! tu venerande Loce
 Cum te Norberto dabat olim Bartholomaeus ^{y)}
 Hîc ut sancta domus surgeret, atque Deo
 Servirent in eâ famulantes laude perenni
 Mystarum chori, quis putet in fabricam
 Vilem ^{z)} aliquando tuum auderent convertere templum ?

w) Maternam utpote Ecclesiae matris cui bona dabantur sub hac formulâ : Do Ecclesiae et fratribus ibidem servantibus, etc.

x) Vidi quosdam ex nostris ad Xenodochia recurrere coactos in aegritudine suâ, et ibi diem claudere ultimum. Scio alios in navigiis reclusos, ibidem inediâ et omni genere miseriarum consumptos; plurimos in regiones externas deportatos; omnes tali pensione donatos, quâ pro salario contentus non esset vel minimus servulus.

y) Bartholomaeus, Episcopus Laudunensis, qui territorium Praemonstrati a monachis Sancti Vincentii emit, deditque Divo Norberto.

z) Praemonstratum, insignis canonica, nunc in fabricam vitrariam transmutata.

Effera sed quid non nititur impietas ?
 O Vallis dilecta mihi, tu cantibus olim
 Propulsata sacris quos nemus ingeminat
 [p. 158] Nunc sacros nec habet cantus unumve sacellum ^{a)}
 Nec tibi non hymnus, non pia lausve Deo.
 Nil sanctum : « Non hos quaesitum munus in usus. »
 Vallis amata nimis, voce carebo prius
 Quam meminisse tui, quam de te plangere cessem,
 Vallis, supremum nunc tibi dico vale.
 Colles frondosi, fontes et stagna valete
 Gaudia nostra diu : tu quoque sylva, vale.

Plangebat suisque
 dicabat fratribus

J. B. L. Ab. Pr. octogenarius,
 tertia Julii ann. 1820.

[fol. 69 r°] Eodem anno versus finem Julii in notitiam mihi venit manuscriptus quidam codex, Ratisbonae emptus a D^{no} Carolo Stuart, [fol. 70 r°] magnae Britanniae apud regem christianissimum Legato. Is erat scripturae decimi quinti saeculi mediantis et in eo deficiebant initio quaedam folia. Inscribebatur autem in tegumento : Narratio de captâ a Turcis Constantinopoli; et legebatur in primo folio, caractere recentiori : « Hic codex editus a Reinero Reineccio anno 1574 continet narrationem de capta a Turcis Constantinopoli, auctore Godefrido Langio; sed valde discrepat hic codex ab illo impresso ». Post multas disquisitiones mihi comperit fuit, [fol. 71 r°] opusculum non esse Langi sed Leonardi Chiensis, Mithylensis Archiepiscopi. Cupientibus autem et D. de Vincent et D. Carolo Stuart, ut quaedam de hoc argumento scriberem, opusculum confeci illustratum, prelo privato Legati britannici deinde subjiciendum. Tunc tamen remansit ineditum.

Eodem anno ineunte Septembri, ad me pervenerunt litterae D. Maximiliani Bernath, praelati et praepositi Jassoviensis ⁵⁶⁾ in Hungaria, quibus de statu Ordinis nostri in hoc regno me informabat. « Ibi ab imperatore Josepho II suppressae fuerant omnes [fol.

a) Ipsa aedicula, olim paroechialis, divendita et usibus profanis devota, ita ut in eo loco ubi per sexcentos septuaginta annos jugis personavit oratio, nullum jam, Eheu ! religiosi cultus supersit vestigium.

56) Jasov, abbaye de Prémontrés, située auparavant en Hongrie, actuellement en Tchéco-Slovaquie.

72 r°] nostrae canonicae. Verum anno 1802 clementiâ Francisci I Augusti, Austriae imperatoris, ordo totaliter suppressus, ex parte revixit. Restituta nimirum est una cum facendis omnibus canonica Jassoviensis, eique addictae Lelessiensis et Magno-Veradensis; sed una munus docendi in quatuor gymnasiis et duos nobilium convictus gubernandi; duo praeterea regni tabularia publica custodiendi et curam animarum in duodecim parochiis exercendi, injunctum est.

« Septuaginta canonici praepositurae Jassoviensis in hoc occupantur. »

[fol. 73 r°] « Eodem anno restituta est Czornensis ⁵⁷⁾ canonica, quae sibi adjectas habet Tierze et Janoshida. Hujus curae unum regni tabellarium, duae parochiae et totidem gymnasia obnoxia sunt. Numerat eadem religiosos quadraginta. Cum Jassoviensi nulum nisi suffragiorum nexum habet. Cultus divinus juxta morem Patrum celebratur in Jassow et Czorna. Praepositos nominat Sua Majestas rex apostolicus, ex tribus quos conventus libere electos eidem proponit. Ordinis et Capitulorum decreta, quantum temporis ratio patitur, robur retinent et sunt norma vivendi. »

[fol. 74 r°] Haec mihi valde grata scribebat praedictus Ampl. D^{nus} Maximilianus Bernath, praepositus Jassoviensis.

Labente eodem anno, cum me sentirem aetate jam magnopere provectum, nec mihi forte multum temporis superesse, cogitavi de edendis in lucem Annalibus Ivodiensibus, in terrae meae natalis gratiam. Opus hoc scripserat olim Carolus-Josephus De la haut, conterraneus meus, et strictioris observantiae ordinis nostri canonicus. Decesserat ille anno 1774, ineditumque librum, aliis detentus, usque adhuc ego servaveram.

1821. Huic editioni notis illustratae; multis correctionibus et [fol. 75 r°] additionibus factis, per totum hunc annum navavi operam. Una prelo mandabantur homiliae quaedam breves, quas ab aliquibus annis in epistolas et evangelia Dominicarum et festorum, pro religiosa institutione quorundam nobilium puellarum, composueram ⁵⁸⁾.

1822 : ineunte hoc anno utcumque illud opus prodiit in lucem b).

[fol. 74 v°] b) Prius sub hoc titulo : *Annales civiles et religieuses D'Ivois-Carignan et Mouzon*. Paris 1822. 1 vol. in 8°.

Alterum : *Manuel d'une mère chrétienne; ou courtes homélies pour l'instruction des jeunes personnes, élevées au sein de leur famille*. 2 vol. in 12° 58).

57) Csorna, abbaye de Prémontrés en Hongrie.

58) Voir L. Goovaerts, *o. c.*, t. I, p. 230-231, nn. 33 et 34.

Hoc eodem anno, versus mensem Maium, Legatos Austriae et Britanniae cupido incessit, opusculum de captâ Constantinopoli supra memoratum, prelo mandandi, elegantiori quem fert ars typographica, apparatu. Quapropter [fol. 76 r°] mihi operae pretium fuit, laborem meum resumere, ut non omnino indignus esset tali ornamento. Quâ de causa ipsum incudi de novo reddidi, Leonardi Chiensis narrationi Epistolam Cardinalis Isidori superadjiciens, junctisque aliis addimentis. Quod absolvi mense circiter Decembri et tunc edendum dedi ⁵⁹).

Interea, redeunte 11^a Julii D. Norberto festivâ, cum Parisios quidam ex nostris adventassent Lauduno, me visendi et salutandi gratiâ, quin etiam unico consilio; inter fraternas epulas, iis aliisque invitatis distribui [fol. 77 r°] exemplaria breviarii vitae nostri S. Patriarchae, quod pro Biographiâ universali elucubraram, et in quo canoniarum ordinis nostri adhuc remanentium mentionem feceram, ut omnibus nostris adhuc superstitibus innotesceret. Cumque ex verbis latinis Planctum Norbertinum in Gallicos transtulissem, hujusce versionis exemplar singulis dedi, atque ad absentes misi ut de me et de meo erga eos studio essent memores ⁶⁰).

Quibus peractis et renovato inter nos charitatis et antiquae sodalitatis vinculo, cum osculo fraternitatis ab invicem discessimus.

1823. D. Barbier ⁶¹), canonicus [fol. 78 r°] Bellelagiensis, unus e nostris, nunc gymnasii litterarii in Delemont Praefectus, per litteras de 2^a Januarii me certiore facit, praeter octo canonicas quas sciebam in ditione Caesareâ esse superstites, et quas in breviario vitae S. Norberti supra memorato notaveram, extare et aliam, nomine Wiltinam ⁶²) in Tyrolensi tractu, prope Veldidenam ^c), nec multum postea, hîc Parisiis rescivi in quodam diario germanico hujusce canonicae mentionem fieri. Ast cum desuper plura disquirem, ecce ab ipso Wiltinensi Praelato, D. Ludovico Rôgg, litteras accipio quibus ipse [fol. 79 r°] fusius de sui monasterii a Bavaris suppressione, deinde ab imperatore Francisco I, rege vere apostolico, redintegratione me edocebat; hoc sibi munere imposito, ut quibusdam gymnasiis magistros, paroeciis vero rectores supprentarent.

c) Innsbruck.

59) *Ibid.*, p. 231, n. 37.

60) *Ibid.*, n. 36.

61) L. Goovaerts, o. c., t. I, p. 34-36 donne une longue notice sur Barbier. Il naquit en 1759 et mourut le 1^r avril 1824.

62) Wilten, abbaye de Prémontrés à Innsbruck.

Itaque non tantum octo, sed, Deo gratias, novem supersunt Ordini nostro canonicae, ubi non solum cultui divino, verum etiam utilitati publicae inservitur; sicque gaudet patria civibus, fides ministris, et utrumque pensum impletur adhuc a nostris.

Eodem anno 1^a Aprilis prodit in lucem supra memoratum opus [fol. 80 r°] de captâ a Mehemethe Constantinopoli, sexaginta tantum exemplaribus impressum, cum speciminibus manuscriptorum quae illi componendo inservierunt, et mappâ topographicâ Constantinopoleos ^{d)} accurate et eleganter elucubratâ. Ex triginta exemplaribus quae clarissimo Domino Nicolao-Carolo Baroni de Vincent, sacro-caesareae majestatis in Franciam ablegato obtigerunt, ipse pro suâ in me assuetâ humanitate tria bibliothecis canoniarum Ordinis nostri superstitum destinavit, videlicet Strahoviae in Bohemia, Jasoviae in Hungariâ, Wiltinae in Tyroli, quae ipso [fol. 81 r°] procurante per tabellarios legationis missa, ad eos pervenerunt.

3^a Julii ejusdem anni octogesimum tertium annum a meâ nativitate explevi, multas fortunae vicissitudines in longâ hac mea peregrinatione perpassus, sed expertus quod post tempestatem, tranquillum facit Dominus, et post lacrymationem et fletum, exultationem infundit. Sit nomen ejus benedictum in saecula. Jam tempus resolutionisque meae instat. Cursum consummavi, non eheu ! corona justitiae sed spes misericordiae in eum qui non [fol. 82 r°] vult mortem peccatoris, et novit condolere iis qui ignorant et errant.

Hodie 18^a Septembris, die anniversaria electionis meae in abbatem Praemonstratensem jam a quadraginta tribus annis, et ab hac eminenti sede ab annis triginta supra tres, per monasteriorum suppressionem deturbatus, Deo omnipotenti gratias ago qui me inter tot ac tantas rerum varietates servavit incolumem, mihiq; malarum dierum exaestuationem sufferre dedit, non supra modum tentato; pro quibus gratiis ipse sit laudatus et benedictus in saecula.

[p. 83] Nunc plus quam tres et octoginta annos natus ad portum appello, qui mihi sit portus salutis. Faxit Deus optimus maximus : scriptoque huic finem impono.

Calamo meo jam ita longaeus dixeram vale, nec quod aliquid praefatis addi posset vel deberet, putabam; cum ecce... [fol. 36 v°] 15 Maii hujus anni (1824) defuncto uno ex meis amicis ^{e)} Eccle-

d) qualis erat urbs ista ante devastationem.

e) Gaspardus Honoratus de Coriolis.

siae Parisiensis canonico, ad me perveniunt litterae Illustrissimi Domini Archiepiscopi Parisiensis ^{f)}, mihi non petenti nec desideranti, imo nec cogitanti, vacantem canonicatum offerentis, una cum litteris vicarii generalis, utque ipsi a consiliis adessem exposcentis, cui perhonorificae efflagitationi, comitate tantâ honestatae, id mei esse officii cedere, quamvis [fol. 37 v°] maxime annoso, mihi visum est. Itaque ritu solito in possessionem dicti canonicatûs die Veneris 21^a ejusdem mensis inter Missae solemnities immissus sum.

Quid super est, nisi innumeras referre grates Illi qui mihi indigno nec merenti, in omnibus necessitatibus benigne opitulatus est;

[p. 83] cui laus, honor, imperium et

benedictio sint per omnia saecula

Amen.

f) Illustris. D. D. de Quelen, arch. Paris. Par Franciae.

[p. 126] Catalogus
 Abbatum Praemonstrati,
 capitum ac generalium Ordinis
 Praemonstratensis.

I. Divus Norbertus fundator, ordinem instituit anno 1120. Ad Archiepiscopatum raptus Magdeburgensem a° 1126, praefecturam sui Ordinis exiit a° 1128. Abiit a° 1134. A titulo abbatis abstinuit.

II. Beatus Hugo I, Fossensis, Apostolatûs divi Norberti comes individuus, primus Praemonstrati Abbas, a fratribus electus anno 1128; obiit quarto idus Februarii, ann. 1164.

[p. 127] III. Philippus, abbas Bellae-Vallis in Argoniâ, in locum Hugonis suffectus est. Obiit 8^a Januarii anni 1171.

IV. Joannes I, de nobili Briennensium familiâ, abbas Belli-loci. Electus post Philippi decessum, apud Alexandrum III calumniose incusatus, ab eo exauctoratur. Obedit humilis abbas. Ad suos reversus Belli-locenses, ibi moritur post aliquot annos.

V. Dodo, abbas Vallis-Secretae, vix electus, cedit. Videtur tamen quod sedem abbatialem occuparet anno 1173.

VI. Hugo II, abbas Cuissiacensis, electus IX cal. Aug. ann. 1174. Obiit 20^a Augusti ann. 1192.

VII. Obertus, abbas Vallis-Secretae. Electus 13^a Maii ann. 1193 g).

VIII. Galterus, abbas Regiae-Vallis, electus a° 1193, obiit in Regiâ-Valle, a° 1195.

IX. Petrus I, abbas S. Justi, pridie nonas Julii electus 1195. Cessit in capitulo generali, pridie idus Octobris anni 1201. Deinde anno 1209, precibus fratrum victus, pedum Cuissiacum suscepit. Obiit 12^a Martii 1227.

X. Balduinus, abbas Cartovori assumptus a° 1201, obiit XV cal. Novembris ann. 1203.

XI. Vermundus, canonicus Praemonstratensis, electus XIV cal. Nov. 1203, [p. 129] cessit III idus Octobris 1204; abbas deinde S. Pauli Viridunensis. Obiit 15^a Novembris 1208.

XII. Willelmus I, abbas Cuissiacensis, mox Viromanduensis inferiori gradu, postea sed minus canonice, ad Praemonstratense pedum assumptus, cessit exauctoratus III idus Aprilis 1206.

XIII. Robertus I, abbas Ardenae, electus a° 1206, VIII cal. Junii, cessit VIII cal. Februarii a° 1209.

g) vel forsân anno 1189. Anno 1193 cedit et redit ad Vallum-Secretam.

XIV. Gervasius, Anglus, abbas Thenoliensis, electus nonis Februarii ann. 1209, fit episcopus Sagiensis ann. 1220. Obiit IV cal. Octobris 1228, et apud nostros Sillienses est inhumatus. Extant epistolae [p. 130] ab ipso scriptae.

XV. Conradus, abbas Vallis-Secretae, electus 10 Septembris 1220. Injuste a Gregorio IX exauctoratur an. 1232. Injuriam optimo viro illatam resarcivêre Cuissiacenses, ipsum in abbatem a° 1235 assumendo. Obiit 4^a Aprilis 1243.

XVI. Willelmus II, natione Anglus, abbas Stanleti in Angli, Conrado suffectus VI idus octobris 1232, cedere cogitur a° 1238. Ad Begamense monasterium in Anglia reversus, ibi obiit.

XVII. Hugo III, ex nobili Toparcharum Hiercionis familiâ, post cessionem Willelmi electus. Verum reclamante Willelmo, ipsoque restituto, Joannes cedere debuit, donec sponte recederet Willelmus. Tunc pacifice Joannes [p. 131] regimen assumpsit. Is fuerat Gervasio a secretis. Plurima egit commendatione digna, inter quae omitti non debet quod nobis Gervasii servaverit epistolas, pretiosum antiquitatis monumentum. Obiit anno 1240.

XVIII. Nicolaus, Abbas Domni-Martini, electus IX cal. Maii ann. 1240. Obiit Romae XI cal. Augusti 1241.

XIX. Cono, abbas Branae, successit Nicolao et praefuit annos quinque et sex menses. Zelator pacis cum dissidia inter se et religiosos orta fuerint, resignavit in manibus Papae, pensioneque obtentâ, in monasterium San-Martinense secessit ibique obiit anno 1247.

XX. Joannes II, abbas Clari-fontis, doctor Parisiensis, studiorumque [p. 132] fautor, electus mense Junio 1247, collegium Parisiense fundat anno 1252. Obiit Aug. 1269, titulo beati insignitus.

XXI. Guericus, abbas S. Mariani Altissiodorensis post Joannem in abbatem postulatus, plurimis in gratiam sui monasterii egregie gestis, obiit 6^a Decembris 1278. Synodo Lugdunensi a° 1274 interfuerat.

XXII. Egidius de Flandria, abbas S. Michaëlis Antverpiensis, Guerrico subrogatus, a quibusdam insimulatus quod Flandris in coeterorum fratrum dispendium faveret, pacis amator potius quam litem habere, resignare maluit in manibus Martini IV, Antverpiamque se recepit, ubi pie interiit 16^a Julii a° 1286.

XXIII. Guido abbas Corneoli, electus mense Martio 1281, rebus cum sui monasterii, tum Ordinis sapienter gestis, obiit 15^a Januarii 1287.

XXIV. Robertus II, electus 13^a Martii 1287, vir pius et eruditus, obiit 20^a Martii 1288, magnum sui desiderium relinquens.

XXV. Guillelmus I de Louvignies, abbas Cuissiacensis, electus 1288. Re Praemonstratensi praeclare administratâ per sexdecim annos, obiit Praemonstrati VIII cal. Maii 1311. Sponte cesserat a^o 1304.

XXVI. Adamus I de Crech supra Saram. Prior in Dorenc, electus a^o 1304; annis 1311 et 1312 sub Clemente V interfuit concilio Viennensi. Obiit [p. 134] 27^a Octobris 1327, apud S. Paulum Senonensem, in decursu suarum visitationum, ibique inhumatus est. Verum, successore procurante, corpus ejus a^o 1329 transfertur Praemonstratum.

XXVII. Adamus II de Wassignies, canonicus Praemonstratensis, et abbas Buciliensis. Electus 10^a Decembris 1327, obiit, si Pagio fides, 27^a Octobris 1333. — Hugo Stivagiensis adscriptionem hanc judicat mendosam, mortisque Adami epocham refert ad annum 1331.

XXVIII. Joannes III de Castillione, canonicus et Prior Praemonstrati, electus vel ante annum 1331, vel initio dicti anni. Obiit 2^a Aprilis 1339.

XXIX. Joannes IV de Sancto-Quintino, Praemonstratum et Ordinem rexit [p. 135] tredecim annos, obiitque 29^a Septembris in festo S. Michaëlis, a^o 1352, quod Hugonis Stivagiensis adscriptionem mortis Joannis de Castillione confirmat.

XXX. Petrus II, de Frigidis-Sanctis, Praemonstrati canonicus, electus a^o 1352, rexit Ordinem per tredecim fere annos, et obiit 25^a Aprilis ann. 1365.

Huic Hugo Stivagiensis successorem dat quemdam Stephanum, doctorem insignem ex Altissidiodorensi praelaturâ ad Parcensem translatum, moxque, Urbani V decreto ad Praemonstrati sedem evectum, qui cum morte praeventus esset, antequam iniret possessionem, sequenti locum fecit a^o 1368.

Vide Annales nostros tom. I col. 36, et tom II col. 230 et 478. De hoc Stephano prorsus silet Pagius.

[p. 136] XXXI. Joannes V. de Roignis, ex nobili familia Dominorum de Pinon, electus anno 1368, obiit 25^a Julii, ann. 1381, avorum suorum sepulchro reconditus in sacello S. Martini ecclesiae Praemonstratensis. Clavum regiminis igitur tredecim dumtaxat annos tenuit et non sexdecim, ut scribit Pagius.

XXXII. Joannes VI de Marla, electus a^o 1381. Labantem in ordine Disciplinam suo zelo suffulciit, praefecturamque abdicavit paulo ante 3 Januarii anni 1392, quo obiit.

XXXIII. Petrus III Harmi, canonicus Praemonstrati, electus

a^o 1392, fugam capere coactus metu magnatum qui sub belli praetextu abbatiam spoliabant, Floreffiam secessit, ubi septem annos [p. 137] mansit exul et obiit 16^a Novembris ann. 1423.

XXXIV. Joannes VII, iterum de Marla, Joannis VI nepos, prior collegii Parisiensis, electus ann. 1423. Synodo Basileensi, cum adesse non posset, oratores misit qui ejus personam agerent. Disciplinam malitiâ temporum labantem, prop posse continuit. Obiit 23 Aprilis 1436.

XXXV. Joannes VIII de Fara, canonicus Praemonstrati, electus anno 1436. Obiit 12^a Aprilis 1443.

XXXVI. Petrus IV, Roserii, abbas de Doa, deinde Cuissiacensis, electus ann. 1443, quem obiisse scribit Pagius 8^a Martii 1448, saltem usquedum regiminis habenas non tenuit; notat enim Hugo [p. 138] Stivagiensis, nomen Joannis Aguetii, ejus successoris, reperiri in limine actorum Capituli generalis, habiti apud S. Quintinum a^o 1446, quod comprobavi.

XXXVII. Joannes IX Aguetius, canonicus et provisor Praemonstrati, electus anno 1446, obiit 9^a Novembris 1458.

XXXVIII. Simon de Perona, ordinis Syndicus Parisiis et Prior collegii Parisiensis, electus anno 1458, obiit, auctore Pagio, 20^a Junii a^o 1470, verum Codex Diligemensis M. S. diem ejus obitus notat ad 21^{am} Januarii 1471.

XXXIX. Hubertus de Monte-hermerio, abbas Vallis-Dei, ad sedem Praemonstrati per provisionem apostolicam Sixti IV [p. 139] transfertur quarto cal. Septembris ann. 1471.

Ludovico XI a consiliis, eleemosynis et mensa. Obiit 17 Martii anno 1497, inter psallentium et lugentium fratrum stipantem cateravam, inquit Annalista.

XL. Joannes X de Lescluse, abbas Montis S. Martini, electus anno 1497, obiit 18^a Maii anno 1512, in San-Quintinis aedibus. Sub eo dispensatio ab abstinence carniû ordini a Julio II concessa est.

XLI. Joannes XI Evrard, canonicus Praemonstrati, electus anno 1513, sponte resignat in manibus Patrum consilii Pisani, nondum confirmatione accepta.

XLII. Jacobus de Bachimont, Parisiensis, doctor theologus, alumnus Domni Martini, primo abbas Cuissiaci et Branae. [p. 140] Ad concilium Pisanum delegatus ibi, teste cancellario Oliverio, ita diserte perorat « ut in omnium ore et admiratione esset ». Electus anno 1513, ab eâdem Synodo quatenus abbas Praemonstrati et Branae confirmatur. Verum a Julio II excommunicatus eo quod huic

synodo interfuerit et ab ea confirmationem acceperit, tandem a Leone X absolvitur et in possessionem abbatiarum Praemonstrati et Branae asseritur. Plurimis in utrâque praeclare gestis, obiit 16^a Martii 1531.

XLIII. Virgilius de Limoges, ex nobili prosapia, facundus orator, abbas Beatae Mariae de insula Dei, electus anno 1531, obiit idibus Aprilis 1533, postquam circiter novemdecim menses prae-fuisset, nec magnum sui reliquit desiderium propter nimiam nobilium frequentiam, quâ [p. 141] sub ejus regimine monasterium gravabatur.

XLIV. Michaël Coupson, abbas Branae, electus post longum inter electores litigium. Quamvis canonica fuerit electio, confirmationem a Paulo III non obtinet obstante Cardinali Pisano, ad Praemonstratensem praelaturam jure devolutionis anhelante. Tali competitori adversarium imparem se putans Michaël electus, cedit sponte, ubi forsani nisi pro se, pro jure saltem monasterii pugnare debuisset, et Branam revertitur.

XLV. Franciscus, Cardinalis Pisanus, tituli S. Marci in possessionem intrusionem magis quam jure immissus; minus pastor quam mercenarius, de monasterio et Ordine parum curavit, regimen utriusque vicariis generalibus [p. 142] relinquens, ipse reditus deglutire contentus. A triginta tribus annis perdurabat ista vexatio, cum praedictus Cardinalis timens ne Ordinis supplicationibus repetitis jus fieret, resignavit in favorem Cardinalis Ferrariensis, tum Sanctae Sedis in Gallia legati.

XLVI. Hippolitus d'Est, Cardinalis Ferrariensis, ex Alphonso I, duce Ferrariensi et Lucretiâ Borgia, filia Alexandri VI, genitus, per resignationem supradictam, possessionem adit ecclesiae Praemonstratensis, nemine audente reclamare ^{h)}). Vicarium habuit pro monasterio Franciscum [p. 142] Bottée, doctorem Academiae Parisiensis. Vacante vicariatu ordinis, cum de vicario novo providere neglexisset praedictus Cardinalis, canonici Praemonstratenses, capitulariter congregati, elegerunt Gilbertum de Tournebulle, abbatem de Moncellis, anno 1565, quem confirmavit ejusdem anni Capitulum generale. Obiit Hippolitus 2^a Decembris 1572, et sic tandem jugum commendatariorum excutere potuit Ecclesia Praemonstratensis.

h) Hic errant Pagius et ipse post eum Hugo Stivagiensis, Hippolito Cardinali Estensi pro matre Renatam, filiam Ludovici XII tribuentes : non enim Alphonso I sed Herculi II, Alphonsi filio Renata nupsit.

Vide *L'art de vérifier les dates*. Ed. 1770 p. 851, et Moreri. Ed. 1759, tom. IV, p. 242.

XLVII. Joannes XII Despruets, canonicus [p. 143] S. Joannis de Castellâ, et doctor Sorbonicus, a Capitulo Praemonstratensi expetitus per provisionem apostolicam a Gregorio XIII concessam, quarto Idus Decembris 1572, Praemonstrati abbas generalis renuntiatur.

Disciplinae sub commendatariis collapsae restaurator, cultûsque Patris Norberti promotor et procurator, obiit 15 Maii, anno 1596.

XLVIII. Franciscus II a Longo-prato, canonicus Praemonstrati et abbas Vallis-secretae, electus anno 1596; obiit 23^a Aprilis ann. 1613, aetatis suae 74^a.

XLIX. Petrus V Gossetius, electus 31^a Maii 1613; frustratis duobus competitoribus, nempe Pagio et Du Rieux, gaudet tertius. Sub ipso Divi Norberti [p. 145] Sacri cineres ab abbate Strahoviensi e manibus haereticorum erepti, Pragam transferuntur. Obit Praemonstrati 12^a Augusti 1635, aetatis 80^a.

Post obitum Gossetii, Cardinali Richelio Ordinis Praemonstratensis generalatum ambiente, nec praetensae electionis a Sede Apostolicâ litteras confirmatorias obtinere valente, per 12 annos vacat ecclesia Praemonstratensis, et abbas S. Martini Laudunensis, qua primus Ordinis pater, clavum regiminis tenet. Mortuo tandem Cardinali 4^a Decembris 1642, eligitur Raguetius, canonicus congregationis reformatae; sed ejus electio Romae infirmatur.

[p. 146] L. Augustinus I Lesellier, Prior Cartovori, electus anno 1647, Sancti Norberti Spiritum, commendis, vacatione et litibus attritum, revocare satagit. Quatuor capitulis generalibus celebratis, anno 1665 senio jam confectus, cedere meditatur, Michaëlem Colbertum, tum Priorem Praemonstrati cupiens habere successorem, consilium quod perficit 1^a Februarii anni sequentis, praelaturam exuens in aula capitulari, capitulantesque adhortans ut de novo abbate sibi provideant. Compromittit in ejus manibus major capitulantium pars; et statim ipse Colbertum proclamat. Verum pluribus obsistentibus, res ad curiam Romanam defertur, qua [p. 147] tandem fauste finitur. Sellerius, Branam secedens, ibi obiit 15ª Januarii 1670, magnum sui linquens desiderium.

LI. Michaël Colbertus ex Colbertorum familia, juridica Romanae curiae sententia primum amotus, deinde Clementis IX indulgentiâ et Ludovici magni patrocínio re compositâ, sedem abbatialem Praemonstrati conscendit. Collegium Parisiense ruinosum fermeque labens, de integro reaedificat et sacellum ornat. Moritur Parisiis 29ª Martii 1701, aetatis 69^a.

Electione successoris ad diem 16^{am} Maii praedefinitâ, canonice

eligitur Philippus Celers, ab aliquot mensibus abbas Domni-Martini, qui acceptat; [p. 148] verum Parisios profectus, Electionem suam abrenuntiat, nec precibus vel rationibus a consilio potuit abduci.

LII. Claudius-Honoratus-Lucas de Muyn, doctor Sorbonicus, electus 16^a Julii anni 1702, reaedificatis maximâ ex parte monasterii aedificiis, liberatâ Domo quadringentis librarum millibus, in aere alieno gravata, capituloque generali bis celebrato, obiit 13^a Novembris anno 1740. Versiculis sequentibus ejus tumulo in medio chori inscriptis, optimo superiori parentabat D. G. Manoury, ipsi a secretis, dein abbas Praemonstrati, hic servatis, ne pereant :

« Quae stat magnificis tam splendida sumptibus aedes,

« In partem tumuli grata dolensque venit.

« Doctorem flet religio, flet pauper amicum,

« Flet sanctum pietas, totus et Ordo Patrem,

« Abstulit ipsa dies illorum sacra triumpho ⁱ⁾

« Ut par laude parem concelebraret honor. »

LIII. Augustinus II de Roquevert, abbas Clari-Fontis, ad Villare juxta Rhetam, electus mense Decembri 1740, qui vix possessionem adeptus, obiit Suessione 31^a Octobris ann. 1741.

LIV. Bruno Becourt, abbas Domni-Martini, electus 14^a Decembris ann. 1741, aedibus abbatialibus reaedificatis, monasterioque variis nobilibus constructionibus exornato, apoplexia sublatus, obiit Parisiis 21^a Decembris 1757, tumuloque fuit in ecclesia collegii nostri conditus. Cor [p. 150] ejus translatus est Praemonstratum et ad gradus Sanctuarii depositum sub hac meritissimâ inscriptione :

« Abstulit, heu ! moriens nostros hic praesul amores,

« In nostro semper pectore vivus erit.

« Ille, tenax recti, dociles devinxit alumnos,

« Regula et Exemplum, dux, pater atque decus. »

LV. Petrus-Antonius Parchappe de Vinay, doctor Sorbonicus, abbas Clari-fontis ad Villare juxta Rhetum; 27^a Februarii anno 1758, acclamatione potius quam electione abbas Praemonstrati renuntiatur. Modus assumptionis inusitatus et vacatio sedis Apostolicae per mortem Benedicti XIV, confirmationis pontificiae expeditionem ad 14 Februarii protrahunt. [p. 151] Rebus monasterii et Ordinis sapienter administratis, obiit 4^a Martii ann. 1769. Sub ejus regimine Divo Norberto statua decreta est, et Ordinis sumptibus in Vaticano erecta.

LVI. Guillelmus II Manoury Prior-curatus Remmolii intra regii

i) id est, in festo Omnium Sanctorum Ordinis.

versaliis parci clausuram, electus 18^a Aprilis 1769; capitulis nationalibus, annis 1770 et 1778 interfuit. Vir amans aequi et de quo dici potest quod nulli mitius ingenium. Obiit Parisiis 18^a Julii 1780. Corpus ejus Praemonstratum, ipso jubente translatum, sub collectarum pulpito translatum est.

LVII. Joannes-Baptista L'Ecuy, doctor Sorbonicus, prior collegii Parisiensis, et praefato abbati a secretis, electus [p. 152] 18^a Septembris 1780. Aedes suas abbatiales relinquere cogitur, suppressis omnibus, vi decretorum comitorum nationalium, religiosis congregatoribus, sicque longam abbatum Praemonstrati^{ci} seriem, Eheu ! claudit.

Dominus dedit, Dominus abstulit : sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum j).

Quae egerit, quae sufferenda habuerit, supra fuse dictum est.

j) Job. 1. 21.

De corde meo, ad reliquias
 Divi Norberti, Pragae in Strahoviâ praesentando.

Divo Norberto.

O decus ecclesiae Christi, Sanctissime Praesul
 Dicere quem Patrem gloriatur candida turma,
 En successorum seriem qui claudio tuorum
 Exuvias vivo, si non licuit venerari
 [p. 153] Sacras oblato saltem nunc corde saluto.
 Sancta tua, heu ! periit plantatio, raptor iniquus
 Invasit Praemonstratum; fere totus et Ordo
 Perditus interiit praeclarus; vixque supersunt
 Reliquiae tenues, quas servas, Tu optime Caesar,
 Relligionis amator, virtutum columenque :
 Si qua fides scriptis, Norberto Sanguine junctus ^{k)}
 Ah ! Semper maneat, maneat Strahovia semper ^{l)}
 Ex ipsis atque exurgant frutices aliquando
 Queis tuus inter eas cultus, Norberte, perennit.
 Haec vivus voveo, moriens hoc usque vovebam,
 Tu Christum mihi propitium fac, O Pater alme.

J. B. L. Quondam A. P.

k) Divus Norbertus matrem habuit Hadwigem ex antiquissima et nobilissima principum Lotharingorum familia.

l) Strahovia, inclyta canonica Ordinis Praemonstratensis in urbe Pragâ.

[p. 159] *Norbert converti.*

Note sur le poème qui suit, page 161.

L'élégie latine dont on offre ici la traduction, est l'ouvrage du P. Werp (Charles), Jésuite flamand. Elle sert d'introduction à un poème latin sur la Madeleine, dans lequel cette Sainte est considérée sous trois rapports différens : savoir dans sa pénitence, dans son exil, et dans son amour pour le Sauveur :

Paenitens, exulans, amans.

Mais dira-t-on, que peut avoir de commun avec ce sujet une élégie sur la conversion de Saint Norbert ? Voici la réponse à cela. Cet ouvrage est dédié à Ambroise Defraïne, abbé de St. Corneille de Liège, monastère de l'ordre de Prémontré, plus connu sous le nom de Beau-repaire, Bellus-Aeditus. Le Père Werp dans son Epître dédicatoire appelle cet abbé son Mécène et le représente comme un grand amateur des lettres, et comme un protecteur déclaré de tous ceux qui les cultivent. Peut-être même ce prélat avait-il fait les frais de l'édition du Poème.

Le p. Werp sans doute crut lui faire sa cour en faisant précéder son ouvrage d'une Elégie sur la [p. 160] conversion du fondateur de l'Ordre, auquel l'abbé Defraïne appartenait. Ce Prélat, élu abbé de Beau-repaire en 1664, mourut en 1695.

Au reste ce petit Poème oublié, n'est pas sans mérite; il s'y trouve de fort beaux vers sous diverses mesures, variées suivant la nature des sujets et la latinité en est fort élégante.

La traduction en français est le fruit de quelques moments de loisir d'un homme à qui tout ce qui concerne Saint Norbert et l'Ordre que ce saint a fondé, doit être extrêmement cher. Elle est sans doute fort au-dessous de l'original. Le latin étant en regard, en lisant les vers du P. Werp, on se dédommagera de la faiblesse de la copie.

[p. 161] *De S. Norberti, Praemonstratensi Ordinis fundatoris,
Metamorphosi, seu prodigiosa conversione,
anno Chr. 1115.*

Elegia.

Non ego futilia referam mendacia vatum
Inquinat hîc versus fabula nulla meos.
Do metamorphosim, non qualem Graecia finxit,
Aut retulit numeris Naso poëta suis.
Do metamorphosim quam dudum nobilis heros
Sensit, et ex illo candidus Ordo probat.
Fert animus, Norberte, tuae primordia vitae
Dicere prodigiis nobilitata tuis.
Pande fores, Astraea ^{m)}, tuas, super ardua tollor
Culmina, syderibus proxima; terra vale.
Hîc meos rapiunt spectacula visus
Quisquis ades, mecum lumina fixa tene
Stat super aëreos arx munitissima campos,
Non pede, non pennis, non adeunda rotis.
Pervigil hâc Divina Themis dominatur in arce
Terret et imperio regna minora suo
[p. 163] Quâ patet immensum late circumspicit orbem
Clarius et Phaebo cuncta videnti videt.
Illius obtutus gens impia fallere vellet,
Sed vigiles oculos nulla latebra fugit.
In scelerum artifices tonitruque et fulgura et ignes
Hîc parat, hinc subitâ rumpitur aethra face
Cum lubet, effusos lapidosae grandinis imbres
Jactat, et horrificis ictibus arva quatit.
Cum lubet, arctoas moto ciet orbe procellas;
Inde fragor ventis, fluctibus inde fura
Horret ad haec scelerata cohors numenque vereri
Discit, et exitio tela parata suo.

m) Par Astrée et Themis, le poëte entend la justice divine. Themis en grec signifie Justice, Loi, et par conséquent n'appartient pas exclusivement à la mythologie. Dans un discours oratoire, même destiné à la chaire, on pourroit dire : le glaive de Themis, et personne ne s'en choqueroit. Le poëte a donc pu se servir de cette expression sans sortir des bornes imposées à une muse chrétienne. Il a pu aussi par une fiction poétique, placer le palais de Themis dans les régions supérieures de l'air, où se forment la foudre et les éclairs, armes dont la justice divine se sert pour effrayer les coupables.

[p. 164] *Norbert converti*

Elégie

Traduite librement du latin, du P. Charles Werp, jésuite flamand.

Des poètes payens loin de moi les travers,
Leurs mensonges brillans ne souillent point ces vers.
Un plus noble sujet occupe ma pensée
De récits fabuleux trop longtemps abusée.
Qu'Ovide en ses écrits, de vaines fictions
Amuse ses lecteurs; qu'en ses inventions
Il décrive avec art mille métamorphoses,
Discourre savamment du changement des choses,
Un changement plus beau par la grace produit
D'un repentir sincère heureux et noble fruit,
Plus digne d'exercer une muse chrétienne
De lui-même aujourd'hui vient s'offrir à la mienne.
De Norbert, jeune encore, je dirai les erreurs
Qu'expient bientôt de salutaires pleurs,
Du céleste pouvoir je dirai l'influence...
Mais que vois-je ? O merveille ! emporté vers les cieux ?
Où vais-je ? et quel tableau se déroule à mes yeux ?
Aux champs aériens, bien loin de cette terre
De vastes régions bornent notre atmosphère.
[p. 164] Pays inaccessible où nul n'est parvenu,
Et resté jusqu'à nous aux mortels inconnu.
Là réside en un fort l'éternelle Justice,
Aux méchans redoutable, à la vertu propice.
C'est de là que Themis exerce son pouvoir
Regne par la terreur, commande le devoir.
Son regard vigilant s'étendant à la ronde,
Embrasse d'un coup d'oeil l'immensité du monde.
En vain l'homme pervers lui voudrait échapper
Le plus obscur réduit ne peut le dérober.
Pour inspirer la peur, faire trembler la terre
Elle emploie à son gré la foudre et le tonnerre.
Le ciel est toute en feu, des éclairs menaçans
Dans les airs sillonnés se croisent en tous sens
Du colon éperdu, de sa famille en transes,
La grêle avec fracas brise les espérances.

Horret et accensas offensi numinis iras
Gens pia, non vana sollicitata metu.

Viderat ex altâ speculatrix lyncea nube
Norbertum aversâ deproperare viâ.
Ibat is in praeceps, captus splendoribus aulae
Seu, Henrice, tuae seu Frederice ⁿ), tuae
Ingentes animos venantis gratia formae
Gloria, nobilitas, res opulenta dabat
Inde ruinosas audax velut Icarus, alas
Finxerat heu ! Domni nescius ipse sui
Egregii juvenis sortem miserata Themistis,
Arte meâ, dixit, hic capiendus erit.
[p. 165] Forte per apricos Fredeni nomine campos
Ibat ovans, celso conspiciendus equo.
Incomitatus erat, socium nisi dempseris unum,
Illecebris raptus laeta per arva suis.
Tunc Themis, Ecce meo tempestas commoda ludo;
Haec erit eventu lux memoranda novo.
Fulmineis quondam Saulum ^p) prostravimus armis,
Cum gravis exsuccos meret aestus agros.
Christiados contra furiali percitus aestro
Tendebat, rabidas ore vomenta minas,
Jamque Damascenae gressus admoverat urbi
Sanguineam spirans stricta per arma necem
Cum propere effusis media sub luce tenebris,
Sponte dedit victas ad mea jussa manus.
Illa salutifero successu pugna peracta est,
Haecquoque nunc paribus restat agenda modis
Arma placent eadem, quamvis non impetus idem;
Aut furor hunc equitem perniciosus agat
Igneus est illi vigor et praelustris origo
Hinc opus est supero fortius igne peti.

ⁿ) Frederic, archevêque de Cologne, à la cour duquel Norbert avait résidé quelque temps, et d'où il était passé à celle de l'empereur Henri V. La conversion du Saint n'ayant eu lieu qu'alors, le traducteur a cru pouvoir se dispenser de parler de Frederic.

^p) *Ast. Apost.*, IX, 1.

La tempête en fureur, ébranle l'univers,
 Déchaîne l'ouragan, bouleverse les mers.
 Saisi d'effroi, l'impie apprend à reconnoître
 Le Dieu qu'il outrageoit, qu'il osoit meconnoître.
 Du céleste courroux le juste épouvanté
 Cherche à fléchir un Dieu justement irrité.

Vers votre globe un jour du sommet de la nue
 La divine Thémis ayant porté la vue
 Apperçut à regret à la cour de Henri
 Norbert, jeune Seigneur, son nouveau favori
 Autrefois vertueux, de sa pieuse mère ^{o)}
 Fidèle imitateur, admirateur sincère;
 Mais... changement fatal ! aujourd'hui dissipé
 D'ambitieux projets follement occupé.
 La faveur de son prince, un nom, de l'opulence
 Des emplois les plus hauts lui donnoient l'espérance.
 [p. 166] L'imprudent se livroit è cet appât trompeur,
 Ignorant les dangers de l'humaine grandeur,
 La Déesse eut pitié de ce nouvel Icare;
 Sauvons-le, se dit-elle, avant qu'il ne s'égare.

o) Elle se nommait Hedvige, et était de la maison de Lorraine.

Sic effata, diem subito caligine densa
 Eripit et coelum nubibus omne tegit.
 Inde repentinis tempestas horrida nimbis
 Ingruit et rapido vapulat imbre solum.
 Fulgura crebra micant, fragor aethera complet
 Quaecumque aspicias, omnia terror habet.
 [p. 167] Ecquid ages, Norberte, tuis cervicibus ictus
 Instat et irato fulmen ab axe ruit.
 Deturbaris equo, gelidâ formidine pressus
 Mentis inops, fracto corpore tundis humum.
 Nec satis ille pavor; media inter murmura et ignes
 Aetheris, hos trepidâ percipis aure sonos.
 Quo raperis, Norberte, vagi levis assecla mundi,
 Quid mansura fugis, quid fugitiva petis ?
 Desere fallaces aulas et inania rerum,
 Quae specium fumi praetereuntis habent.
 Errabunda retro tandem vestigia flecte :
 Quid miser in lagueos et mala fata ruis ?
 Errorum satis est : nunc Te vocat altera vita,
 Principis a signis ad mea signa veni.

Norbert alors monté sur un noble coursier,
Se rendait à Freden, suivi d'un écuyer
Roulant mille projets, joyeux, plein d'assurance,
Il était attendu dans ce lieu de plaisance.
Themis le voit et dit : « profitons du moment,
Que ce jour soit celui d'un heureux changement.
Je m'assurai de Saul autrefois la conquête,
Aux éclats du tonnerre, au bruit de la tempête.
Des disciples du Christ Saul ennemi juré
Se rendoit à Damas de leur sang altéré.
Tout à coup part du ciel une vive Lumière
Qui l'éblouit, l'aveugle et le renverse à terre.
Dans son coeur naît soudain un sentiment nouveau,
Et de loup qu'il étoit, Saul devient un agneau.
Si j'ai pu remporter jadis cette victoire,
Gagner à Dieu Norbert offre aussi quelque gloire.
Ce qui put changer Saul quoique persécuteur,
De Norbert moins coupable amollira le coeur.
D'ambitieux projets détournons sa pensée
Forçons-le d'abjurer sa conduite insensée ».

Ainsi parla Themis. Elle ordonna et l'autan
A sa pressante voix obéit sur le champ.
Il souffle avec furie, amasse les nuées
Qui d'un ciel obscurci retombe en ondées.
Le tonnerre en courroux mugit avec fracas,
La foudre fend les airs, brille et tombe en éclats.
[p. 168] Le coursier s'épouvante et dans sa chute entraîne
Le jeune courtisan qu'il étend sur la plaine.
Que va-t-il devenir, hors de sens, éperdu,
Alors qu'au sentiment il se verra rendu ?
Mais soudain à travers l'atmosphère embrasée
Ces mots partent du ciel : « Jusqu'à quand abusée
Ta raison, o Norbert, poursuivant de faux biens,
Sera-t-elle asservie à ces honteux liens ?
Imprudent ! Où t'emporte un fol amour du monde ?
Vois sur quel frêle oppui ce qu'il promet se fonde :
Des plaisirs d'un moment, du crédit, des honneurs
Vaine fumée, hélas ! fugitives vapeurs !
Derobe-toi des cours, aux amorces trompeuses,
Méprise leurs présents, bagatelles pompeuses.

Hic alias leges, alia hic certamina disces,
 Militiae fies pars generosa meae.
 Sume mares animos, nostris te subjice promptum
 Imperiis, aliis post modo ductor eris.

Audiit haec stratus madidâ Norbertus arena,
 Haesitat ingenti lingua retenta metu.
 Verum ubi semianimes sensim vigor imbuat artus,
 Edidit exili talia verba sono.
 Summe poren, cujus nutu tremit arduus aether,
 Cujus ad arbitrium fulmina missa volant :
 [p. 169] Ecce adsum, trifido dignum caput igne perire.
 Nunc quod vivo, tuum est; hinc ero jure tuus.
 Sum tuus, hîc pono fastus, et limina regum
 Desero; nam Tibi nunc posse placere, sat est.
 Eia jube, tua jussa lubens nunc exsequor; ipse
 Si genitus dicar fulmine, fulmen ero.
 Te Ductore nihil detrecto, tempus in omne
 Serviet obsequiis linguaque mensque tuis.
 Sic fatus, validae vi tempestatis abactâ,
 Erigit excussâ debile corpus humo
 Spemque metumque inter circumspicit omnia promptus,
 Sive velit Numen vivere, sive mori.
 Spes tamen excelsae molimina grandia menti
 Suggestit, et felix quo gradiatur iter.
 Ardua virtutem profert via : vincere certum est
 Ardua; virtutem, blanda perosus, amat.

Dissimilis sic ipse sibi conculcat honores,

Empresse-toi de fuir; vois qu'un piège tendu
Menace à tant moment ton coeur mal défendu.
L'erreur a eu son temps; suis une autre carrière,
Du service des Rois passe sous ma bannière,
Entre dans ma milice où de nobles combats
Jamais ensanglantés distinguent mes soldats.
Au saint joug de mes lois, si tu sais te soumettre
D'autres un jour pour chef pourront te reconnoître ».

Frappé de ce discours, en proie à la terreur
Norbert reste muet de honte et de frayeur.
Il a repris ses sens; que faut-il qu'il réponde ?
Confus et pénétré d'une douleur profonde,
« Mon Dieu ! s'écria-t-il, digne de ton courroux
Je suis pret à subir la rigueur de tes coups.
[p. 170] Selon ta volonté traite ta créature;
A toi seul je veux plaire; et dès ce jour j'abjure
Et la cour est son faste et ses fausses grandeurs,
Et la faveur des rois et tous leurs vains honneurs.
Commande, j'obéis et quoi que tu ordonnes,
J'y mettrai tout mon soin; heureux si tu pardones ».
Ainsi parle Norbert; l'orage étant passé,
Il se relève encor de sa chûte froissé.
Les sentimens divers dont son ame est atteinte
Sont, tantot l'espérance et d'autres fois la crainte.
Que pourroit-il resoudre, incertain sur son sort ?
Son arrêt porte-t-il ou la vie ou la mort ?
Mais la grace prévaut; l'espoir naît avec elle.
Norbert plus confiant à l'instant se rappelle
Les célestes avis et ces nobles combats,
Dans lesquels cependant le sang ne coule pas.
Dieu m'éclaire, dit-il, sa volonté suprême
Du ministère saint me désigne l'emblème.
Les sentiers sont étroits, sans doute, et peu battus,
Par lesquels l'homme arrive aux chrétiennes vertus.
Les obstacles sont grands; mais que ne peut le zèle
Lorsqu'il anime un coeur à la grave fidèle :
Dans cet ordre de Dieu mon devoir est empreint,
Et je dois embrasser le ministère saint.

Différent de lui-même, et pleurant son offense,

Proterit et fastus, aula superba, tuos.
Nunc video, dixit, quam sit metuenda potestas
Numinis; haud ego sum caecus, ut ante fui.
Quaerere alium, Caesar, qui te sectetur, alumnum
Me famulum majus Caesare Numen habet.
Sat tibi, munde, datum : jam me transcribo Tonanti.
Aula vale, Christi jam nova castra sequor.
[p. 171] Has ubi Diva Themis volventem pectore curas
Vidit, et immensae carpere laudis iter :
Sic sternendus erat, quo surgeret altius, inquit.
Ad superos pennas ista ruina dabit
Gratulor; egregium fudêre tonitrua partum.
Hac erit utendum saepius arte mihi.

Haec Themis : haec Themidis divina oracula laudo,
Erigor et lapsu, Dux generose, tuo.
Ergone opus, Norberte Parens, toto aetheris igne
Tantus ut in lucem progredere, fuit.
Sic mugire solet, dum grandia parturi aether,
Ad fremitus coeli sic quoque cerva parit.
Gaudeo prodivit valido Norbertus ab ictu :
Quam felix ictus fulminis ille fuit !
Saepe tonet coelum, fulmina saepe cadant.

Tel est alors Norbert, touché de repentance.
Ce n'est plus ce frivole et jeune ambitieux,
Des maximes de cour partisan studieux.
Monde, qui l'abusois, désormais il te quitte,
Trop longtemps tu fus cher à son ame séduite.
[p. 172] Que César cherche ailleurs qui voudra le servir;
A Dieu seul maintenant Norbert veut obéir.

De votre grace, o Dieu, telle est donc la puissance.
Celui qu'elle prévient, cède sans résistance :
De Norbert elle a su faire un homme nouveau.

Themis s'applaudissant d'un changement si beau :
Il falloit le dompter, dit-elle, et sa défaite
Illustrera sa vie ainsi que ma conquête.
Le tonnerre a produit un excellent effet
Je pourrai m'en servir pour quelque'autre projet.

Grande Déesse, honneur à tes divins oracles,
Puissent se répéter souvent de tels miracles.
Ainsi le ciel se sert d'une utile terreur,
Pour ramener à lui quelquefois un pécheur.
Ainsi l'on voit souvent quand la nature opère,
Ses efforts précédés par des coups de tonnerre.
C'est la voix du Seigneur, elle ébranle les monts,
Et pénètre des mers les abîmes profonds;
C'est la voix du Seigneur, sa voix toute puissante,
Que le désert entend, par qui la biche enfante ^{q)}.
Heureux Norbert, la foudre en le précipitant
N'a fait que t'élever et te rendre plus grand.
Produisant des Norberts, puissent telles tempêtes
A l'église assurer d'aussi riches conquêtes.

q) Allusion aux mots du Psaume : *Vox Domini praeeparantis cervos*, parce qu'alors les biches effrayées se déchargent plus facilement de leurs petits.

Prémontré ⁶³⁾

Plainte élégiaque,
traduction libre du Planctus Norbertinus.

Assis sur les bords du fleuve de
Babylone, nous avons pleuré en
nous souvenant de Sion. (Ps. 126)

Prémontré, saint désert, vallon silencieux,
Aucun lieu, plus que toi, ne me plaît sous les cieux.
Du plaisir mensonger me sauvant de l'ivresse,
L'ombrage de tes bois protégea ma jeunesse;
J'y vécus, attaché par un vœu solennel,
Sous les lois de Norbert, à l'abri de l'autel.

Sage et bon de Vinay ^{r)}, de ton heureux empire
Je goûtai les douceurs; tu voulus bien sourire
A mes faibles essais, et tes généreux soins
Me furent prodigués, prévirent mes besoins.
Je te perdis... ta mort me priva d'un Mécène;
Mais Manoury survint, et soulagea ma peine ^{s)}.
Manoury ! Qui voudrait peindre l'aménité,
Les grâces de l'esprit, la raison, la bonté;
Qui voudrait réunir dans une noble image
De rares qualités un heureux assemblage,
D'un modèle plus sûr ne pourrait faire choix :
Jamais on n'obéit à de plus douces lois.
Tu daignas me servir et de guide et de père,
Homme aimable ! jamais la plus soigneuse mère
Ne porta plus d'amour à son enfant chéri
Que tu n'en eus pour moi, vertueux Manoury.
Les dix ans qu'avec toi je passai ^{t)}, de ma vie

r) M. Pierre-Antoine Parchappe de Vinay, docteur de Sorbonne, abbé de Prémontré, et général de l'Ordre, né à Epernai, et mort à Prémontré, le 4 Mars 1769, âgé de soixante-dix ans.

s) M. Guillaume Manoury, né à Elbeuf, abbé de Prémontré, et successeur de M. de Vinay, mort à Paris, le 18 Juillet 1780, âgé de soixante-huit ans.

t) Je fus pendant dix ans secrétaire de M. Manoury, et je lui succédai.

63) Entre les pages 159 et 160 de son manuscrit, L'Ecuy a inséré un exemplaire imprimé de son « Prémontré. Plainte Elégiaque ». C'est un fascicule de six pages « de l'Imprimerie de Didot le jeune, rue des Maçons, Sorbonne, n. 13 ».

Sont le temps le plus doux, de plus digne d'envie.
Combien de fois, assis sous le feuillage épais
Ou d'un chêne ou d'un saule, ou sur le gazon frais;
Combien de fois encor, pendant ces jours prospères,
Parcourant du vallon les sentiers solitaires,
ou suivant du ruisseau les sinueux détours,
Avec ravissement j'écoutais tes discours,
Lorsque tu m'expliquais les dits des anciens sages,
Ou les dogmes sacrés compris aux saintes pages,
Quand Horace et Virgile, en leurs écrits divers,
Transportaient mon esprit du charme de leurs vers.
La Mort vint te ravir, ma douleur fut extrême;
Je crus avoir perdu la moitié de moi-même.
En vain le premier rang et des titres flatteurs
Me furent decernés, mon deuil n'en fut pas moindre,
Destiné que j'étais à voir un jour se joindre
A ce premier malheur mon Ordre renversé,
Et pour comble de maux l'Etat bouleversé.
Cher désert, autrefois saint et pieux asile,
Que ton sort est changé !... La discorde civile
A vomi ses poisons; de hardis factieux
Secondant ses fureurs. Séduit, trompé par eux,
Le peuple a secoué des lois le joug utile,
Et dans la main du roi l'autorité vacille;
Il n'est bruit que de droits, il n'est plus de devoir :
Une tourbe rebelle a saisi le pouvoir...

Qui dira tous les maux qu'a produits ce délire ?
De la religion on ébranle l'empire;
On a mis à l'encau les bien qui la dotaient,
On chasse sans pudeur ceux qui les possédaient.
« Quittez ces lieu, leur dit un acquéreur avide.
« Ces fertiles guérets, autrefois sol aride,
« Où vos pères alors ouvrirent des sillons,
« Il vous les faut céder à de nouveaux colons;
« D'autres moissonneront sur ce bel héritage,
« Depuis assez long-temps il fut votre partage.
« Par vos soins, il est vrai, ces biens se sont accrus;
« Il n'importe, partez; de vous on ne veut plus.
« Le besoin, le mépris, pour prix d'un long service,
« La prison ou l'exil, ou même le supplice,

« Voilà les seuls destins qui vous soient réservés ¹⁾. »

Quel étrange discours ! Quoi ! vous nous proscrivez ?

Nous, Français comme vous ! Nous, vos fils ou vos frères !

De cruels ennemis nous seraient moins sévères.

Digne de nos regrets, Prémontré, saint désert,

Lorsque Barthélémi ^{u)} te donnait à Norbert,

Pour que des choeurs sacrés, à l'exemple des anges,

Vinssent de l'Eternel y chanter les louanges,

Eût-il cru que le temple où l'on venait prier,

Ne serait plus un jour qu'un profane atelier ^{v)} ?

Mais dans son fol orgueil, que n'ose pas l'impie !

Solitaire vallon, maison sainte et chérie,

Qui la nuit et le jour jadis retentissait

De cantiques sacrés que l'écho redisait.

Ces chants sont pour jamais bannis de ton enceinte ;

L'on n'y célèbre plus la solennité sainte :

Pas un seul oratoire, où d'un coeur oppressé

L'élan parvient à Dieu, ne te sera laissé ^{w)},

Lorsque tu fus fondée autrefois par des sages,

Hélas ! ce n'était pas pour de pareils usages.

Prémontré, lieu si cher, la voix me manquera,

Mes sens s'affaibliront et mon oeil s'éteindra

Avant que je t'oublie, avant que mon coeur cesse,

A ton seul souvenir, d'exhaler sa tristesse.

Adieu, rians coteaux ; adieu bosquets touffus,

Mes délices long-temps : je ne vous verrai plus !

Et toi, ruisseau tranquille, onde limpide et pure,

Je ne parcourrai plus tes rives de verdure.

u) Barthélémi, évêque de Laon, fondateur de Prémontré.

v) L'abbaye est devenue une verrerie.

w) Il ne resta pas même une chapelle dans ce lieu, consacré à la prière depuis six cents ans. La petite église qui y servait de paroisse est convertie en une grange.

1) Ce tableau n'est point chargé. Tel fut en effet, le sort de tout ce qui appartenait au clergé et à l'état religieux. J'ai vu plusieurs de mes confrères aller mourir à l'hôpital, d'autres déportés ou enfermés sur mer dans des bâtiments infects, livrés à toutes les horreurs de la misère, tous voués à l'indigence, et prétendu indemnisés par un traitement qui n'équivaut pas un gage du dernier domestique, ou au salaire du moindre mercenaire (333 fr. pour ceux qui, au moment de la révolution, avaient cinquante ans ; 244 fr. pour les autres).

Envoi à mes confrères.

Ainsi que des Hébreux les familles captives
 Autrefois de Sion déploraient les malheurs,
 Ainsi, pour soulager mon deuil et mes douleurs,
 J'épanchais ma pensée en des rimes plaintives.
 Parvenu que je suis au déclin de mes ans ^x),
 Tout me fait entrevoir la fin de ma carrière;
 Mes yeux se fermeront bientôt à la lumière,
 L'inévitable jour viendra glacer mes sens.
 Dans d'autres temps, objet de nombreuses prières,
 J'eusse vu prosternés près de mon lit de mort
 Une foule d'amis; et bénissant mon sort,
 Jamais mêlé mon cendre à celui de mes frères ^y).
 Dieu ne l'a point permis; de ses desseins secrets
 En vain nous chercherions à percer le mystère,
 A sa volonté sainte obéir et se taire,
 Tel est notre devoir; j'adore ses décrets.
 Vous à qui re fus cher, du moins j'aime à le croire,
 Et qui me survivrez, en signe de regrets,
 Veuillez quelquefois dire : Ah ! qu'il repose en paix;
 Et de ce vœu chrétien honorez ma mémoire.

J. B. L., A. de P.

1822. 11 Jul. S. P. N. N. F^{va}.

x) Quatre-vingt-deux ans.

y) Hubert de Monthermé, abbé de Prémontré; y mourut, dit l'annaliste de l'Ordre, le 17 Mars 1497, « inter psallentium et lugentium fratrum stipantem catervam. » C'est ce destin que j'eusse ambitionné.

1834

HET HERSTEL DER ABDIJ VAN AVERBODE

« 1797 die 14 febr. post meridiem circa horam 2^{am} ejecti sumus e monasterio » ¹⁾ zoo begint een heel korte beschrijving der uitdrijving van de kloostergemeente van Averbode onder de Fransche Revolutie.

Alleen noodgedwongen verlieten de kloosterlingen hunne abdij. Hier, lijk in alle uiteengedreven kloosters, teekende men eveneens hevig protest aan tegen deze laffe en willekeurige uitdrijving : « Oui, citoyens, nous cédon's à la force et nous sortons et nous déclarons en même temps devant le ciel et la terre que ce n'est que par contrainte et cette force qu'on nous fait, que nous quittons ces lieux sacrés, que nous avons choisis librement pour servir Dieu toute notre vie, et pourvoir au bien spirituel et corporel de notre prochain » ²⁾.

Een laatste maal kwamen alle kloosterlingen samen in de abdijkerk om te bidden tot « Deum justitiae et Patrem misericordiae ut virgam ferream quam pro peccatis nostris cum patribus nostris merueramus, a nobis auferre dignaretur, nosque omnes votorum religiosorum memores tamquam pupillos dirigere et conservare vellet » ³⁾. Dat laatste kort gebed duurde echter ook al te lang voor de beulen die te wachten stonden en « gladiis et minacibus verbis » werden ook alle kloosterlingen dan buiten geleid « usque ad mortem tristes et vix lacrimarum vim cohibentes », lijk één onder hen het later verhaalde ⁴⁾.

Eens buiten de poort gekomen, ontvingen allen nogmaals den zegen van den prior, — de abt had zich zelf reeds in veiligheid gebracht, — en dan « statim clausis et signatis post tergum nostrum

1) Arch. Averb., I, Liasse 26 n. (1).

2) *Ibidem*.

3) *Ibid.*, Documentum Carleer.

4) *Ibidem*.

foribus, quilibet nostrum se recepit ad destinatum alibi hospitium » 5).

Op dit oogenblik telde de abdij van Averbode nog 92 kloosterlingen waaronder vier novicen en één broeder.

1797... Zeven en dertig jaren zou het duren eer Averbode's ballingschap een einde zou nemen. Eerst in het jaar 1834 werd de abdij hersticht. 't Was juist zeven honderd jaren na hare eerste stichting in 1134.

En het is daarom dat men nu in het jaar 1934 niet alleen het achtste eeuwfeest viert van het bestaan der abdij, maar dat men tevens ook met vreugde herdenkt het eerste eeuwfeest van hare tweede stichting in 1834.

De laatste dagen der abdij.

Langen tijd voor den droevigen datum der uitdrijving in 1797 waren voor de abdij van Averbode de miserie's reeds begonnen. Lijk alle andere abdijen hier te lande en van elders had ook Averbode veel te verduren gehad van de onrechtvaardige en voortdurende geldafpersingen en overtollige lasten. De vroegere rijkdom der abdij was dan ook al fel geslonken. De finantieele toestand werd met den dag slechter. Enkel een paar voorbeelden van die vermindering der goederen wil ik hier aanhalen.

Op 23 December 1794 reeds kreeg de toenmalige cellier der abdij, de Eerwaarde Heer Candidus Caenen ¹⁾ van het Kapittel toelating om naar eigen goedgevinding onder andere de groote hoeve van Wahenges te verkoopen om te kunnen voldoen aan de belastingen ²⁾. Op 9 Juli 1794 werd door het Kapittel der abdij confrater De Troismarie ³⁾ als gevolmachtigde over de goederen aangesteld. Deze verkocht nu, een maand na de hoeve van Wahenges, op 21 Januari 1795, verschillende stukken grond, zoo b.v. de goedgekende « Neerhoeve » gelegen onder de gemeente Testelt ⁴⁾. Enkele dagen daarna

5) *Ibid.*, Documentum Z.

1) *Caenen* : baptizatus in ecclesia Reckhemensi 8 Julii 1749; vestitus 27 Septembris 1767; ordinatus sacerdos 18 Septembris 1773; lector S. Scripturae; Cellarius et archivista 1790; Camerarius 1795; obiit Diesthemii 17 Julii 1811. (*Gremium Averbod.* Arch. Averb., I, reg. 105, f. 276).

2) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 23, c.

3) *De Troismarie* : baptizatus in Houpertingen a° 1757; vestitus est 2 februi 1778 et vocatus Augustinus; Sacerdos 31 Martii 1781; lector S. Theol. 1784; 25 Aprilis 1800 crudelissime occisus noctu in villa de Pannehoeve sub Doorne a nefariis (vulgo binders) et sepultus in Tessenderloo (*Grem. Averb.*, Arch. Averb., I, reg. 105, f. 282).

4) Arch. Averb., Sectie I, liasse 25.

kwamen de Bollisvijvers onder Caggevinne aan de beurt, wier opbrengst weer dienen moest om de steeds toenemende lasten te betalen ⁵⁾. In April 1795 was het de Molenvijver die voor de abdij verloren ging en zoo verder.

Herhaaldelijk vindt men in de archieven van dien tijd bewijzen van belastingen. Zoo moest men in 1794 alleen zoo maar 200.000 gld. betalen. Op 13 Maart 1796 « betaalt de abdij omtrent de twee duysent guldens, voor het deel der grondconterbutie » ⁶⁾.

Hieruit kan men wel opmaken dat Averbode er finantieel al veel minder schitterend voorzat dan enkele jaren tevoren. 't Was op 4 Januari 1797 dat Averbode voor den eersten keer bezoek kreeg van de Fransche afgevaardigden. De inbeslagnemers der nationale goederen, Le Grand en de commissaris La Hault, kwamen dien dag de jaarlijksche pensioenen aan de kloostergemeente aanbieden onder den vorm van « Bons »; doch zij werden beiden afgewezen. Op 14 Januari kwamen zij terug, ditmaal vergezeld van Popelemon, den commissaris van de Uitvoerende Macht van Scherpenheuvel. Zij hadden 56 bons bij, elk van 15.000 gld. voor de priesters en een van 5000 voor den broeder.

« Maar hij en heeft er geene konnen kwijtgeraeken, de heeren Pastoors en de twee laest geprofeste (6 Jan. 1796) waeren volgens sekeren arreté van dezen milddadigen offer beroofd » merkt spottend een der kloosterlingen op ⁷⁾.

Begin Februari kwamen zij weer terug. Maar men stopte La Hault 4 gouden Louis in de hand en daarmee kregen de kloosterlingen, tegen wie de uitdrijving bevolen was, weer wat uitstel, namelijk tot op 14 Februari, den dag der bovengemelde feiten.

Al de kloosterlingen nagaan in hun ballingschap is een bijna onmogelijke taak, daar weinig of niets daarover bekend is. Daar dit echter minder bij mijn onderwerp behoort, doe ik enkel een paar algemeene trekken volgen, die de Averbodiënzers gedurende dit tijdperk heelemaal kenschetsen.

Geen een van Averbode's kloosterlingen heeft den beruchten eed van haat aan Koningdom en trouw aan de Republiek willen afleggen. Verschillende hebben daar vele martelingen voor te verduren gehad. In een dokument uit dien tijd lees ik het volgende : « Plurimi eorum cogeantur in antris et speluncis apud consanguineos, ami-

5) *Ibidem.*

6) Arch., Abb., 23.

7) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26. Z. p. 2.

cos et notos latitare, et si quis agnoscebatur talis (non iuratus) loquacitate vel prodizione falsorum fratrum detrudebatur in arctam captivitatem. Sortem hanc plures ex nostris experti sunt » ⁸⁾); en daarop volgt dan een lange lijst van kloosterlingen die dergelijke dingen hebben te verduren gehad.

Daaruit en nog uit vele andere teksten blijkt welke de gesteltenis was der kloosterlingen. Zoo schreef nog een onder hen : «... damnationis (aeternae) horrorem continue meditemus et flocci fiet deportationis metus, cum ex his duobus alterutrum eligendum sit sacerdoti » ⁹⁾. En confrater Ignatius Carleer, die later het herstel in handen zal hebben, schreef : «... iuramentum unanimiter ad unum usque recusavimus, omnia sufferre prius parati quam conscientiam et nomen religiosum foedare, memoria retinentes nos esse mortales » ¹⁰⁾.

Als een wettelijk gevolg van de afschaffing der abdij waren al de goederen « nationale eigendom » geworden. Een tijd later werd alles openbaar verkocht. Alles ging voor de rechtmatige eigenaars verloren. Tot overmaat van ramp gingen de nieuwe bezitters in de abdij zoo te werk dat op korten tijd het grootste deel der gebouwen heelemaal verwoest was. De abdij had opgehouden te bestaan.

Terug in 't bezit der abdij.

Maar ook bij alle confraters stond het vast dat Averbode moest verrijzen... Maar hoe ?

Amper drie jaren na de aanwinst der abdijgebouwen en der abdijgoederen begonnen de nieuwe bezitters zich reeds van hunne zwarte goederen te ontdoen. Op 21 Fructidor Jaar IX (6 Sept. 1801) verkocht burger Pierlet een vierde deel der abdij aan M. Vertessen, oud-notaris, woonachtig te Rillaar, en dit bij kontrakt voor notaris Nattoigne te Brussel. Enkele dagen later op 19 September verkreeg dezelfde Vertessen bij notarieele akt voor notaris Nillis te Brussel de andere drie vierden vanwege burger Joniaux ¹⁾).

Pierlet en Joniaux waren twee der mannen die het zwart goed rechtstreeks van de Franschen hadden afgekocht. Noodgedwongen hadden zij alles opnieuw verkocht, geen van beiden immers kon aan zijn schuldeischers voldoen. « Accidit ut abbatiae acquisitores seu

8) *Ibidem*, p. 5.

9) Arch. Abb., c. 5.

10) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26. n. 1.

1) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26. K. 5 en III, Liasse 29-30 c. 1.

iniqui raptores, qui in demoliendis aedificiis, ac absque fenore sperato, suos consumserant (*sic*) nummos, a gubernio et districtus commissario monerentur et urgerentur ad ultiozem debitorum persolutionem, at illi impossibilitatem huic mandato satisfaciendi adstruere coeperunt » 2).

Dit feit is het begin geweest der opstanding.

De Heer Vertessen immers, die de goederen opgekocht had, had dit gedaan met het inzicht ze terug te verkoopen aan de kloosterlingen der abdij.

In alle geval men begon reeds met de abdij opnieuw te betrekken. Rond half October kwamen de cellier met enkele andere heeren naar Averbode terug. Zij namen daar hun inwoon in het huis van den camerarius, een der weinige gebouwen die nog bewoonbaar waren. Daar hadden zij ook het geluk een half jaar later op 26 Juni 1802 hunnen abt Gregorius Thiels terug in hun midden te ontvangen. Die terugkomst werd plechtig gevierd op 29 Juni 3). ...« Ipse maxime afficiebatur laetitia dum inaudiebat suorum confratrum constantiam in adversis et prudentiam in agendis ac imprimis nullum ex suis impium edidisse gallicum juramentum » 4).

Dit zelfde jaar 1802 kwamen de afgenomen goederen grootendeels terug aan de abdij. Op 21 Augustus werd de notarieele akt opgemaakt te Testelt voor notaris Van Binst van Leuven 5). 't Is echter eerst veel jaren later op 7 December 1816 dat te Westerloo de akt officieel geregistreerd werd 6).

Hij bevat drie groote deelen, waarin alle goederen opgesomd worden, die teruggaan naar de kloosterlingen van Averbode, of liever in hunnen naam op den toenmaligen onderpastoor van Testelt, den hooger genoemden Carleer.

Vooraleerst bekwam men weer terug : « de voorderen abdije van Everbode met alle de batimenten, appendentien en dependentien dier, met de hovingen en alle landen en gronden van erven, niet uytgesondert nogte gereserveerd... voor de somme van seven duysent, vijf hondert guldens Brabants courant » 7). Daarna kwam de hoeve genoemd : « de klyne hoeve gelegen onder de gemeynthe van Doorne,

2) *Ibidem*, Z. p. 9.

3) *Diar. Carleer*, ib.

4) *Arch. Averb.*, Sectie I, Liasse 26, Z. p. 10.

5) *Arch. Averb.*, Sectie III, Liasse 29-30 C. 1.

6) *Ibid.*, Sectie I, Liasse 26, K. 7.

7) *Ibidem*, Sectie III, Liasse 29-30 C. 1.

gehugt van Schaffen bij Diest » ⁸⁾. Deze had samen met alle gronden eene uitgestrektheid van 28 hektaren ⁹⁾. En eindelijk volgde nog een tweede hoeve onder Deurne : « de Pannehoeve, voortscmende van dezelve abdije van Everbode » ¹⁰⁾. De landerijen alleen van deze hoeve besloegen eene oppervlakte van 52 hektaren ¹¹⁾. Voor deze twee hoeven samen moest Carleer de som van 6500 gl. Brabantsch betalen.

Hieruit ziet men dat de kloosterlingen nog al een groote som moesten geven om abdij en goederen, of beter om een afgebroken abdij en een deel der goederen terug te koopen.

Toch moest men reeds tevreden zijn al zoo veel terug te hebben. Stilaan kocht men ook andere goederen. Zoo b.v. kocht Schoonaerts van Averbode op 27 Fructidor Jaar XIII (12 September 1805) een huis met stal en schuur en bijbehoorten te Cortenbosch, die later op een anderen confrater De Lespes door notarieel testament overging ¹²⁾.

Zoo was die eerste poging der abdijsheeren gelukt. Weer behoorde de abdij hun toe. Onafgebroken verbleven er de volgende jaren confraters in de abdij zelf. Dikwijls kwam prelaat Thiels ze daar opzoeken. Verschillende jaren verbleef hij zelf in hun midden. Ongelukkigig is er zoo bitter weinig over deze jaren van ballingschap bekend. Een archief bestond er niet meer. Vele brieven en dergelijke stukken werden onherkennelijk opgesteld en geschreven onder deksnaam, uit vrees voor vervolging en andere moeilijkheden. Eindelijk nog is het allerwaarschijnlijkst dat vele papieren, die er gedurende enkele jaren nog waren, later vernietigd werden door hen die er belang bij hadden.

Wat zeker is en blijft, is het feit dat de hoop op herstel der abdij en van 't abdijsleven, altijd levendig gebleven is bij de heeren van Averbode. Wanneer men overal zoowel buiten als binnen de Orde begon te wanhopen — en zeker niet heelemaal zonder reden —, te Averbode bleef men vast betrouwen in de toekomst !

Alle confraters hadden eene plaats bekomen van pastoor, kapeiaan of rektor.

Een feitje dat men dient op te merken, viel er voor in Juli 1806. Toen kreeg op zekeren dag de te Averbode verblijvende

8) *Ibidem*.

9) Arch. Abb., Lib. Administr. 1.

10) Arch. Averb., Sectie III, Liasse 29-30 C. 1.

11) Arch. Abb., Lib. Adm. C.

12) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26 K. 2.

prelaat Thiels een brief van een confrater der vroegere Praemonstratenserabdij van Heylisse. Deze brief bevatte een schrijven van den bisschop van Baltimore in Amerika over een missionaris aldaar. Daarbij was nog een schrijven gevoegd van dezen missionaris zelf. De uiteenzetting en het afschilderen van het missionarisleven had reeds vele priesters doen nadenken, en was zoo de oorzaak geworden van hun vertrek naar de missie. De abt van Averbode moest ditzelfde bij zijne onderdanen doen. Vele priesters vertrokken inderdaad gedurende die droevige jaren naar andere werelddeelen. Heeft Thiels aan doen oproep beantwoord? Heeft hij voor zichzelf misschien en voor zijne confraters hetzelfde gedroomd? Wij weten het niet, maar toch blijkt zoo een brief kenschetsend voor den tijdgeest van toen, en voor den goeden naam van Averbode ¹³⁾.

Thiels nochtans had zeker zijn handen vol met het bestier zijner confraters. Alle verplaatsingen van pastoors of kapelaans deed hij nog als vroeger, vóór het konkordaat van 1801. Deze confraters gedroegen zich als ware Praemonstratenzerpastoors. Zij bleven immer een voorbeeld voor al de andere geestelijken van de streek. Een enkel feitje. Wanneer keizer Napoleon den kerkban had opgehoopen wegens zijn vergriep tegenover Paus en Kerkelijke Staten, weigerden de Praemonstratenzerpastoors, lijk ten andere nog vele andere geestelijken, nog de openbare gebeden voor den keizer te zeggen. Het werd zoo erg dat de Vicaris-generaal van Luik een brief schreef waarin hij in heel scherpe bewoordingen spreekt over die handelwijze der Witheeren, die « refuset de chanter les prières pour notre auguste Souverain » ¹⁴⁾.

De suppliek aan 't kongres van Weenen.

Eens het keizerrijk van Napoleon gevallen, herleefde in alle abdijen de hoop op herstichting. Het groote beroemde Kongres van Weenen werd gehouden. Al de grootmachten van Europa waren vertegenwoordigd. Kardinaal Consalvi was daar als Pauselijk Le-gaat. Het doel dat het Kongres zich voorstelde was het evenwicht herstellen in het geschokte Europa.

Wanneer dit nieuws hier aankwam, besloot men aanstonds zich tot die hooge vergadering te wenden. Een suppliek werd opgesteld en aan de leden van 't Kongres gezonden. Op 9 September 1814

13) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 C. 1.

14) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26.

zond men de suppliciek met een specialen brief aan den Kardinaal-Legaat, waarin men onder andere leest : « ... Nous n'hésitons aucunement à réclamer votre protection au congrès,... persuadés qu'Elle daignera rappeler aux Augustes Souverains les principes qui militent victorieusement en faveur de la prompte réintégration du Clergé régulier de la Belgique » ¹⁾... De suppliciek werd opgesteld in naam der abdijen van Averbode, Diligem, Tongerlo, Grimbergen, Heylisse, Park, Postel, Bonne-Espérance, St. Feuillien en Floreffe, met daarbij nog de Benediktijnerabdij van Affligem en de abdij van S. Bernard a/d Schelde der Cisterciënzers.

Wie de suppliciek opgesteld heeft, is mij onbekend, maar toch schijnt mij Carleer van Averbode daar zeker niet heelemaal vreemd aan. In zijne papieren vindt men heel vele eigenhandige afschriften der suppliciek; daarbij moet men opmerken dat op den lijst der ondergeteekenden, Carleer als eerste voorkomt van al de vertegenwoordigers der andere abdijen : « F. I. L. Carleer, Provisieur de l'abbaye d'Everbode ordre des Prémontrés tant à ma dite qualité de Provisieur qu'au nom de mon abbé et de notre communauté consistant en 48 religieux survivants » ²⁾. Allen bijeengeteld waren er toen in 1814 van de hooger genoemde Praemonstratenzerabdijen nog 303 overlevende kloosterlingen. Gezien de belangrijkheid dezer poging tot herstel, is het niet zonder nut enkele citaten uit deze bladzijden-lange suppliciek van 1814 te geven. De geest die hen bezielde, en hunne diepe gehechtheid aan de orde en abdij komen er op treffende wijze tot uiting... « Les soussignés abbés et religieux... croient qu'il est de leur devoir d'implorer la haute protection des Souverains alliés pour récupérer leurs abbayes respectives et les biens qui en dépendent » ³⁾. Men moet trachten de beletselen weg te nemen die het herstel onmogelijk maken der abdijen « où ils ont fait voeu de consacrer leur existence en remplissant les devoirs religieux, auxquels la règle qu'ils ont embrassée, les soumet »... ⁴⁾. Een weinig verder leest men deze schoone woorden : «... Les soussignés ont fait profession dans leurs maisons respectives, les voeux qu'ils ont émis au pied des autels lors de leur profession, les lient indissolublement à la règle qu'ils ont embrassée, toutes les persécutions qu'ils ont essuyées par amour pour la religion ne les ont pas déliés de leurs voeux, les cris de leurs conscience les obligent à faire tous leurs

1) Arch. Averb., Sectie III, Liasse 29-30 K. 7.

2) *Ib.*, n. 6.

3) *Ib.*, n. 6 p. 2-3.

4) *Ib.*, n. 6 p. 3.

efforts pour reprendre le genre de vie monastique et y remplir le devoir prescrit par la religion. Fidèles à leurs engagements, les religieux de la Belgique réclament leur réintégration, ils implorent la protection des lois fondamentales du pays qui leur garantissait leur existence »... 5). Men had verwacht aanstonds alle goederen, waarvan men onrechtvaardig beroofd was geworden, terug te krijgen... Geen enkele titel immers kunnen de bezitters van 't zwart goed inroepen om hunne onwettige aankopen te verrechtvaardigen. « la dispersion momentanée (des religieux) ne diminuait en rien leur droit de propriété » 6). Geen enkel eerlijk man heeft willen deelnemen in den onrechtvaardigen verkoop der kerkelijke goederen; daarom is ook het getal onwettige bezitters uiterst klein... Waarom zou dat klein groepje nu moeten genieten van de onrechtvaardigheid?

Ongelukkiglijk hield het Weensch Kongres niet de minste rekening met deze suppliek der Praemonstratenzerabdijen. Alles bleef lijk het was. De goederen bleven verloren. Daardoor nu was alle kloosterleven onmogelijk, en het herstel der abdijen, ook van Averbode, was weeral voor een onbepaalden tijd uitgesteld. Niet te verwonderen dan ook dat, na deze mislukking, in alle abdijen de hoop op herstel fel verminderde, ja zelfs verdween.

De hoop blijft levendig.

En toch, te Averbode was dit het geval niet. De hoop op herstel bleef levendig bij de kloosterlingen. Zelfs de vrienden der abdij bleven die hoop deelen. Dit blijkt ten klaarste uit een brief, een jaar na de suppliek, op 5 December 1815 geschreven.

Het was de onderpastoor van Steenockerzeel, de Eerw. Heer Peeters, die hem afzond op last van een baron uit die streek, Baron de Peuthy. Hij vraagt aan Averbode hoever men nu reeds staat met de restauratie der abdij : «... me rogat ut inquirerem quousque se extendat spes restorationis abbatiae vestrae »... 1). Hij vraagt zelfs of er nog geen novicen worden aangenomen « utrum nondum sit ipsi (Abbati) possibile sese determinare ad sibi adscribendum quosdam alumnos seu novitios (res o quam desideranda et necessaria ! » 2)

5) Arch. Averb., Sectie III, Liasse 29-30, p. 4.

6) *Ibid.*, p. 4-5.

1) Arch. Abb., 10.

2) Arch. Abb., 10.

Enkele maanden later, op 24 April 1816, schreef dezelfde Peeters opnieuw naar Averbode om nogmaals op het aanvaarden van postulanten aan te dringen ³⁾.

Dat dezelfde wensch, — alhoewel nog onmogelijk voor 't oogenblik — op aller lippen lag, mag men misschien ook nog afleiden uit andere kleine feiten.

Zoo b.v. wanneer in 1816 de vergaderde confraters te Averbode hunnen prelaat Gregorius Thiels kwamen viëren, waren reeds toen alle jaarschriften gemaakt met betrekking op het herstel der abdij. Zoo kon men lezen : « Ecce consurget Averbodium ! » of nog : « Confratres, Gregorio duce, consurgemus » en zoo verder ⁴⁾. Een ander bewijs vindt men wanneer men gedurende deze jaren het boek der uitgaven van Carleer naziet. Geregeld vindt men er onkosten voor de abdij, uitgaven aan metsers, schaliedekkers en andere werklieden in de abdij. Ten minste is dit een teeken dat men nog altijd vast besloten was de abdij te blijven bewonen.

Gedurende heel den tijd, van na de Revolutie tot in 1817, hingen al de Norbertijnen van Averbode nogal goed aaneen. De abt immers had nog altijd de gewoonte, lijk hierboven reeds is gezegd, ook nog na het konkordaat, het patronaatsrecht uit te oefenen, zoodat praktisch de Norbertijnerpastoors volgens zijn goedvinden benoemd werden.

Dikwijls dan ook treft men veranderingen aan in de lange rij pastoors, sukkursalisten en kapelaans onder de abdijsheeren. Dit had zeker tot gevolg dat de band onder elkaar en met den abt steeds vaster en nauwer werd.

In 1817, begin November, kwam daarin verandering, of liever, Thiels ontving toen een schrijven van den Groot-Vikaris van Luik, Barrett, waarin eene presentatie van Thiels niet werd aangenomen. Tevens werd het volgende gericht aan den pastoor van Coursel en onrechtstreeks aan Thiels, daar de pastoor het voortzenden moest : « Vere mirum, quod semper more antiquo procedat, etiamsi jam ter similes praesentationes recusaverim » ⁵⁾. Sedert het Konkordaat, zegt hij, staan alle parochiekerken ter vrije beschikking van den Ordinarius. Dus « si nolit simplices commendationes ad me transmitti in favorem religiosorum sui monasterii, ipse viderit » ⁶⁾.

Nochtans nog geen jaar later, op 14 September 1818, vroeg de-

3) Arch. Abb., 16.

4) Arch. Abb., 75.

5) Arch. Abb., 60.

6) *Ibid.*

zelfde Barrett of hij geen kloosterling ter beschikking heeft voor de parochie van Sutendael ⁷⁾. Een paar dagen later op 22 September kwam er reeds een andere brief waarin werd gezegd dat de prelaat om 't even wie mag aanbevelen voor Sutendael, behalve confrater Waegemans, pastoor te Diepenbeek, die daar te veel goed doet en daarom tot meerdere eere Gods nog daar moet blijven ⁸⁾.

Gelijk men ziet uit dit feit was er eigenlijk geen grondige verandering gekomen in de manier van handelen van Thiels.

Einde November 1817 kreeg Carleer opnieuw een brief aan uit Steenockerzeel vanwege den onderpastoor Peeters. Uit dezen brief, — een van de weinige die men nog heeft over dit tijdperk — kan men gemakkelijk opmaken dat spijs alles men te dien tijde nog volop werkzaam was aan 't herstel van Averbode. Op 4 November had Carleer aan Peeters geschreven. Deze had den brief aan Baron de Peuthy laten lezen. Het ging om pogingen tot herstel van Averbode aan te wenden bij den Aartsbisschop zelf. De Baron was met dat voorstel zeer ingenomen en « daarom heeft hij niet getoefd van zig als een voorbode een weynig werkstellig te maeken met een letterken te schrijven aan den geheymen-secretaris van den Aartsbisschop » ⁹⁾. De secretaris gaf daar 27 November reeds een antwoord op. De Aartsbisschop was hoogst ingenomen met het voorgestelde bezoek van den Provisor van Averbode, « maison qu'il a toujours distinguée à cause de sa régularité, de la pureté de ses principes, et d'excellents curés qu'elle a fournis à son diocèse, en ajoutant qu'Elle (son Altesse) éprouvera toujours une véritable satisfaction de pouvoir obliger les membres de ce respectable monastère » ¹⁰⁾.

Wat nu van deze belangrijke pogingen gekomen is, is mij onbekend. Of en wanneer Carleer naar Mechelen gegaan is, is eveneens onzeker, daar er bij hem in zijn dagboek vóór 19 Mei 1818, dus 't volgend jaar, geen enkele reis naar Mechelen gemeld wordt ¹¹⁾.

In elk geval is het zeker dat die onderhandelingen zonder uitslag gebleven zijn. En toch gaf men alle hoop niet op te Averbode. Dit blijkt hieruit dat men voor de abdij op 1 Augustus 1817 nog eene hoeve aankocht met groote landerijen. Deze hoeve, genaamd de « Nysselrode », was gelegen onder Meensel in het kanton Glabbeek en had samen met de landerijen eene oppervlakte van 42 Hektaren.

7) Arch. Abb., 51-52.

8) Arch. Abb., 54.

9) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 25 A. 2.

10) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 25 A. 3.

11) Diar. Carl., ib.

Deze kocht men af van Mr. Perdrisez (of Perizet) van Brussel vóór notaris Van Binst te Leuven ¹²⁾. Ook in 't zelfde jaar nog, op 6 Maart 1817 had confrater Dierckx reeds voor de abdij twee stukken land opgekocht van een zekeren Le Begge door notarieele akt vóór notaris Metslager te Gheel en notaris Le Corbesier te Aerschot ¹³⁾. 't Zelfde had Carleer reeds gedaan op 7 Augustus 1816; hij kocht namelijk 2 1/2 zillen land aan voor de abdij ¹⁴⁾.

Daaruit blijkt wel dat men nog altijd van plan was Averbode te herstiten.

Dat er nog altijd een volkomen eenheid heerschte tusschen al de confraters, blijkt uit hunne onderdanigheid en gehoorzaamheid aan Prelaat Thiels. Deze bestuurde steeds zijne kloosterlingen alsof men waarlijk nog in 't klooster leefde. Niet alleen de benoeringen werden door Thiels gedaan maar ook alle toelatingen, vooral wat de armoede betrof, werden aan hem gevraagd. Thiels beschikte over de onkosten zijner onderdanen. Op elke bladzijde bijna komt men in het dagboek van Carleer voor dezen tijd woorden tegen als : « jaerlykx trek door Gregorius toegezegd D^o Joris Rectori 300 fr. (17 Jan. 1818) » — « 40 fr. Croôn aen d'heer Prior de mandato Gregorii pro restauratione » (30 Aug. 1813) enz. ¹⁵⁾. Hetzelfde gebeurde echter ook wel op last van den prior Bonaventura Meulemans, b.v., op 29 Aug. '17 : « aen Theodorus de Mand. Bonav. 20 fr. Croôn. » — op 25 September '17 : « aen d'heer Joris de Mandato Bonavent. ¹⁶⁾.

Dood van Prelaat Thiels. — Bestuur der regenten.

Tot in het jaar 1822 mocht prelaat Thiels het geluk hebben onder zijn confraters te leven. Op 31 Juli 1822 stierf hij een heiligen dood en werd op het kerkhof der abdij begraven ¹⁾. Door al zijne confraters werd hij diep betreurd. Moeilijke tijden, de moeilijkste en wanhopigste tijden van heel Averbode's geschiedenis heeft hij moeten doormaken. Toch mag men van hem zeggen dat hij steeds altijd en overal trouw bleef aan zijne leuze : « Fortiter cum charitate ».

Bij den dood van prelaat Thiels was het aantal overblijvende

12) Arch. Abb., Liv. Admin. E en Arch. Averb., Liasse 26 K. 4.

13) Arch. Averb., Liasse 26, K. 3.

14) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26, K. 1.

15) Diar. Carl., *ib.*

16) Diar. Carleer, *ib.*

1) Grem. Averb., Sectie I, reg. 105, f. 270 r°.

kloosterlingen ook reeds fel verminderd. De eene stierf na den andere, de overblijvende heeren waren meest allen van reeds gevorderden ouderdom. Daar prior Meulemans, — (oud-aalmoezenier der Belgische troepen onder prelaat Hermans van Tongerlo, —) pastoor te Vorst-St. Niklaas, juist veertien dagen vóór prelaat Thiels overleden was (14 Juli), was er niemand meer om de heeren der abdij te besturen. Men besloot dan de leiding in handen te geven van regenten onder de kloosterlingen verkozen. Wie er allemaal regent geweest is tusschen de jaren 1822 en 1832 is moeilijk uit te maken, daar men nergens hunne namen vindt. In 1832 nochtans ontmoet men de namenlijst der drie regenten van dien tijd, die heel waarschijnlijk alle drie reeds vele jaren, misschien wel vanaf 1822 dit ambt uitoefenden. Het waren fr. Rumoldus Huybrechts, fr. Norbertus Dierckx de latere Superior, en fr. Ignatius a Loyola Carleer, die tevens Provisor was der abdij ²⁾. Dat zij dit reeds van 't begin af waren, schijnt ook wel min of meer bewezen uit het feit dat deze drie bijna elke maand sedert den dood van Thiels samenkwamen, lijkt het blijkt uit het Dagboek van Carleer : « Colloquium cum Norberto et Rumoldo ».

't Was ook op deze drie heeren dat de andere confraters hun testament maakten om zoo hunne goederen te kunnen bewaren voor de abdij. De eene maakte zijn testament op den andere, en zoo altijd verder. Zoo zijn er heel vele testamenten in het archief bewaard gebleven. Zeker en vast hadden de Averbodiënzers daarover onder elkaar een akkoord getroffen. Sommigen onder hen moesten daar zelfs toelating voor vragen aan hunnen bisschop, zoo b.v. confrater Benediktus de Neuter, toenmalige pastoor te Coursel, kreeg eerst einde April 1829 van den Groot-Vikaris van Luik toelating « disponendi per actum ultimae voluntatis, seu per donationem inter vivos de bonis mobilibus... in favorem pauperum praesertim confratrum seu in alias pias causas » ³⁾. Het was ook maar hoog tijd dat de Neuter dit doen kon, want nog geen twee maand later stierf hij.

Zoo was Carleer algemeene erfgenaam van Athanasius Thyskens ⁴⁾. Ignatius Sleurs stelde op 19 Augustus 1818 Norbertus Dierckx tot erfgenaam aan. En zoo goed was alles voorzien dat indien Dierckx zou sterven vóór Sleurs, dat dan confrater Joris, of zelfs, in geval van dezes dood, Simon Kezen erfgenaam zijn zou ⁵⁾.

2) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 29-30 H. I. 1.

3) Arch. Abb., 64.

4) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26.

Thomas van Cauwenbergh, pastoor te Veerle, hij die laatst van alle confraters van Averbode van vóór de Omwenteling zou overblijven († 1849) had Dierckx en Carleer samen tot erfgenaam aangeduid ⁶⁾. Dierckx zelf stelde omgekeerd op den zelfden dag 25 Thermidor Jaar XII Thomas van Cauwenbergh en Kezen tot erfgenamen aan ⁷⁾. Kezen stelde Joris en Verhulst aan ⁸⁾; Huybrechts deed hetzelfde ten voordeele van Kezen en Purnal ⁹⁾; Carleer werd erfgenaam van Goossens pastoor te Blerick op 16 Fructidor XIII ¹⁰⁾, en eveneens van Cornelius Philips pastoor te Hoogemierde op 3 Vendemiaire XIII, verder nog van Willibrordus Verhulst pastoor te Rotselaer, op 9 Augustus 1806 ¹¹⁾. Zoo kan men verder gaan voor alle confraters. Ieder onder hen was erfgenaam van den eenen of den anderen, maar zeker was Carleer het meest onder hen vermeld. Sommige confraters zelfs maakten hunne goederen aan alle anderen samen, zoo b.v. Antonius Hoemoedt, pastoor te Venloo op 17 Juli 1804 « verklaart al zijne goederen n.l. kleederen, geld, effecten, enz., met alles wat hem van de abdij behoort en toebehooren kan te maken aan al de gewesene Religieusen van Averbode » ¹²⁾.

Wanneer men nu vaststelt dat de testamenten van haast alle confraters bewaard zijn gebleven, is dat zeker een uitleg van de schaarsheid der overige dokumenten voor dit tijdvak, vermits daaruit genoeg blijkt dat alleen dokumenten van waarde of van toekomstig nut als b.v. testamenten bewaard werden.

De kwestie der « bona occulta ».

De hoop nochtans Averbode te herstichten verzwakte alleszins rond de jaren 1826-1828. Men weet immers dat het Kongres van Weenen in 1814 de vereeniging bevestigd had van Holland met België, zoodat het Koninkrijk der Vereenigde Nederlanden tot stand was gekomen. Men kent ook de moeilijkheden die koning Willem hier te lande veroorzaakte, o.a. jegens den katholieken godsdienst. Nooit zou hij, indien hij dezelfde politiek steeds wilde volgen, toelating verleen en kloosters te herstichten.

5) Arch. Abb., Testam. I.

6) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 25.

7) *Ibid.*

8) *Ibid.*

9) *Ibid.*

10) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 25.

11) *Ibid.*

12) *Ibid.*

Die toestand verergerde steeds meer en meer en was zeker rond de jaren 26-28 en nog later tot in 1830 op zijn hoogtepunt gekomen. 't Is dan ook niet te verwonderen dat de Witheeren van Averbode in de suppliek aan den Paus in 1826, waarover een weinig verder, neerschreven :... « in peculiaribus Belgii circumstantiis in quibus nulla fundata spes superesse videtur, fore, ut antedicta domus regularis (Averbodiensis) in integrum restituatur » ¹⁾.

De suppliek van 1826 door de Averbodiënzers opgesteld is zeker van groot belang in dit tijdperk.

De jaren die de uitdrijving van 1797 voorafgingen, waren, volgens men reeds weet, jaren geweest van groote geldafpersingen voor Averbode. Men had daarvoor ook reeds vele goederen moeten verkoopen. Hoe minder goederen men nu bezat, hoe minder lasten men natuurlijk betalen moest. Daarom dan was in vele gevallen die verkoop op een heel eigenaardige manier gebeurd. Openlijk namelijk verkocht de abdij hare goederen, maar in stilte kwam men met de aankoopers overeen den verkoopprijs niet te betalen : «... minime tamen multis in casibus hujusmodi venditionis pretio persoluto » ²⁾, en dat werd juist gedaan om de goederen voor de kloosterlingen te bewaren « idque ex animo, dicta bona sua hoc modo occultandi et sibi conservandi » ³⁾. Die goederen werden zoo de fameuze « bona occulta » of « biens celés » waarmede men later zooveel last zou hebben.

Lijk het overigens te verwachten was, vele der erfgenamen dier vroegere fictieve koopers wisten en schenen tenminste niets af te weten van die geheime overeenkomst die er tusschen dezen en de abdij getroffen was. Zoo gebeurde het dan ook dat die erfgenamen de kerkelijke goederen der abdij gewoonweg als de hunne aanzagen. Herhaaldelijk reeds hadden de Averbodienzers een kontrakt moeten sluiten met die erfgenamen om het geld dier goederen op te trekken « ne aliter hujusmodi bona ex integro sibi et Ecclesiae in perpetuum perirent » ⁴⁾. Deze overeenkomsten echter mochten eigenlijk niet geschieden zonder toestemming van den H. Stoel, ja, waren zonder deze toestemming zelfs ongeldig. In 't eerst had men waarschijnlijk daaraan niet gedacht. Later deed men het « ex benigna praesumptione ». Toch begon men in te zien dat een suppliek daarover aan den Paus gericht hoogstnoodzakelijk werd. Dit deed men

1) *Ibid.*, Sectie I, Liasse 29-30 I, n. 16.

2) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 29-30 I n. 16.

3) *Ibid.*

4) *Ibid.*

dan ook. Twee punten vroeg men : Eerstens vroeg men de vroegere kontrakten geldig te verklaren, en de toelating met de bezitters der goederen te onderhandelen volgens de noodwendigheden; en verder nog die goederen voor de abdij en de H. Kerk te bewaren.

Vermits men nu dacht dat voorloopig alle herstel onmogelijk was vroeg men tweedens de toelating « debita quibus dicta domus regularis adhuc gravata existit extinguendi; pias foundationes exonerandi, atque de coetero in pias causas, si quae superfuerint et in pauperum solamen expendendi aut etiam publicae christianae juventutis instructioni aliquando si tempora et circumstantia id permiserint impendendi » 5).

Op 31 Januari 1826 kwam het antwoord van Rome. De Congregatie der H. Penitentiaria antwoordde dat zij alle macht gaf aan den Vicaris Kapitulair van Luik om dit te regelen 6); of lijk het op een andere plaats klaarder gezegd wordt : « Cum dependentia a Vicario Capitulari Leodiensi deque ejus explicito consensu et auctorisatione praevis » 7).

Ongelukkiglijk was die beschikking ten voordeele van Luik in 't geheel niet doelmatig. De abdij zelf immers en de goederen waarover het ging waren meest alle onder het bisdom Mechelen gelegen. 't Was daarom dan ook dat er spoedig een nieuwe supplicie naar Rome verzonden werd om dezelfde faculteiten te verkrijgen voor het Aartsbisdom Mechelen. Op 8 November 1827 kwam hierop het gunstig antwoord van de Sacra Poenitentiaria. Daardoor mocht dus ook Mechelen de toelating aan de Averbodiënzers geven : « restantia domus sua regularis immobilia pauca bona, quae in manifesto periculo sunt, et erant, in perpetuum inter manus laicales ipsis et Ecclesiae pereundi, licite ac libere alienandi, cum eorum detentoribus confidentibus desuper transigendi » 8), met dezelfde voorwaarden als in het rescript van 31 Januari 1826.

Wat het feit nu aangaat hoe dikwijls en wanneer men van die twee toelatingen van Rome gebruik gemaakt heeft, is niet bekend. De overeenkomsten immers tusschen de kloosterlingen en die personen die » bona occulta » bezaten, werden altijd mondelings gesloten. Dat men dikwijls moeilijkheden tegenkwam in deze kwestie, is zeker. Buiten enkele allerkortste nota's van Ignatius Carleer in zijn Dagboek, — b.v. « 27 Febr. 1834 : egi cum Slegers de biens cêlés; »

5) *Ibid.*

6) Arch. Abb., 75.

7) *Ibid.* 83.

8) Arch. Abb., 83.

18 Mart. 1834 : Nota pro absconditis Diest ⁹⁾ en dergelijke — zijn er toch een paar brieven over deze moeilijkheden overgebleven.

Op 7 April 1834 ¹⁰⁾ schreef Carleer een brief aan den Eerw. Heer Clynmans, pastoor te Neerheylissem. — Hij deed daarin den pastoor opmerken, en dit nogal in scherpe bewoordingen, dat het kerkfabriek van Neerheylissem goederen bezat en verhuurde die « bona occulta » waren en rechtens aan de abdij van Averbode toebehoorden. Clynmans antwoordde op dien brief op 16 April. Volgens hem steekt daar niets kwaads achter dat het kerkfabriek die goederen bezit : « si bona illa a fabrica nostra fuerunt occupata, in hoc, ut puto, nihil mali, vi declarationis RR. Episcoporum Belgii » ¹¹⁾. — 't Wou lukken, maar sedert drie maanden was hij eerst te weten gekomen dat er « bona occulta fisco » bestonden, maar hij kende er noch den oorsprong noch den tegenwoordigen bezitter van. Alleen kan hij maar niet begrijpen : « quare revelationem illorum in favorem Ecclesiae Averbodianaee facere neglexisti ? » ¹²⁾. Het ging namelijk over landerijen en andere goederen daar ter plaatse. Toch beloofde hij zijn best te doen.

Maar ziet, drie maanden later was er nog niets gedaan, en Carleer, die niet van de gemakkelijkste was, stuurde op 19 Juli een tweeden brief naar Neerheylissem, nog meer gepeperd dan de eerste maal. De brief bestond maar uit zeven regels, maar kort en goed zegde Carleer zijn gedacht : «... Ecce jam secundas ad te dirigo litteras, quibus nostrum animi sensum in negotio agri detecti... exprimo ¹³⁾. De pastoor moet jaarlijks het derde deel der inkomsten aan de kloosterlingen afstaan, op die wijze echter dat men voor dat deel missen leest ter hunner intentie tegen het honorarium van een Brabantsche gulden per Mis.

Doch ook reeds vroeger, zelfs vóór de supplieken van 1826 en 1827 had men te Averbode een heel speciaal geval tegengekomen betreffende die « bona occulta ». Ja, zelfs had men Rome geraadpleegd om het geval op te lossen. 't Was namelijk het geval waarvan terloops werd melding gemaakt in de suppliek van 1826 : «... ne aliter bona perirent... ad quod pro aliquo tantum casu, nuper licentiam quoque Apostolicam obtinuerunt (Averbodienses) ¹⁴⁾.

9) Diar. Carleer, D. *ibid.*

10) Diar. Carleer, I, *ibid.*

11) Arch. Abb., 77.

12) *Ibid.*

13) Arch. Abb., 87.

14) *Ibid.*, 76.

Het was in 't begin van 1821. Aan een zekeren Petrus had men te Averbode in 1795 goederen verkocht « per actum seu contractum coram tabellario publico, quoad externam formam legaliter factam, inque foro civili vim habentem » ¹⁵⁾. Nochtans had hij er niets voor betaald, ja zelfs : « Imo et scripto (Petro) declaranti eandem conventionem unice fieri sive factam esse ad memoranda bona Religiosis proprietariis hoc modo conservanda in difficillimis Belgii circumstantiis » ¹⁶⁾. Na zekeren tijd echter was Petrus gestorven, zijn vrouw ook kon alle oogenblikken sterven. Zijn vier kinderen nu « jam numerandi... inter filios nequam hujus saeculi depravati » ¹⁷⁾, stonden op het punt alles aan te slagen, ja hadden zelfs sedert 1804 aan de eigenlijke eigenaars geen rooden duit uitbetaald der opbrengst.

De vrouw was tot inkeer gekomen. Men vroeg dan te Rome voor haar de toelating de verkoopsom van 1795 uit te betalen aan Averbode en zoo de kerkelijke goederen met een gerust geweten te behouden en er in 't vervolg over te beschikken.

Dat men het geval te Rome erg opnam blijkt wel uit het antwoord der S. Poenitentiaria op 28 Juni 1821 gegeven. De kloosterlingen en de vrouw werden ontslagen van de kerkelijke straffen en irregulariteit die zij mochten hebben ingeloopt door den verkoop zonder toelating gedaan in 1795 (tegen de prescriptie's van Benedictus XIV : De non alienandis bonis Eccl. sine venia Sedis Apostolicae). Tevens toch kregen de kloosterlingen de toelating het uitbetalen der som te eischen « dummodo constet vestrae Religionis aes alienum per gubernium numquam et nullo modo dimissum fuisse » ¹⁸⁾. Die reden immers had men te Averbode opgegeven in de suppliek. Indien echter alle schulden afgelegd zijn, moeten de kloosterlingen alles besteden « in usus pios ».

Zoo ziet men genoeg wat last men te Averbode dikwijls gehad heeft met de « bona occulta ». Ook ziet men het belang dat er die jaren gehecht werd aan het afleggen van schulden enz. Dit was dan ook het bijzonderste waarmede men zich deze jaren bezig hield; te meer daar de hoop op herstel onder de Hollandsche Regeering steeds kleiner en kleiner werd.

15) *Ibid.*, 90.

16) *Ibid.*

17) *Ibid.*

18) Arch. Abb., 9.

Plannen voor 't oprichten van een College.

Nog eenmaal vóór het einde der Hollandsche Overheersching heeft men te Averbode plannen gemaakt de abdij voorloopig voor iets nuttigs te gebruiken : « in usus pios ».

Men kent de moeilijkheden die Koning Willem rond dien tijd gemaakt heeft met het fameuze « Collegium philosophicum » van Leuven. Eindelijk beterde de toestand al iets en, op 30 Juni 1829, werd het bijwonen der lessen fakultatief verklaard : 't Was de voorwaarde die de bisschoppen hadden gesteld voor het aannemen van leerlingen van gemeld college in de seminarie's.

Alvorens men echter zoo ver was, hadden besprekingen plaats gehad tusschen de alsdan nog overblijvende Praemonstratenzers der abdij van 't Park en tusschen den Eerwaarden Heer Sterckx, pastoor van 't Leuvensch Hospitaal, den lateren Aartsbisschop van Mechelen. Op 10 Februari 1829 antwoordde de bezitter der goederen van Park aan Sterckx : « que les religieux ne s'opposeraient pas à son projet de réunir quelques jeunes gens à l'abbaye pour leur donner la Théologie » ¹⁾. Deze lessen moesten buiten weten der regeering gegeven worden. De President van het seminarie beloofde leerlingen te zenden, die inderdaad te Park aankwamen op 29 Mei 1829. Zij verbleven daar maar tot einde September wanneer zij naar Mechelen terugkeerden. Daar had men de toelating bekomen nog andere leerlingen aan te nemen dan die van 't filosofisch college kwamen.

Zeker is het dat de Witheeren, vooral de abdijheeren van Park in die kwestie een schoone rol hebben gespeeld. Nochtans ook de Averbodiënzers, zeker althans Carleer, hadden daar ook een handje in 't spel gehad. Driemaal vinden wij in zijn dagboek in allerkortste telegramstijl opgeteekend dat hij studenten steunde die de klassen in de abdij van Park in 't geheim volgden. Zoo lezen wij op 25 Januari 1829 : « Studiosus ex Langdorp pro libris » ²⁾. Op 8 Mei 1829 : « Studiosus ex Langdorp pro libris et supellectili » ³⁾. Waarschijnlijk zijn dat twee verschillende studenten uit Langdorp geweest daar wij inderdaad weten dat twee studenten uit Langdorp te Park studeerden ⁴⁾. Twee dagen na het begin der klassen vindt men weer « Dominus Van den Eynde pro C. Michiels » ⁵⁾, wat in

1) Q. Nols, *Notes historiques sur l'abbaye du Parc*. Brussel, 1911, p. 182.

2) Diar. Carl., *ibid.*

3) Diar. Carl., *ibid.*

4) Nols, *o. c.*, p. 182.

5) Diar., 19 Mei.

Carleer's taal beteekent dat een zekere Van den Eynde hulp en steun vraagt voor E. Michiels. Nu die Van den Eynde en die Michiels zijn juist de namen der twee studenten van Langdorp.

Een maand of twee later was Carleer op zekeren dag zijn broer gaan bezoeken die te Leuven woonde, wat hij ten andere nogal dikwijls deed ter gelegenheid van zijn ontelbare colloquia met Norbertus Dierckx pastoor te Rotselaar.

Nu wou het lukken dat hij daar juist den Eerwaarden Heer Sterckx ontmoette. Lijk het te denken was, ging het gesprek over het collegium philosophicum en over het geheim quasi-seminarie van de abdij van 't Park.

Nu moet men weten — wat ik ten andere verder nog herhalen zal — dat men rond dien tijd te Averbode door de moeilijke omstandigheden zoo ver gedreven was dat er sprake was de abdij te verkoopen. Wij zijn namelijk op het hoogtepunt van het Hollandsch bewind in 1829, het kritiekste oogenblik misschien van Averbode's ballingschap. Zoo lezen wij in Carleers dagboek : « 20 Maii : Colloquium cum D^o Woût. de Abbatiae venditione » ⁶⁾. Dit was ook het geval met de abdij van 't Park. Daar ook wilde men alles verkoopen. Het oprichten der klassen is voor Park de gelukkige oorzaak dat men de abdij nog bezit. Carleer nu te Leuven zag dit goed genoeg in. Indien men nu hetzelfde deed te Averbode, zou men misschien de abdij nog kunnen bewaren en tevens zou zij voor iets nuttigs dienst doen. 't Was dan ook heel natuurlijk dat hij aan Sterckx antwoordde dat hij « wel zoude willen dat (de) abdije voor zoo een goede zaak kost dienen » ja, dat hij zelf zijnen « persoon zoud willen besteden om zoo eene zaak in gang te stellen en bestieren » ⁷⁾. Pastoor Sterckx natuurlijk was daar aanstonds mede tevreden en beloofde voor de kwestie te zorgen.

Op 11 September 1829 nu kreeg Carleer een brief thuis van Sterckx. Deze meldde hem dat hij geschreven had « aen die daer kosten gebruyk van maeken » ⁸⁾ en dat dezen daarmede instemden. Zij vroegen dat Carleer in de abdij woonst zou schenken voor eenige studenten. Dus « den president (van 't seminarie) zal zeggen aen d'heeren die bij hem komen dat zij mogen begeven bij U of bij den heer die in d'abdije woont » ⁹⁾.

6) Diar. Carl., *ibid.*

7) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 25 A. 1.

8) *Ibid.*

9) *Ibid.*

Ongelukkiglijk kwam van die overeenkomst niets te rechte. Een paar weken later immers, lijk men weet, moesten de studenten van 't Park naar 't Seminarie terugkomen. Men had dus de abdij van Averbode niet kunnen gebruiken.

Toch mag men zeggen dat indien er hier maar plannen bestaan hebben, dat men toch zijn goeden wil getoond heeft voor de goede zaak, te meer daar het best mogelijk is dat die plannen den noodlottigen verkoop der abdij hebben tegengehouden.

Alle hoop verloren.

Hierboven heb ik terloops aangestipt dat men te Averbode plannen gemaakt had om de abdij te verkoopen. Lijk men denken kan, was zoo een beslissende stap niet plotseling in 't gedacht gekomen, maar reeds door vele andere feiten van mindere waarde voorafgegaan. Alle hoop immers van de abdij nog te herstellen was verloren. De koppigheid van koning Willem der Nederlanden had de kloosterlingen alle verdere hoop ontnomen. Reeds enkele maanden na het Kongres van Weenen waren de knevelarijen van Willem I begonnen tegen de kloostergemeenten. Alle kloosters die reeds hersticht waren, werden onthouden. In het jaar 1818 gaf hij nieuwe wetten... « Une suite d'arrêtés royaux (6 Mars — 11 Mai — 7 Juin) défendit expressément d'admettre encore des novices dans les réunions des religieux ou religieuses qui ne sont d'aucune utilité publique, ne menant qu'une vie contemplative » — on leur accorda « par grâce, de continuer à exister à l'état où elles étaient, jusqu'à leur extinction graduelle » ¹⁾.

Zoolang Thiels nog leefde en ook nog daarna had men nog altijd volle betrouwen gehad te Averbode. Einde December 1825 schijnt die hoop te verzwakken. Voor de eerste maal komt het dan voor, ten minste voor zoover mij bekend is, dat de Averbodiënzers zelf goederen der abdij verkoopen. Op 19 December '25 mocht men voor Scherpenheuvel in de abdij marmer komen halen ²⁾. Enkele dagen later, 26 December, onderhandelde men reeds voor den beiaard.

In 't jaar 1826 schijnt men aan een mogelijk herstel steeds meer en meer te twifelen. Een groot gedeelte van het huisgerief der abdij verhuist naar de pastorijen der verschillende confraters. Dikwijls

1) L. Delpage, *La Belgique sous Guillaume I, roi des Pays-Bas*, Leuven, 1899, p. 106.

2) Diar. Carl., B. *ibid.*

heeft Carleer dusdanige zaken opgeteekend in zijn dagboek. — « 17 Maart : half douzijn lep. et forch. pro Andrea — item 6 parvi pro caffè » ³⁾ — 30 Sept. : « Joi. Bapt. 6 copp. servies : klijnen dienlepel, item eenen souplepel, eodem 50 gls op reken. van kerkmeubelen ⁴⁾ — Welke kerkmeubelen hier bedoeld worden is niet uit te maken. Nochtans schijnt dit wel verband te hebben met wat men vindt op 23 September d.i. een week er voor : « litterae Past. de Arendonck pro Ecclesiae mobilibus » ⁵⁾.

Rond dien tijd ook heeft men zich veel bezig gehouden met de kostbare kerkgewaden. Zooveel verdween er uit de abdij ! In de maand Juni 1825 alleen lezen wij : « 16 Junii : Pluviale ad Dec. Ghelensem » — « 19 Junii : Stool Violette in Weelde » — « 24 Junii : Schatting der Ornam. pluviale Rubr. 2plex minus 90 f., dalm. 70 gl., pluviale viol. simpl. 80 fr. » — « 27 Junii : pluviale rubr. et dalm. in Rotselaer » ⁶⁾. (Deze laatste ten minste zou men later nog kunnen terugkopen.) « 20 Sept. 1827 : Pluviale in Schaffen, — 22a ornamenta lae classis in Wesemael » ⁷⁾.

Doch niet alleen het Kerkgewaad, ook de heilige vaten ondergingen hetzelfde lot. Toch schijnt het wel dat een groot deel van deze onder de confraters zelf verdeeld werd. Zoo vindt men onder meer in 't jaar 1827 op 10 Sept. : « Pixis Rumoldo data » ⁸⁾ en op 29 November : « Dedi Norberto calicem Buysen » ⁹⁾. In 't jaar 1828 op 4 Augustus : « Norbertus qui apud nos mansit pro negotiis (dedi postridie 6 parvas forcipes et 2 cochlearia ...item calicem argenteus deauratus (sic !) cum pat. et coch. ponderis et armis abbatiae signatus » ¹⁰⁾. 's Anderendaags 5 Augustus : « Raphaeli vendidi calicem argent. cum patena et cochleari » ¹¹⁾. Op 12 Sept. : « calix deauratus ad Norbertum » ¹²⁾ enz.

Ook de relikwiën der abdij gingen in vreemde handen over. Herhaaldelijk vinden wij dat in 1827 onder meer de relikwiën van O. L. V., van S. Hubertus, van S. Franciscus de Paulo en van nog vele andere heiligen naar Mechelen werden overgedragen.

3) Diar. B., *ibid.*

4) Diar. B., *ibid.*

5) *Ibid.*

6) Diar. B., *ibid.*

7) *Ibid.*

8) Diar. C., *ibid.*

9) *Ibid.*

10) Diar. C., *ibid.*

11) *Ibid.*

12) *Ibid.*

Men zou zich nu kunnen afvragen hoe zoo eene groote ommekeer bij de Averbodiënzers mogelijk is geweest, bijzonder gedurende het jaar 1827 en beide volgende jaren. De moeilijkheden immers met Willem I die reeds in 1814 begonnen waren konden toch alleen deze plotselinge verandering niet te weeg hebben gebracht.

En inderdaad volgens alle waarschijnlijkheid waren er nog andere zaken in 't gedrang gekomen. Daar de onhoudbare toestand voor de katholieken onder Willem I niet kon blijven duren, had Rome getracht in onderhandelingen te treden. Dit gelukte dan eindelijk ook. Na heel veel wisselvalligheden kon men tot een soort konkordaat geraken dat geteekend werd op 18 Juni 1827. De katholieken hadden veel daarvan verwacht... En toch kan men zeggen dat dit konkordaat van 1827 voor hen geene teleurstelling is geweest? Aan anderen daarover te oordeelen. Maar zeker toch was het een groote ontgoocheling voor de kloosterlingen. In het konkordaat immers werd er geen enkel woord gerept over het nietig verklaren van het dekreet der afschaffing der kloosterlingen. En 't was nochtans dat bijzonder wat men noodig had. « Le Concordat de Léon XII jeta la consternation parmi les religieux, ceux-ci crurent que désormais il devenait impossible de se reconstituer en Belgique; les survivants de l'abbaye du Parc perdirent aussi courage, et désespérèrent de pouvoir jamais réintégrer leur abbaye » ¹³⁾. Dit is dus waarschijnlijk ook wel het geval geweest te Averbode. Het meerendeel der kloosterlingen lieten den moed zakken. — « Pendant 30 ans, plusieurs d'entr'eux avaient toujours conservé cet espoir, qui leur fut d'autant plus pénible qu'ils avaient plus longtemps patienté et qu'ils avaient fait tous leurs efforts pour sauvegarder les biens de l'abbaye, afin de ne pas rendre physiquement impossible la reconstitution de la vie commune » ¹⁴⁾. Ik zou niet beter de gevoelens kunnen uitdrukken van de heeren van Averbode, dan lijk het hier gezegd wordt voor de heeren van de abdij van 't Park. Zooals het daar gebeurde, zoo gebeurde het eveneens bij de Averbodiënzers.

« Fallait-il donc abandonner définitivement tout espoir de reprendre... la vie canoniale, liquider et partager entre les survivants l'argent réalisé? Plusieurs le pensèrent avec d'autant plus de raison qu'il était difficile de veiller à la sustentation des religieux pour la plupart âgés et infirmes » ¹⁵⁾. En hierboven heeft men gezien

13) Nols, o. c., p. 174.

14) *Ibid.*

15) *Ibid.*

wat er te Averbode volgde, hoe stilaan alles uit de abdij verdween en ofwel verkocht werd ofwel naar de pastorijen verhuisde...

Het gedrag van Carleer.

Men zou zich nu kunnen afvragen of iedereen te Averbode daar maar goedsmoeds mee 't akkoord ging... Wie hoopte er van de Averbodiënzers nog op herstel quasi tegen alle hoop in? Wie niet meer?... Wie was de schuld van het verloren gaan der goederen?... Moeilijke vraag om zoo maar ineens op te lossen... en misschien tevens een der droevigste uit Averbode's ballingschap.

Nochtans, na alles goed nagegaan te hebben, denk ik met volle zekerheid te kunnen antwoorden: er waren twee partijen onder de abdijsheeren van Averbode, of tenminste er waren er die met de anderen niet 't akkoord gingen.

De eerste partij, die misschien bijna alle kloosterlingen telde, stond onder de leiding van Norbertus Dierckx, pastoor te Rotselaer. De andere, die daartegenover stond, had als hevige voorvechter den onderpastoor van Testelt, Ignatius Carleer. Telde deze veel aanhangers? Waarschijnlijk niet. Terwijl Carleer alle hoop verloren achtte en beweerde dat men alles van de hand moest doen, gaven Dierckx en de andere kloosterlingen allen toe dat de hoop op herstel wel gering was, maar hielden staan dat men de goederen moest bewaren.

Ongelukkiglijk had Carleer de overmacht. Op zijnen naam immers stonden officieel én de abdij én het grootste deel der abdijgoederen. Veel goeds had hij voor de abdij gedaan, dat kan en mag niet ontkend worden, maar, heel natuurlijk weg, was bij hem het gedacht opgekomen dat hij alleen nu ook alles was voor de abdij, ja zelfs dat de goederen der abdij hem in zekeren zin alleen toebehoorden, en dat hij er daarom, in zijne hoedanigheid van provisor mocht over beschikken. Dit gedrag van Carleer blijkt zonneklaar uit het weinige dat wij van hem weten gedurende die jaren vóór 1830 en vooral uit zijn allertreurigst optreden na het herstel der abdij.

Alle dokumenten van de vele verkoopen door Carleer gedaan gedurende deze jaren zijn verloren gegaan... moedwillig?... Misschien. Of hebben die soms nooit bestaan, en heeft Carleer dan alles zoo maar uit ter hand verkocht?... Dat blijkt waarschijnlijker. Men moet toegeven dat, lijk boven reeds is gezegd, dikwijls alle schrijven uit voorzichtigheid vermeden werd. Maar zeker hebben verkoopen uit ter hand zich dikwijls voorgedaan. Dikwijls immers

ontmoet men in zijn reeds herhaaldelijk geciteerd dagboek aanduidingen die dit vermoeden schijnen te wettigen. Waarom immers zou Carleer alle dokumenten vernield hebben, en toch zijn dagboek hebben laten bestaan waarin hij die aliënatie's der abdijgoederen zoo dikwijls heeft opgeteekend, zij het dan op bijna onverstaanbare wijze? Daarbij buiten dit alles bestaat er nog een ander dokument. Wanneer het geschreven werd, is onbekend. Zeker is het opgesteld nogal enkele jaren na de herstichting der abdij. Het geschrift lijkt wel op het geschrift van Dierckx. Opgesteld is het oogenschijnlijk door Norbertus Dierckx zelf, en zeker onder zijn naam. Heeft hij het opgesteld of is het door iemand anders onder zijn naam geschreven?... Vraagteeken!... De beste oplossing schijnt mij te beweren, dat Dierckx het origineele opgesteld heeft dat verloren is gegaan, en dat hetgeen wij nog bezitten eene copij is. Is het overdreven wat er in staat? het kan zijn... maar toch is het zeker dat het grootste deel, zoo niet alles, gebeurd is lijk wij het lezen.

Dierckx nu geeft daarin een verslag over het verdwijnen der goederen uit de abdij. Om alle juistheid te bewaren, zal ik hem zoo-veel mogelijk zelf laten spreken.

Volgens hem was men reeds in 1794 begonnen met alle schatten en goederen te verbergen. De boeken der bibliotheek werden naar Venlo overgebracht en zijn daar gebleven tot na het Kongres van Weenen... « Onder het bestier van Willem den eerste, meynende dat alles gerust genoeg was, hebben wij de beste werken in 't land willen brengen » ¹⁾. Zij werden ongelukkiglijk aangeslagen door de Hollandsche Tolbeambten te Opitter en werden naar Luik vervoerd en aan de Universiteit aldaar gegeven. Later werden er wel pogingen aangewend om alles terug te krijgen, maar weldra bleek alles onmogelijk. Gedurende zes weken ongeveer is men bezig geweest alles te vervoeren. Veel ging er nochtans verloren én door de soldaten én ook door vrienden en kennissen. « Ik wete ook wat ik bij de menschen afgelost hebbe, maer omdatter veel vermist en agter gebleven is, wil ik het goed of de menschen niet noemen » ²⁾. Verder « dit mag ik zeggen dat te Wolfsonck bij Mattys Verbeek, daer de twee Proviseurs gepakt zijn, twee kassen met gemeyn ornamenten ook gepakt zijn door de soldaten, en ook te Oosthamme twee vaten met slaep-lakens, servetten en tafel-lakens » ³⁾. Tot hier toe dus heeft de schrijver er Carleer nog niet tusschen getrokken. Een

1) Arch. Averb., Liasse 26, N. bl. 1.

2) *Ibid.*, p. 2.

3) *Ibid.* p. 2 en 3.

weinig verder nu begint hij. Wat was er gebeurd met den schat der abdij? « Een groote massa geld bestaende in fransche Croonen en goude Lowien volgens zeggen van den voerman eene peerds-vragt van 1200 pond » ⁴⁾ werd naar Leuven vervoerd. 's Nachts werd het in den grond bedolven in boterpotten op drie verschillende plaatsen. Het goud alleen woog twee en twintig pond en half. Alles werd gedragen naar den broer van Carleer die te Leuven woonachtig was en werd later overal meegedragen wanneer deze verhuisde. Eindelijk kwam alles terug naar Testelt. Daar werd de schat in een put begraven in den hof der pastorijs waar Carleer onderpastoor was sedert 1802, zoodat, lijk de schrijver het opmerkt : « deze groote massa noyt eenen cent gewonnen heeft, gelijk andere abdijen gedaen hebbe, maer met de talent altijd in de gront gesteken heeft, en ik wete ook het inzicht, waerom het zoo geschiet is » ⁵⁾. Later beweerde nn Carleer aan Dierckx dat het geld nooit bij zijn broer geweest was. Dit echter zijn leugens, zegt Dierckx daarop, daar Carleer's broeder het hem zelf verteld heeft. En niet alleen zijn broeder maar ook dezzen twee dochters hadden het gezegd : « zijne nigten Terese en Micken hebben mij ook gezeyd, dat niemand van Everbeur den schat en wisten of zouden weten als wylie en mon oncle » ⁶⁾.

De schrijver voegt er dan eene nota aan toe waarin hij zegt dat al dit geld nog maar alleen de spaarpot was. Daar was nog veel ander geld in handen én van den abt én van den kamerling én van de Proviseurs én « van den Heer Carleer van alle sterfhuysen, eyndelijk alles onder de handen en bewaernisse van d'Heer Carleer » ⁷⁾. Wanneer men nu later Carleer over dit geld ondervroeg, mocht niemand weten waar het gebleven was of was voor het oogenblik. Ook herinnerde hij zich niets meer van « een huys te Leuven, daer allen het zilverwerk, servisen, talloiren, lepels en forchetten, het zwaer processiekrus, mijters, staffen, kruysen, ringen etc. gevlugt waeren » ⁸⁾.

Langzamerhand heeft Carleer alles onder zich weten te krijgen, geld, meubelen, kleederen, bedden enz., daar er nooit koopdag werd gehouden in de pastorijs over zulke benooidgheden. Eindelijk komt nog een weinig verder de groote beschuldiging : « Daerenboven heeft d'Heer Carleer zonder iemant kennis te geven of raet

4) *Ibid.*, p. 3.

5) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26, N. bl. 4.

6) *Ibid.*

7) *Ibid.*, p. 7.

8) *ibid.*

te vragen alleen alles verkogt gelijk klokken, bjaert, orgel, ornamenten, goude en zilvere penningen, schilderijen, tweemaal zilverwerk aen de Corte te Gend, eens merkelyk aen Nelo, eens aen Lamoen.. Waer is 't geld gebleven ? » ⁹⁾. Dit laatste schijnt zich zeker te wettigen uit het dagboek van Carleer, waar men herhaaldelyk die personen vermeld vindt. Verder heeft Carleer al te kwistig gespeeld met zijn geld. Zoo deed hij soms heel groote giften.

Aan den Heer Vertessen van Rillaer die zelf aan de abdij nog veel schuldig was, gaf Carleer zoo maar 2000 kronen. Dezelfde gift deed hij aan hen die « onze beemden te Testelt, aen hunnen Vader Doctoer ficté verkogt,... hebben aengeslagen, die omtrent 30.000 francs weert zijn » ¹⁰⁾. Wat voor dien tijd een geweldige som was natuurlijk. Doch ook groote eigendommen der abdij verkocht Carleer op eigen handje : « hoe het met den molen van Testelt vergaen is, weet niemant. Die verkooping heeft d'Heer Carleer wederom gans alleen gedaen, en aan niemant gezegt » ¹¹⁾ en een weinig verder : « Zoo is het met Bovelingen, met Melle, met Ruremonde, met Waheyens, Hoegaerde en meer andere zaken, gelijk den uytgeroeyden bosch te Testelt, het land tegen de Dreef, nergens geen bewijs of kennis van » ¹²⁾. Dat zijn de vreeselijke beschuldigingen tegen Carleer over zijn daden voor Averbode's herstel. Misschien is het wel wat overdreven, ik herhaal het, maar de grond is er zeker waar van, en ook moeten wij besluiten dat een groot deel der verkooping en giften gebeurd zijn door Carleer zonder zijne confraters te hebben geraadpleegd. Raadpleegde hij ze nooit ? Toch wel ! Tientallen keeren komt men in zijn dagboek de vermelding tegen van een bezoek te Rotselaer aan Dierckx. Wat zou hij er anders altijd gaan doen zijn ? Meestal ging hij naar Dierckx, daar deze quasi-zeker met Carleer regent was sedert den dood van prelaat Thiels. Zoo om een paar voorbeelden te geven : In 1825 reeds op 22 September « Apud Norbertum pro negotiis gremii » ¹³⁾. Op 6 April : « Coloq. cum Norberto Lovanii de negot. fratr. » ¹⁴⁾. Dit duurde zoo voort. In 1829 nog lezen wij op 2 Maart : « Colloq. cum Norberto de negotiis gremii in Wesemael » ¹⁵⁾ en zoo verder. Zelfs

9) *Ibid.*, p. 6.

10) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26, N. p. 6.

11) *Ibid.*, p. 6-7.

12) *Ibid.*, p. 7.

13) Diar. B., *ibid.*

14) Diar. B., *ibid.*

15) Diar. C., *ibid.*

ook over het verkoopen werd er soms onderhandeld, tenminste volgens de nota's van Carleer, b.v. op 12 Augustus 1828 « Egimus de vendendo agro » ¹⁶⁾ in 't meervoud, alhoewel hij niet meldt met wie hij daarover gesproken heeft, misschien ook wel met een kooper.

Dat daarbij Carleer de Ordevoorschriften niet heelemaal miskende, blijkt nog klaarder uit een feit waarvoor al de Averbodiënzers in hun ballingschap zeker mogen gelukgewenscht worden, en dat weer een bewijs te meer is van hunne gehechtheid aan de Orde. Er zijn namelijk enkele aanduidingen aanwezig waaruit men kan opmaken dat de verspreide kloosterlingen na tientallen jaren afschaffing de abdij, nog trouw de dagelijksche Missen bleven opdragen tot intentie der Orde. Carleer nu zorgde er voor aan de confraters zulke intentie's uit te deelen. Zoo vinden wij reeds op 31 December 1817 opgeteekend : « Juxta resolutionem Di Prioris pro qualibet missa cursus sive ad intent. superiorum quotidie exoneranda solvi 1 francum seu 365 fr. » ¹⁷⁾. Waarschijnlijk heeft hij van dit jaar af dat moeten doen. Op 20 October 1825 leest men : « 32 de Beata et 5 pro Def. ad Vincent. » ¹⁸⁾, en later nog in Augustus 1828 : « 50 Missas dedi Vincentio Basheers ad int. ordinis si forte occasione confratr. defunctorum omissae fuerunt » ¹⁹⁾.

Toch belet dit alles niet dat men ook dikwijls van die nota's vindt die het zeggen van Dierckx wel schijnen te bevestigen. Boven hebben wij er reeds enkele gegeven. Vele nota's kunnen er nog vermeld worden. In 1826 verkocht Carleer reeds alle afbraak der abdij. Herhaaldelijk vinden wij dat de een of andere in de abdij opkoopingen deed. Zoo in 1826 : « 18 Nov. Meester Hallin kasseyer Diest voor de mueren van d'abdye ziekhuis » ²⁰⁾; op 25 November : « Vernelen voor de oude Bibliotheq. steenen ²¹⁾ welke Carleer toch niet verkocht want hij schreef er bij : « Negavi ». Op 27 November komt men « voor oud eyzer »; op 9 Januari 1827 voor planken; op 10 Januari voor « de ijzere traliën » op 12 Januari 1827 voor kasseien, arduinen, enz. Gedurende het jaar 1827 ging er heel veel verloren. Daarbij is het bekend dat de kerk van Rillaer en het oude postgebouw van Aerschot opgetrokken werden uit witte steen voortkomstig van de abdij.

16) Diar. C., *ibid.*

17) Diar. A., *ibid.*

18) Diar. B., *ibid.*

19) Diar. C., *ibid.*

20) Diar. B., *ibid.*

21) Diar. B., *ibid.*

Op 6 Februari vinden wij melding van de « mensa communionis » voor Tremeloo ²²⁾. Op 29 October spreekt hij van een reis « pro sede concionatoria » wat echter te onduidelijk is.

In de maand Maart van 't zelfde jaar waren de onderhandelingen reeds begonnen tusschen hem en de kerk van Arendonck, die moesten leiden tot het verlies van twee der prachtige koorbanken uit den kapittelzaal der abdij.

Deze banken verdwenen uit de abdij op 22 November 1827 wanneer wij lezen : « De voorlieden van Arendonck hebben twee Cappittelsbanken opgelaeden in d'abdije » ²³⁾. In het jaar 1828 zijn er ook de andere banken van de kapittelzaal verdwenen en naar andere parochiën verhuisd, zoo b.v. naar Baelen : « 30 Juli 1828 : Pastor Balensis pro scamis capituli, solvit 40 flor. Brab. » ²⁴⁾. Voor eene klok aan Langdorp verkocht kreeg hij ongeveer 408 gulden ²⁵⁾. Vele schilderijen deed hij eveneens verdwijnen. Tusschen de vele, enkel een paar voorbeelden : « 5 Dec. 1827 : litterae Sylvaeduc. pro picturis 500 fr. » ²⁶⁾; in 1829 op 2 Juni trok hij : « pro picturis 1166 glds. 36 » ²⁷⁾. Op 25 September : « Van d. Bosch schilderij 350,00 gld. en zoo verder ²⁸⁾.

Tot in 1830 toe, enkele dagen voor de Omwenteling, ging hij met zulke verkoopen verder. Op 4 December 1829 maakte hij van « oud zilver, 2 sauskom, item gespen, lepels, 6 kleine lepels », ongeveer 80 glden ²⁹⁾. Op 14 Juli 1830 eindelijk verwisselt hij nog een « sylver servies » voor 166,040 glden.

Tot zijn verontschuldiging moet men er echter ook bijzeggen dat hij vele onkosten van de abdij betaalde. Hieruit kan men opmaken dat Carleer toch zoo lang mogelijk getracht heeft de abdij zelf te sparen. Zoo betaalde hij in 1828 reeds werklieden die in de abdij bezig waren. Herhaaldelijk betaalde hij de schaliedekkers in 1828. Ook nog begin 1830 vinden wij dat Carleer rekeningen betaald heeft voor de abdij.

De ongelukkigste verkoop echter die hij willen doen heeft is zeker de verkoop geweest der gansche abdij in 1829. Op 4 Januari had er

22) Diar. B., *ibid.*

23) Diar. C., *ibid.*

24) Diar., *ibid.*

25) Recepta I.

26) Diar. C., *ibid.*

27) Diar. C., *ibid.*

28) Recepta I.

29) Diar., *ibid.*

te Molenstede een eerste gesprek plaats over den verkoop. Den dag daarop volgde de « inspectie over de ruinen » ³⁰⁾. Op 20 Mei eindelijk had er weer eene onderhandeling plaats « de abb. venditione » ³¹⁾. Gelukkig is dat plan niet doorgegaan. Om zoo iets te doen, was Carleer natuurlijk verplicht zijn confraters te verwittigen. Heel waarschijnlijk is het dan ook dat allen zich met kracht tegen dit voorstel verzet hebben. De abdij toch wilde men, spijs alles, nog behouden. Men kon nooit weten, er kon nog altijd verandering komen in den toestand !

Averbode in 1830.

Zoo zijn we dan gekomen aan het jaar 1830. Dit jaar bracht de Omwenteling mede der Septemberdagen. Willem I verloor zijne heerschappij over het zuidelijke gedeelte der Vereenigde Nederlanden dat zich zelf onafhankelijk verklaarde.

Dat was de lichtstraal door alle kloosterlingen verwacht : verlost te zijn van de willekeurige wetten van koning Willem. Het was het uur door de Voorzienigheid bepaald voor het herstel de kloosters. Ook te Averbode kon men opnieuw aan herstichten gaan denken. Alvorens echter daarmee verder te gaan, wil ik eerst even den staat beschrijven der kloostergebouwen der abdij lijk die er uitzagen in 1830. Ik volg hierin een handschrift opgesteld of tenminste geëindigd rond het jaar 1837 door confrater Lambertz, één der vier eerste novicen der herstellde abdij ¹⁾. Om den treurigen toestand waarin de abdij toen verkeerde beter te doen uitkomen geeft de schrijver eerst een heel nauwkeurige beschrijving over Averbode's abdij lijk deze er uitzag vóór de Fransche Omwenteling ²⁾. Daarna gaat hij verder : « In diergelyken staet was de abdij eer de Heeren Canoniken uytgejaegt werden in 't jaer 1797 en eer dezelve door het frans gouvernement met alle de goedere en bosschen aengeslaegen wird, die wynig tyd daernaer verkogt wird in dry kavels en in slegte hande viel, dog den kooper mogt geen en kavel afbreeken of hy moest nu eerst betaelt hebbe, en dit is 't behoud geweest van de wynige bouwe die er zijn overgebleven en ook van de schoonen kerk, die in dien tusschentyd van eenige omliggende inwoonders van Testel, Sichem et Westerloo gereclameert wird als zijnde hunne pa-

30) Diar. C., *ibid.*

31) Diar. C., *ibid.*

1) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26 n. 1. (a).

2) *Ibid.*, p. 1-13.

rochiekerk, waardoor zij is blijven staen en ook een parochie geworden is ³⁾. Dat was inderdaad gebeurd in 't begin van 1798 en in 't jaar 1803 werd de abdijkerk van Averbode als een sukkursale kerk herkend ⁴⁾.

Wat de bijgebouwen der abdij betrof, die hadden het meest van al geleden. De brouwerij, de bakkerij, de kuiperij bestonden niet meer. Evenmin nog de woningen van den jager, den visscher, den kleermaker. Het woonhuis der knechten en de stapelplaatsen waren insgelijks afgebroken. De schuur stond nog maar half recht. De keuken, de woning van den cellier, en de slachterij waren neergehaald tot op de grondvesten. Wat het prelaatskwartier betrof, dit was afgebroken tot op drie voet van den grond « behalve de frontispis en de binnenmueren van de klyne zael » ⁵⁾.

In het konvent zelf waren meest alle buitenmuren blijven staan. In dit gedeelte der abdij had men de groote en kleine sakristij, de kapittelzaal, de rekreatiezalen of « priesters en fraterswarmhuys » afgebroken. Het ziekenhuis zelf of infirmitorium en de bibliotheek had men met den grond gelijk gemaakt. De muren van den refter had men laten staan op een meter hoogte ongeveer. Van den kruisgang bestond haast niets meer : twee der panden waren afgebroken tot op den grond, een andere tot aan het gewelf. De overige gebouwen die nog bestonden boden ook een treurigen aanblik : deuren en vensters waren verdwenen, de vloeren had men eenvoudig opgebroken, de kostelijke trappen had men meegenomen.

Gelukkig toch was het prachtig snijwerk van sakristie en kapittelzaal, alhoewel fel beschadigd, toch nog gered geworden. Men weet echter hoe Carleer de onvoorzichtigheid begaan heeft de banken van 't kapittel te verkoopen om er kommunie- of koorbanken van te maken.

Alleen de kerk prijkte nog in al haar schoonheid en had weinig of niets van den storm geleden.

Zoo was ongeveer de aanblik der aloude abdij van Averbode rond het jaar 1830. Van de 92 kloosterlingen die zij telde op den dag der uitdrijving, bleven er op 't oogenblik der Omwenteling van September 1830 nog enkel 19 over, meest allen grijsaards en gebroken mannen. Twaalf onder hen echter zouden de herstichte abdij mogen aanschouwen !

3) *Ibid.*, p. 13.

4) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26 p. en Sectie II, Liasse 23 D.

5) Arch. Averb., Sectie I. Liasse 26, n. 1, p. 15.

De suppliek aan Rome.

Lijk het te denken valt, de eerste maanden na de Omwenteling bleef de toestand nog quasi-onveranderd. Men wist nog niet goed waarheen. De Orangisten ten andere die hier in 't land nog vrij sterk waren, deden hun uiterste best om de Hollandsche Overheersching te herstellen. Men zou voorloopig dan wachten. Dit wachten echter was van gansch anderen aard dan de hoop, de soms weinig gegronde hoop van vroeger. Eindelijk werd de verwachting beloond met artikel 20 der Grondwet : « Les Belges ont le droit de s'associer, ce droit ne peut être soumis à aucune mesure préventive »...

Zoo ging dan het einde van 1830 en ook 1831 voorbij zonder dat er iets ernstigs gebeurde. Nochtans moet men hier bijvoegen dat alle verkoopen en andere alienatie's door Carleer geheel ophiielden. Dat zijn aanzien als hoofdregent, spijs alles, nog groot was kan men wel opmaken uit het feit dat men in benarde financieele toestanden altijd tot hem zijn toevlucht nam. Carleer had immers de kas. Zoo gebeurde het zelfs nog veel later, dat de rektor van Cortenbosch klagen kwam over den treurigen toestand van zijn kapel en pastorijs en tevens aan Carleer om steun kwam vragen om dit te verhelpen ¹⁾.

't Is eigenlijk eerst in het jaar 1832 dat « de heere voor goed zijn gaen denken om wederom te herstellen terwijl de grondwet na de revolutie gemaakt, daer geen beletsel meer aanstelde » ²⁾.

Wanneer men juist de hand aan 't werk heeft geslagen, kan men moeilijk uitmaken. Zeker hadden de Witheeren van Averbode reeds in de eerste helft van 1832 het besluit genomen opnieuw te beginnen met de herstichting der orde hier te lande. De andere confraters van vroegere abdijen werden aangesproken. 't Beste wat men doen kon, dacht men, was een suppliek sturen naar den Paus... Dat was echter eêr gezegd dan gedaan. Wat moet men namelijk in de suppliek zetten? Wat moet men vragen, hervragen, wat heeft men nog van voorheen?... De één beweert dit, een andere iets anders... Het eigenlijke formulier der suppliek werd opgesteld door Ignatius Carleer met de hulp van Norbertus Dierckx. Herhaaldelijk werd de opgestelde tekst veranderd. Getuigen hiervan zijn de talrijke « brouillon's » én van de hand van Carleer én van de hand van Dierckx ³⁾.

1) Arch. Abb., 71.

2) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26 n. 1 (a) p. 17.

3) *Ibid.*, Sectie II, Liasse 28 B. 3.

Verder kwamen dan nog de vele veranderingen die men in andere abdijen nuttig oordeelde. Zoo zond de toenmalige Praemonstratenerpastoor van Esschen, de Eerwaarde Heer Van Putteghem, de latere eerste superior van Tongerlo, een brief naar Carleer op 25 Juli 1832 waarin hij vele noodzakelijke veranderingen aanwees. Vooral trok hij de aandacht op het feit dat de bisschoppen alhier met de herstelling der Orde in 't geheel geen vrede vonden. Dit gold vooral den Aartsbisschop die reeds, volgens Van Putteghem, dikwijls zijn minachting jegens de witheeren genoegzaam had te kennen gegeven. En daarom, « dit soo synde, zoude het niet genoegsaem zeker zijn dat hij die suppliek niet zal onderteekenen, jae misschien kennis daerdoor hebbende van onze insigten, dezelve tegenwerken, immers wij weten dat de biscooppen doorgaens niet sterk hebben opgezet geweest met onze privilegien » ⁴⁾.

In deze woorden stak zeker veel waarheid; maar Carleer, die nu weer vuur en vlam geworden was voor het herstel, vond dat alles toch wat overdreven, en in een brief aan Van Putteghem antwoordde hij al zinspelend op den patroon van Mechelen, den H. Rumoldus : « verzekere UE. dat ik bij Rumoldus niets als voordeelig in twee verscheyde conferentie gehoord hebbe ten opzigt van Norbertus' kinderen » ⁵⁾. En alhoewel Carleer een weinig verder voortging : « overtuigt dan in 't gemoed zoude ik Mechelen niet derven voorbijgaan mits deze sterkte (Sterkte doelt op den Aartsbisschop Sterckx) schier alleen allen kan doen gelukken » ⁶⁾. Toch blijkt dat de groote twistvraag geweest te zijn. Op 't einde namelijk van een eerste redactie der suppliek stonden er de volgende woorden : « nihilque umquam nos attentaturos profiteamur sine consilio et approbatione Illustrissimi ac Reverendissimi Archiepiscopi nostri Mechliniensis, quem in omnibus his consultavimus » ⁷⁾. Toen Dierckx nu dezen tekst in handen kreeg, en laten lezen had aan andere confraters, stuurde hij hem terug aan Carleer met nevens den geciteerden tekst de aanmerking van zijn hand : « juxta parcenses debent omitti illa verba : nihilque etc. » ⁸⁾.

De oorzaak en reden van deze moeilijkheden met Mechelen en de andere bisdommen was allerwaarschijnlijkst het groote privilege dat de witheeren vroeger bezaten van zelf pastoors te benoemen met

4) *Ibid.*, Sectie II, Liasse 28, B. 2a.

5) *Ibid.*, Sectie II, Liasse 28, B. 2b.

6) *Ibid.*

7) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28, B. 3b.

8) *Ibid.*

alleen « *litteras praesentationis* » aan den bisschop te toonen; welk privilege in de suppliek hervraagd werd.

Wanneer Carleer de aanmerking van Dierckx gelezen had, besloot hij de formulier te veranderen, en schreef dan ook eenvoudig weg : « *Supplicam praesentem de consultatione et consensu Illustrissimi ac Reverendissimi Archiepiscopi nostri Mechliniensis, vitae religiosae propagatoris eximii conscripsimus* » ⁹⁾. Dierckx vond echter dat die versierende hoedanigheidswoorden en dat pluimpje voor den aartsbisschop wel wat overdreven waren. Hij deed daarom de woorden « *vitae religiosae propagatoris eximii* » eenvoudig uitschappen.

Zijn er nu later nog reclamatie's gekomen, en heeft men de overgeblevene woorden nog te veel gevonden, ik weet het niet. Wat er ook gebeurd is, 't is zeker dat in de officieele kopij die Carleer voor 't opzenden van de suppliek gemaakt heeft, de aartsbisschop zelfs niet meer genoemd wordt. Al de voormelde woorden werden weggelaten.

De suppliek werd naar Rome verzonden op 5 Augustus 1832. Zij was onderteekend door Ignatius Carleer, Norbertus Dierckx en Rumoldus Huybrechts, de drie regenten, en misschien ook wel door de elf nog andere overblijvende confraters van Averbode. In hoofdzak bevat zij het volgende ¹⁰⁾ : Daar men opnieuw vrijheid bekomen heeft voor de civiele wet, en daar « *nos coram Deo ad Ordinis Candidi renovationem pro viribus obligatos credimus* » vragen de confraters van Averbode : 1° het herstel en de confirmatie der Orde in België; 2° de toelating novicen te mogen aannemen en tot de geloften toe te laten voor zich zelf en voor andere abdijen, die evenals Averbode verlangen zoo haast mogelijk te herbeginnen; 3° de macht om te kunnen ontslaan in het tweede jaar noviciaat, en tevens 4° in sommige min essentieele punten van den Regel, tenminste voorloopig nog; 5° de toelating om van de postulanten een « *dos* » te ontvangen en 6° om de priesters der abdij als onderpastoors te zenden bij confraters Pastoors; 7° de groote toelating om na enkele jaren dienst dezelfde heeren : « *ad obtinendos pastoratus cum solitis praesentationis litteris ad Archiepiscopum vel Episcopum mittere quodque possint, cum cura Pastoralis aliquando obtinenda, religiosus maxime sit studii stimulus* » ¹¹⁾. 't Was de twistappel met de bisschoppen ! En eindelijk besluiten de Averbodiënzers de suppliek

9) *Ibid.*, Sectie II, Liasse 28, B. 3a.

10) *Ibid.*, Sectie I, Liasse 29-30, H. I, 1.

11) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 29-30, H. 1, 1.

met de uitdrukking hunner onderwerping aan den Paus en vragen tevens « ut Sanctitas Sua praefata omnia aliis in Belgio confratribus Praemonstratensibus brevi exemplum gremii Averbodiensis secuturis sive in monasterio sive in Pastoralis domo degentibus, benigne concedere dignetur ¹²⁾ ».

Rome geeft geen antwoord.

Wat zou men te Rome van de supplica denken ? Wat zou er gebeuren met de vroegere voorrechten der Orde ?... De eerste weken bleef men in gespannen afwachting. Wanneer zou het antwoord komen ? En in welken zin ?

Een maand later komt er een brief te Averbode aan vanwege den Prior der abdij van Berne, Theodorus Beels, te dien tijde gevestigd te Vlijmen. Deze meldt de Averbodiënzers dat ook zij naar Rome geschreven hadden, en dat zij eerst na langen tijd antwoord hadden ontvangen. Op 28 Augustus 1832 verzond de Congregatie der Propaganda Fide een rescript naar de Bernenses waarin gezegd werd : « nihil esse innovandum, et canonici abbatiae Bernensis spiritualibus juribus et privilegiis, quibus hactenus gavisunt, gaudere pergant » ¹⁾. Een afschrift van dit rescript stuurde Beels nu naar Averbode. In den brief dien hij er bij stak, schreef hij « de aangenaame geruchten, die alhier verspreyd worden, verquikken wij grootelijk, en hope, dat die moge bewaarheid worden : men zegt hier, dat de Abtdye van Averbode wederom wordt opgerigt... » ²⁾. Die geruchten echter die Beels had opgevangen waren zeker overdreven. Averbode was nog ver van hersticht, en was nog verder van het wederbekomen der Ordevoorrechten, gelijk Berne. Beels vroeg zelfs nog : « gaarne zouden wij van onze jonge heeren in de abtdye van Averbode in den kost bestellen, om het abtdyleven te leeren... en weest verzekert dat wij Bernenses van onzen kant, alle het mogelyke zullen toebrengen tot conservatie van het Order van Praemonstreit » ³⁾. De zelfde brief bestaat twee keeren daar Beels, die op een paar dagen natuurlijk geen antwoord kon krijgen, reeds haastig herschreef op 10 November ⁴⁾.

Zulke brieven waren natuurlijk welkom bij de Averbodiënzers.

12) *Ibid.*

1) Arch. Abb., 73.

2) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 28, B. 4.

3) Arch. Abb., 72.

4) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28, B. 6.

Die gaven moed om te kunnen wachten. De Bernenses hadden immers ook lang moeten wachten, maar eindelijk toch voldoening gekregen. Niet alleen echter bij hen zelf, maar ook door het edele van hun werk was er eveneens eene nieuwe vlam opgeflakkerd bij de andere Praemonstratenzers, bij de besten onder de confraters der andere abdijen.

Wij hebben reeds het belang opgemerkt dat Berne in Averbode stelde. Zoo stuurde ook op Allerzielendag 1832 de pastoor van Orbais, Van Langendonck, oud-wittheer van Heylisse, van zijnen kant een schoonen brief naar Averbode. Onder meer leest men : « Ayant appris avec bien de plaisir que quelques démarches étaient faites pour le rétablissement de notre Ordre, mais n'ayant connaissance d'aucune, qui pourrait nous servir de point de mire dans la direction à donner en nos affaires relatives à notre maison, je prends la confiance de vous adresser la présente » ⁵⁾. Dan vraagt hij verschillende nuttige inlichtingen en wenken. Hij is ook te Floreffé geweest : « où je me suis abouchée avec le vénérable prieur, bonne volonté, zèle ardent pour le rétablissement » ⁶⁾. Ook deze vraagt inlichtingen. Alleen de abdij van Bonne-Espérance doet nog niet mee aan de beweging. Het was daar het geval wat zoo wat bijna overal hetzelfde was : « tout le monde est placé et fort âgé, on n'aime pas trop d'abandonner ses habitudes, dit-on » ⁷⁾.

Brieven dan gelijk deze en van de Bernenses deden het wachten wat minder lang schijnen te Averbode. Vooral Carleer, die gedurende deze maanden heelemaal omgedraaid was en een allerprachtigste rol speelde, was daardoor in den hoogsten hemel. 't Was Carleer dan ook die op 6 November aan Van Langendonck een der schoonste brieven terugstuurde die wij van hem bezitten. Daarom wil ik er wat meer over zeggen, daar hij tevens den geest weergeeft die Averbode toen bezielde. Daarbij van Carleer mag men het kwaad zeggen, maar ook het goed niet verzwijgen... « Deo gratias, idem sapimus in D^{no} ! nous avons fait plusieurs démarches et nous persévérons, dante Deo, jusqu'au dernier soupir. Que tout le monde soit placé, proficiat ipsis : seroient-ils donc déplacés dans un monastère de l'Ordre ? et fort âgés,... et tant mieux : n'est-ce pas dans un âge mur, qu'on approfondit les obligations et les avantages de l'état religieux; et quant aux habitudes des autres; oh, non sic itur

5) *Ibid.*, B. 5a.

6) *Ibid.*

7) *Ibid.*

ad astra : homines sumus, fateor, sed et religiosi ad ardua et altiora vocati : misereamur tepidorum; omnia possumus in eo qui zelantes zelum domus Dei et S. Norberti confortabit » ⁸⁾).

Hadden alle witheeren dit begrepen, alle oude abdijen zouden nu nog in hunne handen zijn !

Gedurende dien tijd echter bleven de Averbodiënzers niet wachten in volledig nietsdoen; integendeel. Getuige hiervan een ons bewaarde brief van Dierckx aan Carleer, gedagteekend op 8 December 1832. Dierckx heeft het gunstig antwoord van Rome aan Berne gelezen. Dit antwoord : « boni nuntii bajulus est pro nostra supplica quam spero eadem vel similem fore futuram apostillam » ⁹⁾. De grootste moeilijkheden zullen van den kant der bisschoppen komen « gelijk ik nog gehoord heb, dat onze Bisschoppen in hunne laste conventie te Mechelen wederom vast gestelt hebben van alle exemptien aen abtdyen en cloosters te wijgeren... » ¹⁰⁾. Langs dien kant kan men dus niets verwachten, men moet alle hoop stellen op Rome, want de paus zelf Gregorius XVI is ook een kloosterling; ten andere men heeft te Berne wel voldoening gekregen. Daarbij : « quidquid sit, het zal ons niet beletten van voort te wercken, als de omstandigheden van tijd maer niet en beletten, want wij staen nog eenen grooten schok te verwagten, dog de Hemel zal 't schikken : Nemo vadit de festo ad festum, omnia sunt media » ¹¹⁾. Wat Dierckx hier op 't einde echter bedoelt, is niet klaar. Spreekt hij over den nabijen dood, den weinigen tijd die er nog overblijft, over den politieken toestand te lande ? In alle geval dat doet minder ter zake.

Half Januari 1833 kreeg Carleer opnieuw een brief aan van den pastoor van Orbais van Heylissem. Het zuiderlijk gedeelte der Orde in 't land, zegt Van Langendonck, begint meer en meer te leven bij 't zien van den ijver van 't Noorderlijk gedeelte. Hij zelf heeft van iemand van daar de volgende woorden gehoord over de herstichtingspogingen te Averbode : « Si on peut parvenir à la réussite d'un si digne projet, qui n'a jamais cessé de m'être à coeur, j'y contribuerai autant qu'il sera en moi, heureux si avant la fin de mes jours, je verrois des Norbertins encore réunis, unanimes habitantes anima una et cor unum in Deo ! » ¹²⁾.

Wat was er intusschen met de suppleik gebeurd ? Antwoord kwam

8) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28, B. 5b.

9) *Ibid.*, B. 7.

10) *Ibid.*

11) *Ibid.*

12) *Ibid.*, B. 8.

er niet... Alleen had de Paus in een brief aan de bisschoppen van België op 29 September 1832 alle kloosterlijke exemptie's behouden. Voorloopig echter zou men nog wachten om maatregelen te treffen.

Averbode bereidt zich voor !

Daar echter een gunstig antwoord, ten minste op het meerendeel der vragen al meer en meer waarschijnlijk werd, besloot men te Averbode om intusschentijd al maar aan 't werk te gaan alsof men reeds antwoord had.

Reeds in 't jaar 1832 had men 't een en 't ander gedaan. Wij lezen ergens dat in 1832 men « begonnen (is) ook al een en ander gereed te maeken ofte veranderen door metzers en timmerlieden » ¹⁾. Dit wordt bevestigd door Carleer's boek der Uitgaven. Zoo b.v. « 19 Mei : kalk voor Averbode » — « 20 Juni : metzer abdije 9 dagen » — « 5 November : Eycke boomen na d'abdy brengen » ²⁾.

In 1833 was men voor goed begonnen. Men had eerst de hand geslagen aan 't herstel van het provisorskwartier of tegenwoordige pastorijs. Er werd een trap gestoken, boven op 't verdiep een gang gemaakt die « langs den buyten komt met klijne vensterkens in grouwen steen » en van binnen zeven kamers ³⁾. Deze moesten dienen voor den provisor zelf die kortelings naar de abdij zou komen wonen, en voor de andere heeren en novicen die daar zouden hun intrek nemen totdat de abdij zelf zou bewoonbaar zijn.

Dit bouwen te Averbode had men vernomen te Grimbergen. In een brief van 2 Mei 1833 schreef de pastoor van Grimbergen, de Eerwaarde Heer Van Bergen : « met een aldergrootste voldoeninge hoore ik dat men 't Averbode bezig is met bouwen, ik ben ook in vollen gang » ⁴⁾. Dat Averbode aan 't bouwen was, had hij waarschijnlijk vernomen van Norbertus Dierckx zelf die een week vóór het verzenden van den brief te Grimbergen geweest was om den toestand te bespreken. Dierckx had dit aan Carleer laten weten op 3 Mei, met op 't einde den kreet van aanmoediging : « Gaet altijd maer in galop voort » ⁵⁾. De reeds genoemde confrater van Heylisssem, Antonius Van Langendock, van zijnen kant, was eveneens vol

1) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26, n. 1a p. 18.

2) Expensa Carleer, I, *ibidem* passim.

3) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26 n. 1a p. 18.

4) *Ibid.*, Sectie II, Liasse 28 B. 9.

5) *Ibid.*, B. 10.

geestdrift geraakt voor het schoone plan dat men zich had voorgesteld. Herhaaldelijk schreef hij dan ook aanmoedigende brieven naar Carleer : ... « Oui, l'affaire réussira, celui qui en a inspiré le dessein, saura bien procurer les moyens de la conduire à la fin entre les écueils. Notre Saint fondateur nous a donné l'exemple de cette confiance sans borne, lorsqu'il mit la main à l'érection du chef-lieu in spem contra spem » ⁶⁾. Hij ook wil het zijne bijdragen tot het herstel van Averbode. Hier vindt men dan ook voor den eersten keer — wat later nog dikwijls zou gebeuren — dat ordeboeken van andere abdijen naar Averbode werden verzonden : « moi aussi je veux fournir quelques matériaux propres à la construction de l'édifice, quelques livres de chant, quelques processionnels ».. ⁷⁾.

Spijts alles kwam dat zwijgen van Rome toch maar ongelegen. Men kon moeilijk vooruit. Van Langendonck voelde dat eveneens als de confraters van Averbode : ... « C'est une épreuve que ce retard de Rome, ne pourrait-on pas renouveler la demande » ⁸⁾. Wanneer Van Langendock dezen brief schreef was het al half Juni 1833 en nog had men niets ontvangen.

Toch zou men voortwerken. Reeds werden plannen gemaakt om voorloopig de abdij te komen bewonen.

Op 20 Juni van 't zelfde jaar dan ook, kreeg b.v. de weduwe Claes die in 't « koeienhuis » der abdij woonde, reeds hare opzegging van woonst tegen half Maart 1834 ⁹⁾.

Carleer had eerst van al besloten zich terug te komen vestigen in de abdij. Daar immers zou hij van kort bij alle veranderingen kunnen gadeslaan, daar zou hij gemakkelijker alles voor het herstel kunnen regelen.

Die terugkeer van Carleer had plaats op 2 Juli. Zoo vindt men op verschillende plaatsen : « 2 Juli is de Eerw. Heer Carleer provisor en assistent van den Pastoor van Testelt in de abdij komen wonen en de Heer Simon Kezen is pastor van Testelt geworden onder welke gemeente Averbode civiliter hoort » ¹⁰⁾.

Enkele dagen later op 't feest van den H. Norbertus beleefde de abdij den eersten schoonen dag na hare verwoesting. Van de veertien toen nog overblijvende Averbodienzers waren er tien naar de abdij gekomen. De anderen waren ofwel ziek ofwel te laat verwittigd. Met

6) Arch. Abb., 76.

7) *Ibid.*

8) *Ibid.*

9) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 11.

10) *Ibid.*, Sectie I, Liasse 26, n. 1a. p. 18.

hart en ziel woonde men dit feest bij. Een plechtige Hoogmis werd dien dag opgedragen door drie confraters... « Vere bonum et jucundum erat convenire fratres in unum » schrijft Carleer over die plechtigheid aan Gerebernus Verstappen ¹¹⁾.

Deze confrater, voor 't oogenblik Rektor der kanunnikessen van 't Heilig Graf te Turnhout, was namelijk niet tegenwoordig geweest op 't feest. Gerebernus zelf drukte daar zijn spijt over uit, maar de brief van Carleer om hem te verwittigen was te laat gekomen... « Gratulor vobis, mihi, et confratribus de Vestro in Domum professionis regressu » — en na een chronogram op 1833, (geest van dien tijd !) — « Cecidi iterumque resurgo voluntate latente suprema » gaat hij verder : « Spero et oro D.O.M. ut coeptum vestrum dirigere dignetur et perficere. Crescat et floreat Candidatus Ecclesiae Exercitus... Nihil jam in posterum mihi gratius accidere poterit, quam si occasione occurrente, absens vel praesens, pro confratrum desiderio aliquid conferre ad bonum gremii nostri sufficiam » ¹²⁾. En dat dit geen ijdele woorden waren, blijkt uit zijn schoon optreden enkele jaren later, wanneer hij zijn post verlaten zal om « praesens » de abdij te komen bewonen.

Voorloopig woonde Carleer in het provisorskwartier samen met Sulpitius de Lespes, den pastoor van Averbode. Volgens een brief van Carleer zouden er zich reeds op dit oogenblik postulanten aangeboden hebben. Inderdaad zegt hij daarin zonder commentaar en op onduidelijke wijze : « receptis candidatis, qui modo plurimi sunt »... Wat het juist beteekent echter is evenmin uit den kontekst uit te maken.

Nochtans kon men nu reeds van de abdij getuigen met het chronogram in 1833 door Carleer gemaakt : « Ex ruinis consurget concors Averbodium » ¹³⁾ !

De supplek aan den Generaal.

Rond dien tijd — Juli 1833 — had met te Averbode vernomen dat de laatste Generaal der Orde, L'Ecuy, nog leefde en verbleef te Parijs. Men sprak daarover onder elkaar. Na wat heen en weer gepraat besloot men eene supplek te sturen aan den Abt-Generaal, Rome immers antwoordde toch niet. Carleer nu zou er zich wel mee gelasten.

11) *Ibid.*, Liasse 29-30 I, n. 6.

12) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 29-30. I, n. 5.

13) *Ibid.*, I n. 6.

Op 1 Augustus schreef hij naar Parijs. Hij vroeg dan aan L'Ecuy « ut autoritate Vestra qua Caput et Generalis Ord. Praem. uni ex Regentibus requisitam concedere dignetur potestatem » ¹⁾ en dat om postulanten te aanvaarden en in te kleeden, novicen tot de professing toe te laten en zoo verder. Op 't einde echter voegde Carleer er bij : « Quod si Roma postea respondeat, Sedi Romanae nos subijcere paratissimi sumus » ²⁾.

Dat was de tweede supplicie die men uit Averbode verzond. Daar misschien het antwoord ook wat achter kon blijven, werkte men in-tusschen gedurig voort én wat het herstel der kloostergemeente betrof én wat de gebouwen aanging. Zoo vinden wij op 10 Augustus een brief van Dierckx aan Carleer waarin hij handelt over eene bespreking die men wil hebben met den aartsbisschop Sterckx van Mechelen : « Wat de conferentie aengaet, ik vermyne het beste te zijn als Engelbertus tuys is en ook als er tyding van parys is om iets te decideren » ³⁾. en wat verder : « ... zoo haest mogelijk begint maer aen het Camerlinckxquartier eerst onder dien ganck daer wij van gesproken hebben en dan boven » ⁴⁾. Terloops zij hier opgemerkt dat Dierckx' invloed zeker niet gering was, want hij schijnt nogal categoriek door te spreken, zooniet als meester die de hoofdleiding in handen heeft.

Eindelijk een goede week later ontving men te Averbode het antwoord van den Generaal Jan-Baptist L'Ecuy. De akt was opgesteld te Parijs op 20 Augustus.

Natuurlijk geeft hij heel gemakkelijk de gewenschte toelatingen en lijk het te begrijpen valt voor een man van 93 jaar als L'Ecuy, maakt hij geen enkele moeilijkheid. De toelating geeft hij echter toch niet aan een der regenten in 't algemeen, maar « uni ex Regentibus aliisve vestri gremii confratribus, quem secundum Statuta Ordinis in Superiorem elegeritis » ⁵⁾.

Een voor één raakt hij de punten aan van de supplicie aan Rome. Hij geeft de macht om het gemeenschappelijk leven te herstellen, novicen aan te nemen, te professen, te ontslagen van 't 2e jaar novitiat, te ontslagen in niet essentiele punten der statuten, een dos te ontvangen maar niet te eischen van de postulanten, priesters te sturen als helpers « in vinea Domini laborantium, servatis quae Or-

1) *Ibid.*, Sectie II, Liasse 28 B. 12.

2) *Ibid.*

3) Arch. Averb., Sectie II, iasse 28 B. 13.

4) *Ibid.*

5) *Ibid.*, B. 14.

dinario competunt », pastoors te benoemen met alleen de presentatie aan den Ordinarius. Hij besluit echter met de volgende voorzichtige *clausula* : « ut si deinceps curia Romana aliud hisce contrarium vobis praescripserit, Sedis Apostolicae auctoritas nostram involvere et obducere censenda sit » ⁶⁾.

Te samen met dit antwoord van den Generaal kwam er nog een andere brief aan van dezès secretaris, den oud-prior der abdij van Dilighem. Ook deze drukt in meer dan eenvoudige bewoordingen zijn geluk uit over de pogingen der confraters van Averbode. Een klein staaltje maar van die romantische bewondering : « itaque summa animi exultatione intellexi, spem restaurandi Ordinis nostri in Belgio effulgere... Benedictus Deus qui preces meas quotidianas per S. P. Norberti intercessionem exaudivit. Etenim saepius de die, imo et de nocte gemitus edebam, pro confratribus in Belgio et in Bohemia orabam, e presbyterio meo, aperiens fenestram, ut Daniel, versus Belgium patriam meam manus et ora levabam »... etc. ⁷⁾. Men zou nu kunnen denken dat men deze beide brieven te Averbode met veel vreugde ontving, als de oplossing namelijk der moeilijkheden. Dat schijnt mij echter zoo zeker niet. — Carleer immers had na het opsturen der suppliek aan L'Ecuy dit alles laten weten aan verscheidene confraters. Een onder hen, de Eerwaarde Heer Luckx, oud-Praemonstratenzer prior van Grimbergen, die te Assche woonde, zond op 21 Augustus een antwoord aan Carleer, waarin hij bewees dat men met veel reden twijfelen moest aan de huidige rechtsmacht van den Abt-Generaal. Uit dezen brief kan men opmaken dat de Generaal reeds een eersten brief had gestuurd vóór het antwoord op de Suppliek. In dit dokument namelijk lees ik :... « hoc unum cum certitudine concludere possum ipsummet Reverendissimum Dominum dubitare de sua, qua Ordinis Generalis autoritate ac jurisdictione, et in hoc supposito quid sibi vult quod sequitur : Mais qu'il en soit, je contribuerais autant qu'il sera en moi, aux vues louables » ⁸⁾.

Moest dat nu waar zijn, dan kan de Generaal onmogelijk antwoorden met macht. — « Si Reverendissimus (quod ipsemet fatetur) ignoret quid sibi de avita autoritate in subditos remanserit, non poterit sane, nisi valde dubiam cuipiam in casu proposito concedere facultatem, adeoque promovendo laudabili vestro conamini insufficientem, imo et nullam, cum nemo vi illius tuto agere posset » ⁹⁾.

6) *Ibid.*

7) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 29-30. H. n. 3.

8) *Ibid.*, Sectie II, Liasse 28 B. 13.

9) *Ibid.*

Deze brief is zeker aangekomen vóór het antwoord op de suppliek. Wilde men nu rechtzinnig zijn met zich zelf en wilde men zonder vrees de waarheid inzien, moest men te Averbode bekennen dat er veel waar was van hetgeen Luckx zegde. Wat moest men dan beginnen?... Wachten op het antwoord van den Generaal of doen wat men aanraadde... : « hinc... alia mihi videtur ineunda via, deberet nempe Reverendissimo Domino supplicari quatenus dignaretur Romae inquirere qualem et in quosnam post expulsionem communem, retinuerit potestatem et jurisdictionem ? ¹⁰⁾ ».

Men wist niet wat doen te Averbode, en daar een paar dagen later het antwoord van L'Ecuy aankwam besloot men voorloopig maar in de richting van 't herstel door te gaan totdat Rome iets zeggen zou.

Dat men voortging, voorloopig ten minste, op het antwoord van L'Ecuy, is mijn indruk. Op een enkele plaats in een der dokumenten (maar dat zeker vijf tot zes jaar na deze gebeurtenissen is opgesteld) lees ik echter het volgende : « In dit jaar (1832) hebben de regenten een suppliek ingedient tot Roomen om wederom hun order te mogen herstellen, maer er is geen antwoord op gevolgt als in 't jaar 1833 als den Eerw. Heer N. Dierckx in Augustus het suppliek nog eens vernieuwt heeft waerop korts daarnaer de antwoord met toestemming is gevolgt » ¹¹⁾ ».

Wat is er van aan van de nieuwe suppliek aan Rome ? Buiten vermelde plaats is er nergens geen spoor van, wat heel wonderbaar is, daar overigens van alle supplieken altijd min of meer talrijke « brouillon's » en kopijen te vinden zijn. Heeft de opsteller van gemelde regels na enkele jaren de suppliek aan den Generaal voor geene suppliek aan Rome aanzien ? Dit is zeker waarschijnlijk. Wat er ook nog waar is, is het feit dat Dierckx zelf later in 1834 betaald heeft de verzendingskosten « voor 2 supplieken naer Roomen gezonden » ¹²⁾ ». Heeft zij ooit bestaan, ik heb er tenminste geen enkel letter van kunnen vinden.

In alle geval 't is zeker dat men te Averbode besloot voort te werken. Rome immers kon niet lang meer zwijgen, daar ook reeds andere kloosters en Orden bezig waren of begonnen met hun herstel hier in 't land.

Zoo vindt men rond dien tijd hier en daar een korte rekening die

10) *Ibid.*

11) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26 n. 1a. p. 17 sq.

12) Arch. Abb., Reg. B. bl. 4.

getuigt van de werkzaamheden in de abdij. Zoo om maar één voorbeeld te geven moest men op 9 October 1833 een rekening van den koperslager betalen voor het nieuwe kruis op de kerk enz. De maanden nochtans die volgden moeten nogal eentonig geweest zijn. Weinig of niets is er bekend over die dagen. Hier en daar, lijk ik zegde, een rekening, soms ook nog een brief van Carleer. Zoo vinden wij — maar dan reeds in April 1834 — dat hij die reeds vroeger vermelde brieven schreef aan den pastoor van Neerheylissem over de « bona occulta » die vroeger aan Averbode behoorden. Misschien is dat wel de grootste preoccupatie geweest gedurende die maanden.

Wanneer men echter het Dagboek van Carleer nakijkt, dat na een lange onderbreking weer begint in 1834, dan bemerkt men spoedig dat hij zich dezen tijd herhaaldelijk onderhield met de overige confraters over 't herstel der abdij.

Zoo had hij op 14 Januari 1834 te Leuven en op 30 Januari te Aerschot besprekingen met Dierckx ¹³⁾. Enkele dagen later eene andere met Rumoldus Huybrechts ¹⁴⁾. Elke maand vindt men dusdanige colloquia. Welke moeilijkheden er juist waren op te lossen is nergens opgeteekend. Rusteloos reisde Carleer van de eene plaats naar de andere. Elke week deed hij tenminste een paar reizen. De andere dagen ontving hij volk in de abdij. Dat er soms hooggeplaatste personen de abdij kwamen bezoeken, bewijst wel het feit dat op 25 Juni de koning zelf Averbode bezichtigen kwam ¹⁵⁾. Eindelijk heeft Carleer op 21 April 1834 de onverstaanbare maar toch betekenisvolle woorden opgeteekend : « Not(arius) West(erloo), Norbertus et Sulp(itius) omnia facta sunt » ¹⁶⁾. Waarschijnlijk zijn dat de groote finantieele moeilijkheden, misschien voortkomende uit 't een of ander testament, die opgelost werden.

Toch moesten de mistoestanden die nog altijd bestonden tusschen de kloosterlingen en den bisschop in 't klare getrokken worden; daarbij moest deze zijne toestemming natuurlijk geven voor de herstichting. Veel werd er geschreven en gewreven. Eindelijk op 7 Mei vertrok Carleer naar Leuven en op 9 Mei vandaar naar Mechelen. Daar vond hij reeds Norbertus Dierckx. Er werden dan besprekingen met den Kardinaal Sterckx gevoerd en ...« omnia prospera » besloot Carleer ¹⁷⁾. Dat viel mee, nu kon men tenminste al voortwer-

13) Diar. Carl., D. *ibid.*

14) Diar. D., 21 Jan.

15) Diar. C., *ibid.*

16) Diar. D., *ibid.*

17) Diar. D., *ibid.*

ken. De kruisgang der abdij die nog blijven rechtstaan was, namelijk die tegen de kerk, was al bruikbaar. Op 12 Juli werd de groote deur in dien pand die in de kerk uitgeeft aan 't altaar van Sint Norbertus weer geopend » ¹⁸⁾. Regelmatig ging de opbouw der abdij vooruit. Voorloopig zou men er wel eens een deel van hebben kunnen betrekken. Dat de laatste hand gelegd werd aan dit deel der abdij, bewijzen de rekeningen dier maanden aan slotenmakers, ververs enz.

Herhaaldelijk nu ook kwamen de andere Averbodiënzers naar de abdij terug om den vooruitgang te bezichtigen, en tevens om wat nieuws te vernemen over den uitslag der aangewende pogingen tot herstel.

De toelating tot herstichting.

Zoo was dan de tijd aangebroken dat de jarenlange wensch der Averbodiënzers en der gansche Orde in vervulling zou gaan.

Daar de te op te lossen toestand der kloosterlingen in België een te moeilijk werk was om van uit Rome te beridderen, had de Paus besloten iemand van de streek zelf te benoemen om dat werk te verrichten. Deze immers zou beter dan wie ook den plaatselijken toestand kennen. Door een breve gedagteekend op 27 Juni 1834 benoemde de Paus dan den Groot-Vicaris van Brugge : Franciscus Thomas Corselis, tot Visitator Apostolicus der kloosterorden in België.

In zijn lange benoemingsakt leest men 't volgende : «... quo circa earumdem religiosarum familiarum bono atque utilitati consulere vehementer optantes... aliquem spectatum, atque idoneum ecclesiasticum virum eligere statuimus in Visitatorem et delegatum Apostolicum omnium et singulorum regularium ordinum, qui in Belgio existunt »... ¹⁾. Dien man, met zulke hoedanigheden, vond men in Corselis : « ob tuam eximiam pietatem, doctrinam atque prudentiam ».

Tevens werd hij bekleed met al de faculteiten eigen aan het ambt, tegelijkertijd met die der Ordeoversten. Tot gemakkelijker ten einde brengen van zijn ambt, werd hem toegestaan *Covisitatores* te benoemen. In virtute oboedientiae moeten alle kloosterlingen aan hem gehoorzamen « sublata cuilibet ex superioribus cujusque regularis Ordinis Generalibus potestate » ²⁾. Daarmee lag de suppliek aan l'Ecuy er heelemaal.

18) Diar. C., *ibid.*

1) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 16; — Sectie I, Liasse 29-30 H-B.

2) *Ibid.*

Dit was zeker nieuws van groot belang voor de Averbodiënzers. Wanneer zij het voor 't eerst vernomen hebben, is niet gekend. Waarschijnlijk niet vóór 31 Juli, wanneer Carleer een brief aankreeg van den Aartsbisschop Sterckx verzonden op 29 Juli. Deze schreef daarin : « Accepi hodie ex Urbe breve apostolicum quo Amplissimus Dominus Corselis... visitator ac Delegatus Apostolicus Ordinum Regularium in Belgio constituitur, cum iis omnibus facultatibus quibus Supremi Moderatores seu Generales cujusque Ordinis polleat » ³⁾.

Nu was dus de wagen eindelijk aan 't rollen. Denzelfden dag ook verzond de toenmalige deken van Aalst, de Eerw. Heer De Hert, zelf witheer der abdij van Drongen, een brief naar Averbode. Reeds langen tijd hadden er tusschen hem en Carleer belangrijke besprekingen plaats terwille vooral van den grooten invloed van De Hert. Deze schreef nu dat de Aartsbisschop op 21 Juli bij hem thuis geweest was en dat er aanstonds spraak was over de Orde, « cui multum favere videtur, volebatque sincere nostrae restaurationi concurrere » ⁴⁾. De Aartsbisschop had zelfs het voorstel gedaan dat hij, in geval men tusschen de confraters der verschillende abdijen een conferentie beleggen wilde, dat hij volgaarne een deel van zijn paleis dan wilde ter beschikking stellen om de besprekingen te houden. En juist nu ook had hij de benoeming van Corselis aan De Hert laten weten. Deze spoedde zich daarom Carleer te verwittigen en hem uit te noodigen eens samen naar Corselis te gaan.

Of Carleer nu echter dien brief van De Hert nog tijdig ontvangen heeft is onzeker. In alle geval had men te Averbode al aanstonds bij het bericht van den Aartsbisschop dezelfde beslissing genomen. Op 3 Augustus begaf Carleer zich op weg, eerst naar Mechelen. De partoor van Lubbeeck en deken van 't distrikt Diest, Ottoy, der abdij van Park vergezelde hem. Wat er te Mechelen gebeurd is, weet men niet. Van daaruit ging men naar Brugge. Te Aalst vervoegde zich De Hert met de twee reizigers. Op 5 Augustus kwam men bij Corselis aan om met hem kennis te maken en de eerste algemeene bespreking te houden ⁵⁾. Veel echter kon er nog niet beslist worden. Men zou nog enkele dagen wachten.

Een paar dagen na de thuiskomst besloot men te Averbode ook den Aartsbisschop nog eens te raadplegen. Op 18 Augustus begaf

3) Archiv. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 17.

4) *Ibid.*, B. 18.

5) *Diar. Carleer, D. ibid.*

Carleer zich naar Aerschot waar hij Dierckx ontmoette. Na twee dagen vertrokken zij naar Mechelen. Toen zij aankwamen, ontvingen zij daar een bericht van Corselis ⁶⁾. Deze zou zelf naar Mechelen komen op 25 Augustus en aldaar enkele dagen verblijven. Men zou dan eene vergadering houden. De kloosterlingen van elke abdij moesten één onder hen afvaardigen om de belangen der kloosterorden en het herstel der Orde van Premonstreit te bespreken. 't Was maar spijtig voor Carleer en Dierckx dat zij daar nu nog enkele dagen te vroeg waren. Nu zou men na een paar dagen dezelfde reis moeten doen.

Op 25 Augustus dan ook vertrok Carleer, waarschijnlijk alleen, naar Mechelen. 's Anderendaags had de eerste bijeenkomst plaats. Volgens Carleer's diarium waren er buiten een afgevaardigde van Afflighem, zes Norbertijnerabdiijen vertegenwoordigd, al is het toch mogelijk dat er nog andere geweest zijn. In zijn dagboek namelijk lezen wij de volgende woorden in telegramstijl : « 25 iter Mechl., postridie confer. Lubbeeck, Esschen, Antw., Grimb. et Averb. Afflighem Daems et Dec. Alost » ⁷⁾.

In principie werd het herstel der Orde aangenomen. Verder nog kwamen er de volgende punten ter bespreking :

1. An Ordo Praem. indigeat in Belgio renovatione, confirmatione vel alio in facie Ecclesiae titulo pro reali sua existentia.
2. An non conveniret Ampliss. Domino Generali proponere ut pro qualibet Belgii circaria constituat vicarium vel visitatorem permanentem juxta Statuta nostra, ad quem Praemonstratenses in quotidianis recursum habere possunt ?
3. Ut quamprimum eligatur in qualibet communitate erecta vel erigenda Superior, cujus electionem ipse confirmare dignabitur et qualis observandus modus et per quem vota excipienda ?
4. Qua pollebit praefatus superior potestate in regimine spirituali et temporali, v.g. in recipiendis novitiis eisque ad professionem admittendis ?
5. Qualis erit Superioris jurisdictio et a quo accipienda in ordine ad absolutionem sacramentalem sive pro novitiis sive pro fratribus professis ?
6. An superiori electo eamdem obedientiam religioni adhuc superstites et in communi viventes, praestare teneantur, quae olim ante ejectionem in proprio monasterio exercebatur, praesertim in imponendo aliquo officio ?

6) Diar. D., *ibid.*

7) Diar. D., *ibid.*

7. Quid de obligatione cantandi, vel choraliter legendi officium defunctorum, pro benefactoribus, anniversariis etc. ?
8. Quid de obligatione missarum, uti vocant, cursus hebdomadalis, per quam quodlibet monasterium singulis diebus tres missas ad strictam intentionem exonerabat, dum liberi a cursu unam pro benefactoribus singulis septimanis celebrare debebant ?
9. Quid de monasteriis ordinis in Belgio dirutis, alienatis etc., an illorum conventus, Amplis. Generalis auctoritate recognoscendus, ut postea securius resurgere valeat ?
10. Quid de obligatione religiosorum, qui communem vitam non profitentes, quasi proprietarii sibi vivunt ? Nonne admonendi sunt per Ampliss. quod testamentum religiosum et patriae legibus conforme, ad ipsius nutum condere teneantur, eorumque bona mobilia et immobilia mere ecclesiastica et nullatenus patrimonialia maturo cum consilio ordini nostro relinquere ?
11. Nonne conveniret, ut quisquis suum testamentum tempestive communicet Ampliss. Domino vel ejusdem delegato, et cui monasterio bona confratrum relinquenda ?
12. Quid de ecclesiis pastoralibus, quibus olim de jure inserviebant confratres ? ⁸⁾

Daar Corselis er aan hield een heel speciale vergadering voor de Witheeren te houden, werd er eigenlijk niet veel beslist te Mechelen, ten minste niets is er over bekend. Toch heb ik al die wenschen en twistpunten willen aanduiden omdat zij gedurende al de volgende maanden het voorwerp waren der besprekingen.

Dat die pogingen der Witheeren om zich te herstellen, buiten de abdijen niet onbekend bleven, en dat men ze reeds op voorhand met succes bekroond zag, bewijst het feit dat op 1 September zich al twee postulanten kwamen aangeven ⁹⁾, die echter eerst het volgend jaar werden aangenomen. Op 3 September kwam de heer Frison van Meerhout zich eveneens aanbieden ¹⁰⁾. Hij zou een der eerste kloosterlingen zijn van Averbode na de Omwenteling. Carleer nu kreeg een paar dagen later een brief van Corselis aan. Tevens moet hij den inhoud mededeelen aan de andere confraters. Corselis liet weten dat hij tegen 10 September een nieuwe vergadering belegd had voor de heeren van 't Park. Toch « si locus iste ac dies 10^a vel 11^a Averbodiensibus quoque congrua... possent et ipsi illuc congregari; si

8) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 1.

9) Diar. D., *ibid.*

10) Diar. D., *ibid.*

secus, saltem Reverentiam Vestram ibidem convenire desidero, ut me juxta conductum inde deducat Averbodium, vel ad locum aptiorem ad quem Averbodienses commodius in unum convenire queant ¹¹⁾).

Carleer nu was van gedacht dat het nog maar best was Corselis naar Averbode zelf te doen komen. In een brief aan den pastoor van Wesemael, confrater Raphael Morren, schreef hij : « Optimum erit omnibus perpensis Generalem deducere Averbodium sub vesperam 11^a hujus » ¹²⁾).

Tegen 12 September dan moesten alle confraters naar de abdij komen. Na den middag van 9 September vertrok Carleer naar Leuven. 's Avonds reeds ontmoette hij daar Corselis in het klooster der Zwarte Zusters ¹³⁾. Ook zag hij daar den Eerw. Heer Van der Linden, groot-vicariss van Mechelen en bestuurder dier Zusters, dien Corselis benoemd had tot Co-visitator Apostolicus voor 't Aartsbisdóm Mechelen. 's Anderendaags had de conferentie plaats in de abdij van 't Park. Weer werden de voorgenóemde punten en het herstel der abdijen besproken.

De kwestie nochtans van het noviciaat kwam op 't voorplan. Waar of wanneer gevraagd of besloten is geworden dat te Park het noviciaat zijn zou, is moeilijker uit te maken. Op eene plaats lees ik dat te Mechelen « onder andere gestelt werd dat het noviciaat in de abdey van Park zou zijn, maer hier tegen is geprotesteerd omdat onze abdey (Averbode) reeds al zoo veel veranderingen en toebereydsels had gemaakt » ¹⁴⁾.

Wat er ook van zij, of dit te Mechelen reeds geschied is, ofwel te Park, het is zeker dat in deze conferentie te Park Corselis de kwestie in dezen zin heeft opgelost dat Averbode en Park beide een noviciaat zouden hebben, maar dat Averbode tevens de novicen zou mogen opnemen der andere abdijen die nog aan hun herstel werkten.

Terloops weze hier gezegd dat Carleer later niet alleen zou trachten novicen uit andere abdijen naar Averbode te doen komen, maar ook reeds andere kloosterlingen. Dit blijkt uit een brief van den prior van Berne, op 29 September, waarin deze aan Carleer antwoordt dat het onmogelijk is anderen te sturen maar wel misschien de novicen ¹⁵⁾).

11) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 19a.

12) *Ibid.*, B. 19b.

13) Diar. Carleer D. *ibid.*

14) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26 n. 1a p. 18.

15) Arch. Averb., 74.

't Was te Park dat ook Corselis als groote voorwaarde van herstelling stelde dat er minstens zes heeren in de abdij moesten verblijven. Deze voorwaarde was zeker de struikelsteen voor de meeste abdijen. Of Carleer reeds te Park het antwoord van Averbode heeft gegeven op deze voorwaarde, ofwel maar te Averbode zelf is van geen belang. Waarschijnlijker toch is het dat het gebeurde te Park, daar Corselis aldaar reeds de toestemming gaf voor 't herstel van Averbode en van Grimbergen.

Op 12 September 's morgens heel vroeg vertrokken Carleer en Corselis uit Leuven naar Averbode. Waarschijnlijk kwam Dierckx wel met hen mede. Met hun drieën lazen zij de H. Mis te Scherpenheuvel. Wanneer zij te Averbode aankwamen waren er reeds zes Averbodiënzers aanwezig. Samen dan met Carleer en Dierckx en de andere abdijsheeren zette Corselis de besprekingen voort.

Zeker alhier, als het reeds niet vroeger gebeurd was, kwam het edel voelen voor Orde en Abdij bij de Averbodiënzers schitterend te voorschijn. Het ging er namelijk om zes kloosterlingen te vinden die oude, liefgeworden gewoonten en vrijere leefwijze wilden opgeven voor een nieuw strenger kloosterleven in de abdij. Twee der Averbodiënzers verbleven reeds in de abdij : Sulpitius de Lespes, van Diest, pastoor der abdijskerk, en Ignatius Carleer, provisor. Tevens rekende Corselis bij hen den pastoor van Testelt, Simon Kezen, « omdat zijne woning zoo degt bij de abdey was en van dezelve gemeente » ¹⁶⁾. Drie moesten er nog gevonden worden. Aanstonds boden er zich drie van de aanwezige kloosterlingen aan, en teekenden schriftelijk hun edelmoedig offer. 't Waren Norbertus Dierckx, pastoor te Rotselaer en Rumoldus Huybrechts, beiden regenten, en eindelijk Willebrordus Verhulst, pastoor te Klein-Vorst.

Averbode eindelijk kon en mocht hersticht worden.

Dierckx superior verkozen.

Op dezelfde vergadering te Averbode van 12 September had Corselis zijn besluit te kennen gegeven dat men zoohaast mogelijk moest overgaan tot de verkiezing van een Overste.

Deze keuze moest gebeuren tusschen de twaalf alsdan nog overblijvende Averbodiënzers. Buiten de zes hierboven gemelde heeren die naar de abdij moesten komen, hadden de volgende confraters nog stemrecht : Thomas Goossens, pastoor te Blerick, senior der

16) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26 n. 1a. p. 19.

abdij, — Thomas Aquinas van Cauwenberg, pastoor te Veerle, — Raphael Morren, pastoor te Wesemael, — Gerardus Waegemans, pastoor te Diepenbeek, — Theodorus Purnal, pastoor te Kozen, — Gerebernus Verstappen, rector van het H. Graf te Turnhout. De oudste onder hen was 86 jaar oud, de jongste reeds 61 jaar.

't Is misschien hier het gemakkelijkste om even te wijzen op de verschillende parochieën die Averbode dit jaar 1834 nog bezat. Het waren de parochieën Averbode, Blerick, Kosen, Rotselaer, Testelt, Veerle, Vorst-S. Gertrudis, Wezemael. Buiten deze waren alle andere parochieën waarover vroeger Averbode het begeavingsrecht had, sedert het konkordaat van 1801 voor de abdij verloren gegaan. Van die zij nog had, gingen er echter bij den dood van den pastoor nog vier van aan 't bisdom waarin zij lagen, namelijk Blerick, Kosen, Wesemael, en eveneens Rotselaer bij het wederkeeren van Dierckx naar de abdij.

Op 27 September nu verwittigde Carleer al de confraters dat zij hunne stem moesten uitbrengen voor het verkiezen van een overste ¹⁾. Dit werd gedaan en op 5 October zond hij in twaalf gesloten brieven de stemmen naar den Covisitor Van der Linden te Leuven.

Wie zou de eerste overste zijn der herstichte abdij van Averbode? Op 9 October reeds kwam het antwoord van Van der Linden. Hier dan enkele woorden uit den officieelen akt : ... « Ego... accepi duodecim litteras clausas a totidem filiis candidae familiae Averbodiensis etiamnunc superstitibus scriptas, quibus declarant votum suum pro eligendo ex eorum gremio superiore... et tenore praesentium notum facio, me reseratis litteris et recensione votorum facta, invenisse, pluralitate votorum in Superiorem instaurandae praedictae Averbodiensis domus electum esse *R. D. Norbertum Dierckx* pastorem in Rotselaer, quam electionem ego apostolica autoritate ratam habeo et per praesentes confirmo »... ²⁾. Eindelijk dus had Averbode weer een nieuw hoofd gekregen.

Ongelukkig echter werpt een ander feit een schaduw op deze groote gebeurtenis voor Averbode.

Op 9 October schreef Carleer in zijn dagboek : « litterae nominationis Norberti, quas postridie misi » ³⁾. Zeker is het dat de verkiezing van Dierckx als overste een harde slag geweest is voor Carleer. Zeker immers is het dat hij verwacht had zelf verkozen te wor-

1) Diar. D., *ibid.*

2) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26, p. 3 en *Gremium Averb.* p. 293-1°

3) Diar. D., *ibid.*

den. Was hij niet de hoofdregent der abdij? Was hij geen provisor? Hij was bijna de eenige Averbodiënzer geweest die zich min of meer regelmatig gedurende tientallen jaren bekommerd had over het materieele der abdij. Het herstel was zeker voor een groot deel aan hem te wijten. De laatste maanden van voorbereiding had hij eveneens den hoofdrol gespeeld, ja, was zelfs eerst van allen de abdij komen bewonen. Dit alles was zeker waar, en waarschijnlijk ontkende men Carleer deze verdiensten niet. Maar nu was toch eenmaal de keuze anders uitgevallen, en misschien wel omdat zijne confraters Carleer beter dan wie ook van binnen kenden. Daarbij ook had de hoogstaande figuur van Dierckx een grooten doorslag gegeven. Wat er ook van zij, voor Carleer was het tegengevallen.

Maar nu komt een moeilijke vraag... Welke was de houding van Carleer tegenover Dierckx na dezes benoeming?

Hooger heb ik reeds veel gesproken over dit dokument waarin Carleer zoo deerlijk wordt afgeranseld. Ik heb er mijn gedacht doen kennen over de echtheid en de authenticiteit van dit factum. Ik ben dan tot besluit gekomen dat het waarschijnlijk een copij was van een door Dierckx opgestelde nota. Ik heb er bijgevoegd dat het moeilijk uit te maken is waar en hoe en of er overdreven wordt. De groote trekken echter zijn zeker waarheid. Welnu, laten wij even aan Dierckx in dit dokument zijn wedervaren als gekozene overste vertellen.

— « Eenigen tijd daer naer komt er eenen brief van Carleer dat den Eerw. Heer Pastoor van Rotzelaer Fr. Norbertus Dierckx pluralitate votorum electus est Superior Averbodiensis, welken brief mij overgezonden wierd met compliment in schrift, dat het goed was dat ik eene breeden rugh had, want dat hij zoude beladen worden » ⁴⁾. Tot daar Dierckx. Kort na zijne benoeming nu op 15 October was Dierckx naar Averbode gekomen om 't een en 't ander te regelen ⁵⁾. Er werd overeengekomen dat Dierckx, zoo haast mogelijk nadat hij zijn ontslag als pastoor bekomen zou hebben, naar de abdij zou komen. Intusschentijd kon hij al heel zijn verhuis doen naar Averbode.

Op 26 October nu schreef Carleer een brief naar Dierckx zelf. Spreekt hij hierin waarheid of huichelt hij? Vraagteeken. — « Omnia bene, Deo gratias, unum tamen doleo dilatum Norberti adventum; numquam solus egi, et quid jam iterum, iterumque et semper

4) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26 n. 1 p. 8.

5) Diar. D., *ibid.*

sacrificium Deo immolandum est : fiat voluntas Domini » ⁶⁾. Dan volgt er een onverstaanbare zin... Waarschijnlijk zijn er weer moeilijkheden geweest met Rome : « ...quod Roma statuerit, expectabimus patientes... sed sit coelum nobis propitium, ne ora obloquentium iniqua concordiam eludant »... ⁷⁾.

Verder geeft hij nog eenige praktische inlichtingen over de postulanten, voornamelijk over Frison van Meerhout, over een van Venloo, Derckx, en over den kapelaan van Hersselt : Lambertz. Enkele dagen later trad Derckx al voor goed binnen ⁸⁾. Hij was de tweede, daar een maand ervoren reeds een eerste postulant was binnengetreden, namelijk de Eerw. Heer J. Baptist Hoybergs, seculier priester, pastoor te Begijnendijck ⁹⁾. Op 28 October begon de verhuis van Dierckx naar de abdij. Gedurende de maand November en zelfs nog de eerste dagen van December vertrokken herhaaldelijk karren uit Averbode naar Rotzelaer om Dierckx zijn inboedel mede terug te brengen. Op 26 November kwam Dieckx zelf nog eens kijken. Toen hij aankwam, vond hij er reeds drie postulanten, daar op 19 November Frison ook voor goed was ingetreden. Voor 's anderendaags meldde Carleer alleen : « 26 Advent Norbertus, postridie confer. maj. » ¹⁰⁾. Wat er daar overlegd en besloten werd is niet gekend. Toch kan men gissen dat het wel ging over het inkleeden der postulanten en andere dingen van dien aard.

Op 28 November vertrok Dierckx terug naar Rotzelaer, ditmaal voor de laatste maal vóór zijne definitive komst naar de abdij. Alles was gereed voor dezen terugkeer naar Averbode. Op 29 October had de Aartsbisschop Sterckx aan Dierckx het gevraagd ontslag als pastoor aanvaard : ... « nolumus confratrum tuorum, qui gremii Averbodiensis Superiorem te pro meritis elegerunt nos opponere... etsi ob probatam virtutem tuam, zelumque indefessum simul et valde discretum quo parochiae de Rotzelaer deservisti exoptassemus ut eam minime dimitteres » ¹¹⁾.

Begin December nam Dierckx afscheid van zijne parochianen. Voor zijn vertrek uit Rotzelaer deelde hij voor dien tijd groote som uit van 50 fr. « aen verscheyde arme menschen » ¹²⁾ en stortte bui-

6) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 29-30 bl. n. 6.

7) *Ibid.*

8) Diar., 30 Octob.

9) Diar., 29 Sept.

10) Diar. D., *ibid.*

11) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 29-30 bl. n. 22.

12) Arch. Averb., Reg. B. p. 1.

tendien nog 50 fr. « in de gemeyne beurse aen den armmeester » ¹³⁾. Toen verliet hij zijn parochie. Dat hij een ware zielenherder geweest was in onbetwistbaar. Zelf ook had hij zijn uiterste best gedaan om een goeden opvolger te hebben. Toen na lang uitstel, deze eerst benoemd werd begin Jauari van 't volgend jaar, dacht Dierckx dat hij daar misschien wel schuld aan had. Toen men dit te Mechelen vernam, antwoordde men daar : « hoe zou hij daer oorzaak konnen van zijn : hij die alles zoo wel en zoo voorzigtig gedaen heeft en die een zoo schoon, zoo groot voorbeeld aen alle pastores gegeven heeft » ¹⁴⁾. Dit is wel de schoonste lof van Dierckx als pastoor van Rotzelaer.

Op 9 December 's avonds kwam Dierckx te Averbode aan. Carleer schreef enkel : « Adventus Norberti versus vesperam » ¹⁵⁾.

Hoe is die aankomst van Dierckx in de abdij nu gebeurd ?

Dat hij kwam tegen de goesting van Carleer, is reeds oud nieuws. Laten wij hier het dokument verder hooren dat Dierckx schijnbaar heeft opgesteld. Eerst nochtans moet gezegd worden dat de schrijver een groote missing begaat zeggende : « Den 9 November 1834 volgens aenschrijving van dag en uer ben ik korts na 4 uren 's avonds gearriveert »... Is dat schrijven van « November » in plaats van « December » lijk het moet zijn, alleen een onvrijwillige fout van Dierckx, ofwel zou dat iets bewijzen voor de onechtheid van 't dokument ?...

— « Als ik op den steenweg kwamp; zag ik al voor wijt of er niemant was om mij te verwillkomen, maer niets te doen, aen de poort vond ik niemand, ik moest mijn eyge karre helpen uitspannen... Affrontelijk, schandelijke bottigheyt en stoutelijke versmaedheid ! Ik stapte binnen, de deuren waren open maer ik vond niemant nog proviseur nog meyssens. Ik liep rond in de keuken, in 't hofken, ik riep, ik schreeuwde, ik hoorde niets, al als ik omtrent een kwartier gezeten had, kwamp den Heer Proviseur van zijn bovenkamer bij mij zeggende : zijt gij daer, ik wist niet wat lawijt ik hoorde. Als ik antwoordde : Ja, gij wist wel dat ik nu hier moest zijn, hij zegde jae, maer gij zult koppen tegen hebben »... ¹⁶⁾. En dan komen de woorden die zeker de echte gemoedsgesteltenis van Carleer typeerden : « ...dat is nu voor mynen dank, maer gij zult

13) *Ibid.*

14) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 29-30 I, n. 12.

15) Diar. D., *ibid.*

16) Arch. Averb., Liasse 26, n. 1 p. 9 sq.

het bezueren en als gij u wat veel bemoeyt, hebde gij eenen ijzeren kop, ik zal er staelen tegen zetten... Ik antwoorde eenvoudiglijk : Ik zal niets van eenig gewigt alleen doen wij zullen volgens de Statuten malkanderen helpen. Hij antwoorde nog eens neppig af, niemand mag hem met het tijdelijk bemoeien als ik alleen of gij zult met de kop tegen de muur loopen ». En de schrijver die dit gebeuren enkele jaren erna opteekende besluit : « En zoo ist gebleven en blijft zoo nog »... 17).

't Citaat is misschien wat te lang, maar iets er uitlaten zou gansch de samenspraak uiteenrukken. Wat er van waar is ? Zeker heel veel. Het gedrag van Carleer enkele jaren nadien en de geweldige maatregelen die Corselis tegen hem heeft moeten nemen bewijzen maar al te wel den nijd die hij steeds gedragen heeft tegenover Dierckx.

Indien hij zegde dat hij zich met het tijdelijke bemoeien zou, heeft hij zeker woord gehouden. Heel zijn dagboek van de volgende jaren bewijst dit ten volle. Wat het tijdelijke betreft heeft de abdijs zeker veel aan Carleer te danken. Heeft Averbode weliswaar later veel goederen door Carleer's schuld verloren, toch denk ik dat men hem spijs groote gebreken en fouten dankbaar moet blijven gedenken.

14 December 1834 — *Het herstel der abdij.*

Er blijft dan nog over de geschiedenis te vertellen der abdij na de komst van Dierckx.

Ik heb reeds gezegd dat er al drie postulanten waren binnengetreden. Op 29 November was Lambertz zich met hen komen vervoe-gen. Zij waren dus met vier. De eerste, Hoybergs, in September binnengetreden, de volgende, Derckx, in October, de 2 andere, Frison en Lambertz, in December. Hoybergs en Lambertz seculiere priesters hadden met « liefde en goedwilligheid van den Aartsbisshop hun demissie gekregen, die zegde, dat hij dat niet kon en mogt weygeren » 1). Op 1 December was Carleer naar Esschen gegaan bij den Eerw. Heer Van Putteghem. Deze had hem gevraagd novicen naar Averbode te mogen sturen. Deze vraag nu stond Carleer natuurlijk met veel genoegen toe 2).

Enkele dagen vóór de komst van den Superior was het retret, het inkleedingsretret der 4 eerste postulanten begonnen 3).

17) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26 n. 1 p. 9 sq.

1) Man. Lamb., p. 20.

2) Diar. D., 1 Dec.

3) Diar. 5 Dec. et Man. Lamb. p. 20 sq.

Deze inkleeding had plaats op 14 December. Carleer meldt alleen : « probatio in choro pro vestitione quae 14 immediate ante Missam solemn. in Ecclesia facta est » ⁴⁾. Deze gebeurtenis echter is voor de abdij van Averbode meer geweest dan een gewone kleding. Zij was het begin van een nieuw jeugdig leven door het aanwerven in de orde van jonge krachten; zij was het begin van het hernieuwd kloosterleven, want van dezen dag af begon men dat weer regelmatig als vroeger te onderhouden. Na zoovele jaren ballingschap weerklonken vandaag weer voor 't eerst de gewijde koorgezangen door de abdijskerk. Daarom dan mag men inderdaad zeggen dat Averbode's abdij hersticht is op 14 December 1834.

Dien schoonen dag, waarop de nieuwe Superior Dierckx door Carleer bijgestaan, het Ordekleet uitreikte aan de vier postulanten, dien dag der herstichting der abdij was de ruime abdijskerk te klein. Heel het dorp en verder nog van wijd en zijd vierde het herstel mee van Averbode. Een der ingekleeden van dien dag, Derckx, heeft enkele woorden opgeteekend waaruit men halen kan wat volk er dien dag moet geweest zijn : « Jamais on n'avait vu tant de monde à l'église;... le pupitre en marbre au milieu du chœur fut renversé et brisé, on se cramponnait aux statues des saints au-dessus des stalles » ⁵⁾.

Lambertz kreeg als kloosternaam Josephus; Hoybergs : Jan Baptist; Frison : Augustinus; en Derckx : Herman Joseph.

Daarmede bestond tevens het novitiaat. In den namiddag dan werden door allen samen voor de eerste maal sedert een stilzwijgen van 37 jaar het koorgebed herbegonnen door het zingen der vespers...

De vespers nochtans zouden voorloopig nog maar alleen op de Zondagen plechtig gezongen worden, de andere dagen zou men ze uit gebrek aan volk enkel psalmodieeren. Dienzelfden dag ook 14 December werd tot verder order nog vastgesteld dat men de oude dagorde moest volgen van vóór de uitdrijving van 1797. Enkele veranderingen drongen zich natuurlijk op terwille der omstandigheden ⁶⁾. Toen begon het regelmatige kloosterleven. De novicen die tot dan toe als postulanten het provisorskwartier bewoonden, gingen nu naar 't konvent zelf. Ook Dierckx ging daar wonen « op de zelve kamer daer voor deze de prelaet zijn woning was » ⁷⁾. Den dag na de kleeding begon men reeds met de Metten 's morgens om

4) Diar. D., *ibid.*

5) Journal Derckx, I, p. 2.

6) Man. Lambertz I, l. 26 p. 34 sq.

7) *Ibid.* P. 20.

vier uur ⁸⁾. Alles was wat nieuws voor de volgende dagen. Trouw hebben de eerste novicen zulke kleine bijzonderheden die voor hen allemaal nieuw waren opgeteekend : Op 16 December werd voor 't eerst gelezen bij 't eten in den refter. Den dag daarna werd Lambertz sakrist benoemd, en zoo verder.

Intusschen hadden Dierckx en Carleer de handen ruimschoots vol met allerhande moeilijkheden buiten en binnen de abdij.

Eerst kwam het feit dat Verhulst en Huybrechts zoo gemakkelijk kun ontslag niet kregen als pastoor; en dit ontslag was nochtans een levenskwestie voor de abdij. Deze twee immers moesten het essentieele zestal komen uitmaken met de andere confraters die reeds in de abdij waren.

Dan kwamen de groote materieele zorgen. De opbouw der abdij ging regelmatig vooruit, maar toch lag het grootste deel nog vol puinen. Veel plaats was er niet beschikbaar. De financie's waren ver van schitterend. Veel toch werd er door de confraters bijgedragen om de kosten te helpen dekken. Dierckx schreef b.v. onder meer in zijn boek der Uitgaven van 1834 over het opbouwen van kapittel en sakristij : « hetwelk ik uytwendig en inwendig door vrijwillige giften betaelt hebbe » ⁹⁾. Wat de gewone benoodigdheden van kerk en abdij aanging, had men bijna niets beschikbaar. Van huisraad had men alleen wat men medegebracht had uit de parochie. Voor de kerk was er heel weinig. Zoo vindt men herhaaldelijk dat dit besteld werd, dat gekocht enz. Dan kwam nog het bestuur en administratie der abdij, de relatie's met de kerkelijke oversten en zoo verder.

Nog vóór de inkleeding der postulanten kreeg de Superior een brief aan vanwege den Covisitor Van der Linden. Deze liet weten dat hij aan Corselis gesproken had over het noviciaat dat men wilde beginnen. Daar er echter voor 't oprichten van een noviciaat speciale toestemming noodig is van den H. Stoel, wist Van der Linden eerst niet wat besluiten. Toch oordeelde hij dat men ex praesumpta licentia de postulanten kon inkleeden, vermits alle voorwaarden die tot dergelijke toelating gewoonlijk gesteld worden te Averbode vervuld zijn. Nochtans « ea conditione, ut si visum fuerit, novitiatus protrahatur ad annum post facultatem obtentam » ¹⁰⁾. Corselis had al die plannen goedgekeurd.

8) Journal Derckx, I, p. 2.

9) Arch. Abb., Reg. B. p. 4.

10) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 20.

Tegelijkertijd echter vroeg Corselis aan Averbode twee dingen : eerstens hem den staat der kloostergemeente schriftelijk te laten weten, en dat zoo haast mogelijk; en tweedens hem het getal der kloosterlingen en de middelen van bestaan te laten geworden.

Eindelijk gaf Corselis nog de toelating « ut Tongerloenses novitios suos in Averbodium mittant » ¹¹⁾. Deze toelating was van groot belang voor gansch de orde. Hierdoor immers konden de abdijen die nog niet gereed waren, toch reeds van verre nieuwe krachten verzamelen en opkweeken. Op 19 December kwamen de heeren van Tongerlo daarom er ook opnieuw over spreken. Op 22 December ging Carleer er nogmaals over handelen met Van der Linden zelf. Alles kwam tot een goeden uitslag. Toch zou het nog verschillende maanden duren eer de eerste postulant van Tongerlo naar Averbode zou komen : eerst in 1835 werd de latere tweede Superior van Tongerlo, Evermodus Backx, ingekleed. Op 24 December gaf Carleer aan Van der Linden bescheid over den gevraagden toestand der abdij. Averbode telt twaalf oude kloosterlingen. Van die twaalf zijn er vier die met de vier novicen « sub disciplina vivunt juxta regulam et Statuta nostra, et chorum frequentantes brevium prae-monstratense horis et temporibus constitutis persolvunt » ¹²⁾.

Dan noemt hij de vier oude kloosterlingen die in de abdij wonen : Dierckx, Carleer, De Lespes en Verhulst die binnen een paar dagen komen zal (namelijk op 31 December). De vijfde gaat ook kortelings komen en de zesde is de pastoor van Testelt die « nobiscum chorum et disciplinam tempore diurno observare paratus est » ¹³⁾. Wat de middelen van bestaan betreft, zij zijn voor 't oogenblik nog voldoende. Daarbij leeft men nog op de hoop van veel te krijgen vanwege de testamenten « aliarum abbatiarum confratrum, qui pristinum statum resumere non possunt, saltem ut promiserunt » ¹⁴⁾. Ongelukkigig heeft de werkelijkheid hierin niet dikwijls aan de verwachting beantwoord !

Zoo liep het belangrijke jaar 1834 ten einde.

Den laatsten dag van 't jaar kwam confrater Willebrordus Verhulst, pastoor te Vorst-Sint Niklaas, zich voor goed in de abdij vestigen. Aanstonds werd hij tot Supprior benoemd en tot magister infirmorum ¹⁵⁾. Zoo waren er einde 1834 acht conventuales te Averbode.

11) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 20.

12) *Ibid.*

13) *Ibid.*, B. 21.

14) *Ibid.*

15) Man. Lamb. I, 1, 26 p. 9.

1835 : *Geleidelijke vooruitgang.*

Het jaar 1835 was voor Averbode een jaar van geleidelijke ontwikkeling.

Met veel zorg spoedde men zich voort met het opbouwen der abdij. Keuken en refter werden herbouwd. Een der novicen teekende aan dat op 23 Maart « de pandhof die vol ruwienen lag omgegraven en aan de novities gegeven om bloemen te planten hetgeen ook seffens geschied is » ¹⁾. Even later « is het werkvolk begonst met de ruwienen of steengruis uyt de afgebroken panden en bijzijnde gebouwen weg te ruymen en hetzelfde te voeren in de lengte langs den prelaethof » ²⁾. In de maand April begon men vooral met kamers bij te bouwen. Dezelfde maand ook begon men de buitenmuren der abdij aan beide kanten der groote poort te herstellen. In de maand Mei kwam het prelaatskwartier met het terras aan de beurt. In Juni herbegon men aan den kruisgang. De vleugel naast de kerk die blijven staan en reeds wat hersteld was, werd opnieuw gewit. Toen begon men een voorloopig dak te leggen op de welfsels van de vroegere bibliotheek en de welfsels van de kelders werden heelemaal afgebroken. De grauwe steenen er van werden gebruikt in het opbouwen der panden. Alhoewel men vele steenen aankocht, toch gebruikte men zoo veel mogelijk oude steenen, bijzonder de grauwe en witte. Soms viel die manier van doen wel eens tegen, want zoo stond men soms op 't einde even ver als vroeger. Zoo werden er b.v. verscheidene halve en bijna nog heele vensters van 't prelaatskwartier afgebroken om de witte steen ervan te bezigen voor den kruisgang. Maar « hetgeen daarnaer heeft speyt gedaen als dat quartier ook wederom opgemaekt werd » ³⁾. In Augustus en September werkte men steeds verder aan den vleugel langs de sakristij. In October en de maanden erop werden er weer verschillende benedenplaatsen bijgebouwd. Denzelfden tijd ook werd het provisorskwartier door een steenweg verbonden met de nieuwe keuken.

Zoo had einde 1835 de abdij al een heel nieuw uitzicht bekomen. Toch was alles nog ver van gedaan; spijs al het bijbouwen was er toch nog veel meer verwoesting : twee vleugels van den kruisgang nog met den grond gelijk; de twee andere nog zonder vloer; — alle plaatsen nog vol gruis en vuiligheid; vele der noodzakelijke gebouwen eener abdij, nog onbestaande of onbeschikbaar.

1) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26 a. 1. p. 24.

2) *Ibid.*, p. 25 sq.

3) *Ibid.*, p. 31.

En toch spijs dat laatste was het kloosterleven in 1835 een heel stuk vooruitgegaan te Averbode. Daarom dan zullen wij den vooruitgang van 't eigenlijke kloosterleven ook even geleidelijk volgen gelijk wij het gedaan hebben voor den materieelen vooruitgang.

Met alle krachtinspanning had Dierckx zich aan 't werk gezet. Hij was een doe-al... Met alles hield hij zich bezig, van alles wilde hij op de hoogte zijn... In niets ontzag hij zich. Dat moest men erkennen in de abdij zelf, zeker, maar ook buiten de abdij was dit spoedig bekend. 't Kwam zoo ver dat men van uit Mechelen een brief stuurde om hem te waarschuwen zich toch te sparen, van « niets te doen boven de lichamelijke kragten. Spaert uzelfen voor het goed van het klooster » ⁴⁾.

Voorloopig had men nog maar de dagorde gevolgd van voor 1797 lijk ik gezegd heb. Op 17 Januari had de Superior met Carleer eene bespreking daarover. Men besloot dan terwille der nieuwe omstandigheden die te veranderen ⁵⁾. Op 22 Januari maakte men de nieuwe dagorde bekend en verplichtend ⁶⁾. Alleen enkele typeerende punten wil ik geven : Tot half zeven was de dagorde ongeveer wat zij nu nog is. Na de « aqua theana » wat het ontbijt verving, begonnen de studie-uren... « legent 2 capita ex Veteri Testamento, semper sibi succedentia et unum similiter ex novo, sed sine interprete, inherendo soli historiae usque ad 8am... hora 8a coram venerabili quilibet in suo stallo chori per quadrantem horae pro omnibus irreverentiis, sacrilegiis etc. erga illud umquam commissis — In cellam vel in hieme in calefactorium reduces legent 2 capita ex Bossuyt usque ad 9am » — ⁷⁾. Na het officie in 't koor (de kleine uren) « repetent hoc mane lecta ex Scriptura Sacra et ex Bossuyt ». Dan volgde er weer een half uur les over den regel, Statuten enz. Daarna kwam van 11 tot 11 1/2 lezing van een « caput in Analogia Becani et unum in Thomas a Kempis pro meditatione vespertina in choro habenda » ⁸⁾.

Zoo werden de nieuw aangeworven krachten tot goede kloosterlingen opgeleid.

Veel was er echter nog noodig om alles zoo regelmatig mogelijk te doen. Daar men alle dagen de metten reciteerde, was het voor

4) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 29-30 I, n. 12.

5) Diar. D., *ibid.*

6) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26, Man. Lamb. p. 37 sq.

7) *Ibid.*, p. 38.

8) *Ibid.*

Carleer noodig lampen voor 's morgens te koopen, en tevens een « *pulpitum pro lectionibus nocturnis* » ⁹⁾).

Boven heb ik reeds gezegd dat de finanties er al niet te schitterend voorstonden. Dit moet nochtans gezegd worden dat men regelmatig boek hield. Alle inkomsten en uitgaven werden regelmatig aangeteekend. Heel nuttig en treffend is het soms het boek der Uitgaven na te zien om te bemerken hoe alles nog ontbrak in de abdij. Toch had Dierckx onder andere nog al veel medegebracht uit Rotzelaer. Op 29 Januari stelde hij daarvan een lijst op. Allerhande dingen worden er op vermeld, maar wat toch bijzonder de aandacht trekt is het groot aantal flesschen wijn, zoo maar over de 2300 flesschen. Ongelukkiglijk viel dit te Averbode onder het bestier van den provisor Carleer. Dat deze zich in dit alles Dierckx niet aantrok, blijkt weer uit de woorden, ditmaal zeker van Dierckx zelf : « Van allen dien wijn hebbe ik niet een flesse mogen weten waer hij gebleven is of geene de minste meesterschap over gehad om eene vriend te tracteren; ik hebbe er waarschijnlijk wel mede van gedronken, maer onwetende » ¹⁰⁾. Einde Februari werden de oude kostelijke zitstoelen der cantoren samen met den grooten lessenaar weer terug in het midden van het koor gebracht. Wat te Averbode altijd een groote moeilijkheid geweest is, was het bekomen van ordeboeken, brevieren, zangboeken, en dergelijke. Herhaaldelijk schreef men uit Averbode naar andere abdijen, die niets of quasi niets deden om zich te herstellen, om de oude Ordeboeken der abdij te bekomen.

Men kent de vriendschap van Carleer en den pastoor van Orbais der abdij van Heylisse. Deze nu was onlangs gestorven. Waarschijnlijk had hij wel 't een en ander aan Averbode beloofd. In alle geval half Maart schreef Carleer een brief aan den pastoor van Gottechain, den Eerw. Heer Van Nerum, over de nalatenschap van den pastoor van Orbais. Van Nerum zelf was reeds te Averbode geweest enkele dagen er vóór op 11 Maart en Dierckx had hem toen om boeken gevraagd ¹¹⁾. Van Nerum had nu alles opgezocht. Alles wat hij gevonden had waren enkele breviers der Orde. Een andere confrater van Heylisse had ze nu in bewaring. Deze wilde ze afstaan aan Averbode op voorwaarde van teruggave indien Heylisse zou hersticht worden. Enkele andere ordeboeken waren reeds ge-

9) Diar., 24 Januari.

10) Arch. Abb., Reg. III, p. 1.

11) Diar. D., *ibid.*

geven aan den Aartsbisschop, maar men zou ze voor Averbode terugvragen ¹²⁾).

Zoo schreef Dierckx ook een brief aan de oud-confraters der abdij van Leffe. Op welken datum deze brief juist geschreven is, is moeilijk uit te maken, waarschijnlijk eerst na een paar jaren. Hij beschrijft daarin hoe de abdij van Averbode, van geheel verwoest dat zij was, nu uit zijn puinen verrezen is. Hij wendt zich dan tot hen opdat al de confraters « quibus restauratio impossibilis facta est, nobis assistant et adjuvent,... alles ontbreekt te Averbode... De utensilibus quotidianis etiam nobis multa desunt, uti paramenta in sacristia, libri chorales et Bibliotheca et innumerabilia alia »... ¹³⁾. Daarom moet men zooveel mogelijk aan de bestaande abdijen geven : « sic facientes non solum dignissimam rem Deo et Beatissimo patri nostro Norberto institutori ordinis nostri exhibetis, sed et tutiorem quia redduntur quae sunt Ordinis Ordini; et quidquid acquirit monachus, acquirit monasterio, sicque aliquatenus satisfacimus intentioni benefactorum vivorum et mortuorum » ¹⁴⁾.

Begin April was eene klok die Carleer reeds maanden vroeger besteld had, gereed gekomen. Op 9 April kwam zij te Averbode aan. Zij woog 300 pond. Zij zou dienen om te luiden voor de klein uurtjes. Op 10 April had de plechtige wijding plaats. Deze geschiedde door den Deken van Lubbeeck, Ottoy der abdij van Park. Dierckx zelf was peter en de klok kreeg daarom ook den naam van Norbertus... Zeker zijn de gebeurtenissen die hier malkaars opvolgen en nog zullen opvolgen van meest verschillenden aard, niets is meer natuurlijk. Daarom ook is er minder eenheid in de geschiedenis dezer jaren, wanneer men ze niet allen beschouwt als leidende naar het eenige doel : een abdij met volmaakt kloosterleven. Dat het novitiaat goed ging te Averbode was ook in de andere abdijen bekend. Wij weten al hoe Tongerloozijn novicen zenden zou. Op 4 April schreef de Superior van 't herstichte Grimbergen naar Averbode dat hij ook twee novicen zenden zal... « en wensch dat zij te saemen, met die van Ue, hun novitiaat soudén beginnen, ofte anders wat soudén sij ons baeten ! » ¹⁵⁾. Zelf immers mocht men te Grimbergen geene novicen aannemen. Waarom dat was, weet men niet « waarschijnlijklyck intrigen van onse vijanden » ¹⁶⁾.

12) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 22.

13) Arch. Averb., Reg. A. In fine I.

14) *Ibid.*

15) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 23.

16) *Ibid.*

Op 16 April kwam de pastoor van Groot-Vorst, Rumoldus Huybrechts, eindelijk zijne confraters in de abdij vervoegen. Nu was het getal volledig. Seffens werd de brave man prior, novicenmeester en leeraar in de godgeleerdheid benoemd. Gerebernus Verstappen, rector van 't H. Graf te Turnhout, werd in zijne plaats pastoor te Vorst.

Drie dagen na de komst van Huybrechts en zijne benoeming als novicenmeester, had er een groote gebeurtenis plaats voor 't novitiat. Dien dag immers was 't Paschen, het eerste Verrijzenisfeest in de verrezen abdij. Dit mocht wel plechtig gevierd worden. Voor den eersten keer werd er voor de klein uren geluid met de nieuwe klok. Tot dien dag ook droegen de vier novicen, alhoewel plechtig ingekleed, buiten zon- en feestdagen nog altijd een zwarten toog. Van dit eerste Paaschfeest af werd dat gebruik afgeschaft en droeg men nog alleen het witte ordehabijt.

Zoo kwamen de oude gebruiken en gewoonten van vroeger al meer en meer terug. Een tijd later begon men op de Zondagen 's avonds regelmatig eene lectio spiritualis te houden; het gebruik kwam terug de Responsoria der kleine uren te zingen, plechtig met drie klokken te luiden voor Metten en Vespers enz... allemaal kleine punten die ons tegenwoordig zonder belang schijnen, maar die toen allemaal nieuw waren voor de jongeren en een oorzaak van diepe vreugde voor de oudere confraters die de abdij zoo zagen herleven.

Op 9 Juni begon men met dagelijksch de Summa Missa te lezen : « maer (zij) is eerst maer een tijd een geleeze Mis geweest om het wijinig getal van Heeren » ¹⁷⁾.

Dit jaar 1835 ook werd het Sint Norbertusfeest met groote plechtigheid gevierd in de abdij. Was het dien dag het feest van den H. Ordestichter, tevens was het ook de feestdag van den abdiherstichter Norbertus Dierckx. Daarbij kwamen nog vele andere dingen de plechtigheid vergrooten. Tot dan toe b.v. hadden Superior, Prior en Novicen al wel hun kamer en calefactorium in het konvent, maar toch ging men nog altijd naar het provisorskwartier om de maaltijden te gebruiken, daar keuken en refter nog niet gereed waren. « Maer vandaeg zijn ze voor den 1sten keer in den refter gaen eeten van de speyze die voor den 1sten keer in de nieuw keuken gereedgemaakt waeren » ¹⁸⁾. Zestien witheeren waren er dien dag

17) *Ibid.*, Sectie I, Liasse 26 Man. Lamb. p. 7, item Diar. C., *ibid.*

18) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 26 n. 1, p. 29.

samen in den refter om Superior Dierckx te vierden. Na het eten ging met ook voor de eerste maal onder het zingen van den Psalm Miserere processionaliter naar de kerk ¹⁹⁾.

Enkele dagen voor dit feest had de Superior van Grimbergen Van den Bergen de confraters van Averbode verwittigd dat hij twee novicen zou brengen om hun noviciaat te doen te Averbode ²⁰⁾.

Deze kwamen in de abdij aan op 13 Juli. Het waren Norbertus Keghels, die na een paar jaar om ziekte de Orde verlaten moest, en Godefridus Van Overstraeten. Deze twee van Grimbergen met nog een ander van Averbode zelf werden door Dierckx ingekleed op het feest van O. L. V. Geboorte op 8 September ²¹⁾.

Welke goede geest er toen heerschte tusschen de jonge kloosterlingen blijkt uit een brief van Evermodus Backx aan zijnen Superior van Tongerlo, waarin hij onder meer schrijft... « quantum ad coenobium, ad quod R.Va me mittere dignatus est, in cunctis mihi facit satis; hic enim inveni Superiores vere dignissimos ac benignissimos, aequae ac fratres in charitate sibi addictissimos, verbo nihil ultra mihi desiderandum relinquitur; bonum enim et jucundum est habitare in unum... ²²⁾.

Buiten dit alles viel er in 't jaar 1835 niet veel meer voor. In Augustus deed Dierckx het tabernakel vernieuwen ²³⁾. In September werden er nieuwe koperen kandelaars en wierookvaten aangekocht en zoo verder. Op 10 October werd het schoone Christusbeeld in den refter gehangen. Er was nog zoo veel te kort en nog zoo veel te doen in de abdij.

Februari 1836 — Kerkwettelijke oprichting der abdij.

En toch was er nog iets niet in orde te Averbode. Men had eigenlijk nog nooit eene officieele bevestigingsakt of herkenningsakt van Rome ontvangen. Daarbij had men nooit de toelating gekregen voor al hetgeen men vroeger in de supplieken gevraagd had, buiten enkele afzonderlijke toelatingen van Corselis.

Van die suppliek van 1832 was er nooit iets gekomen, men had er nooit meer over gehoord, en toch mocht men b.v. geen novicen tot

19) *Ibid.*, p. 31.

20) *Diar. Carl.*, 7 Juli.

21) *Arch. Averb.*, Sectie I, Liasse 26 n. 1 p. 34.

22) *Arch. Abb. Tongerl.* I-II 34, cfr. 3 Nov. 1835.

23) *Arch. Abb.*, reg. A. 3v°.

de geloften toelaten zoolang die toelating van den H. Stoel niet kwam... Herhaaldelijk reeds had men over deze zaak met Corselis en met Van der Linden gesproken. Eindelijk toch op 29 Juni 1835 schreef Corselis een brief naar Averbode waarin hij meldde dat het novituaat te Averbode door Rome kortelings zou goedgekeurd worden. Terzelfder tijd ook gaf hij toelating novicen van Grimbergen aan te nemen te Averbode, die, gelijk men weet, veertien dagen later reeds afkwamen.

Men moet weten dat Corselis zelf ook reeds langen tijd wachtte op een antwoord van Rome. Eindelijk was hij het wachten moe, en stuurde hij de eigenste suppliek van Augustus 1832 naar Rome ¹⁾. Men zou nu afwachten wat er van komen zou.

Enkele dagen later op 11 Augustus vroeg Dierckx aan Corselis of er nog niets nieuws van Rome gekomen was, want men stond er heet op. Grimbergen had reeds novicen gestuurd. De Superiores van Tongerlo en Postel waren beiden komen vragen om novicen te mogen zenden naar Averbode : « *persuasum enim sibi habebant; uti alibi audierant, nos jamjam nostram confirmationem accepisse* » ²⁾. In '34 had Corselis wel reeds toestemming gegeven maar toch moet dat niet heelemaal duidelijk geweest zijn want herhaaldelijk drong men er opnieuw op aan. Een week later op 19 Augustus kwam het antwoord van Corselis. Groot was de vreugde te Averbode. Op 't einde der maand zond Dierckx het verder aan Van Putteghem van Tongerlo. Ziehier ongeveer den inhoud : « *Tuto poterit Ven. Dom. Vestra novitios ex parte familiarum de Tongerlo et Postel admissos ut in communitate vestra regularis vitae disciplina formentur, recipere...* » ³⁾. Daarna geeft Corselis den gulden raad van toch maar goed voorzichtig te zijn in 't aannemen van novicen. Eindelijk gaf hij nog de oplossing van een casus die reeds herhaaldelijk gesteld was én te Mechelen in de bijeenkomsten én te Averbode zelf... Wat moet er namelijk gebeuren met novicen van nog niet herstelde abdijen die hunne professie doen en wier abdij later niet hersticht wordt ? Tot welke abdij behooren zij ?... Corselis geeft een dubbele oplossing waarvan hij echter de tweede volstrekt verkiest : de eerste « *ut omnes indistincte novitii professione sua incorporentur gremio domus ubi professionem emittent et postea, ex ea domo ad alias colonias destinantur* ». De tweede luidde zoo : « *ut quilibet novitius*

1) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 29-30 H. I, 3.

2) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 25.

3) Arch. Abb. Tong., I II 34, cfr. 31 Aug. 1835.

profitendo incorporetur familiae a qua receptus fuit » ⁴⁾, met de volgende voorwaarde dat namelijk in 't geval van niet-heroprichting der abdij, de strikte verplichting bestaat van incorporatie in het huis waar men zijn geloften uitsprak « ne alias cum detrimento sui status ad perniciosam vagabundosam sortem redigatur »... ⁵⁾. In een voetnota belooft Corselis de Roomsche rescripten zoo haast hij ze ontvangt op te zenden.

Men weet toch al iets en gerust kunnen de novicen van andere abdijen naar Averbode komen.

Op 8 September, na de kleeding der novicen, zijn Dierckx en Carleer samen naar Mechelen vertrokken waar zij tot den 10 verbleven, met een kort verblijf in de abdij te Bornhem, wanneer zij « per viam ferream » naar Brussel verder reisden ⁶⁾. Te Bornhem belooft Corselis binnen enkele dagen de wettige en canonieke instauratie en approbatie van 't novitiaat af te zenden. Carleer gaf enkele dagen na de thuiskomst een brief mede voor den pastoor van Helmond, Beugels, van Postel, waarop hij van Beugels antwoord ontving op 30 September. Deze schreef nu : « Ik heb EUw. geëerden wel en tijdig ontvangen, en daaruit met blijdschap vernomen dat wij den grondslag van ons bestaan bij U mogen leggen. Utinam ab hac hora incipere daretur » ⁷⁾. Dit is zeker een antwoord op den brief van Corselis van 19 Aug. aan Averbode. Waarschijnlijk heeft men te Mechelen de toelating nogmaals hernieuwd om in 't algemeen van andere abdijen te Averbode novicen aan te nemen. In denzelfden brief voegde Beugels er echter bij dat hij ongelukkiglijk nog geen postulanten heeft voor Postel. Daarbij kwam nog dat hij niet wist waar de abdij herstichten en verder nog dat men het noodige zestal heeren niet en had : « Wij zullen toch in alle geval van UL. goedheid gebruijk moeten maken, vermits wij het vereischte getal van gansche menschen niet zullen bijeenbrengen » ⁸⁾. Eerst een jaar nadien zouden de Postellenses een eersten novice naar Averbode sturen. Tongerlo, lijk men weet, was gelukkiger. Op 31 October stuurde men naar Averbode den lateren Superior van Tongerlo fr. Evermodus Backx, seculier priester uit Tilburg.

Eindelijk ja, zou de eerste officieele goedkeuring komen, namelijk die van den aartsbisschop van Mechelen, Engelbertus Sterckx.

4) *Ibid.*

5) *Ibid.*

6) *Diar. C., Ibid.*

7) *Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 26.*

8) *Ibid.*

't Is goed mogelijk dat Dierckx en Carleer die te Mechelen gaan vragen waren. Op 12 October 1835 stuurde hij een onderteeekenden brief naar Corselis... « Visis... quibus (Corselis) assensum nostrum ad canonicam instaurationem en redintegrationem celeberrimae Abbatiae Ordinis Praemonstratensis in Averbode dioecesis nostrae expostulat, pio ac laudabili desiderio Religiosorum dictae Abbatiae favere volentes, per praesentes petitum assensum lubenter praebeamus » ⁹⁾.

Waarschijnlijk is men te Averbode spoedig op de hoogte geweest van dezen confirmatiebrief. Den dag namelijk na het schrijven van den Aartsbisschop, en misschien dus nog vóór 't verzenden naar Corselis, kwam Carleer te Mechelen aan ¹⁰⁾. Aanstonds is Carleer dan naar Van der Linden gegaan, die voor 't oogenblik te Mechelen vergen. Die vraag heeft Van der Linden dan ook overgemaakt aan toefde ¹¹⁾. Zekers heeft Carleer dan met aandrang aan Van der Linden gevraagd om van Corselis den officieelen restauratieakt te krij-Corselis. Deze echter liet van zich niet hooren vóór 14 Noveember wanneer hij een brief schreef aan zijnen covisitor. Hij had altijd uitgesteld, beweerde hij, de canonieke restauratiebrieven naar Averbode te zenden, — die zij strikt genomen niet noodig hebben omdat zij zijne toelating hebben, — daar hij steeds wachtte op de Pauselijke approbatie van 't noviciaat, « ut hac obtenta, opus completum agere possem » ¹²⁾. In alle geval mag er geen professie van novicen plaats hebben voor Rome daartoe bij rescript toestemming had verleend.

Dit nieuws deelde Van der Linden enkele dagen later op 24 Noveember dan ook mede aan Dierckx : « patet nihil impedire quominus statim vobis tradat acta instaurationis canonicae vestrae domus » ¹³⁾. Feitelijk had men ze practisch niet noodig, maar toch had men liever het tastbaar bewijs in handen van 't herstel van de abdij. Daarbij was dit veel zekerder.

Men zou dan maar wachten...

Denzelfden dag dat Van der Linden dit nieuws meedeelde stierf te Kosen de eerste confrater van Averbode na 't herstel der abdij, namelijk de pastoor Theodorus Purnal. Verloor men echter langs dien kant, van den anderen kant groeide het aantal kloosterlingen

9) Arch. Averb., Sectie I, Liasse 29-30 H. I A.; Sectie II, Liasse 28 B. 16.

10) Diar. D., 13 Oct.

11) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 28.

12) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 27.

13) *Ibid.*, B. 28.

snel aan. Alle weken bijna kwamen er mogelijke en onmogelijke heeren zich aanbieden om binnen te treden.

Toen Backx van Tongerloo gekleed werd op 8 December was men al met acht novicen in het novitiaat. Even voor Kerstmis traden er nog twee novicen binnen voor Averbode, zoodat er zeker geen de minste vrees meer kon zijn van uitsterven. Integendeel !

Zoo zijn wij dan eigenlijk gekomen tot het jaar 1836 het jaar der canonieke oprichting der abdij.

Daar met deze gewichtige gebeurtenis mijn werk ten einde is en daar deze voorgevallen is in 't begin reeds van Februari, zal ik hier maar niet meer spreken van bouwen en aankooopen in de abdij : het bouwen is natuurlijk regelmatig zijn gang gegaan. 't Was vooral aan 't opbouwen der panden dat men de grootste zorg besteedde. Gewoon abdiijgerief was het dat Dierckx zich aanschafte. 't Was rond dezen tijd ook dat hij de schoone ornamenten terugkocht van de kerk van Rotzelaer, lijk ik boven reeds gemeld heb ¹⁴⁾. Daar dit dus buiten het onderwerp valt, willen wij enkel nog even de laatste pogingen nazien der Averbodiënzers alvorens Averbode kerkwettig erkend werd.

Corselis had dus gezegd dat men maar wachten moest. Nu dat was goed en wel, maar dat duurde en bleef duren. Te Averbode werd men ten langen laatste ongerust. Dit kan men opmerken uit een brief van Dierckx aan Van Putteghem van Tongerloo, waarin hij vraagt of Corselis nooit gezegd heeft wat er hapert hetzij voor de abdij hetzij voor een particulier. Dierckx schreef dan weer maar eens naar Van der Linden om te vragen of er nog steeds niets was aangekomen. Daarop antwoordde dan de covisitor op 16 Januari 1836 dat Corselis tot hier toe nog niets laten weten had. Daarom moet men echter niet ongerust zijn te Averbode, alles zal wel in orde komen, « unde pacate et tranquille pergite, et responsa illa romana quae quotidie expectantur uno alterove die advenient, et tunc Illustr. D. Corselis totum quod incepistis perficiet et consolidabit » ¹⁵⁾.

En toch, wanneer Van der Linden dit antwoord naar Averbode stuurde, was reeds het jarenlang verwachtte antwoord van Rome sedert enkele dagen, namelijk sedert 11 Januari, bij Corselis aangekomen.

Het duurde nochtans nog een paar weken voor Corselis toen zelf zijn eigen akten opgesteld had en die van Rome laten copieeren had.

14) Arch. Abb., Reg. B. 3.

15) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 29.

Zoo gebeurde het eerst op 3 Februari dat Corselis in een brief aan Superior Dierckx het antwoord meedeelde van den kardinaal Prefect der Congregatie der Regulieren. Wat het eerste punt betrof der suppliek van 1832, de vraag tot heroprichting der Orde hier te lande, deze bekwam natuurlijk volledige goedkeuring. Het novitiaat van Averbode werd eveneens goedgekeurd : « pro vestris et coeterrarum Abbatiarum alumnis elabente anno 1834 inchoatum » ¹⁶⁾. In het derde punt had men de macht gevraagd om te dispenseeren in het tweede jaar novitiaat. Als antwoord gaf men dat men zich in elk afzonderlijk geval tot den H. Stoel moest wenden : « non enim Sanctissimo Domino nostro adridet hisce postulationibus annuere, nisi vel necessitas vel conditio personae... identidem id postularit » ¹⁷⁾. De vierde vraag was het mogen ontslagen in non essentialibus en het vijfde het vragen van een dos van de postulanten. Dit werd voor de gevallen, dat het strikt zou noodig zijn, toegestaan. Tevens ontving men de toelating « ut coenobia ipsorumque bona, ac fundi jure legitimo emantur redimanturque » ¹⁸⁾. Dan kwamen de twee groote twistvragen over het benoemen van onderpastoors. Als antwoord kwam het te verwachten : « ...nihil post sancitam anno 1801 conventionem immutandum ». Daarmee was men al de parochiën voor goed kwijt.

Op 't einde voegde men er te Rome deze raadgeving bij : « singulari religioni etiam atque etiam commendo ut... in id maxime incumbas ut pauciores potius exstent Religiosi, qui tamen ex Ordinis institutis sancte casteque vitam componant, quam numero plures, qui multiplicata licet gente non magnificent laetitiam » ¹⁹⁾.

Daarmede was men te Averbode reeds gerust voor wat het algemeen novitiaat betrof. Nu moest nog alleen de kanonieke oprichting volgen.

Corselis had alles reeds gereed gemaakt en naar Van der Linden verzonden. Deze had alles ontvangen op 14 Februari. Den dag erop schreef hij een brief naar Averbode : « Advenerunt tandem diu expectata, exoptata et desiderata rescripta romana » ²⁰⁾. Corselis had hem laten weten dat hij die akten persoonlijk moest voorlezen aan de vergaderde kloostergemeente te Averbode. Zoo dit onmogelijk was, moest een zeer betrouwbaar persoon die « instrumenta authen-

16) *Ibid.*, B. 32.

17) *Ibid.*

18) *Ibid.*

19) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28, B. 32.

20) *Ibid.*, B. 33.

tica » komen halen. Nu voor Van der Linden was het volstrekt onmogelijk, dus men moest een betrouwbaar persoon sturen.

't Was op 18 Februari dat men de akten te Leuven ging halen. Waarschijnlijk gingen Dierckx en Carleer wel samen. Dit laat zich vermoeden uit het feit dat Dierckx in eenen lateren brief aan Corselis schreef : « 18a hujus Lovanii ab Amplissimo Domino Van der Linden co-visitatore accepimus. » in 't meervoud ²¹⁾, en daar Carleer voor denzelfden dag in zijn dagboek opteckende eveneens in 't meervoud : « Accipimus Lovanii ante prandium rescripta » ²²⁾. Alhoewel dit op zijn eigen beschouwd van weinig belang is, toch toont dat aan met welke blijdschap de Averbodienzers dit groote nieuws, de bekroning van al hun werken, ontvingen, vermits de twee bizonderste personen der abdij die papieren gingen halen.

Eerst kwam er een bizondere brief van Corselis aan Van der Linden ²³⁾.

Daarin bespreekt Corselis breedvoerig het geval der absolutie der censuren en der jurisdictie, wat niet alleen voor Averbode maar voor alle kloosterorden gold. In een postscriptum spreekt hij over meer speciale gevallen voor Averbode. Dikwijls was 't een antwoord op wat men gevraagd had in de conferentie te Mechelen in Augustus 1834.

Eerst en vooral is het niet noodig het officie in het koor te zingen, zoolang er geen voldoende aantal kloosterlingen aanwezig is, men voldoet dan met alles te psalmodieeren. Daarna kwam de moeilijke kwestie der misintentie's en der jaargetijden. Om die op te lossen moet men eerst den staat der nog overblijvende inkomsten opsturen met de vermelding der verplichte missen, b.v. de ordemissen, de wekelijksche mis van elken priester voor de weldoeners enz. Voor wat de drie ordemissen aangaat, schijnt Corselis niet goed op de hoogte te zijn, want hij doet vragen met welke inkomsten die betaald worden.

Dit alles was echter het bizonderste niet wat de Averbodiënzers aanbelangde. Het voornaamste voor hen was de confirmatieakte van de abdij. Deze was door Corselis opgesteld op het feest van O. L. V. Lichtmis, 2 Februari 1836.

Daar de akte wat te lang is, wil ik er om te sluiten alleen eenige stukken uit citeeren, temeer daar hij later voor de andere abdijen ongeveer dezelfde was ²⁴⁾.

21) *Ibid.*, Sectie I, Liasse 29-30 H. I, 5.

22) *Diar. C., ibid.*

23) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 30.

24) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 16; Sectie I, Liasse 29-30, H. I, 2.

De Averbodiënzers, zegt Corselis, hebben sinds langen tijd de canonicke instauratie gevraagd hunner abdij in dewelke zij « octo propemodum lustrorum spatio exulantes, demum insperato, Divini Numinis beneficentia, ad antiquam sedem sunt reversi » ²⁵⁾.

Dan doet Corselis de titels kennen volgens dewelke hij volmachtig deze confirmatie geeft : « ...visis litteris Illustrissimi et Rev. D. Engelberti Sterckx Archiepiscopi Mechliniensis... utendo facultatibus a Sanctissimo Domino, Domino Nostro, Papa Gregorio XVI regularium impertitis, per litteras Apostolicas... et per alias e Sacra Congregatione super regularium disciplina... expeditas, visis praeterea litteris Cardinalis Polidorii quibus apprime praemonstratensi familiae consultum esse constituto ad Tyronum sedem Averbodiensi monasterio denuntiat »... ²⁶⁾. Dan volgt de confirmatie : « Nos, inquam, animo perpendentes hujusmodi instaurationis opera reflorescente Regularis disciplinae accurata observantia, Divini Numinis gloriam, animarum quoque salutem magnopere promovendam, communitatem Abbatialem Monasterii Averbodiensis, ordinis Praemonstratensis in pristino domicilii loco et Ecclesia pristina instauramus et redintegramus, ac per praesentes instauratam ac redintegratam decernimus et declaramus » ²⁷⁾.

Daarna geeft hij nogmaals het recht van novicen aan te nemen en te professen, een abt te kiezen, oversten aan te stellen enz. Toch blijven allen onder de rechtsmacht van den Visitator.

Dan zegt hij Gode dank voor deze restauratie. Hij vertrouwt op de witheeren van Averbode. Zij moeten tot glorie strekken van Orde, kerk en land. En dit zal gebeuren als zij gehoor geven aan den wensch van den Paus : « coelestis vocationis spiritum numquam extinguant, et illustria eorum Patrum exempla imitantes, vota quae semel Deo voverunt, religiose reddere studeant atque euntes de virtute in virtutem aemulentur semper charismata meliora. Certum enim est ad fidelium mores sive conservandos sive reparandos illud maxime interesse, ut ii qui sancti Evangelii consilia se sequi profitentur imaginem Christi referentes et ad perfectiora semper tendentes, caeteros ad pietatem, religionem, virtutesque omnes exemplo suarum actionum instituant » ²⁸⁾. Dan volgden nog verscheidene wenschen voor het heil der herwordende kloosterstichting.

Dat was de confirmatieakte van de abdij van Averbode en zoo was

25) *Ibid.*

26) *Ibid.*

27) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 16; Sectie I, Liasse 29-30 H. 1-2.

28) *Ibid.*

deze dan opnieuw kerkwettelijk opgericht zevenhonderd jaren na de eerste stichting der abdij in 1134.

Hier is mijne taak de herstichtingspogingen en het herstel der abdij te schetsen dus ten einde.

Ik wil hier besluiten met de dankwoorden die Dierckx enkele dagen na de voorlezing der confirmatie in de kapittelzaal, namelijk op 24 Febr., toestuurde aan Corselis ²⁹⁾ :

...« Det Deus, ad cuius majorem gloriam opus incepimus, ut familia reviviscens spiritu mundi evacuato, sub pristina regulari S. Patris Norberti disciplina, non sibi sed coelo nobis tam propitio et proximi saluti, vivat, sicque reipublicae decus et praesidium erit solidum »...

Dat zij ook onze wensch op dit eerste eeuwfeest !

Averbode.

fr. Antonius MAES, O. Praem.

29) Arch. Averb., Sectie II, Liasse 28 B. 31; Sectie I, Liasse 29-30 H. I, 5.

DOCUMENTA

I.

*Epistola directa a Summo Pontifice ad abbatem Generalem
occasione octavi centenarii mortis S. Norberti.*

Dilecto filio D. Gummaro Crets canonicorum regularium Praemonstratensium Abbati Generali. Pius PP. XI. Salutem et apostolicam benedictionem.

Si « gloria filiorum patres eorum », merito censendi sunt, peropportune nobilis iste, cui diligenter praees, Praemonstratensium Ordo, per sollemnia sacra revocare contendit suavissimam sancti Conditoris memoriam, qui octingentos abhinc annos spectatissimae vitae cursum pretiosa ac beata morte confecit. Neque enim tantummodo gloriam virtus Patris excellens suae suboli tradidit, sed insigne quoque exstitit illi ceterisque sui cultoribus ad imitandum exemplar. Quare consilium a vobis initum celebrandi in honorem sancti Norberti saecularia sollemnia eo libentius probamus ac dilaudamus, quo uberiores expectandi sunt fructus, qui e proxima eventus celebratione in Ordinem ipsum inque populum fidelem manare efferrique possunt. Multa profecto in Norberto fuere, quae et adulescentes et religiosi viri et ipsi sacrorum Antistites imitari queunt. In ipso enim flore aetatis, nobilissimus ille Sanctensis civis imperatoriam aulam Henrici V, pompis illecebrisque confertam, cui aliquot per annos addictus fuit, quadam die, divina gratia commotus, ex improviso reliquit, et alacer hilarisque ad sacra et nobiliora munera se convertit. Sacerdotali auctus honore, bonis divitiisque ad pauperes sublevandos traditis, sibi in perpetuum proposuit ac statuit, ut ipse dicere solebat, « evangelicam et apostolicam ducere vitam ».

Quapropter, faventibus ipsis Romanis Pontificibus, varias Europae regiones peragravit, christianae fidei lumina caritatisque ardorem laboriose lateque diffundens. Deinde, Episcopi Laudunensis hortatu, in locum solitarium Praemonstrati secessit, ibique, candida

veste ad eodem episcopo accepta, gloriosi sui Ordinis fundamenta iecit. Duo autem praecipua in novo condendo Ordine spectavit; primum, ut sodales Praemonstratenses, quemadmodum S. Augustini canonici regulares, verbi Dei praedicationi instantes, tum infidelium atque haereticorum, conversioni, tum Christi fidelium utilitati et profectui sedulo incumberet; alterum, ut, eadem ratione qua Cistercienses coenobitae, monasticam disciplinam, quantum fieri posset, custodirent. Quam quidem vim et industriam, in contemplando simul atque in agendo coniunctam, plures deinde religiosi Ordines prosequuti sunt. Institutum autem sancti Norberti a Romanis Pontificibus confirmatum, brevi tempore mira accepit incrementa, adeo ut medio ipso duodecimo saeculo centum iam monasteria complecteretur. Aliis quoque egregiis sanctisque operibus floruit Norbertus, praesertim quum, ad archiepiscopalem sedem Magdeburgensem, licet aegre ferens, evectus, instaurandae clericorum disciplinae ac pietati populi fovendae sollicitam curam operamque impendit, et finitimas etiam gentes ad catholicam fidem per se perque suos discipulos feliciter aduxit. Quare dignus habitus est, ut inter Germaniae Apostolos adnumeraretur. Quod vero frugiferi eius apostolatus maximum exstitit adiumentum ac praesidium est fides et pietas erga SS. Christi Corpus, sub velis eucharisticis mirabiliter abditum, fides pariter ac pietas erga Christi ipsius Vicarium, visibilem totius Ecclesiae Pastorem. Norbertus enim primos centra nefandam Tanchelinianam haeresim Augusti Sacramenti et Sacrificii gloriam vindicavit, solalesque suos ad cultum eucharisticum summa cura et studio inflammavit. Ipse praeterea contra Lotharium regem Ecclesiae et Apostolicae Sedis libertatem et iura est acriter tutatus, atque Innocentium II Pontificem Maximum una cum Sancto Bernardo, familiarissimo suo, triumphali pompa ad Urbem comitatus est. Nec mirum si multi civitatum procures, doctrina illius ac sanctimonia illecti, ad ipsum confluerint; inter quos Theobaldus ille exstitit, Blesensis comes, cui primo Norbertus parvum scapulare albi coloris imposuit, regulamque vitae spiritualis iuxta Praemonstratensium statuta, tradidit, ut precibus sacris piisque operibus ad salutem animarum secum adlaboraret. Hinc exordium habuit Tertius Ordo, qui, ex aliis quoque religiosis sodalitatibus efflorescens, semper extitit forte et gloriosum ecclesiae adiumentum; quod si nunc, votis monitisque Nostris, obsecundans, Actioni Catholicae validas auxiliares copias contulerit, novam profecto sibi promeritorum segetem comparabit. Neque vero spiritus ac robur, quod sanctus Conditor in suum Ordinem induxit, tot saeculorum decursu, tantaque temporum vice

ac varietate, illanguit; immo, postremis hisce annis, nova quadam virtute revirescere videtur. Ex quo enim istius Ordinis Abbates, votis Apostolicae huius Sedis obsecundantes, ad dissitas quoque regiones alumnos suos miserunt, latior iisdem campus apostolico studio patere coepit, ut plures in dies animas Christo lucrifacerent. Nemo autem sane ignorat, quanto honore et magnificentia cultus erga Sacramentum caritatis quotidie in templis Ordinis vestri exhibetur, quantaque diligentia pia ibidem consociationes ad SS. Eucharistiae devotionem spectantes promoveantur, ita ut in limine ipso Nostri Pontificatus Nobismet Ipsis, ad vos alloquentibus, dicere licuerit : « Ordo vester est gloriose eucharisticus et eucharistice gloriosus ». Magna igitur animi iucunditate de vestra faustitate gratulamur et paterna singularique dilectione proxima saecularia sollemnia participamus. Haec quidem auspiciato incipient apud Abbatiam Pragensem, illustrem pietatis doctrinarumque sedem, in ecclesia splendidissima Sanctae Mariae de Strahov, ubi corpus Legiferi Patris vestri religiosissime asservatur. Exinde enim omnibus sodalibus acriores stimuli adiiciuntur, ut, Norberti Patris monita et exempla sequuti, sive caelestia commentando, sive munera apostolatus persolvendo, amplissimos fructus sibi fidelibusque commissis fauste percipiant. Eadem sollemnia, ut libenter didicimus, per Capituli Generalis conventum heic Romae persolventur, apud ipsam Petri cathedram et sedem, quam tanta fidelitate et veneratione Conditor vestrae sodalitatis est prosequutus. Quo autem pia ac fervida incepta ad felicem exitum perducantur, gratiarum caelestium opem ex animo vobis a Deo ominamur; cuius quidem opis in auspiciis inque peculiaris Nostrae caritatis testem, Apostolicam Benedictionem tibi, dilecte Fili, cunctis candidi Ordinis sodalibus iisque pariter, qui Tertiarii vocantur, peramanter in Domino impertimus.

Datum Romae apud Sanctum Petrum, die XXXI mensis Maii, in festo SS. Corporis Christi, anno MDCCCXXXIV, Pontificatus Nostri tertio decimo.

Pius PP. XI.

II.

Lettre pastorale de Mgr. Thomas Heylen, Evêque de Namur, à son Clergé et aux fidèles de son Diocèse, à l'occasion du VIIIe Centenaire de la Mort de Saint Norbert.

Nos Très Chers Frères,

Lors de notre arrivée parmi vous, en novembre 1899, Nous disions : « Nous ne serons pas étranger au diocèse de Namur. En-

fant de saint Norbert, Nous irons dans le pays où notre Père a passé, où il a travaillé avec zèle et avec fruit pour la gloire de Dieu et le salut des âmes. N'est-ce pas dans ce noble pays de Namur qu'il a fondé la grande Abbaye de Floreffe la première de l'Ordre de Prémontré en Belgique, — cette Abbaye qui, comme les autres maisons du même Ordre, a été, selon l'expression d'un grand Pape, un Séminaire d'hommes pleins de force et de zèle apostolique ? — N'est-ce pas de cette Abbaye que sont sortis ces religieux fervents, ces prêtres zélés qui, de concert avec le clergé séculier, ont dirigé saintement les paroisses et y ont conservé le trésor de la foi et des mœurs chrétiennes... Non, Nous ne serons pas étranger; Nous viendrons au milieu de frères et d'enfants que Nous aimons et qui Nous aiment comme leur Frère et leur Père en Dieu. »

Nous ajoutons : « Notre espoir ne Nous a pas trompé. Plusieurs fois déjà Nous sommes venu au milieu de vous et toujours Nous avons ressenti les doux effets de notre charité mutuelle ».

Cette même constatation, Nous sommes heureux de pouvoir la faire encore aujourd'hui, après trente-cinq années d'épiscopat. Et c'est pourquoi, Nous venons vous inviter à fêter, avec Nous, le 8e centenaire de la mort précieuse de saint Norbert : c'est en effet, le 6 juin 1134 que Norbert, archevêque de Magdebourg, fondateur de l'Ordre de Prémontré, « rempli du Saint Esprit et chargé de mérites, s'endormit dans le Seigneur ».

Une des gloires de saint Norbert — la plus grande peut-être — est d'avoir fondé, dans l'Eglise, une nouvelle famille religieuse de Chanoines réguliers. La Très Sainte Vierge lui avait montré l'habit blanc que ses disciples devaient revêtir, saint Augustin leur avait donné la règle. Ils ajoutaient aux obligations du culte divin solennel les austérités de la pénitence, et ils se dévouaient également au service des âmes par la prédication et l'administration des paroisses.

Il fallait, dans l'Eglise de Dieu, ce complément à l'oeuvre des moines. Ceux-ci ne pouvaient quitter leurs cloîtres et prendre sur eux la charge des âmes et des paroisses alors si délaissées ou si mal gouvernées qu'une réforme s'imposait. Norbert fut élu de Dieu pour une part de cette oeuvre immense et l'importance de sa mission explique la rapidité merveilleuse avec laquelle les vocations affluèrent à Prémontré, permettant ainsi la fondation de nombreuses maisons.

La Belgique ne tarda pas à posséder plusieurs abbayes florissantes du nouvel Ordre religieux; elle en possède encore en Wallonie et en Campine et c'est dans l'une d'elles, à Tongerlo, que Nous

avons été reçu au mois d'août 1875 et que Nous avons vécu jusqu'à Notre arrivée à Namur.

Dire toutes les grâces dont Nous avons été comblé dans cette Abbaye, est chose vraiment impossible. Sous la direction d'un Saint Abbé et d'un Maître de Novices dévoué, Nous avons été formé à la vie religieuse. Nous y avons été édifié et porté à la vertu par les exemples de saints confrères, Nous Nous y sommes consacré entièrement à Dieu, par Notre profession solennelle, le 28 août 1877. Nous y avons reçu toutes les Ordres jusqu'au Sacerdoce, avec le pouvoir de consacrer le Corps et le Sang de Notre-Seigneur. C'est cette abbaye qui Nous envoya à Rome pour y poursuivre Nos études et y puiser un ardent amour pour le Pape et la Sainte Eglise.

Au souvenir de tant de bienfaits, Nous Nous posons, et avec plus de raison que lui, la question du prophète David : *Quid retribuam Domino ? Que rendrai-je au Seigneur ?* et Nous Nous sentons poussé à vous demander, à vous supplier de remercier Dieu avec Nous : *Magnificate Dominum mecum*, particulièrement à l'occasion de ce huitième centenaire de la mort bienheureuse de saint Norbert.

Aidez-nous, Nos Très Chers Frères, à remercier dignement le Seigneur : c'est d'ailleur pour vous que Nous avons voulu dépenser ce que Nous pouvions avoir appris à l'école de saint Norbert.

Dans l'oraison qu'Elle a composée pour la fête de saint Norbert, l'Eglise l'appelle *verbi tui (Dei) praeconem eximium* : un prédicateur éminent de la parole de Dieu.

Prédicateur, il le fut en effet. C'était vraiment sa vocation. Deux Papes lui avaient donné pleins pouvoirs et n'avaient assigné à son zèle que les bornes de l'univers. Partout où il se trouve, il annonce la parole de Dieu. C'est surtout au peuple, aux simples qu'il s'adresse, sans dédaigner cependant les auditoires où se rencontraient les Seigneurs, les Evêques et le clergé. Nul prédicateur du XIIe siècle ne fut aussi populaire et aussi goûté que saint Norbert. Il avait à sa disposition de grands talents naturels, une science étendue des Livres Saints, un esprit fécond qui savait varier ses enseignements et les adapter à la portée et aux besoins de ses auditeurs. Il excitait un enthousiasme universel; on ne se rassasiait pas de le voir et de l'entendre.

Il prêchait d'ailleurs plus encore par ses vertus que par ses paroles : de lui, comme de Notre Seigneur, on pouvait dire : *coepit facere et docere*; il commençait par pratiquer ce qu'il enseignait ensuite : *et quod praedicabat ore, opere complebat*. On se redisait ses vertus héroïques, ses veilles, ses labeurs apostoliques; on ad-

mirait son désintéressement, car il ne voulait rien recevoir de personne, à l'occasion de son ministère. Tout prêchait en lui; et l'accent de sa voix pénétrante, et la noblesse de ses traits et l'éclair de ses yeux, et par-dessus tout, le rayonnement de son admirable vie.

Assurément, il a mérité l'éloge que fait de lui la Sainte Eglise, en l'appelant *verbi Dei eximium praeconem* : un prédicateur éminent de la parole de Dieu.

Or, Nous le rencontrons en plusieurs endroits du Diocèse de Namur réconciliant des ennemis acharnés, et prêchant l'Evangile à Fosses, à Moustier, à Gembloux, à Corroy. En octobre 1121, il revenait de Cologne où il avait été chercher des reliques pour l'Eglise de Prémontré : lorsqu'il parut à l'entrée de la ville de Namur, le Comte Godefroid et son épouse Ermensinde vinrent à sa rencontre pour vénérer les reliques, puis le prier d'accepter leur hospitalité. — Edifiés de ses entretiens et de la piété de ses disciples, ils lui en demandèrent quelques-uns pour fonder une abbaye dans une de leurs terres. Saint Norbert consentit et la célèbre abbaye de Floreffe était fondée. C'est de là que durant des siècles, sortirent de saints religieux allant prêcher l'Evangile dans tous les environs ou s'occupant de l'administration des paroisses, contribuant ainsi à maintenir en notre Diocèse le trésor de la foi et des mœurs chrétiennes.

Parmi les compagnons de saint Norbert et les apôtres de nos contrées, Nous aimons à signaler le Bienheureux Hugues de Fosses : il rencontra le Saint à l'archevêché de Cambrai, s'attacha à lui, le suivit dans ses courses apostoliques, fut son plus fidèle disciple et devint son successeur comme Général de tout l'Ordre de Prémontré, qu'il dirigea pendant trente-cinq ans, avec zèle et prudence. Il lui donna ses constitutions et sa liturgie et le propagea dans toutes les régions du monde catholique. C'est une des gloires les plus pures de nos provinces wallones. Notre Diocèse se glorifie de lui avoir donné naissance : il a largement bénéficié de son ministère merveilleusement fécond.

Et c'est là un motif pour Nous, Nos Très Chers Frères, de fêter le VIIIe Centenaire de la mort de saint Norbert : Nous lui devons tant, à lui et à ses fils en religion.

Saint Norbert est ordinairement représenté par les peintres et les sculpteurs avec un double attribut : dans la main gauche, une croix archiépiscopale; la main droite soutient un ostensor sur lequel le Saint a les yeux amoureusement fixés; on dirait qu'il invite les fidèles à vénérer l'adorable Sacrement de l'Autel. Sous ses pieds est un hérésiarque qui se tord de désespoir : c'est Tanchelin terrassé

par le Saint. Saint Norbert est au premier rang parmi les Saint que l'on peut nommer Eucharistiques.

Il est au premier rang, par sa dévotion personnelle au Très Saint Sacrement. Après son Ordination sacerdotale, il voulut, par une retraite de quarante jours, se préparer à célébrer sa première Messe. Dans la suite, il monta chaque jour à l'Autel; on l'y vit monter plusieurs fois en un seul jour, comme on pouvait le faire alors. Il n'en gravit jamais les marches sans être accompagné par ces trois soeurs divines qui sont la foi, l'espérance et la charité. C'était toujours pour son coeur une fête nouvelle et un nouvel avant-goût du Ciel.

Dieu se plut à récompenser la foi de saint Norbert par plus d'un miracle. C'est à l'abbaye de Floreffe. Un jour qu'il y célébrait les divins Mystères, il aperçut, avant la Communion, une goutte de sang toute vermeille et environnée d'une éblouissante clarté qui se détachait de l'Hostie consacrée, placée sur la patène. Se défiant de ses yeux, le Père fait approcher son diacre : « Mon frère, lui dit-il, ce que je vois, le voyez-vous ? — Je vois, mon Père, une goutte de sang qui jette une vive lumière. » Et le ministre du Seigneur acheva dans les larmes l'adorable Sacrifice. La pierre sacrée sur laquelle célébrait saint Norbert, quand il fut favorisé de cette touchante vision, est actuellement au Maître-Autel de l'église du Séminaire de Floreffe.

Il est au premier rang encore, par le zèle qu'il déploya à Anvers contre l'hérésie de Tanchelin. Cet hérésiarque rejetait l'institution divine du Sacerdoce, il niait la présence réelle de Jésus-Christ dans l'Eucharistie et la Messe, en tant que Sacrifice. Il poussait le fanatisme et l'impiété jusqu'à se faire proclamer le Fils de Dieu; et il se fit même, dit-on, ériger un temple et des hymnes populaires étaient chantées en l'honneur de son étrange divinité. Et pendant plus de dix ans, il remporta de vrais triomphes et fit un mal immense à la ville d'Anvers à laquelle il ravit le double trésor de la foi et de la vertu.

Pour réparer un tel désastre, l'Evêque de Cambrai — Anvers dépendant alors de cet Evêché — pria Norbert de se rendre à Anvers, avec quelques-uns de ses disciples, et de mettre tout en oeuvre pour faire refleurir la foi et la vertu dans la vaste cité. Leur mission eut plein succès. Hommes et femmes après avoir purifié leurs âmes, rapportèrent aux missionnaires les Saintes Espèces que, depuis dix ou quinze ans et plus, ils tenaient cachées, par mépris et par incrédulité, dans des trous ou dans des coffres. — En quelques semaines la ville se trouva transformée. La parole de saint

Norbert avait opéré ce miracle; c'est ce que rappelle l'inscription qu'on lit, à la Cathédrale d'Anvers, sur un tableau représentant le Saint :

Quod Amandus inchoarat,
Quod Eligius plantarat,
Willibrordus irrigarat,
Tanchelinus devastarat,
Norbertus restituit.
Ce qu'Amand avait commencé
Ce qu'Eloi avait planté,
Ce que Willibrord avait arrosé,
Ce que Tanchelin avait dévasté,
Norbert l'a réparé.

Saint Norbert a été un grand réformateur. Il a poursuivi l'oeuvre dont il était chargé, avec un zèle admirable qui faillit plus d'une fois lui coûter la vie. S'il revenait parmi nous, que de choses il trouverait à réformer dans notre société actuelle. Prions-le, supplions-le de nous aider et de nous obtenir la paix qu'il n'a cessé de prêcher, en même temps que la foi et l'amour du Très Saint Sacrement.

A cette fin, Nous avons décidé ce qui suit :

1° Le dimanche, 3 juin, dans toutes les églises du Diocèse, on chantera, au salut, l'hymne *Iste confessor* avec l'oraison de saint Norbert, — ensuite le *Te Deum* avant la Bénédiction du Très Saint Sacrement.

2° Le mercredi, 6 juin, les Communautés religieuses, les personnes pieuses et en particulier les enfants de la Croisade Eucharistique, voudront assister à la Sainte Messe et y faire la Sainte Communion, pour le bien de la Patrie, du Diocèse de Namur et de l'Ordre de saint Norbert.

Et sera Notre présente Lettre lue au prône, dans toutes les églises et chapelles du Diocèse, le dimanche 27 mai.

Donné à Namur, en la fête de l'Ascension de Notre-Seigneur, 10 mai 1934.

Evêque de Namur.
THOMAS-LOUIS.

RECENSIONES

Dr. Joh. Ramackers, *Papsturkunden in den Niederlanden* (Belgien, Luxemburg, Holland und Französisch-Flandern). (*Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-Historische Klasse*). Dritte Folge. Nr. 8 : *Archivberichte*. Berlin, 1933, 82 p. — Dritte Folge. Nr. 9 : *Urkunden*. Berlin, 1934, 85-516 pages. Ladenpreis : 27 Rm.

Les recherches qu'entreprend les dernières années M. Jean Ramackers de Berlin dans les archives des anciens Pays-Bas lui permirent avant tout de fournir à M. Paul Kehr, pour ses collections et rééditions d'actes pontificaux, une collaboration riche et appréciée. Elles donnèrent lieu en même temps, sous les auspices du *Gesellschaft der Wissenschaften* de Göttingen, à une édition spéciale de nombre d'actes pontificaux intéressant les Pays-Bas des XIe et XIIe siècles.

Beaucoup de ces actes sont connus. Buzelinus et Miraeus-Foppens ont réuni sous ce point de vue des collections vénérables, et les historiens modernes ont édité maints textes et régestes. Mais nombre de ces éditions sont fautives, incomplètes. Nous savons gré à M. Ramackers d'avoir imité l'exemple de M. Paul Kehr qui nous donna ses *Actes pontificaux d'Espagne*, et d'avoir réuni dans les volumes présents, les actes qui ne se trouvent pas indiqués chez Jaffé-Löwenfeld comme imprimés.

Cela nous donna une collection importante d'actes, illustrant non seulement le monde ecclésiastique des Pays-Bas, pour ces XIe et XIIe siècles, mais apportant des données nouvelles pour l'histoire monastique.

Est-il d'ailleurs nécessaire de dire que l'édition de ces actes est faite avec une netteté et fidélité admirables, qui en font un spécimen d'édition de texte pour ceux d'entre nous, qui se contentent peut-être trop facilement d'une lecture probable et approximative.

Pour les *Analecta Praemonstratensia* nous cueillons dans ces

Papsturkunden les actes qui intéressent nos anciennes abbayes de l'Ordre :

36 : *Latéran, 1139, 14 avril.* — Innocent II prend l'Eglise épiscopale de Théroüanne, placée sous l'évêque Milon, Ord. Praem., sous la protection du S. Siège, met les abbayes du diocèse, e.a. *Sainte-Marie-au-Bois, Saint-Nicolas de Furnes*, ord. Praem., sous l'obéissance de l'évêque et confirme les possessions de l'évêché.

49 : *Narni, 1145, 10 mars.* — Eugène III prend l'abbaye de N. D. de *Heilissem*, présidée par l'abbé Emmerich, sous la protection du saint Siège, à la demande de l'abbé Gerland de *Floreffe*. Il impose à l'abbaye la règle suivie par *Floreffe*, et confirme ses possessions et droits.

51 : *Civita Castellana (1145), 30 mars.* — Eugène III confirme les chanoines de *Bonne-Espérance*, sous leur abbé Odon, dans la possession des dons de Ghislain de la Croix.

55 : *Viterbo, 1145, 24 octobre.* — Eugène III, à l'exemple d'Innocent II, prend l'abbaye de *Floreffe*, avec l'abbé Gerland à sa tête, sous sa protection, et lui confirme possessions et droits.

62 : *Paris, 1147, 7 mai.* — Eugène III, prend l'abbé Philippe et son abbaye du *Parc* sous sa protection, lui confirme ses possessions et lui octroie liberté de dîmes.

63 : *Paris, 1147, 2 juin.* — Eugène III prend l'abbaye de *Bonne-Espérance*, avec Odon comme abbé, sous la sauvegarde du saint Siège, et lui confirme la règle de Prémontré, et possessions et droits.

66 : *Châlons-sur-Marne, 1147, 21 oct.* — Eugène III prend l'abbaye de saint Corneille de *Ninove* sous sa protection et lui confirme possessions et droits.

70 : *Latéran, (1154), 17 avril.* — Anastase IV confirme à l'abbé Odon de *Bonne-Espérance* la possession d'un « huitain » à Valenciennes, qui lui fut donné par le comte Baudouin du Hainaut.

72 : *1154 (avant septembre).* — Le légat Gérard, cardinal-diacre de S. Marie in Via lata, finit une querelle survenue entre l'abbé Gerland de *Floreffe* et Helgot de Lessies au sujet d'un moulin situé près de Gosselies.

76 : *Rome, 1155, 22 avril.* — Adrien IV, à l'exemple d'Innocent II et d'Eugène III, prend l'abbaye de *Floreffe*, gouvernée par l'abbé Gerland, sous la protection du saint Siège et lui confirme possessions et droits.

78 : *Ferentino (1155) 6 octobre.* — Adrien IV accorde aux chanoines de *Bonne-Espérance*, la libre élection de leur abbé, qui sera confirmé par l'abbé de Prémontré.

79 : *Bénévent, 1156, 26 février.* — Adrien IV, tout comme son prédécesseur Eugène III, place l'abbaye de S. Marie de *Dilighem* sous la protection du saint Siège.

86 : *Latéran, 1157, 25 juin.* — Adrien IV, à l'exemple d'Eugène III, met l'abbaye de *Saint-Michel d'Anvers* sous la protection du saint Siège.

93 : *Crémone, 1161, 7 juin.* — Victor IV, à l'exemple d'Innocent II, d'Eugène III et d'Adrien IV, place l'abbaye de *Floreffe* sous la protection du saint Siège.

98 : *Crémone, (1162), 1 avril.* — Victor IV, confirme en faveur de l'abbé Gérard de *Heilissem* la sentence prononcée par les délégués du pape, l'abbé

Wiric de Saint-Trond et l'archidiacre Brunon de Liège, au sujet d'un différend entre Heilissem et Florennes.

99 : *Crémone*, (1162), 13 avril. — Victor IV requiert l'abbé W(azelin) de Florennes de se soumettre à la sentence portée par l'abbé Wiric de Saint-Trond et l'archidiacre Brunon de Liège, dans son différend avec *Heilissem*.

100 : *Crémone*, 1162, 25 juillet. — Victor IV place l'abbaye du *Parc* sous la sauvegarde du saint Siègle.

101 : *Saint-Jean de Losne*, (1162), 4 sept. — Victor IV enjoint à l'abbé Girard et aux chanoines de Flône de se soumettre à la sentence portée par l'évêque de Liège dans de différend avec *Heilissem*.

102 : *Trèves*, (1162), 6 novembre. — Victor IV confirme les chanoines de Sainte-Croix à Liège dans l'accord intervenu entre eux et leur co-chanoine Syger, à l'intervention de l'abbé de *Floreffe*.

103 : (1159-63), 18 novembre. — Victor IV confirme l'abbé Gerland de *Floreffe* dans la possession de ses paroisses qu'il peut confier à ses chanoines.

107 : *Lucca*, 1164, 14 avril. — Victor IV, à l'exemple d'Eugène III, place l'abbaye de *Tongerloo* et ses possessions sous la protection du saint-Siègle.

108 : *Lucca*, (1164), 15 avril. — Victor IV confirme à l'abbaye du *Parc* la paroisse de Pont-à-Celles, qui lui fut donnée par le duc Godefroid de Lotharingie et par le châtelain de Bruxelles.

109 : *Lucca*, 1164, 18 avril. — Victor IV met *Saint-Michel d'Anvers* sous la sauvegarde du saint Siègle, à l'exemple d'Eugène III.

112 : *Sens*, (1164-65), 2 mars. — Alexandre III, concède aux chanoines de *Bonne-Espérance* la dîme novale et de la nourriture du bétail.

118 : *Latéran*, (1166-67), 14 février. — Alexandre III charge l'abbé Didier de *Grimbergen* et Ulrich de Villers de se prononcer dans le différend entre Affligem et Bierbeek, quant à la dépendance du second envers le premier.

126 : *Vérolis*, 1170, 20 avril. — Alexandre III place l'abbaye de *N. D. de Vicoigne* sous la protection du saint Siègle.

128 : *Tusculanum*, 1172, 21 mai. — Alexandre III place *Bonne-Espérance* sous la sauvegarde du saint Siègle.

132 : *Tusculanum*, (1171-72), 7 mai. — Alexandre III, garantit à l'abbé Etienne et les chanoines de *Vicoigne* la possession de la paroisse d'Aubry.

133 : *Tusculanum* (1171-72) 13 mai. — Alexandre III accorde à l'abbé Etienne de *Vicoigne* le droit de sépulture.

136 : *San Flaviano*, (1172), 20 sept. — Calixte III garantit à l'abbaye de *Heilissem* la possession des paroisses de Perwez et de Jandrain.

137 : *San Flaviano*, (1172), 20 sept. — Calixte III confirme à l'abbé Gérard de *Heilissem* la possession de la cour de Stocquoi et les donations de la comtesse Erlinde et Julienne de Jodoigne à Molembisoul.

155 : *Anagni*, (1173-75), 12 décembre. — Alexandre III, confirme en faveur du doyen et des chanoines de Condé la sentence portée au sujet de l'autel de Fraisine, auquel prétendait l'abbaye de *Château-l'Abbaye*.

162 : (1175). — Le légat, Pierre de Saint Chrysogone, Cardinal-prêtre, confirme un accord dans un différend entre *Bonne-Espérance* et Alard de Marèche.

165 : *Anagni* (1160-76), 31 août. — Alexandre III, confirme *Bonne-Espérance* dans la possession de l'autel d'Erquelines.

171 : *Anagni* (1174-76), 14 mai. — Alexandre III défend à l'abbaye de *Saint-Nicolas de Furnes* de bâtir une chapelle dans une paroisse qui dépend de Saint-Pierre de Gand.

179 : *Vieste*, (1177), 4 mars. — Alexandre III confirme en faveur de l'abbaye de *Vicoigne* l'acte de renonciation par Gilles de Saint-Aubert des paroisses d'Atignies et d'Arcier.

183 : *Venise, Rialto*, (1177), 9 oct. — Alexandre III confirme à l'abbaye de *Bonne-Espérance* la possession de quelques autels.

184 : *Venise, Rialto*, (1177), 9 oct. — Alexandre III, confirme à l'abbaye du *Parc* la possession de la paroisse de Pont-à-Celles.

185 : *Venise, Rialto* (1177), 13 oct. — Alexandre III confirme à l'abbaye de *Bonne-Espérance* la possession des dîmes dont elle jouit depuis 40 ans.

202 : *Latéran*, 1179, 10 mars. — Alexandre III place l'abbaye de *Heilisse* sous la protection du saint Siège.

203 : *Latéran*, 1179, 12 mars. — Alexandre III, à l'exemple de Honorius II, Innocent II, Eugène III et Adrien IV, place l'abbaye de *Floreffe* sous la sauvegarde du saint Siège.

221 : *Segni*, (1179), 7 sept. — Alexandre III confirme l'abbaye d'*Averbode* et lui accorde l'immunité de l'interdit.

212 : *Segni*, 1179, 7 sept. — Alexandre III, à l'exemple d'Eugène III et Adrien IV, prend l'abbaye de *Saint-Michel d'Anvers* sous la sauvegarde du Saint Siège.

213 : *Segni*, (1179), 10 sept. — Alexandre III recommande l'abbaye de *Saint-Michel* aux prévôts, doyens et prêtres des diocèses Cambrai, Liège, Tournai et Utrecht.

218 : (1176-80). — L'abbé Egbert de *Grimbergen* et Nicolas de *Saint-Feuillen* sont désignés par le pape comme arbitres entre Afflighem et Julien Gillard et d'autres au sujet de l'église de Laken.

230 : (1180-81). — L'abbé de *Floreffe* avec celui de Gembloux sont désignés pour régler un différend entre Villers et le prêtre Olivier. Alexandre III donne sa confirmation.

235 : *Latéran*, 1182, 15 janv. — Lucius III, à l'exemple d'Honorius II, Innocent II, Eugène III, Adrien IV et Alexandre III, met *Floreffe* sous la protection du saint Siège.

252 : *Anagni*, (1184), 9 mars. — Lucius III défend d'excommunier l'abbé ou les religieux de *Vicogne* sans cause, ou de jeter l'interdit sur les lieux.

267 : (1181-85). — Le prévôt et archidiacre Albert de Liège attestent que Lucius III a incorporé l'autel de Leugnies à *Bonne-Espérance*.

276 : *Vérone*, 1186, 8 aug. — Urbain III, à l'exemple de ses prédécesseurs Alexandre III et Lucius III met l'ordre de *Prémontré* sous la protection du saint Siège.

277 : *Vérone*, 1186, 6 sept. — Urbain III place l'abbaye de *Tongerloo* sous la sauvegarde du saint Siège.

278 : *Vérone*, 1186, 6 sept. — Urbain III, à l'exemple d'Innocent II, d'Eugène III et d'Alexandre III, place l'abbaye de *Saint-Corneille de Ninove* sous la protection du saint Siège.

286 : *Vérone*, (1186-87), 29 janvier. — Urbain III charge les abbés de

Saint-Amand et de *Vicogne* d'engager le prêtre de Pinon à abandonner ses prétendus droits de dîme en faveur de Saint-Ghilain.

298 : *Latéran*, 1188, 19 février. — Clément III confirme *Bonne-Espérance* dans ses possessions et franchise de dîmes, et lui accorde de confier ses paroisses à 2 ou 3 de ses chanoines.

300 : *Latéran*, 1188, 9 mars. — Clément III, à la suite d'Innocent II, Eugène III, Adrien IV et Alexandre III, met *Notre-Dame de Vicoigne* sous la sauvegarde du saint Siègle.

314 : *Latéran*, 1189, 21 juin. — Clément III accorde à *Floreffe* la liberté de dîmes pour les terrains défrichés et la nourriture du bétail, et lui donne le droit de sépulture.

321 : *Latéran*, 1190, 30 mars. — Clément III confirme à l'abbaye de *Heilisse*m les églises de Bunsbeek, Pellaines et Heilisse

325 : 1190. — Les abbés de Lobbes et de *Saint-Feuillen*, à la députation de Clément III, décident dans un différend entre *Bonne-Espérance* et Thomas Herbarius de Nivelles.

338 : *Latéran*, 1194, 29 mars. — Célestin III met l'abbaye de *Floreffe* sous la protection du saint Siègle.

342 : *Rome*, S. Pierre, 1194, 9 juin. — Célestin III, en faveur de *Heilisse*m, défend à l'archidiacre et au doyen de Liège d'imposer le nouvel abbé pour les paroisses de Bunsbeek, Perwez, Jandrain et autres.

345 : *Latéran*, 1194, 28 octobre. — Célestin III confirme à *Bonne-Espérance* les autels de Mont, Sombreffe et Chaumont.

347 : *Latéran*, 1195, 18 janv. — Célestin III donne commission pour régler un différend entre *Bonne-Espérance* et Saint-Jean de Valenciennes.

348 : *Latéran*, 1195, 4 février. — Célestin III recommande à l'archevêque, les évêques, les abbés, les prieurs et les autres dignitaires des provinces de Reims et de Cologne, de défendre *Bonne-Espérance*.

368 : *Latéran*, 1196, 19 juin. — Célestin III charge l'évêque de Cambrai et l'abbé de *Ninove* de défendre certains intérêts de l'abbaye d'Afflighem.

373 : (1196-97). — Délégation papale à l'occasion d'un différend entre *Bonne-Espérance* et Saint-Jean de Valenciennes.

Tongerloo.

A. ERENS, o. Praem.

* * *

Sous les Ogives. — Abbaye du Parc, in-8°, 47 pages.

Tel est le titre d'un délicieux petit volume qui fut lancé par les frères profès de l'abbaye du Parc et qui est l'expression de leur jeune enthousiasme et de leur piété envers saint Norbert et son oeuvre. Ces pages sont empreintes de la saveur prenante d'une littérature sentie, qui retrace dans un langage imagé la grandeur et les émotions d'un idéal qu'ils vivent chaque jour. Après une préface par le Révérendissime Prélat Nols, les sujets suivants y sont traités : A Saint Norbert, Vocation, Loin du monde. L'excitateur, Matines, Au chapitre, Vœux solennels, et Complies.

A. E.

Liber Memorialis in Honorem S. Norberti. 1134-1934. — Averbode, 1934, 197 p.

Le volume présent est un chant de louange en l'honneur de saint Norbert et de son oeuvre. Il est le fruit d'enthousiasmes généreux suscités à l'occasion de l'anniversaire de la mort du Fondateur de l'Ordre de Prémontré.

C'est à peine cependant si l'on y découvre une biographie du Saint. Ce n'était d'ailleurs par là le but envisagé par M. Emile Valvekens, archiviste de l'abbaye d'Averbode. « Depuis des années, — ainsi à la page 190, — des plans furent conçus pour commémorer le huitième centenaire de saint Norbert. La Commission historique de l'Ordre de Prémontré avait décidé la publication d'un Livre mémorial, comportant des études scientifiques sur les multiples activités du saint Fondateur. Des circonstances imprévues firent échouer les projets. Voici un Livre mémorial aux allures plus modestes. Le concours sympathique de plusieurs évêques, la collaboration de tous les prélats prémontrés, l'aide bienveillante d'amis dévoués ont permis la composition du présent volume. »

M. Valvekens en effet s'adressa à quelques personnalités éminentes du monde ecclésiastique dont l'oeuvre actuelle voisinait avec des fondations prémontrées actuellement encore florissantes ou dont les souvenirs séculaires étaient évoqués par des ruines d'un grand passé; il entreprit les prélats qui actuellement dans leurs abbayes dirigent les destinées de l'oeuvre présente de saint Norbert. De là un ouvrage extrêmement varié où l'on peut suivre page par page l'expression de la haute considération dont jouit saint Norbert et l'Ordre que suscita son génie.

La lettre que notre glorieux Pontife, le pape Pie X, adressa à l'occasion de cet anniversaire au Généralissime de l'Ordre, Mgr. Crets d'Averbode, se trouve en tête de l'ouvrage.

Le volume est richement illustré. La couverture donne la reproduction du buste très connu de saint Norbert, conservé à Xanten. La page frontispice a une xilographie de W. Ziegler (Xanten) fort intéressante. A côté de chaque texte se trouve la reproduction du portrait du personnage qui consacra sa plume à la gloire de saint Norbert. Les abbés prémontrés s'y trouvent à l'ombre des vues de leurs abbayes. L'exécution de ce travail en fait un volume portant un cachet artistique qui est tout à l'honneur des presses d'Averbode qui le lancèrent.

A. ERENS.

Memorieboek : Berne-Heeswijk. Verleden-Heden. Uitgeverij Luxmax, Utrecht, [1934], in-8°, 239 blz.

Tot toelichting en bekroning van de luisterrijke jubelfeesten van de abdij Berne te Heeswijk, in de eerste Augustusdagen van 1934, werd bij deze gelegenheid een *Memorieboek* uitgegeven, waarvan de omslag het wapen met wapenspreuk draagt van de abdij, met het opschrift, boven : *Berne-Heeswijk*, beneden : *Verleden-Heden*, en op den rug : *Berneboek*.

De inhoud van het boek beantwoordt voortreffelijk aan het opschrift : Berne wordt ons daar voorgesteld als een schitterende ster, opdoemend in een verre verleden, groeiend in machtigen bloei, tanend onder het geweld van twee eeuwen verdrukking eener katholieke bevolking, maar weer helder aan de blauwe lucht rijzend, frischer en machtiger dan ooit : een ster die thans heel een toekomst-belofte in zich draagt.

Dit wordt ten volle bewezen door de geschiedkundige studiën, welke dit *Memorieboek* behelst, en al vinden wij van de hand van den archivaris der abdij, Dr. Hugo Th. Heijman, slechts ééne studie, maar dan toch de belangrijkste, dan weten wij ook dat de keuze der te behandelen onderwerpen, en hun toewijzen aan speciale bevoegdheden, en dat heel de inspiratie, ordinatie, illustratie der verzameling van hem uitging.

Na het *Inleidend woord* door prelaat H. M. A. Stöcker, abt van Berne (blz. 5-8), krijgen wij, naar de geschiedkundige bronnen kritisch uitgewerkt, het verloop der *Acht Eeuwen* welke de abdij doormaakte (blz. 9-66). Dit uit te werken was voor Dr. Hugo Th. Heijman een zware praestatie, daar het hier te doen was om de niet gekende geschiedenis van Berne, in het land van Heusden, van Berne in ballingschap te 's Bosch en in de Zuid-Nederlanden, van Berne te Heeswijk uit te diepen tot eene synthese. Dit gaf ons dan ook een heerlijk gecondenseerd overzicht van het acht-eeuwig bestaan, eerst : *Van de stichting tot de verwoesting*, verder : *Van de vlucht uit Berne tot het naasten der goederen*, verder nog : *Het voortbestaan van Berne zonder abdij-leven*, en eindelijk : *Het abdij-leven te Heeswijk hersteld*.

Het verdere gedeelte van het *Memorieboek* geeft het beeld van de immermeer ontwikkelende bedrijvigheid welke uitging van het herrezen Berne, en waarin op de eerste plaats *West de Pere* komt. Dr. G. Rybrook, O. Praem., thans pastoor te Green Bay, schildert ons (blz. 67-83) de bedrijvigheid der kloosterlingen van Berne

in de Vereenigde-Staten, waar zij zich vestigden in Wisconsin, wel-dra hun St. Norbert's college stichtten, missiën ondernamen in het gebied der Roodhuiden, zich beijverden in parochiën en missies, en in 1925 hun West de Pere tot een zelfstaande abdij verheven zagen.

In Beieren (Duitschland) werd in 1922 de oude Norbertijner *abdij van Windberg* door Berne opgekocht en bevolkt. Het verloop van deze gebeurtenis beschrijft ons Dr. M. O. Van der Hagen, O. Praem. (blz. 75-83) die aldaar de herstichting leidde en heden de kleine gemeente bestuurt als prior.

C. V. Van Liempd, O. Praem., handelt (blz. 85-94) over *Het wisselend ledental der abdij*, met cijfers en graphieken ingekleed.

Over de beteekenis van *De abdij van Berne in het bisdom 's-Hertogenbosch*, vooral voor wat aangaat de parochiale zorg, schreef Zeer Eerw. Heer Ferd. Franssen, deken van Veghel (blz. 86-112).

Naar aanleiding van het zeer ondernemend optreden van *Berne in Britisch-Indië*, krijgen wij desaangaande (blz. 113-125) eene heerlijke toelichting door Drs. A. C. Cornelissen, O. Praem., den zaakvoerder der Missie.

J. B. Werneri, O. Praem., levert eene interessante bijdrage over *Het Werk der H. Mis van Eerherstel* dat in de abdij Berne een werkzaam middenpunt vindt (blz. 126-133).

Naast de abdij bloeit de kloosterschool. Een oud leerling, die aldaar zijn wetenschappelijke opvoeding genoot P. W. A. Bloem, O. E. S. A., spreekt in zijn *Ons Heeswijksch Gymnasium* over de vele herinneringen die hem aan Berne verbinden (blz. 132-140).

De Kunst in Berne (blz. 141-167) is het opschrift van een bijdrage van Pater B. H. Molkenboer, O. P., die aldaar niet enkel handelt over enkele kunstrelukwiën, welke de stormen der tijden ten spijt in Berne een heerlijk erfdeel der vaderen vertegenwoordigen, maar ook over den kunstgeest welke te Berne uiting vindt, o.m. in den betreurden Knaapen en zijn Calderon-vertolkingen.

In : *De Liturgische muziek in de abdij van Berne* door Agnes-Maria Luns krijgen wij een beeld der beteekenis van de liturgie voor het Norbertijner kloosterleven (blz. 168-174).

En als het dan gaat om geschiedkundige bijdragen, begroeten wij graag de verhandeling van Prof. Dr. J. De Jong, uit het seminarie « Rijsenburg » te Driebergen, die handelt over *De abdij van Berne en de beoefening der geschiedenis*, vooral wijzend op het werk van W. P. Hoevenaars, G. van den Elsen en H. Heijman (blz. 175-180).

Als een zeer gewichtige uitstraling van de abdij krijgen wij in *Berne en het Katholiek-sociaal leven* van Dr. L. G. Kortenhorst van Den Haag het tafereel van vooral de werkzaamheden van G. Vanden Elsen (blz. 181-188), aan denwelke (blz. 189-199) J. C. Van Beek een ontroerde hulde brengt.

Eindelijk geeft (blz. 200-214) J. Van der Velden, O. Praem., enkele beschouwingen over : *De bouwkundige ontwikkeling van de abdij*, waarin het verloop wordt geschetst van de uitgroeiing der huidige abdijgebouwen te Heeswijk.

Als bijkomend hoofdstuk (blz. 215-223) krijgen wij een verhandeling over : *Het kasteel van Heeswijk*, door Vincent Cleerdin.

De slot-bijdrage : *Heeswijk, lustwarande in het hart van Brabant* is een literarische bijdragen van den zoo gunstig gekenden literateur Antoon Coolen (223-231).

Een heerlijke illustratie begeleidt deze keurige verzameling van studies, zoodat het « Berneboek » genoeg baart voor ook als voor geest !

Tongerloo.

A. ERENS.

Ad viros religiosos. Quatorze sermons d'Adam Scot. Texte établi, avec introduction et notes par le R. Père François Petit, de l'ordre de Prémontré. Tongerloo, Librairie Saint Norbert, 1934, gr. in-8°, 253 p., 50 fr.

Il est un fait que notre époque de matérialisme et de soucis économiques cherche un dérivatif pour l'esprit dans les sciences spéculatives et que l'âme se retrempe avec délices dans l'étude des mouvements intellectuels anciens. Jamais peut-être, comme à l'heure actuelle, l'étude de la spiritualité des siècles passés n'a été poussée aussi loin et n'a produit autant d'ouvrages.

Dans ce même esprit, nous sommes heureux de saluer ici l'étude du P. François Petit, de l'abbaye de Mondaye, qui lui a valu sa promotion au doctorat en théologie à la Faculté catholique de Paris.

Ses recherches lui firent mettre la main sur des manuscrits d'Adam Scot, et une étude comparée lui apprit que plusieurs sermons de cet auteur, d'une grande profondeur et d'une beauté exquise, restaient ensevelis sous le linceul paléographique des pages manuscrites. Il en réunit quatorze, qui forment une belle unité. Il nous les présente sous une forme critique et précédés d'une magnifique préface, qui à elle seule mériterait déjà toute notre attention.

Cette préface comporte en premier lieu une biographie d'Adam Scot, — qu'on appelle aussi Adam l'Écossais, Adam de Prémontré, Adam le Chartreux. La légende, par l'intermédiaire de Maurice du Pré, avait brodé autour de cette personnalité quelques détails, qui ne tiennent pas. Actuellement Adam Scot sort des ombres du moyen âge, grâce à l'analyse de ses oeuvres, mais grâce surtout à un fragment d'une chronique de la chartreuse de Withem, qu'on a trouvé dernièrement au British Museum. Ce qui nous intéresse particulièrement dans cette biographie, ce sont les données qui se rapportent à sa vie dans l'ordre de Prémontré. C'est là qu'il fit son apprentissage de la vie religieuse, mais c'est là aussi qu'il reçut sa formation intellectuelle, tout en subissant l'influence de deux maîtres de la haute spiritualité : Gauthier, prieur des chanoines réguliers de la cathédrale de Saint Andrews et l'abbé cistercien Jean de Kelso. De par ses oeuvres, l'on a pu reconstituer la bibliothèque d'Adam Scot, où les interprètes de la sainte écriture voisinaient avec les auteurs profanes anciens.

Adam, conférencier fort goûté dans communauté norbertine comme ailleurs, nous laissa de cette époque de sa vie toute une série d'ouvrages, qui ne sont en somme que ses allocutions : les *Allegoriae in sacram scripturam*, le traité *De dulcedine Dei*, les quatorze sermons *De ordine, habitu et professione canonicorum ordinis prae-monstratensis*, le traité *De tabernaculo tripartito*. Cette activité plaça Adam en vue dans son abbaye, où les confrères l'élurent comme abbé-coadjuteur, et dans l'ordre : il fut convoqué à Prémontré où il fut reçu avec grand honneur, et où il prêcha beaucoup. Peu après, en 1184, il devint abbé de Dryburgh. C'est de cette époque de sa vie que nous avons de lui les deux traités : le *De triplici contemplatione* et le soliloque *De instructione animae*, ainsi que deux gros volumes de sermons. Cependant les questions matérielles répugnaient à l'âme contemplative de l'abbé de Dryburgh, et la chartreuse voisine de Witham exerça sur lui une telle attirance, que malgré l'opposition radicale qui se manifesta à Prémontré, il passa à la vie des Chartreux, où il vécut 24 ans. De cette époque nous possédons de lui le *De quadripartito exercitio cellae*. Des autres ouvrages d'Adam le Chartreux, on ne connaît que les titres. Il mourut le mardi saint de l'an 1213 ou 1214.

Après sa mort, son nom tomba dans l'oubli. Les Chartreux cultivaient l'anonymat. Les Prémontrés lui avaient tenu rigueur de son départ, jusqu'à supprimer la suscription de la préface de ses sermons. Bientôt l'Ordre embrassera le thomisme, et la spiritualité

augustinienne sera délaissée. Ce n'est qu'au XVIe siècle qu'on redécouvra Adam, livre par livre, et la tâche n'est par finie. Car voici que le P. Petit a retrouvé par hasard à la bibliothèque mazarine le manuscrit qui contenait les sermons, dont l'édition nous est présentée dans ce volume, et déjà l'on signale l'existence, au British Museum et au Trinity College de Dublin, d'autres manuscrits contenant d'autres allocutions d'Adam.

L'étude des écrits d'Adam Scot amena le P. Petit à esquisser le portrait de l'écrivain, et c'est là le morceau choisi du présent travail : Tour à tour il nous replace devant les yeux l'homme physique, mais surtout psychologique avec son imagination, sa sensibilité, son intelligence cultivée, le littérateur qui produisit une oeuvre rythmée, — mais aussi l'ascète avec sa conception augustinienne du grand problème de la vie spirituelle. Un dernier chapitre est consacré aux grandes dévotions qui animèrent cet écrivain.

Avant d'entamer l'édition du texte, l'auteur de l'ouvrage consacre quelques pages à l'étude des manuscrits qu'il a eus à sa disposition, un de la bibliothèque de Rouen en un autre de la bibliothèque mazarine. Des quatorze sermons, qui sont publiés ici, les sept premiers furent déjà publiés à Londres en 1901 par Walter de Gray-Birch (*Sermones fratris Adae*), d'après le ms. de Rouen. Outre que cette édition est extrêmement rare, le texte en est très défectueux. La découverte du codex de la Mazarine permet au P. Petit de fournir ici une édition fort améliorée.

Voici les titres des quatorze sermons :

1. De cognitione Dei quae in quadripartita continetur confessione et de spirituali ejus visione.

2. De trina Dei visione et de fructu ejusdem visionis.

3. De pace quam ad Deum et de illa quam unusquisque tenere debet erga seipsum; et quae illa sint in quibus illa gemina pax consistit.

4. De pace quam praelati erga subjectos et subjecti tenere debent erga praelatos; et de quinque modis quibus pacem ad invicem fratres debeant tenere.

5. De modis illis quae ad pacem triplicem pertinent et de diversis locis Dei quae in pace facta sunt.

6. De modis quibus revelanda est interna facies nostra et de utilitate speculationis.

7. De occultis cogitationibus superbiae et de multis malis quae destruit Deus in sanctis suis.

8. De sapidis Sacrae Scripturae deliciis et de tribus ordinibus

Ecclesiae atque de quibusdam quae ad spirituale Marthae ministerium spectant.

9. De his quae ad Marthae ministerium pertinent et qualiter dimisso ministerio suo eadem se debeat Martha habere.

10. De aeterna praedestinatione electorum et de eo quod eidem praedestinationi non praejudicent temporales culpae eorum.

11. De donis divinae misericordiae et de diebus quatuor quos habuit Lazarus in monumento, de resurrectione ejus, atque de eo quod cum Domino in Bethania discumbit quae omnia ad novitios spectant.

12. De conversatione virorum religiosorum qui in claustro comorantur.

13. De perfecta quam habet anima fidelis erga Deum dilectione et de septem generibus beneficiorum quae ei Deus conferre dignatur.

14. De perfecta claustralium perfectione et de sanctitatis quem ad eos qui prope et qui longe sunt emittunt odore.

Notre Confrère se confond devant l'idée que l'étude de l'oeuvre d'Adam Scot reste toujours embryonnaire. Malgré cet aveu, nous n'avons qu'admiration pour un ouvrage que nous fait connaître Adam révélé par ses oeuvres : un Adam remplacé dans son milieu monastique et intellectuel, et si parfois il nous fut difficile de suivre pas à pas l'auteur dans son exposé, c'est que nous n'avons peut-être assez approfondi le mouvement augustinien, qui fut à la base de la pensée chrétienne et de la vie ascétique et mystique des XIIe et XIIIe siècles.

Tongerloo.

A. ERENS.

L. M. J. Philippen, *De Heilige Norbertus en de strijd tegen het Tanchelmisme te Antwerpen*. (Overdruk uit *Bijdragen tot de Geschiedenis*. Antwerpen, 1934).

Een studie als deze, bij gelegenheid van het jubeljaar van het afsterven van den H. Norbertus, en gewijd aan de zeer interessante periode van zijn leven te Antwerpen, was ons uiterst lief, en niet alleen bedanken wij den Zeer Eerwaarden Heer Philippen de pen opgenomen te hebben ter eere van onzen Heiligen Ordestichter, maar wij loven hem tevens met zooveel omzichtigheid, takt en oordeel, het omstreden vraagstuk der verhouding van Norbertus van Xanten tot het Tanchelmisme beoordeeld te hebben.

Op onze dagen immers van nuchtere historische kritiek, gaat het

niet meer op de doode letter te aanvaarden van een middeleeuwsch verhaal, zonder dat de uitdrukkingen naar waarde gewogen worden en de waarheid getoetst aan andere feiten, gebeurtenissen, toestanden, waarover de historie haar besluiten heeft getrokken.

In dezen zin wordt dan ook de strijd van St. Norbertus tegen het Tanchelmisme te Antwerpen beschouwd in de onderhavige studie. Eerst worden de voornaamste bronnen aangeduid, welke deze periode belichten : 1) De brief van de kanunniken van Utrecht aan den kerkvoogd van Keulen, 1112; 2) De *Introductio ad Theologiam* van Abaelardus (begin XIIe e.); 3) De die gekende oorkonden welke de stichting van de St. Michielsabdij bevestigen; 4) De brokken uit Vita B en A van St. Norbertus; 5) De voortzetting van het Chronicon van Sigebertus van Gemblours, eensdeels door een Norbertijn, en anderzijds door een monnik van Vaucelles. Met die bronnen moet met omzichtigheid gehandeld worden. Nr. 1 is een beschuldigingsakte, waarin tegenover de tegenpartij natuurlijk de zwaarste misgrijpen worden voorgehouden. De passus uit Vita B & A, alsmede de Praemonstratenser voortzetting van de kronijk van Sigebertus, ontspruiten van schrijvers die tot mekaar in betrekking staan en die in eenzelfde geest St. Norbertus zoo hoog mogelijk op zijn voetstuk stellen.

Om thans den Heiligen Norbertus in zijn historisch kader te plaatsen, worden door E. H. Philippen twee vraagstukken bestudeerd :

1°) *Het objectief van Norbertus bij zijn optreden te Antwerpen* : Wij staan in een tijd waarop de kerkelijke overheid de vervanging van seculiere geestelijkheid door reguliere in de hand werkte. Dit wordt te Antwerpen door Norbertus bewerkstelligd, waar alhier door hem het seculier kapittel van St. Michiels « gesublimeerd » wordt, dat in het Nicolaïsme vervallen was. Dit geschiedde in 1124. De kanunniken die in de praemonstratenser Orde den regel van den H. Augustinus willen aanvaarden, mochten aan de St. Michielskerk gehecht blijven. Vier lieten zich overhalen. De proost en de 8 andere moesten de plaats ruimen en de bidplaats, daar waar een nieuw centrum groeiend was, zou de grondvesting zijn van het O. L. V. kapittel.

2°) *De beteekenis van het Tanchelmisme te Antwerpen en zijn uitroeiing*. Hier betracht schrijver het beeld van Tanchelm gelijk het traditionneel gekend is, tot de werkelijkheid terug te leiden. Een ketter was hij alleszins, dat blijft onbetwist; maar alles laat vermoeden dat hij een rechtgelooovige pausgezinde hervormer was, die het aandurfde naar Rome te gaan. En wat Tanchelm ook aangetijgd

wordt, toch zou hij Antwerpen niet gehad hebben als groot operatieterrain, maar zijn antisacerdotalische beweging is naar Antwerpen overgewaaid. Alles wat de dokumenten over Tanchelm verhalen, moet niet als klinkende munt aanvaard worden : heel zeker werden de feiten aangedikt, en werd veel beeldspraak gebezigd. Zoo wordt hij dan traditioneel de zondebok voor de gereformeerde seculiere Antwerpsche kanunniken. Maar in de stad, naar aanleiding van de antisacerdotalische drijfverijen, kwam de noodzakelijkheid meer naar voren de zielezorg op beteren voet in te richten, wat Norbertus in zijn stichting doorvoerde. Maar tevens heeft de Ordestichter de H. Mis, die tot dan toe hoofdzakelijk beschouwd werd als tot de getijden hoorend, uit haar toenmalig verband gesteld, en als een zelfstandige godsdienstige handeling voorgesteld. Zóó de Z. E. Heer Philippen.

Deze uiteenzetting in haar hoofdvorm, is een merkwaardige bijdrage tot de geschiedenis van de godsdienstige stroomingen in de XIIIe eeuw. Zij vormt een basis en wij gaan er gansch akkoord mee. Toch zal nog wel gelegenheid te over zijn om ze verder door te voeren en wellicht enkele te scherpe kanten af te tornen. Men mag immers vooreerst niet beginnen, in de beschouwingen aangaande de twee gekende Vita's van Norbertus, deze op dezelfde leest te schoeien als hoogmiddeleeuwsche en Merovingische heiligenlevens. De feiten in deze levensbeschrijving naar voren gebracht zijn alle langs andere dokumentatie getoetst en waar bevonden. Slechts een paar onnauwkeurigheden aangaande enkele data zijn gevonden. Die feiten moeten dus bepaald afgescheiden worden van het « borduurwerk » van den hagiograaf. — Verder zal nog beter moeten verduidelijkt worden hoe de « sublimatie » van kapittels, — want dat is maar nevenzaak in het opzet van Norbertus, — ingekleed moet worden in de hervormingsbeweging dier dagen : de Regel van Aken, of de « Regula cleri Romani » ? — Ook kan Tanchelm niet als een alleenstaande hervormer en ketter beschouwd worden. Zeer leerrijk is op dit gebied het werk van Johannes von Walter, *Die ersten Wanderprediger Frankreichs* (Studien zur Geschichte des Mönchtum) 2 deel. Leipzig, 1903-06). Daar wordt het optreden van verscheidene zulker « hervormers » naar voren gebracht. Allen, gelijk ook St. Norbertus, gelijk ook de geestelijke schrijvers dier tijden, hebben het over een naleven van de *Vita Apostolica*. Zij trekken als Christus predikend door de gouwen, en hebben als hij rondom zich een schare volgelingen, mannelijke en vrouwelijke. Voor de nachtrust lagen de mannen aan een kant, de vrouwen aan den anderen,

en de « profeet » lag in het midden, tusschen in de twee scharen. Hoe makkelijk kon zulks aanleiding geven, zoo niet tot feiten, dan toch tot vermoedens van dingen, gelijk aan deze die Tanchelm aangewreven werden. En men weet uit gelijktijdige schriften dat men niet nauw zag op zedegebied. Vergelijk b.v. *Everwini Steinfeldensis praepositi epistola ad S. Bernardum de haereticis sui temporis* (M a b i l l o n , *Vetera Analecta*. Parijs, 1723, blz. 473). Of lees enkele bladzijden uit het *Chronicon Ninoviensis*, uitg. D e S m e t (Recueil des chroniques de Flandre, dl. II, 1841) : dan is men genoegzaam gesticht.

Deze bemerkingen zijn niet neergeschreven om de uiteenzetting van E. H. Philippen af te breken, maar om enkel aan te duiden hoe het mogelijk is een nog dieper inzicht te krijgen over onderhavig onderwerp, waartoe de weg meesterlijk door hem werd gebaand.

Tongerloo.

A. ERENS.

Jac. S c h r e u r s , M. S. C., *Norbertus van Gennep. Een Pelgrim op aarde*. Schiedam, Vox Romana, 1934.

Het achtste eeuwfeest van Sint Norbertus' dood heeft aanleiding gegeven tot het ontstaan en de inspiratie van dit St. Norbertus-spel. Meermalen werd het dan ook te Berne-Heeswijk en in de buurt uitgevoerd, en altijd met meest succes, bij gelegenheid van het achtste eeuwfeest der stichting van deze abdij, dat in het teeken stond der herdenking van het afsterven van den stichter der orde.

Het eeuwige heimwee van de ziel naar God wordt in dit stuk uitgedrukt op een zeldzaam-strakke, pakkende, meeslepende manier. Norbert van Gennep wordt hier voorgesteld als een voorbeeld van iemand die als motto over zijn leven geschreven heeft : « Ik ben een pelgrim op aarde en ga voorbij ». Het lag niet in de bedoeling van den schrijver den H. Norbertus in heel de kracht van zijn reuzengestalte en in de uitstraling van zijn werk te stellen, maar in hem de vertolking te geven van de ziel die God zoekt, verzet en tegenspraak ten spijt : de machtige strijd, waarin een hoog ideaal zegeviert.

A. E.

CHRONICON

COMMEMORATIO VIII^a CENTENARII MORTIS S. NORBERTI.

Averbode.

Solemnitas in honorem S. Norberti. — A l'abbaye d'Averbode, le 6 juin, jour commémoratif de la mort de saint Norbert, la grand'messe conventuelle fut célébrée par le Prieur, en l'absence du Révérendissime Abbé-Général, qui assistait aux fêtes de Floreffe.

L'après-midi, M. Jules Evers donna une conférence sur l'Ordre, et projeta en images les diverses abbayes qui en relèvent actuellement (film de M. Grassl de Tepl). M. Otton Vander Burght retraça la vie de saint Norbert, illustrée par la projection de la Vie par Galle.

Un Collège *Saint-Michel de Brasschaat*, (Anvers), fut célébrée une messe solennelle le 10 juin, avec assistance de Mgr Crets. Etaient présents les Révérendissimes Prélats de Grimbergen, Postel et Bois-Seigneur-Isaac. Des armoiries provenant de l'ancienne abbaye de Saint-Michel d'Anvers, et qui furent offertes par les Pères Jésuites, avaient été insérées dans une des ailes du bâtiment, et furent solennellement inaugurées. Dans l'après-midi Mgr le Général fit le salut pontifical, pendant lequel le P. Theyskens, C. SS. R., fit le panégyrique du saint fondateur.

Le soir eut lieu une représentation dramatique en plein air, par la société dramatique « Ghéon », avec *Kain* d'Antoine Wildegans d'après une traduction de Wies Moens. La partie musicale était confiée à l'harmonie royale « Vrede en Vermaak » de Contich.

Un collège de *Pirapora* au Brésil, la journée commémorative de la mort de saint Norbert était relevée par la présence de Mgr. Aguirre, évêque de Sorocaba, de l'archevêque de Sao Paulo, de l'évêque de Sao Carlos, et de plusieurs prêtres, anciens élèves du collège. Pendant la messe solennelle, célébrée avec assistance pontificale de Mgr l'archevêque de Sao Paulo, Manoel Macedo, chanoine du chapitre de Rio de Janerio, fit le panégyrique du Saint.

Au soir une séance dramatique réunit professeurs et élèves.

A *Petropolis*, au collège Saint-Vincent, le cercle d'étude « Circulo de Estudos S. Norberto », organisa une fête solennelle en l'honneur de son Patron. La séance était présidée par S. Exc. José Vereira Alves, évêque de Niteroi. Le Père Eugène Avivar y Avivar, O. Praem., y fit l'éloge de l'homme de paix, que fut saint Norbert. D'autres orateurs appliquèrent l'énoncé des principes, qui guidèrent saint Norbert, à l'organisation catholique et à la réalisation des encycliques papales. Son Excellence l'archevêque clôtura la soirée en montrant comment l'esprit qui avait animé saint Norbert survivait aux temps dans l'idée maîtresse sur laquelle se basait le cercle d'étude qui portait son nom.

Berne.

De herdenking van den dood van den H. Norbertus werd in den luister gesteld van het eeuwfeest van stichting en herstichting zelve der abdij, op 4 Augustus, waarvan hierachter het relaas.

Op 6 Juni, alsook nog enkele malen later, werd het Sint Norbertusspel « Een Pelgrim op aarde » van Pater Jac. Schreurs, M.S.C., uitgevoerd door den tooneelgroep van het gymnasium.

Corpus Christi Priory Manchester.

Manchester fêta saint Norbert le 15 juillet dans la basilique de Corpus-Christi : Un messe pontificale et un salut pontifical eurent lieu, avec le Révérendissime prélat Toner comme officiant. A l'Evangile de la Messe, le Père Mc Ghie donna lecture aux fidèles de la lettre pontificale, et mit en évidence, dans une brillante allocution, toute la signification de l'éloge pontifical. Au salut le panégyrique de Saint Norbert fut fait par Father Slock.

Floreffe.

Le VIIIe centenaire de la mort de St. Norbert a été célébré en grande pompe au Séminaire de Floreffe qui fut, jusqu'à la révolution française un monastère de chanoines réguliers de Prémontré et qui fut fondé par St. Norbert lui-même.

Etaient présents à la solennité Mgr. Heylen, évêque de Namur, les Révérendissimes prélats de l'Ordre en Belgique, Mgr Crets, abbé-général, Mgr. Nols, abbé du Parc, Mgr. Lamy, abbé de Tongerlo, Mgr. Hoppenbrouwers, abbé de Grimbergen, Mgr. Franken, abbé de Bois-Seigneur-Isaac, Mgr. Bennebroeck, abbé de Postel, Mgr. Bauwens, abbé de Leffe, et Mgr. Toner, abbé de Corpus Christi à Manchester.

Mgr. Heylen célébra donc la messe pontificale sur la pierre d'autel où le saint fondateur des Prémontrés avait lui-même offert le Saint Sacrifice. Il était entouré de nombreux religieux norbertins. Dans les magnifiques stalles du chœur avaient pris place les Abbés mitrés de maisons belges, hollandaise et anglaise, ainsi que le P. Abbé de Maredsous. Dans les chœur se trouvaient également le lieutenant général Matton, ancien élève, le baron Joseph de Dorlodot, le R. P. Mission, vice-provincial de la Compagnie de Jésus ; le R. P. Calozet, O.M.I., provincial des Oblats, MM. les doyens de Fosses, Ciney, Rochefort, Florennes, Gembloux, Philippeville, Beauraing, Havelange, Walcourt, et les chanoines du chapitre de la cathédrale de Namur ; les membres du Comité des anciens élèves.

Comme assistants au trône pontifical, on remarquait enveloppés dans leurs manteaux blancs M. le baron Gillès de Pelichy et M. Joseph Petit, l'un et l'autre chevaliers du Saint-Sépulcre.

Office d'une grandeur magnifique ! L'ampleur de l'église, la majesté des rites pontificaux, les chants et, plus que tout, l'antiquité des vénérables souvenirs qui occupaient les esprits, tout cela fit de cette cérémonie commémorative une des plus belles et des plus prenantes aux quelles il nous ait été donné d'assister.

La chorale du séminaire était dirigée par M. l'abbé Jacquemin, professeur au Séminaire de Floreffe et ancien élève de la « Schola Cantorum » de Paris,

qui est un grand artiste. On en a pu juger à loisir au cours de cette fête : au programme musical qu'il a dressé, à l'étonnante qualité des voix d'enfants et d'adolescents qu'il a formées et à deux morceaux admirables qu'il a lui-même composés, un « Sanctus » triomphal et un « Agnus Dei » d'une simplicité, d'une pureté de ligne et d'une onction extrêmement touchantes.

Après cet office pontifical, une séance académique réunit les élèves, les anciens élèves et les invités du très hospitalier directeur du Séminaire, M. le chanoine Kaisin, autour des prélats pour entendre le rapport de M. le Vicaire-Général Collard, président de l'Association des anciens et un autre rapport du secrétaire M. l'abbé Delveaux. Puis l'Abbé de Tongerlo prit la parole pour faire un portrait très délicatement nuancé de St. Norbert. Mgr. Lamy s'appliqua moins à raconter la vie du saint qu'à définir sa personnalité morale. Cette causerie d'une grande finesse psychologique et d'une forme très élégante fut fort goûtée de l'auditoire.

Cette séance s'acheva par une paternelle allocution de Mgr. Heylen qui félicita les organisateurs de cette belle fête et remercia tous ceux qui y collaboraient.

Au banquet d'une atmosphère très familiale qui clôtura le journée, on applaudit des tostes de M. le Vicaire Général Collard, de Mgr. Heylen, de M. le chanoine Kaisin, de son frère le docteur Kaisin, du baron Gillès de Pelichy et de M. le docteur Romedenne.

Et on se sépara à la fin de l'après-midi avec le regret que de si bonnes heures fussent si vite passées.

(*Le Rappel*, Charleroi, 9 juin '34).

Geras

Les fêtes du Jubilé de saint Norbert se sont déroulées avec beaucoup d'éclat les 8, 9, 10 et 11 juillet. Les sermons furent prêchés par le R. P. Constantin Pichert, chanoine de l'abbaye de Tepl.

Grimbergen.

De Abdij van Grimbergen vierde op 11 Juli, dag der plechtige gedachtenis van den H. Norbertus, de achthonderdste verjaardag van het zalig afsterven van zijnen heiligen Ordestichter. Zeker de aloude abdij was een dankbare hulde verschuldigd aan zijnen heiligen Vader, daar de abdij van Grimbergen nog de eenige is der nu bestaande Abdijen in België die door den H. Norbertus gesticht werd.

Het feest was eenvoudig zonder groot en veel uitwendig vertoon, maar bezielde door eenen oprechten geest van dankbaarheid en genegenheid voor den goeden Vader, die niet opgehouden heeft ons van uit den hemel te beschermen.

Om tien uur werd eene pontificale Mis opgedragen door Hoogerwaarde Heer Hoppenbrouwers prelaat der abdij. Talrijke uitgenoodigde waren in de heilige Mis tegenwoordig. Op de eerste plaats dient gemeld, de aanwezigheid van Mgr. Janssens, Groot-Vicaris, afgevaardigde van zijne Em. Kardinaal Van Roey Aartsbisschop van Mechelen. De Zeereerwaarde Heeren Dekens van Vilvoorde, Londerzeel, Assche en Molenbeek. Daarbij nog talrijke priesters uit de naburige parochiën, en vrienden der abdij waren op het feest tegenwoordig en hadden plaats genomen in het koorgestoelte.

Na het Evangelie hied Cfr. Constantinus Spillemaeckers eene feestrede, waarin hij kort en bondig het leven en de werken van den H. Norbertus voorhield.

Onder het gezellig samenzijn aan den feestdich werd door de confraters der abdij een fragment gezongen uit de Norbertus-Cantate, die in 1928 uitgevoerd werd ter gelegenheid van het achthonderdjarig jubelfeest onzer abdij. In eene hartelijke aanspraak bracht Mgr. Janssens hulde aan de aloude abdij en drukte in naam van zijne Eminentie de gevoelens uit van welgemeende dankbaarheid voor al het goed dat Grimbergen in deze streek van Brabant had teweeggebracht.

Om vier uur werden de pontificale Vespers gezongen, gevolgd door de zegen van het Allerheiligste. Al de uitgenoodigden luisterden deze sluitingsplechtigheid op door hunne tegenwoordigheid. Ook waren talrijke geloovigen aanwezig, uit andere parochiën opgekomen om de kerkelijke plechtigheden bij te wonen. De Heeren pastoors hadden immers hunne geloovigen aangezet zich met de Witheeren van Grimbergen te vereenigen, om den heiligen Stichter te huldigen wiens zonen sedert 1128 in deze streek gedurende zoovele eeuwen ijverig hadden gewerkt aan het heil der bevolking.

Magdebourg.

Son Excellence Mgr. Gaspard Klein, archevêque de Paderborn, qui a sous sa juridiction la ville de Magdebourg, a voulu fêter le huitième centenaire de la mort glorieuse de saint Norbert.

Le 14 octobre, il était à la tête de 7000 catholiques venus de tous les points du diocèse pour honorer la mémoire du Saint.

L'abbé Iseke, curé de Halberstad, président diocésain de la Jeunesse catholique, fit une vibrante allocution aux jeunes. Mgr. Simon, prévôt de la cathédrale de Paderborn, prononça le panégyrique de saint Norbert et son Excellence Mgr. Klein, s'appuyant sur l'histoire du Saint, et parlant de sa vaillance dans la lutte contre les ennemis de l'Eglise, condamna l'erreur actuelle qui ternit l'histoire de l'Allemagne. Il proclama que les catholiques d'aujourd'hui auront autant de vaillance qu'au temps de saint Norbert.

Mesnil-Saint-Denis.

Les amis du monastère du Sacré-Cœur, au Mesnil-Saint-Denis (S.-et-O.), s'étaient réunis en ce 11 juillet où la communauté fêtait le VIIIe centenaire de la mort de saint Norbert et en même temps les noces d'argent de priorat de la T. R. Mère Prieure.

La journée fut présidée par Mgr. Millot, vicaire général de Versailles et supérieur de la communauté. Le Rme Père Abbé Auvray de Mondaye honorait la solennité de sa présence. A la Messe solennelle, la *Messe de Sainte Cécile* de Gounod fut exécutée par les enfants du monastère. Le R. Père François de Sales, chanoine Prémontré de Mondaye, y prononça un vibrant et éloquent sermon.

L'après-midi, à 14 heures, Mgr. Millot procéda au rite de la bénédiction d'une cloche-souvenir, et dans une fort belle allocution, dégagea le sens profond de la journée.

Mondaye.

La fête de saint Norbert a été solennellement célébrée le 11 juillet à l'abbaye de Mondaye, sous la présidence du Rme Père abbé Exupère Auvray, qui

officia pontificalement, entouré de ses religieux, et en présence de nombreux membres du clergé régulier et séculier du diocèse de Bayeux, avec à leur tête, M. le vicaire générale Lemercère, représentant Mgr. Picaud.

Un remarquable panégyrique du saint Fondateur fut prononcé, après l'Evangile, par un religieux de l'abbaye, le P. François de Sales Petit, qui avec beaucoup d'érudition et de finesse psychologique, fit ressortir la figure du grand restauration de la vie ecclésiastique au XIIe siècle, la situant dans son cadre historique au milieu des hommes et des choses de son temps.

A *Notre-Dame de Longpont*, une paroisse incorporée à l'abbaye, les fêtes commémoratives de la mort de saint Norbert eurent lieu le 29 avril. Les prélats Auvray de Mondaye, Perrier de Frigolet, Lamy de Tongerlo et Bauwens de Leffe assistaient à cette journée norbertine. Le Rme Prélat Lamy y prononça le panégyrique de saint Norbert.

Postel.

Het 8e eeuwfeest van den grooten Ordestichter H. Norbertus werd in de abdij Postel met veel luister en plechtigheid gevierd.

Het feest werd voorbereid door een geestelijke afzondering, waarin de abdij-religieusen werden versterkt en aangemoedigd in den geest van hun Stichter en Vader.

Nu kwam de groote herdenking, vol belangstelling waren de meeste intieme abdijsvrienden op dien onvergetelijken dag in naam of als vertegenwoordigers van Norbertijnsch getinte bonden en vereenigingen aanwezig en onwillekeurig dachten wij terug aan de bloeiende middeleeuwen, toen de Norbertijner abdijen eveneens de centra waren, waarheen elke godsdienstbeweging heen voerde en van waaruit dezelfde godsdienst- en beschavingsbeweging versterkt terug de wijde wereld introk.

Na de indrukwekkende morgenprocessie werd in groote luister door Hoogw. Heer Hugo Bennebroek Abt van Postel het H. Misoffer voltrokken. Rondom het offeraltaar waren regulieren en saeculieren geestelijken neergeknield, terwijl in het koorgestoelte de Missa « Visitabo » werd uitgevoerd.

De morgenuren werden benut met St. Norbertus' ideaal in verhouding tot abdij, parochie en missieleven.

Daarna volgde het feestmaal aangeboden in den kloosterrefter opgeluisterd door muziek en zang.

Na de plechtige Vespers volgde een hoogst interessante lezing en werden praktische besluiten genomen tot Norbertijnsch medeleven op de vele parochies rondom de abdij gelegen. De conclusie van dien dag was, dat groote waardeering werd gebaard voor het Norbertijnsch abdiyleven, voor den Premonstratenzer ritus en regulieren zielenarbeid zoowel op de parochies als in de missielanden.

« Ad multos annos » werd de orde toegejuicht.

Saint-Michel-de-Frigolet.

La fête de saint Norbert, le 11 juillet, a revêtu cette année, à l'occasion du VIIIe centenaire de la mort du saint Fondateur, un éclat tout particulier. Le programme des fêtes monastiques ne fut pas modifié, mais il fut exécuté grandiosement.

Son Exc. Mgr. Llobet, archevêque d'Avignon, assisté leurs Exc. les évêques

de Nîmes et de Fréjus, de Mgr. Berlandier, archiprêtre de Saint-Trophime, présidait la fête. Leurs Exc. les évêques de Valence et de Cap s'étaient excusés. L'autorité diocésaine était représentée par M. le Chan. Courbier, et l'on pouvait voir dans les stalles du vaste chœur de l'église abbatiale, un grand nombre de prêtres du diocèse et des diocèses voisins, et de nombreux religieux.

La cérémonie s'ouvrit avec une entrée solennelle des prélats, précédés d'une centaine de religieux ou prêtres séculiers. Près de mille assistants remplissaient presque la nef centrale.

Mgr. Llobet prit place au trône du sanctuaire ; l'office de tierce fut chanté. M. le Chanoine Courbier, vicaire général d'Aix chantait la messe, et la cérémonie commencée à 10 heures se terminait à 11 h. 30. Dans la splendeur de notre rutilante église abbatiale, chants, cérémonies faites avec majesté, faisaient planer sur les âmes des assistants une douce et vivifiante émotion.

Au réfectoire de la communauté, orné de fleurs, le Rme Père Abbé de Frigolet dit les mots du cœur aux éminents prélats, aux amis, pour exprimer sa joie en ce beau jour de fête, sa confiance dans les amitiés qui s'affirmaient, sa reconnaissance envers ceux qui entouraient la communauté de leur sympathie et de leurs bienfaits. Son Exc. Mgr. Llobet voulut interpréter les sentiments des amis des Prémontrés, et ce en termes fins, délicats, spirituels, onctueux. La parole fut ensuite à Son Eminence le Cardinal Secrétaire d'Etat de Sa Sainteté, transmettant les bénédictions du Souverain Pontife au Rme Père Abbé de Frigolet, à ses religieux et à tous ceux qui en ce jour étaient unis à eux pour célébrer le centenaire du glorieux Patriarche.

Après les vêpres solennelles, le R. P. Estenon, Oblat de Marie, prononça le panégyrique de saint Norbert. Il représenta notre Père comme « la lumière du Christ », et nous le faisant admirer comme apôtre, comme religieux, comme archevêque, nous invitait à rendre grâce à Dieu, qui fait resplendir son Fils, « la Lumière du monde », par ses saints, qui sont la Lumière du Christ.

Saint-Pierre-de-Nantes.

C'était grande liesse à la Maison de Saint-Pierre de Nantes, quand le 11 juillet les Pères Prémontrés fêtaient le VIIIe centenaire de leur Fondateur. Un clergé d'élite avait répondu à l'appel du T. R. P. Supérieur. Pour commémorer les fraternelles relations de saint Bernard et de saint Norbert, le Rme Père Abbé des Trappistes de Melleray arrivait des premiers.

A la Messe, célébrée par le R. Père Supérieur, M. le Chanoine Pineau, supérieur du grand séminaire, prêtre de Saint-Sulpice, prononça un éloquent panégyrique.

Sainte-Anne de Bonlieu.

Son Excellence Mgr. Pic, évêque de Valence, a tenu à venir célébrer la fête de saint Norbert, le 11 juillet, chez les sœurs norbertines dans la basilique de Sainte-Anne.

De nombreux prêtres entouraient leur évêque et témoignaient de leur attachement aux religieuses de saint Norbert, revenues en leur monastère après trente années d'absence.

Strahov.

Les Prémontrés de Strahov et la ville de Prague toute entière ont fêté magni-

fiquement le VIIIe Centenaire de la mort de saint Norbert. Les fêtes, commencées le 3 juin, se sont magnifiquement clôturées le 10 juin.

A l'abbaye, chaque jour il y eut une Messe Pontificale, un sermon et un salut solennel du T. S. Sacrement.

Le 10 juin, à midi, les reliques de saint Norbert, qui se trouvent à l'église abbatiale, furent transportées en la cathédrale de Prague, où la foule venait les vénérer pieusement.

A 3 heures, un panégyrique fut prononcé, puis une procession grandiose se déroulait, pour accompagner les reliques à l'abbaye.

Son Excellence Mgr. l'archevêque présidait, entouré des évêques auxiliaires de Prague, des Rmes Abbés Prémontrés de Strahov, Neureisch, Floreff, les religieux de Strahov et les délégués des abbayes Norbertines de Tepl, Siloë, Schlägl et Gödöllö. Les sœurs tertiaires Norbertines de Külsovát, en Hongrie et de Heiligenberg étaient représentées par une importante délégation.

Les chanoines des trois chapitres de Pragues et presque tout le clergé séculier et régulier de Prague assistait à cette triomphale manifestation.

Après la procession, Son Excellence Mgr. l'Archevêque a dit sa joie de voir saint Norbert si magnifiquement glorifié par ses fils et par la population de Prague, heureuse de rendre ses hommages au second protecteur de la ville. Il a félicité l'éminent abbé de Strahov qui avait su si bien organiser les fêtes de cette octave jubilaire.

Les journaux de Prague ont consacré de nombreux articles à la gloire de saint Norbert et de son Ordre.

Tepl.

L'abbaye des Prémontrés de Tepl et les paroisses dirigées par les Prémontrés de cette abbaye ont célébré avec un grand concours de peuple des fêtes en l'honneur de saint Norbert.

A l'abbaye même les solennités eurent lieu du 7 au 10 juin, spécialement à l'intention des fidèles de la paroisse, sous la forme d'un triduum.

Trois grands pèlerinages, avec le même objectif, ont été organisés avec grand succès. Le 6 mai, au sanctuaire de la Montagne-Sainte-Croix, près de Pilsen, 8000 pèlerins entouraient Son Excellence Mgr. l'Archevêque de Prague et le prélat de l'abbaye de Tepl. Le 10 juin, à Tepl, plus de 6000 catholiques venaient fêter saint Norbert. Enfin le 8 juillet, 4000 catholiques s'assemblaient en l'église de Maria Stock, sous la présidence du Rme Abbé de Tepl.

Tongerloo.

En souvenir de la mort de saint Norbert, le 6 juin, une messe solennelle fut célébrée par le prieur, le prélat étant présent aux solennités de Floreff. Le 8, 11 et 12 juin les frères profès donnèrent la représentation d'un jeu mystique reproduisant par une mimique dramatisée et par le chant d'antiennes et répons appropriées les épisodes les plus frappants de la vie du saint patriarche. La composition est de fr. Godefroid De Mey.

Val-Sainte-Catherine d'Oosterhout.

Chez les moniales d'Oosterhout, la fête commémorative de la mort de saint

Norbert fut avant tout un souvenir liturgique. La messe conventuelle fut célébrée en ce jour par le prévôt, assisté de deux prémontrés, qui étaient hôtes de la maison.

West-Depere.

Le 6 juin fut célébré solennellement. Le cortège des religieux partit de l'abbaye vers le collège Saint-Norbert, où la Messe pontificale fut célébrée par Son Excellence Paul P. Rhode D.D., évêque de Green Bay.

Voici le programme que comportait la solennité : the Cross and acolythes, High school seniors in cap and gown, Candidates for Higher Degrees in cap and gown, the Faculty in cap, gown and hood as fellows : Natural sciences, Social sciences, Language and Literature, Philosophy ; the membres of Archbishop of Milwaukee and his Chaplains, the subdeacon and the Right Rev. Vicars General, the Right Rev. Abbots and their Chaplains, the Most Rev. Bishops and their Chaplains, the most Rev. Archbishop of Milwaukee and his Chaplains, the subdeacon and the Deacon of the mass, the Deacons of Honor and the most Rev. Celebrant, the Bishop of Green Bay. — Un « Centennial Hymne » composé par M. Ambroise Dobbels, Ord. Praem., fut exécuté en cette occasion.

Xanten.

La ville de Xanten, où naquit saint Norbert, a voulu fêter le huitième centenaire de la mort du Fondateur des Prémontrés, sous la présidence de S. Exc. Mgr. l'Evêque de Munster, comte Clément August de Galen.

Le 6 juin, eurent lieu une messe solennelle et le soir, dans la nuit du 6 au 7 juin, une adoration nocturne.

Le 10 juin, Mgr. l'évêque de Munster chantait la Messe pontificale, prononçait le panegyrique de saint Norbert et présidait une séance académique en l'honneur du Saint. Comme orateurs qui y figurèrent, notons l'abbé L. Welzel, chapelain à Xanten, et le chan. Emile Valvekens, de l'abbaye d'Averbode.

Du 10 au 17 juin, les cérémonies continuèrent, unissant la mémoire de saint Norbert aux manifestations de piété eucharistique.

Monastère de Zwierzyniec.

Les Moniales Norbertines de Zwierzyniec ont fêté solennellement le centenaire de la mort de saint Norbert le 11 juillet, pour elles-mêmes, et le 15 juillet pour le peuple.

Le R. P. Grassl, chanoine prémontré de Tepl, présidait cette dernière journée.

Deux panegyriques de saint Norbert ont été donnés par les RR. PP. Capucins de Cracovie, et une procession eucharistique s'est déroulée à l'intérieur de l'église du monastère.

Après les vêpres, au parloir de la communauté, le R. P. Grassl a donné pour les religieuses une conférence avec projections lumineuses sur la vie de saint Norbert et les abbayes Norbertines.

Anvers.

A Anvers les terciars de saint Norbert organisèrent une soirée dramatique

en l'honneur de saint Norbert, le 11 juin. Parmi l'assistance nous devons signaler en premier lieu l'abbé Général Mgr. Crets, les Révérendissimes Prélats de Tongerlo et de Postel, Mgr. Zech, doyen, l'abbé Senden, directeur de l'institut Saint-Norbert.

La soirée commença par un hymne au saint Fondateur et par la cantate « De wereld in » de Pierre Benoit, exécutés par la chorale « De zingende wandelkring » du collège Saint-Norbert, sous la direction de l'abbé Greeve. M. J. Dillis dans une allocution très vigoureuse mit en avant le but de la réunion et exhorta la jeunesse à suivre dans saint Norbert l'abnégation et le zèle. Le Révérendissime Prélat Lamy donna une causerie fort intime sur le Fondateur comme prêtre. Le Sénateur Verbist, avec l'éloquence qui le distingue, montra en Norbert l'organisateur de la vie chrétienne. La soirée finit par des exécutions musicales fort appréciées.

PUBLICATIONS OCCASIONE OCTAVI CENTENARII MORTIS S. P. NORBERTI :

Basil Grassl, Ord. Praem., *Der hl. Norbert, ein Erneuer der 12. Jahrhundert*, in der Prager : *Deutschen Presse*, 3. Juni 1934.

Derselbe, *Missionstätigkeit des Ordens in der Gegenwart*, Ebenda.

Derselbe, *Der Orden des hl. Norbert und seine Bedeutung für Kirche und Kultur*.

Petrus Möhler, O. Praem., *Der Orden des hl. Norbert und die Kathol. Aktion*.

Benedikt Brandl, O. Praem., *Die Bedeutung des hl. Norbert*, in *Grossen Kirchenblatt*, Wien, 17, 6, 34.

Dr. Basler, Prag, *St. Norbert und sein Orden*, Ebenda, mit 4 Alb.

Paul Weisenberger, O.S.B., Neresheim, *Ein Orden feiert Jubiläum : 800 Jahre Praemonstratenser Orden*, im *Deutsches Volksblatt*, Stuttgart, 7. Juni 1934.

Alfons Wenzel, *Norbert von Xanten*, in der *Jungen Front*, Düsseldorf, 10, 6, 34, mit 3 Abl.

N. Backmund, O. Praem., *Die Prämonstratenser*, im *Sonntagblatt für schwäbische Katholiken*, Stuttgart, 10, 6, 34.

Dr. Benedikt Brandl, O. Praem., *Wie das Prämonstratenser Stift Tepl seit 1193 betet und arbeitet*, in der *Prager Deutsche Presse*, 25. Mei 1934 (schildert die Bemühungen zumal des Abtes Trautmandorf um die Abschaffung der Urbeigenschaft und die Einrichtung von Schulen).

Dr. B. Grassl, O. Praem., *Aus den Schicksalstagen des Praem. Ordens zur letzte Generalabt Joh. Bapt. L'Ecu*, in der *Prager Deutsche Presse*, 6, 2, 34.

Derselbe, *Der letzte Generalabt von Prémontré L'Ecu*, † 1834, im *Kremzer Zeitung*, 5, 3, 34.

Derselbe, *Achthundertjahrfeier des Todes der hl. Norbert*, im *Deutschen Presse*, Prag, 22, 2, 34.

Derselbe, *Der hl. Norbert und wir Sudetendeutschen*. Marienbad : *Tepler Bezirksblatt*, Egerland, *Egertaler Zeitung*, 5, 5, 34.

Petrus Möhler, O. Praem., *Zur heurigen Norbertusfeier auf dem Kreuzberg*, im *Pilsner Volksbote*, *Westböhmisches Stimmen*, 24, 4, 34.

Dr. Bas. Grassl, O. Praem., *Zum 800. Todestag des hl. Norbert*, im *Pilsner Volksbote, Westböhmisches Stimmen*, 17, 4, 34.

Dr. B. Brandl, O. Praem., *Ein Mystiker aus der ersten Zeit des Praem. Ordens: Herm. Josef*, im *Deutsche Presse*, 27, 5, 34.

Gereon Prorok, *Strahov*, im *Deutsche Presse*, Prag, 2, 6, 34.

Dr. S. A. Gatscha, *Der h. Norbert*, im *Egerland*, 2, 6, 34.

Dr. Bas. Grassl, O. Praem., *Der hl. Norbert als Verehrer des Altarsacramentes*, im *Sendbote des göttl. Herzens Jesu*, Innsbruck, Juni, 1934.

Athanas Wenzl, *Norbertusfeier*, im *Pilsner Tagblatt*, 11. Juni 1934.

Dr. Benedict Brandl, O. Praem., *St. Norbert*, im *Wiener Kirchenblatt*, 8, 6, 34.

Dr. Ambros Basler, O. Praem., *Zum 800. jährigen Todestag des hl. Norbert*, im *Wiener Kirchenblatt*, 8, 6, 34.

Ludolf Czermin, O. Praem., *St. Norbert*, Prag, (Brochür), 1934.

Dr. B. Grassl, O. Praem., *Eine Norbertusfeier in Polen*, im *Pilsner Volksbote*, 25, 7, 34.

E. Valvekens, O. Praem., *Het achtste eeuwfeest van Sint Norbertus dood. 6 Juni 1134-6 Juni 1934*, in *Ons Geloof* (Brussel), 1934, blz. 193-204.

H. Hambüchen, *Der hl. Norbert. Zu seinem 800. Todestag am 6. Juni 1934*, in *Der Feuerreiter* (Köln), 9, 5, 34, (mit 12 Alb.).

Ein rheintischer Graf und Heiliger, im *Weltwarte*, M. Glabbach, (9 Abb.).

Dr. Ben. Brandl, *Zum achthundertjährigen Todestag des hl. Norbert*. Marienbad, Hanika, 64 S.

Jac. Schreurs, *Een Pelgrim op aarde. St. Norbertus-spel*. Schiedam. *Vox humana*, 1934, 45 ct. (Cfr. recensio).

Norbert, der grosse Deutscher, im *Der Rufer*, Juniheft.

L. Philippen, *De H. Norbertus en de strijd tegen het Tanchelmisme te Antwerpen*, in *Bijdragen tot de geschiedenis*, jaarg. XXV, 1934, blz. 251-288 (Cfr. resensio).

Liber Memorialis in Honorem S. Norberti. 1134-1934. Averbode, imprimerie de l'abbaye, 1934, 197 pages (Cfr. recensio).

« *Lidové Listy* » vom 3. VI. und Festnummer vom 10. VI.

« *Prehled* » Sondernummer, redigiert von Dr. J. Sajic.

« *Nedele* » Nr. 22 ein Aufruf des Abtes Zavoral.

Nr. 23 ein Gedicht von Vladimir Nornov. Nr. 19 u. 21 Ludolf Czermin, O. Praem., « *Der Heilige der Eucharistie* ».

« *Lid* » 9. VI. mit Bild, 11. VI.

« *Zena* » Nr. 12 mit 3 Bildern und « *Jubilaeum des Klosters Mühlhausen 1184-1934* » « *Am Dekanalamte ist das Programm mit einer Geschichte des Klosters um 1 Kc. zu haben, ebenso so das Buch von Alois Necasek: « Leta Pane 1420 das Jahr des Herrn 1420 », das über Mühlhausen handelt* ».

« *Kriz* » vom 31. V. ein Norbertusbild.

A. S.

Dr. S. Ráday, *A Fehér Sereg Vezére, Regényes életrajz négy felvonásban*. Sopron, 1934, 121 p.

Capitulum Generale.

In Urbe Roma, diebus 18-22 Septembris, celebratum est Capitulum Generale, cui cum Abbate Generale, ceterisque Abbatibus de regimine unacum deputatis conventuum, affuerunt Eminentissimus ac Reverendissimus D. Aloysius Cardi-

nalis Sincero, Ordinis nostri Protector ac Illustrissimi Domini Th. Lud. Heylen, episcopus Namurensis et Car. Am. Vanuytven, ep. tit. Megarensis, Vic. Ap. de Buta.

Praeter alia, decisiones sequentes important :

Praeter elaborationem definitivae editionis Statutorum et, nominatim, capitis de Missionariis et statutorum Monialum, quae omnia in editione nova Statutorum invenientur, nonnulla decreta sunt, quorum notitiam statim indicare juvat, siquidem ab hac die in vigore habentur.

In sessione IV « Capitulum decrevit suppressere obligationem decendi horas Deiparae Virginis Mariae diebus Dominicis a matutino et in festis duplicibus aut ritu duplici » a 1^{is} Vespers.

In sessione V, n. 203 Statutorum sic mutatus est : « Laici sive conversi tunicam pectoralem albam cum ejusdem coloris scapulari cincto gestent ; verumtamen cappae quibus in ecclesia utuntur sint ubique coloris grisei albicantis. Ad Abbatem pertinet permittere vel praecipere ut in labore utantur tunica alius coloris. »

In suo munere denuo constituti sunt Definitores Ordinis, Vicarii Abbatis Generalis pro variis Circariis (addito Rmo Dno H. Noots, Vicario in Urbe), Procurator Generalis et Visitatores Capituli Generalis.

* * *

Il ne sera pas inutile de transcrire ici ce que nous trouvons, par rapport aux Prémontrés, dans le *Dictionnaire de Spiritualité*, sous l'article *Allemande* (Spiritualité) fasc. I-II, col. 314-351, composé par F. Vernet, prof. aux Fac. catholiques de Lyon.

Parmi les auteurs remarquables du XIIe s., F. Vernet cite comme Prémontrés : « *L'Exhortatio ad socium* attribuée à saint Norbert de Xanten, fondateur des Prémontrés († 1134) n'est pas authentique, PL. 170 ; la Vie de Norbert, qu'un prémontré anonyme composa, avec l'aide du Bienheureux Hugues de Fosses, successeur du saint, fut complétée par les prémontrés de Cappenberg, PL., 170 et, mieux, MGH., SS., t. XII. Hermann, auparavant le juif Judas, de Cologne, converti après 1227, *De sua conversione*, PL. 170, trad. A. de Courlet, Paris, 1902. Anselme, évêque d'Havelberg, puis archevêque de Ravenne († 1158), peut-être rhénan d'origine, *Epistola apologetica pro ordine canonicorum regularium*, PL. 188. » (En général on n'admet plus qu'Anselme a composé cet écrit. Voir A. Versteyle, art. *Anselme d'Havelberg* : Dict. de Spirit., fasc. III, col. 697).

XIIIe siècle. — Bienheureux Hermann Joseph, à Steinfeld († 1241). *Opuscula*, surtout des poésies (trois identiques), éd. I. Van Spilbeeck, Namur, 1899. Une vie intéressante du Bienheureux Hermann par son prieur, AS., aprilis I.

XIVe siècle. — Jean de Neumarkt (Noviforensis), prémontré, évêque d'Olmütz († 1380), *Schriften*, éd. J. Klapper, I, *Buch der Liebkosung*, trad. du pseudo-augustinien *Liber soliloquiorum animae ad Deum*, Berlin, 1930.

XVIIe siècle. — Gall Klessel († 1655), *Oliva sacrarum meditationum speciosa*, Ravensburg, 1665. Jérôme de Hirnheim, abbé de Strahow († 1679), *Rectae vitae via*, Prague, 1678.

XVIIIe siècle. — Frédéric Herlet († 1718), *Speculum psychicum ad vitae spiritualis perfectionem*, Marchtall, 1699. Léonard Goffine, à Steinfeld († 1719), *Handpostil oder Christ-Katholische Unterrichtungen von allen Sonn- und Feyer-Tagen des ganzen Jahres*, livre qui eut un énorme succès, Mayence, 1690, trad

Dom P. Moura, Besançon, 1845. Jean-Martin Klee, à Marchtall († 1725), *Radius virtutis e vitis sanctorum in virtutis amantium corda reflexus*, Marchtall, 1708; *Breviarolum actuum sanctorum*, Marchtall, 1712. Benoît Mezler, à Schussenried († 1773), *Manuductio ad perfectionem*, Augsburg, 1748. Sébastien Sailer, à Marchtall († 1777), publie le *Kempensis Marianus* d'un de ses confrères, Guensbourg, 1764, édite son propre *Triduum sacrum*, Augsburg, 1775. Georges Lienhardt, l'érudit abbé de Roggenbourg (1783), *Exhortator domesticus*, Augsburg, 1754; *Inter trium dierum in solitudine*, 3 vol., Menningen, 1778.

F. Vernet a écrit pour le même Dictionnaire, l'article *Anglaise, Ecossaise, Irlandaise* (Spiritualité) (fasc. II-III, col. 625-659). Y sont cités comme Prémontrés, Adam Scot, « généralement connu sous le nom d'Adam le Prémontré » qui vers 1187 ou 1188 devint chartreux, ensuite « avec Adam Scot, Alexandre Neckam († 1217), auteur de nombreux ouvrages inédits, entre autres une *Expositio super Cantica canticorum in laudem gloriosae et perpetuae Virginis et matris*. J. B. V.

Een boekje in klein formaat werd door het Eucharistisch Bureau te Tongerloo in den handel gebracht : *De Plechtige Professie bij de Norbertijner Kanunniken : De Ceremoniën gedurende de H. Mis*, 44 blz., 1 fr. Het boekje is bedoeld als handleiding voor familie en kennis en voor belangstellenden die in de H. Mis tegenwoordig zijn waarin een Solemneele Professie plaats grijpt. A. E.

AMERICA.

West de Pere.

A red-letter day. — On the 6th of June 1934, the 800th anniversary of the death of St. Norbert, the Rt. Rev. Abbot B. H. Pennings was invested with the Cappa Magna by the Most Rev. Paul Rhode, D. D., Bishop of Green Bay, who sang the pontifical High Mass. Most Rev. Samuel Alphonsus Stritch, D. D., Archbishop of Milwaukee, preached on the life and virtues of St. Norbert and his Order.

Twenty-six college students were graduated on this never-to-be-forgottenday, while for the first time in the history of the college, three Master's degrees were conferred.

A present to Abbot Pennings. — During brief ceremonies that followed St. Luke society's banquet on All Saints' evening, the group presented a pectoral cord to the Rt. Rev. Abbot B. H. Pennings, Prem., president of St. Norbert college.

The gren and gold cord is to be worn with the Cappa Magna and White Ermine, with which the Abbot was invested.

The opening address of Joseph De Leeuw, the president of the society, was followed by the banquet. Abbot Pennings afterwards expressed his thanks for the gift and his appreciation for the banquet. He gave a short talk about his recent European travels.

New School and Priory at Philadelphia. — At the request of His Eminence Cardinal Dougherty, Archbishop of Philadelphia, the Fathers of West de Pere have taken charge of the South Philadelphia High School for boys last September.

Central Catholic High School in Green Bay. — Plans for a Catholic central high school to be built in Green Bay sometime in the future took on a more definite shape last summer with the organization by the Premonstratensian Fathers of De Pere of the Catholic Central High School for Boys Foundation and the sale of a \$75,000 refunding bond issue to finance the purchase of a suitable land site.

The purpose of the foundation is not to act as a collecting agency but to stimulate interest in the project among Catholics in Green Bay and to begin the ground work for its completion. The Rev. F. X. J. Exler, O. Praem., former College registrar, is president of the foundation.

A central Catholic high school in Green Bay has long been the aim of the Norbertine order but the organization of the foundation and the sale of the bonds are the first definite steps taken toward this goal. It is not definitely known when the school will be built or where it will be located, but officials hope to secure a downtown location.

Broadcast Daily Mass. — Alternation of the dialog form and congregational singing at the daily student mass will be broadcast every morning over WHBY, College radio station.

Although the student masses were broadcast for a short time last year, this marks the first attempt at running the programs over an entire college year. On Tuesdays, Thursdays and Saturdays the dialog mass will be said. Congregational singing will be used on Mondays, Wednesdays, and Fridays.

Eucharistic Crusade. — The Eucharistic Crusade has been established in the diocese of Green Bay by his Excellency, Bishop Rhode, D. D., with its center in St. Norbert Abbey, West de Pere. Some literature on the object and the activities of the Crusade has already been published: « The Manuel of the Eucharistic Crusade », « The Educational Method of the Eucharistic Crusade », « An Ideal Method of assisting at Mass », « A Method of Mental Prayer ». O'Fl.

AUSTRIA.

Abbatia Gerusana.

Kurse und leichte Vor- und Zwischenspiele zu den Liedern des Orgelbuches St. Pölten, verfasst und herausgegeben von Milo Offenberger, Prämonstratensianer Chorherr des Stiftes Geras und Dechant. (Mit Genehmigung und Empfehlung des hochwürdigsten bischöflichen Ordinariates St. Pölten und der Ordensoberen). Verlag des Volksliturgischen Apostolates Klosterneuburg, Preis 7.50 S. 66 Seiten. — Professor Vinzenz Goller schreibt darüber: « Ueber 500 kleine Tonstücke vereinigt das stattliche Heft von 66 Seiten Gross-Oktav in der Ordnung und in der Nummerierung des Orgelbuches zum St. Pöltner Diözesangesangbuch. Ihre Länge ist aus der täglichen Praxis heraus wohl erwogen. Bei der Knappheit der Form ist jedes Lied charakteristisch und bereitet technisch und stimmungsvoll vor, oder gewährt — als Zwischenspiel — für die Sänger einen Ruhepunkt. Leicht spielbar, fast durchaus auch ohne Pedalgebrauch ausführbar, kann diese Ergänzung des Orgelbuches von jedem Organisten oder Harmoniumspieler gebraucht werden, der davon auch lernen kann, wie man nach und nach auch kürzere oder längere Orgelstücke formen könne. Dem besseren und phantasie-

begabten Organisten bilden sie einen Ausgangspunkt für seine freie Improvisation. Dieses praktische Orgelwerk sollte auf keine Orgel der Diözese fehlen und neben dem aufgeschlagenen Orgelbuch auf jedem Orgelpult liegen.

(*Waldviertel Zeitung*, Krems a. d. D. 21, 6, 34).

A. S.

* * *

Abbatia Wiltinensis.

Opera K. Noflauer, abbatiae Wiltinensis, prodiit anno 1933 apud Tyrolia, Oeniponte, opusculum : *Volkstümliche Erläuterungen zum Katechismus*. Ein praktisches Behelf für die Katechese. Mit Geleitwort von J. Weingartner. — In-8, 35 p.

J. B. V.

Tiroler Heimatblätter, Heft 10. 1934. Innsbruck.

In dieser, S. Exzellenz dem Grafen Gotthard Trapp, einem alptirolischem Geschlechte gewidmeten Festnummer, behandelt der H. Herrn Abt Henricus vom Prämonstratenserstifte Wilten unter dem Titel « Das St. Bartholomäus-Kirchlein in Wilten und Ritter Jakob (III.) Trapp., einige dort noch befindliche alte Fresken, die sich auf das genannte Adelsgeschlecht beziehen. Abt Heinrich, wohl der beste Kenner der Geschichte des Stiftes Wilten, Herausgeber vieler kunstgeschichtlicher Publikationen, ist auf dem Gebiete der tirolischen Kunst u. Kulturgeschichte Autorität und erfreut sich in Historikerkreisen grösster Hochachtung u. Verehrung.

Partenkirchen.

C. B. LIEVERT.

BELGIUM.

Abbatia Averbodensis.

Op 11 September 1934 vierde de abdij van Averbode een driedubbel eeuwfeest : het achtste eeuwfeest van Sint-Norbertus' dood, het achtste eeuwfeest van de stichting der abdij te Averbode alsmede het eerste eeuwfeest sedert de herstichting der abdij na de Fransche Revolutie.

Wegens tijdsomstandigheden werd de feestviering op zeer bescheiden wijze gehouden.

Een Pontificale dankmis werd gecelebreerd door Mgr. Crets, met plechtige assistentie van Z. Em. Kard. Van Roey, aartsbisschop van Mechelen. Aanwezig waren HH. Exc. Mgr. Heylen, Brems en Van Uytven, de prelaten der verschillende abdijen in de Brabantsche cirkarie, alsmede Hoogw. Heer Pennings, prelaat der abdij van West-de-Pere.

Na de plechtige hoogmis, werd een academische zitting gehouden. Drie redevoeringen werden op deze zitting uitgesproken. De eerste, gehouden door E. H. Emiel Valvekens, handelde over den H. Norbertus : de spreker beproefde een beeld van den H. Norbertus op te hangen, zooals hij thans voorkomt in de resultaten van het hedendaagsch historisch onderzoek. De tweede rede werd gehouden door E. H. Placidus Lefèvre, en behandelde de geschiedenis der abdij van Averbode vanaf haar stichting tot aan de Fransche revolutie. Deze

rede gaf een sommail doch natuurgetrouw beeld van wat Averbode in de vroegere eeuwen is geweest. Tenslotte hield E. H. Jul. Evers een rede over de abdij van Averbode sedert haar heroprichting in 1834. Hij besloot zijn zeer toegejuichte rede met een overzicht der hedendaagsche bedrijvigheden van de abdij.

Voor dit jubelfeest werd een cantate samengesteld door E. H. Xaverius Adriaensen als dichter en Flor Peeters, organist der metropool te Mechelen, als toondichter. De cantate werd uitgevoerd door het koor der jongere fraters van Averbode.

M. Pl. Lefèvre, O. Praem. donne dans la *Revue belge d'Archéologie et d'Histoire de l'Art*, t. IV, 1934, p. 247-264, une série de *Textes concernant l'histoire artistique de l'abbaye d'Averbode*, d'après des documents d'archives, reposant à l'abbaye norbertine de ce nom. A. E.

Notre confrère, Plac. Lefèvre publié dans les « *Analecta Bollandiana* », t. LI, 1933, p. 325-336 un article remarqué à propos du *Miracle eucharistique de Bruxelles en 1370*. L'auteur expose les faits, tels qu'on peut les admettre, d'après un examen fouillé, comme vrais; il montre ensuite, en comparant le miracle eucharistique de S. Gudule de Bruxelles avec les nombreux miracles eucharistiques dont on retrouve les traces au Moyen-Age, comment l'imagination populaire a ajouté maint détail au fait primitif historique, et conclut: « Si le vol sacrilège de 1370 demeure acquis à l'histoire, et susceptible comme tel d'entretenir des sentiments durables d'expiation, c'est à la foi naïve des foules qu'il a emprunté la signification légendaire et mystérieuse avec laquelle il passa à la postérité. » J. B. V.

M. Placide Lefèvre, en collaboration avec son frère Joseph, vient de fournir dans les *Inventaires des Archives de la Belgique*, une grande part du volume paru en 1932 (Tongres, 251 p., in-8°).

I. — Pp. 1-56 : *Archives du Conseil Royal de Philippe V (1702-1711)*.

II. — Pp. 57-73 : *Archives du Conseil d'Etat de Maximilien-Emmanuel à Namur (1711-1714)*.

III. — Pp. 77-145 : *Archives de l'Ambassade d'Espagne à La Haye*. A. E.

Dans « *La Libre Belgique* » du 1er avril 1934, M. Placide Lefèvre, donna dans la rubrique de la Chronique religieuse, un aperçu fort intéressant sur *Les Vêpres pasciales chez les Prémontrés*. A. E.

Op Donderdag, 20 Sept. 11., deed de Eerw. Heer J. Evers, voor den *Geschied- en Oudheidkundigen Kring der Zuiderkempen*, te Oostham vergaderd, eene belangrijke mededeeling over « *De bronnen der geschiedenis van Oostham* ». A. E.

Dans « *Ons Geloof* », XX, 1934, p. 193-204, E. Valvekens, O. Praem., publica un article consacré à notre glorieux fondateur, sous le titre : *Het achtste eeuwfeest van St. Norbertus' dood. 6 Juni 1134- 6 Juni 1934*.

Het geschilderd portret van Norbert Dierckx, geboortig van Gierle, superior en herinrichter der abdij Averbode werd door heer Karel Van Nyen van Beerse aan het Museum Taxandria te Turnhout geschonken. A. E.

Abbatia Ninoviensis.

In *Eigen Schoon en De Brabander*, jaarg. XVII, 1934, blz. 49-62, wordt een studie gepubliceerd uit de nagelaten papieren van wijlen E. Soens, met titel : *Het Hof van Kattem, uithof der Norbertijner abdij van Ninove*.

* * *

Abbatia Parcensis.

Dans les fascicules XLIII et XLIV du *Dictionnaire d'Histoire et de géographie ecclésiastiques* qui viennent de paraître, nous relevons plusieurs notices dues à la plume de notre confrère Mr. A. van Lantschoot. Elles ont pour objet des personnages de l'Eglise de Perse, notamment : Berikbaroyeh, Berikhiso et Yonan, martyrs, Berikhiso, martyr, plusieurs évêques du même nom, et Berikhyahbeh. — Dans *Le Muséon*, t. XLVII, Louvain, 1934, pp. 13-56, le même confrère a étudié et publié une *Allocution de Vimothée d'Alexandrie*, prononcée à l'occasion de la dédicace de l'Eglise de Pachôme à Pboou. Le texte publié est une traduction arabe, d'un original copte dont on ne connaît jusqu'à présent qu'un fragment.

Q. G. N.

Le « *Dictionnaire de Spiritualité* » a commencé à paraître chez Beauchesne à Paris, depuis 1932, sous la direction du R. P. M. Viller, S.J.. Au fasc. 1 (1932), on trouve, col. 196-198, l'article *Adam l'Ecoissais*. L'auteur de cet article, A. Versteyleen, de l'abbaye du Parc, y décrit la vie d'Adam en tenant compte des travaux récents de Dom Wilmart et donne un aperçu de ses travaux.

Le fasc. III (1934), col. 697 s. contient l'article *Anselme de Havelberg*, écrit aussi par A. Versteyleen.

J. B. V.

Nous sommes heureux de voir avancer la savante publications ascétique et mystique, *Dictionnaire de Spiritualité*. Fascicule III, depuis longtemps nous désirions que l'on fit mieux connaître les auteurs de l'ordre de Prémontré ayant traité de ces questions. Monsieur Versteyleen décrit brièvement, dans les présent fascicule, la vie, l'activité littéraire et politique du chanoine prémontré : *Anselme, évêque d'Havelberg*, puis de Ravenne, XIIe s. Il joua un rôle important dans les questions dogmatiques controversées ou attaquées de son temps, principalement sur la primauté romaine et sur la procession du Saint-Esprit. Un fait rare pour l'époque il avait une connaissance approfondie de la langue grecque. Notre jeune bachelier Milon van Lee se proposa de traiter plus au long cette question sous la direction de son professeur Mr. Draguet.

Dans un article intitulé « de la provenance de quelques manuscrits » publié dans la *Revue Bénédictine* — Tome XLVI, 1934, p. 107 et suivante, Dom De Bruyne, par le p. 121 suiv. des manuscrits de l'Abbaye du Parc ; ils auraient été au nombre de 600 environ. Ils furent dispersés où Joseph II ou vendus en 1829, 150 se trouvent aux archives de Bruxelles ; on les reconnaît à la marque extérieure, si elle n'a pas été grattée, ou à l'indication intérieure :

deux casiers I et K. 15 rayons I à XV. 20 volumes par rayon 1 à 20 p. ex. le ms de Bruxelles 11563-4 est marqué I. XII. 7. Ces indications serviront à prouver leur provenance. Q. N.

In *Taxandria* (Turnhout) , Bd. VI, 1934, bl. 108-139 geeft J. E. Jansen, O. Praem. eene bijdrage over : *De Keuren van Turnhout*, waarvan ons enkele Extracten bezorgd worden naar inhoud van een handschrift dat berust op het stadsarchief te Turnhout. A. E.

In de vergadering van 8 November van den *Geschied- en Oudheidkundigen Kring Taxandria* te Turnhout, handelde de voorzitter Kan. J. E. Jansen, Ord. Praem., over *Pietje Peeters en de beeldhouwkunst te Turnhout in het midden der 19e eeuw*. A. E.

In *Taxandria*, Nieuwe reeks, dl. VI, 1934, blz. 187-200, bezorgt Kan. J. E. Jansen, O. Praem., een interessante en rijke lijst van *Kempische Kunstenaars*. A. E.

Le lundi 9 juillet notre confrère Milon van Lee a été promu bachelier en théologie de l'université de Louvain. — Le samedi 21 juillet notre confrère Héribert Peeters a passé son examen de licencié, 1ière épreuve, en philosophie selon S. Thomas avec distinction. P.

* * *

Abbatia Postellensis.

Le Révérend Monsieur Godefroid Sijen de l'Abbaye de Postel a présenté pour son doctorat en théologie à Rome un travail sur *Philippe de Harvang*. Espérons qu'il achèvera son étude. Ces publications seront pour plusieurs, même chez nous, de véritables révélations, nous ne pouvons que les encourager fortement. Q. G. N.

Dans les *Bijdragen tot de Geschiedenis*, t. XXV, 1934, p. 127-135, l'archiviste de l'abbaye de Postel Mr. Aug. Noyons, O. Praem., nous donne une étude intéressante : *Pourquoi l'abbaye de Postel relève-t-elle de la Belgique*. Postel en effet fit son entrée dans le droit international à la suite du Traité de Munster en 1648. La « Chambre mi-partie » eut à décider si Postel fait partie de la Mairie de Bois-le-Duc ou du Marquisat d'Anvers. La question donna lieu à un procès qui dura jusqu'à la fin du XVIIIe siècle. L'on prouva que Postel dépendait d'Anvers et les Etats-Généraux des Provinces-Unies se rangèrent à cet avis. La solution vint le 8 novembre 1785, quant l'article XII du traité de Fontainebleau décida que les Etats-Généraux faisaient abandon de toutes leurs revendications sur Postel, à condition que les propriétés de l'abbayes situées ou Brabant septentrional et qui avaient été confisquées, resteraient à l'état.

L'étude de M. Noyons s'appuie sur les documents conservés à Postel. Dans le premier tome de notre revue, en 1925, M. Jos. Lefèvre consacra à la même question un étude, étaiée avant tout sur les archives de l'état à Bruxelles (*Une question internationale relative à Postel, Ibidem*, p. 49-69). M. Noyons ne semble pas avoir mis cette contribution en rapport avec son étude. A. E.

Abbatia Tongerloensis.

Le fasc. CV (1933) du *Dictionnaire de Théologie catholique* (Dir. : E. Amann) contient col. 1407.1411, l'article *Philippe de Harvengt*, écrit par A. Erens, O. Praem. On y trouve un aperçu de la vie du célèbre abbé de Bonne-Espérance, ainsi que l'indication des ouvrages de Philippe, avec un résumé de leur contenu, tels qu'ils ont été édités par N. Chamart en 1621 et reproduits par Migne, Patr. lat., t. CCIII.

J. B. V.

Taxandria (Turnhout), Nieuwe Reeks, VI, 1934, blz. 52-85, bevat eene bijdrage van A. Erens, O. Praem., met titel : *Projekt eener vaart door de Zuid-Antwerpsche Kempen*. Einde XVIIIe eeuw. Het gaat over het ontwerp van een kanaaltje dat prelaat Hermans van Tongerlo bedoelde als hulpmiddel tot economische ontwikkeling voor de Zuid-Antwerpsche Kempen, welke slecht bedeed was met vervoermiddelen.

H. L.

Voor den *Geschied- en Oudheidkundigen Kring der Zuiderkempen*, vergaderd te Westmeerbeek op 21 Aug. 1934, gaf M. A. Erens, O. Praem., een *Overzicht der geschiedenis van Westmeerbeek naar aanteekening van heer secretaris J. Caers*.

H. L.

In *Oudheid en Kunst* (Brecht), dl. XXV, 1934, blz. 40-45, Gerard Meeusen, archivaris van Esschen, bezorgt eene bijdrage « *Uit de geschiedenis van Tongerlo's molens, te Esschen* ».

A. E.

In de vergadering van *Taxandria. Geschied- en Oudheidkundige Kring der Antwerpsche Kempen*, op 14 Juni 1934 gaf M. A. Erens, O. Praem. een mededeeling over : *Middeleeuwsche rechten en competities te Herentals, Meerhout en Veerle*.

A. E.

In de *Bijdragen tot de Geschiedenis*, jaarg. XXV, 1934, blz. 181-201, publiceerde M. A. Erens, O. Praem., een *Kronijkje van gebeurtenissen, te Antwerpen vooral, van 1572 tot 1585*, naar een HS. uit het archief der abdij Tongerlo.

H. L.

In de « *Sinte Geertruydsbronne* », Xle jaargang, 1934, blz. 88-101 en 134-142, publiceert A. Erens, O. Praem., onder titel : *Oosterhout en de Fransche Contributie van 1688*, eene bladzijde uit de lange oorlogsjaren onder Lodewijk XIV. De dokumentatie werd verstrekt, deels door het gemeente-archief van Oosterhout, deels door het archief van het Norbertinessenklooster te Oosterhout : dit laatste omdat de Proost van dit klooster afgevaardigd werd om in het Fransche Quartier Général aangaande de contributie te gaan negociereren, en daarover een verslag opmaakte.

H. L.

Le P. A. Van Reeth, prémontré de Tongerlo et missionnaire au Congo Belge, a placé dans « *L'Hostie Rayonne* », t. XIV, 1934, p. 166-170, un article : *Saint Norbert et l'Apostolat*.

A. E.

Aangaande de oude Heerlijkheid van *Calmphout-Esschen*, zoo nauw verbonden met de geschiedenis der abdij Tongerlo, leveren de *Gedenkschriften van den*

Oudheidkundigen Kring Esschen-Calmphout Bundel VIII, 1934, interessante bijdragen :

D. Boen, handelt *Over de kerk en de pastorij van Huybergen* (blz. 33-35).

D. Boen, over *De nieuwe kerkklok te Calmthout in 1720* (blz. 36-37).

G. Meeusen, over den *Algemeenen toestand van Esschen en Calmthout in 1686* (blz. 41-45).

Dr. H. van Geen, over *Sinte Jan Baptisten Gilden* (met plaat) (blz. 46).

D. Boen, over *Het secretenkoffer der heerlijkheid* (blz. 65-66).

D. Boen, over *De « Kalmthoutsche Straete »* (blz. 67-70).

G. Meeusen, over *De tienden te Esschen*, (blz. 79-92).

Dr. H. van Geen, over *Het Schaapsgilde te Esschen*, I (blz. 79-92).

Dans *Musica Sacra*, XLe, année, 1933, p.208-214, Dom Jos. Kreps, O.S.B., place sous le titre *La leçon de nos anciennes orgues* une étude sur les orgues qui à travers les siècles rehaussèrent les solennités religieuses dans l'église abbatiale de Tongerloos.

A. E.

Onder de medewerkers der « *Katholieke Encyclopedie* », Uitgeverij Joost V. D. Vondel, Amsterdam, waarvan het 1ste Deel verscheen in 1933, vinden we : A. Erens, der abdij van Tongerloos, H. Heyman, der abdij van Berne, E. Valvekens, der abdij van Averbode.

J. B. V.

Het *Dagblad van Noordbrabant* (Breda), op 14 Sept. 1934, bezorgt een goed samengevat overzicht aangaande de « *Brabantsche Provincie der Norbertijnen* ».

A. E.

BRASILIA.

Pirapora.

Le 20 mars dernier, la colonie belge de Sao Paulo célébrait des offices solennels pour l'âme du Roi Albert. La messe pontificale fut célébrée par le Rev. Alderico Lamberts, abbé titulaire de St. Michel d'Anvers et Recteur du Petit Séminaire de Pirapora.

En commémoration du huitième centenaire de saint Norbert, le grand quotidien « o correio paulistano », de Sao Paulo, publia un article sous le titre : *sao Norberto e sao Paulo*. L'auteur, le journaliste chanoine Deusdedit de Araujo, rend un hommage de gratitude aux Prémontrés établis dans sa vaillante Patrie, Sao Paulo.

Les 11 et 13 juillet on a fêté, à Pirapora, le huitième centenaire de saint Norbert. Dans important programme scénico-musical, une cantate sur l'autienne « *Adest dies celebris* » était l'œuvre du jeune compositeur fr. Lino Foureux, du juniorat de Pirapora.

De Pirapora ont participé au Congrès Eucharistique de Buenos Aires le Rev.me Abbé Alderico Lamberts et le chan. Tomaz de Aquino dos Santos Brito, ce dernier, aumônier des pèlerins de S. Paulo.

Travaux de Prémontrés :

« *Gramatica Latina* ». Composée par quelques professeurs de Pirapora, mais spécialement par le chan. Macaire Sars, cette grammaire imprimée à Averbode en 1912, a paru en deuxième édition, corrigée et augmentée, en 1921, à S. Paulo.

« Bodas de Prata ». En 1932, à l'occasion du XXVème anniversaire de l'installation des prémontrés d'Averbode en Amérique méridionale, on a publié un très joli petit livre, abondamment illustré où on trouve un résumé de l'histoire des maisons de Pirapora, Jaguarao, Petropolis et Jau.

« Hino da cruzada Eucharistica » et « Hino de N. S. Mediadora ». Ces hymnes, dont le premier a été imprimé à S. Paulo et le second à Averbode, sont dus au chan. Fabiano de Barros. La musique est du maestro Furio Fraueschini.

« O segredo de Maria » version portugaise par le chan. Fabiano de Barros qui a traduit aussi le « Catecisminho » de la vraie dévotion à N. Dame, du p. H. Clemens S.M.M. « E statutos aos adultos Manualzinho da C. E. » et « Breve exposição da C. E. Pio X » édités pour les besoins de la Croisade Eucharistique Pie X au Brésil.

Alexandre ZIONI.

No dia 20 de outubro teve nosso colégio a subida honra de hospedar o exmo. sr. monsenhor Luiz Tomaz Heilen, bispo de Namur e presidente perpetuo dos congressos eucarísticos internacionais.

Sua excelência, que voltava do congresso eucarístico de Buenos Aires, veio especialmente visitar este educandário, cujos diretores pertencem á ordem premonstratense fundada por S. Norberto, á qual também pertence s. ex.

Na recepção que lhe foi feita, o aluno Antônio Viçoso Cotta pronunciou um discurso francês.

Com carinhosas palavras e extremamente sensibilizado, s. ex. respondeu lastimando não conhecer a língua portuguesa para externar seus sentimentos.

Falou do extraordinário exito alcançado pelo congresso eucarístico de Buenos Aires, e terminou manifestando sua simpatia pelo Brasil, dizendo-nos que apesar de seus 78 anos de idade ainda esperava presidir um desses congressos no Rio de Janeiro, e prometeu aprender o português para falar ao povo brasileiro. Sua excelência concluiu dando um « viva ao Brasil ».

A singela manifestação acabou com o canto « Hino ao Brasil ».

No dia seguinte o exmo. sr. bispo de Namur, celebrou missa na capela do colégio, tendo assistido a ela os alunos e famílias petropolitanas.

As 10 horas, o ilustre visitante despediu-se de todos regressou ao Rio de Janeiro, afim de continuar viagem no transatlântico « Conte Grande » em companhia do legado papal, cardinal Pacelli.

(O Golecial, nov. 34).

CECOSLOVACIA.

Chotieschau.

Aus die Klosterchronik des Chotieschauer Propstes Michael Kastle (1666-1698), welche sich in der Klementinischen Bibliothek zu Prag befindet (Sign. M. S. VI, c. 13) gibt Martin Storch in *Unsere Westböhmisches Heimat*, VI. Heft, 1934, S. 37-38, eine Mitteilung : *Robot für Chotieschau* : Diese ist ergänzend zum Artikel : « Robot für Chotieschau ». (Abgaben und Robotleistungen bei der Chotieschauer Klosterherrschaft im 17. Jahrhundert, des H. Dir. Frz. Andresz. Dobrzan im Heft 5 d. Jg. 1931 derselber Zeitschrift.

A. S.

In *Unsere Böhmisches Heimat*, VI. Jahrg., 1934, S. 51-53, gibt Martin Storch aus Lochutzen : *Rabot für Chotieschau* (Schluss).

A. S.

* * *

Abbatia Strahoviensis.

Rosenkranzfest verstaatlicht. — Prag. Der Ministerrat beschloss kürzlich über Antrag des Schulministeriums, das « Rosenkransfest » von Dürer, das sich im Besitz des Prämonstratenser-Kloster Strahow befindet, in das Eigentum des Staats zu übernehmen. Als Entschädigung erhält das Kloster einen bei Freiwaldau gelegenen Forstbesitz aus der Bodenbeschlagnahme, der derzeit auf 8 bis 9 Mill. Kc geschätzt wird. Obwohl noch einige Formalitäten zu erledigen sind, fand sich im gegenseitigen Einvernehmen bereits gestern Sektionschef Dr. Zdenek Wirth im Strahower Kloster ein und überreichte dem Abt von Strahow Doktor Zavoral ein Schreiben des Schulministers betreffend die Uebernahme des Bilds. Der Abt überreichte dem Sektionschef die betreffende Gegenurkunde von seiten des Klosters. Hierauf stellten sich im Strahower Kloster die Kommissionsmitglieder des Schulministeriums Obersektionsrat Placht und Obersekretär Kamil Novotny in Begleitung des Direktors der Staatgalerie Dr. Vinzenz Kramar ein, um das Gemälde zu übernehmen. Das Bild wurde in ein Auto gebracht und in die Staatgalerie am Marienplatz geführt.

Es ist noch nicht entschieden, wann das Werk, das bisher im Kloster hing und wegen der Klausur Frauen nicht gezeigt werden konnte, der Oeffentlichkeit zugänglich gemacht werden wird. Es wird wahrscheinlich nach seiner Restaurierung in dem Saal der deutschen Kunst Aufstellung finden.

(*Prager Tagblatt*, 30. Nov. 1934).

A. S.

* * *

Abbatia Teplensis.

Im Saturn-Verlag (Wien) erschien 1934 von Sigm. Münz : « Eduard VII. in Marienbad » (270 S.). Kein Historiker, ein Journalist schrieb dies Buch, das viel Widerspruch finden wird.

Kladrau : Die graph. Ed. « Veraikon » (Prag) gab 1918 drei Stiche von Konupek heraus : Kladrau ; 1. Sakristei, 2. Seitenschiff, 3. Die Orgel. — Pilsen : Das Antiqu. Zink, Prag II. bietet im Auktionskat. VI. an : Theobald Zach, jun. « Heerpredigt aus dem schönen Gebet des theueren Feld-Obristen Judae Maccabae. Gehalten in dem christlichen Feldläger vor Pilsen 7. Oct. 1618 ». (Bei Mich. Sanftmuth 1618, Friedberg gedr.).

Chotieschau : Im selben Kat. : Kalender Neuer Titular — zu Ehren des hl. Wenceslai — Beschrieben durch Christian Joachim von Chotieschau. Auff das 1730. Jahr. Prag.

Maria Stock : Dasselbe Ant. versteigerte i. d. 34. Auktion (an einen Prager Sammler) : Historia oder Gründlicher Bericht der guth- und wohlthätigen Bildnuss St. Mariae Hilf in... Saazer Creys Ellbogner Antheil gelegen in mitten des Dorf Stock. ca. 1733.

« Aus Goethes Marienbader Tagen », 20 Beitr. 15 Bildbeig. Marienbad 1932 (Rezensionsexempl. ausständig). A. S.

Die Zeitschrift : « Plenzko » enthält : (tschechisch).

Jahrgang XI. (1929) S. 15 : Dr. Josef Volf : Zur Erneuerung des Pfarrgebäudes in Littitz ; S. 45 : Tschechisierung Pilsens durch die Tepler O. Praem. Minikati, Sedlacek, Smetana, Sindelar, Desolda, Karlik, Campula.

Jg. XII (1930) S. 64-66, 87-89 : Dr. Volf : Christian Joachim Novak, O. Praem. von Chotieschau, gab 1712-1748 St. Wenzelskalender heraus ; S. 74 : Stara, O. Praem. Lateinische Stundengebete aus Chotieschau.

Jg. XIII. (1931) S. 35-36 : Patek : Der Besuch des Zaren Alexander I. in Pilsen mit einem Gedichte P. Sedlaceks ; S. 37 : « Zauper bemühte sich um die Errichtung eines Museums in Pilsen », S. 38-49 J. Schiebl : Die Waldquelle in Marienbad mit einem Gedichte Smetanas ; S. 56 : Stara, O. Praem. Bisher unerforschte Quellen zur Geschichte des Klosters Chotieschau.

Jg. XIV. (1932) S. 21-23 Emil Felix : Ein Pilsner Freund Goethes [Zauper] mit 2 Bildern ; S. 32-33 Labek : Das Grabdenkmal Zaupers auf dem Friedhofe St. Nikolas in Pilsen.

Jg. XV. (1933) S. 39-40. Das Chotieschauer Haus ein Legat der Renaissance ; S. 47, 101-107 ein Tagebuch über Sindelar ; S. 118 Stara O Praem. Ein Pilsner Illuminator um 1500 ; S. 102-103 Biographie Desoldas in Fr. Teplý : Zemanova kniha o Svihove (1926) S. 439.

Jg. XVI. (1934) S. 1-6 Dr. Volf : Wie sah es in Pilsen 1856 aus ? = ein Brief Hugo Karlíks, O. Praem. : « der Desolda hat nur für P. Sindelar ein Auge. Sindelar hat seinen Kopf, mit dem er durch die Wand rennen will, P. Smetana ist blind wie früher ». A. S.

† Dr. Benedikt Brandl, O. Praem. — Samstag den 9. Juni früh verschied im Stifte Tepl Prof. Dr. Benedikt Brandl, Chorherr des Stiftes, im 58. Lebensjahre. In Dobrowod bei Tepl geboren, absolvierte er das Gymnasium in Pilsen, trat 1896 im Stifte ein. Am 26. Juli 1901 empfing er in Innsbruck die Priesterweihe. Von seinem Oberen zum Studium der modernen Philologie angeregt, erwarb er sich 1906 die Doktorwürde. Im September desselben Jahres kam er an das Gymnasium in Pilsen.

Als Lehrer wird wohl Prof. Brandl allen seinen Schülern unvergesslich sein. Er war kein Buchstabenreiter und Schulfuchser, sondern sah in seinen Fächern (Deutsch und philosophische Propädeutik) Universalgebiete, die das ganze Leben des Einzelnen und des Volkes umschliessen können.

Zeitfragen, die den Schülern am Herzen lagen oder an denen das ganze Volk litt, behandelte Prof. Brandl oft stundenlang und liess darob gerne grosszügig ausseracht, was uns Studenten nichts zu sagen hatte, wenn es auch im Lehrplan stand. So wurde seine Lehrweise Leben und schuf Leben. Prof. Brandl war der Freund der Jugend, der er auch persönlich nahe stand. Ihm gegenüber war man nicht durch die undurchdringliche Scheidewand einer sogenannten Autorität getrennt. Zu ihm konnte man als zum Freunde kommen. So wurde er auch ausser der Schule zum Erzieher und Erwecker.

Im Jahre 1917 meldete sich Brandl als Feldkurat und diente als solcher bis nach dem Umsturze an der italienischen Front. Im Jänner 1919 kam er krank ins Stift zurück. Trotzdem trat er nach einiger Zeit den Dienst in Pilsen wieder an, zuletzt von 1928 bis 1932 wirkte er in Krumau. Seitdem lebte er zurück-

gezogen im Stifte. Die letzten Jahre war er stets kränklich. Heuer machte sich ein tückisches Magenleiden bemerkbar, dem er erlag. Mit beispielgebender Geduld ertrug er die Schmerzen der Krankheit, bereitete sich mit grosser Frömmigkeit auf den Tod vor. Brandl war stets schriftstellerisch tätig. In den « Beiträgen zur Geschichte des Stiftes Tepl » (1. Band, 1917) erschien von ihm « Geschichte der Seeligsprechung des seligen Hroznata » und « Ein deutsches Schuldrama aus dem Archiv des Stiftes Tepl », im 2. Band 1925 « Ein Pilsner Schuldrama aus dem Jahre 1789 », « Goethes Aufenthalt in Böhmen », « Auszug aus den Urkunden der Stadt Pilsen », « Privilegien der Stadt Staab », « Zur Geschichte der Bauernhöfe und Familien auf den Dörfern der ehemaligen Stift Tepler Herrschaft », « Die Dörfer des Witschiner Kirchspiels » und « Zur Geschichte der Wallfahrtskirche und Pfarrei Maria Stock », « Goethes erster Kuraufenthalt in Marienbad ». 1929 gab er die Reitenbergersfestschrift und 1932 die Stift Tepler Goethesfestschrift » heraus, 1933 folgte dann die mit viel Fleiss gearbeitete Broschüre « Orden und Kongregationen im deutschen Sprachgebiet der Tschechoslowakei ». Bis kurz vor seinem Tode beschäftigte er sich mit der Herausgabe einer grösseren Arbeit « Wie das Prämonstratenserstift Tepl seit 1193 betet und arbeitet ». A. S.

Ideal und Leben (Sonntagsbeilage der *Deutschen Presse* vom 12. Aug. 1934), gibt von P. Albert Stara, Ord. Praem. : *Sagen um unsere Prämonstratenserklöster* :

1. Die Gründung Marienbads.
2. Hroznata auf Burg Riensberg.
3. Beim Klosterbau.
4. Chotieschau bei Pilsen : Der Prälatenbrunnen.

A. E.

Von Albert Stara aus Landek, erschien in *Unsere Westböhmisches Heimat*, 6. Jahrg., 1934, S. 38-40 : *Das Marienbad Goethes im Polizeiberichten (1819-1823)*, und S. 45-46 : *Ein Pilsner Illuminator um das Jahr 1500*. A. E.

Dr. Basile Grassl, Ord. Praem., a publié dans le « Kreuzberg-Kalender » zum 1935 un article : *Ein Angab auf der Chotieschauer Herrschaft im Jahre 1682*. Il s'agit d'un extrait des *Annales Cotiechovienses*, en 7 vol. grand in. fol. écrit par les prémontrés de Tepl : Hugues Zickler et Candide Weiss. Les manuscrits en question relèvent actuellement de la bibliothèque de l'université de Pragues. Le volume V manque et semble perdu. A. E.

GALLIA.

Mondaye.

Le 8 octobre dernier Mgr. Picard, évêque de Bayeux, s'est rendu à l'abbaye de S. Martin de Mondaye, pour y procéder à la consécration de l'église et de l'autel-majeur. Reconstituée au XVIIIe s. par le Père Eustache Restout, l'église de Mondaye attendait comme couronnement sa dédicace.

Les abbayes d'Averbode, Parc, Bois-Seigneur-Isaac, Gödöllő étaient représentées. Le R.me Père-Abbé de Frigolet était présent. Un nombreux clergé prit part aux cérémonies. Le maire de la commune et le conseil municipal entrèrent à la suite des reliques, en tête des fidèles.

Par indult pontifical, le R.me Père Exupère Auvray, abbé de Mondaye, consacra lui-même, le 14 novembre, l'autel de la chapelle abbatiale.

Les orgues, construites par Parisot en 1741, demandaient un sérieux relevage. L'on s'y est décidé et le maître Koenig de Paris y travaille. Il promet l'inauguration au printemps prochain.

Le 6 juin, au jour anniversaire de la mort de saint Norbert, le Père François Petit, chanoine de Mondaye, fut reçu Docteur en Théologie « maxima cum laude » à l'Institut catholique de Paris. Sa thèse est un travail très intéressant sur « Adam Scot » alias : Adam de Prémontré, avec édition de texte (voir les recensions).

A. C.

* * *

Stivagium.

Bulletin monumental de Lorraine, 1931, p. 113-116 :

André Philippe, *Le sanctuaire de l'église abbatiale d'Estival (Vosges). Sa date et ses auteurs.*

A. E.

GERMANIA.

Hamborn.

Historischer Verein für den Niederrhein. Herbsttagung in Duisburg.

Im ersten Referat der Tagung sprach Dr. Joh. Ramakers (Berlin) über den « Praemonstratenser-Orden im Rheinland » unter besonderer Berücksichtigung der Hamborner Abtei. Der Redner beleuchtete eingangs die Gründe, die zur Stiftung des Zisterzienser- und des Praemonstratenser-Ordens führten, deren letzterer seine besondere Aufgabe in der sittlichen und religiösen Hebung des Volkes gesehen habe. Auf die innere Verfassung des Ordens eingehend, deutete sie der Redner dahingehend : « Im Praemonstratenser siegte der Chorrherr, wogegen der Mönch unterlag ». Ramakers wies noch auf die Seelenverwandtschaft Norberts mit Franziskus von Assisi hin. Der Geschichte Hamborns als Abtei sich zuwendend, betonte der Referent, dass aus der ältesten Zeit nur wenige Urkunden vorhanden seien. Von originaler Ueberlieferung ist so gut wie gar nichts da. Die älteste Urkunde ist dazu noch gefälscht. Diese äusserst interessante und neue Feststellung von Ramakers, die er eingehend begründete, ist äusserst bemerkenswert. Die Fälschung wird vor allem darauf gegründet, dass Papst Hadrian IV. in einer Urkunde aus die Fälschung hinweist und von « Freiheiten » in einer früheren Urkunde spricht. Sehr wichtig für die Abtei ist ein grosses päpstliches Privileg aus dem Jahre 1258, in dem sie unter päpstlichen Schuss genommen wurde. Doch wies in Gegensatz zu anderen Auffassungen Ramakers, nach, dass sie zwar selbstständig dadurch geworden sei, dass ihr aber keineswegs episcopale Gewalt zugefallen sei. Was die Umwandlung der Propstei in eine Abtei betreffe, so sei das darüber noch vorhandene Material äusserst dürftig. Wechselnd sind die Geschicke der Abtei gewesen. Im ersten Jahrhundert des Bestehens kann es nicht schlecht gegangen sein. Wenigstens lassen die Dokumente davon nichts erkennen. Sie sagen auch nichts aus über das innere Leben der Abtei. Erst um die Wende der Neuzeit

erfahren wir von einer misslichen Lage der Abtei. Im 15. Jahrhundert wird ein Verfall der Disziplin vermerkt, im 16. eine schlechte Wirtschaftsführung der Aebte. Dann ziehen Kriege die Abtei in ihr Geschick mit ein. Endes des 16. Jahrhunderts ist der grosse Brand. Ende des 17. Jahrhundert datiert die Neugründung durch Johann Adalbert von Heerdt. Er baut das neue Stift und vermehrt die Pfründe. Im 18. Jahrhundert wird gut gewirtschaftet. Zu Beginn des 19. Jahrhunderts erfolgt die Aufhebung durch Murat. Zu diesem Zeitpunkt ist, wie Ramakers mitteilte, die Vermögenslage gut gewesen. Es war ein Gesamtvermögen von 379 313 Thalern vorhanden. Der Konvent zählte zuletzt fünf Mitglieder. Sehr interessant war noch die Aufstellung über die Zusammensetzung des Konvents, die Ramakers zum Schluss mitteilte. Danach waren von 101 Kanonikern, deren Kamen noch festgestellt werden konnten, vier Mitglieder des hohen Adels, 80 ritterschaftliche, sechs nichtritterschaftliche Adelige, zwei entstammten Honoratiorenkreisen, sechs waren Bürgersöhne. Nicht zuletzt auf diese einseitige Zusammensetzung des Konvents, aus der sich ergibt, dass das Stift Hamborn hauptsächlich als eine Versorgungstätte des niederen Adels angesehen wurde, glaubt Ramakers auch den Niedergang der Abtei zu manchen Zeiten zurückführen zu können.

Der Nachmittag war mit Besichtigungen ausgefüllt, unter denen vor allem der *Besuch* der Tagungsteilnehmer in der *Hamborner* Abtei bemerkenswert ist. Nicht zuletzt dürfte er dazu beigetragen haben, dass diese Herbsttagung des Historischen Vereins für den Niederrhein in Duisburg noch lange im Gedächtnis aller haften bleiben wird, die dabei sein konnten.

* * *

Kölbigh.

Erschien : E. Schröder, *Das Tanzlied von Kölbigh*, in *Nachrichten der Wissenschaften*. Göttingen. Philolog.-histor. Klasse, 1933, Bd. 4, No 17, S. 355 ff. N. B.

* * *

Magdeburg.

La collection *Beiträge zur mittelalterlichen u. neueren Geschichte*, publiée depuis 1932 par Frédéric Schneider, donne un quatrième volume, intitulé : *Untersuchungen zur klösterlichen Verfassungsgeschichte in den Diözesen Magdeburg (etwa 950 bis etwa 1350)*, par J. Engelmann, (Iéna, Fischer, 1933, in-8°, XV-76 p.) L'ouvrage montre entre autres quelle fut la situation juridique, et quel fut le rôle de différentes fondations relevant de l'Ordre de Prémontré.

A. E.

HOLLANDIA.

Abbatia Bernensis.

In *Ons Geestelijk Erf*, dl. VII, 1933, blz. 50-61, geeft Dr. Th. Heijman,

O. Praem. als bijdrage : *De geschiedenis van het geestelijk leven in de Nederlanden in den tijd van de opkomsten der Cisterciënz en Norbertijnen.*

A. E.

Het Derde Congres van « *Ons Geestelijk Erf* », te Nijmegen gehouden begin Augustus, stond in het teeken der Eeuwfeesten van St. Norbertus en de abdij van Berne te Heeswijk.

In de kapel van 't Carmelieten-klooster aan den Doddendaal had de plechtige opening plaats van de derde serie studiedagen.

Het pontificaal openingslof werd gecelebreerd door den hoogwaardigen heer Mgr. H. Stöcker, Prelaat van Berne, als agens, daarbij geassisteerd door de eerw. Paters Norbertijnen Dr. A. Erens en Dr. P. Gevers als diaconi, terwijl enkele fraters de lagere bedieningen vervulden.

Na afloop van deze korte doch treffende plechtigheid vereenigden de talrijke Congresgangers zich in de groote zaal van het Corpsgebouw van Carolus Magnus, waar de openingsvergadering plaats vond in tegenwoordigheid van talrijke autoriteiten.

Naast den hoogwaardigen heer Abt van Heeswijk, Prelaat H. Stöcker merkten wij o.m. op het Bestuur van Ons Geestelijk Erf, Dr. D. Stracke S.J. en Prof. Dr. T. Brandsma O.C. Voorts Dr. L. Reypens S.J., Voorzitter der Ruusbroeck-vereeniging en diens mede-bestuurslid Dom. J. Huyben O.S.B., Prof. Dr. J. Cornelissen, Secretaris van den Academischen Senaat der Nijmeegsche Alma Mater en den hoogleeraar Prof. Mr. W. Duynstee C.s.s.R.; Dr. A. Erens O. Praem., archivaris van de abdij van Tongerlo, Mgr. Dr. Onderwijs, Pater Benvenutus O. M. Cap., Gardiaan van het Capucijnenklooster te Hees, den Hoogeerw. pater Drs H. J. Denteneer van het Carmelcollege te Merkelbeek, Mr. H. J. J. Scholters, burgemeester van Beverwijk en W. C. Wolters, burgemeester van Gennep.

De voorzitter van het Congres, Dr. Stracke, zette in welgekozen, karakteristieke bewoordingen uiteen, waarom de leiding, dit jaar gemeend had als onderwerp der studiedagen te moeten uitkiezen verschillende beschouwingen over geestelijk leven en zielzorg, waarna hij het woord verleende aan den Nijmeegschen hoogleeraar Prof. Mag. Dr. J. Kors O.P. tot het uitspreken van diens inleiding over :

Vereeniging van Geestelijk Leven en Zielzorg.

Het begrip zielzorg — aldus de hooggeleerde spreker — kunnen wij analyseeren als de zorg voor het bovennatuurlijk leven der ziel, het wonderwerk van Gods genade in iederen mensch. De richtlijnen hiervoor zijn ons door God zelf gegeven en zoo is het te verklaren, dat talrijke heerlijke figuren in de kerk-geschiedenis en in het bijzonder ook de H. Norbertus ons hierin zoo'n lichtend voorbeeld zijn geworden.

Zielzorg veronderstelt primair : begrip van de behoeften der menschziel, kennis van de ellende enan den evenmensch en dit begrip spreekt des te meer tot ons, wanneer wij bedenken dat wij allen, wij wij ook zijn, bedelaars zijn tegenover God, niets uit ons zelf vermogen en slechts leven in en door Dengene, Die ons versterkt.

Uit deze kennis der zielenooden wordt geboren het medelijden met de inwendige gesteltenis en voelen wij in ons herleven het woord van den Zaligmaker : « Misereor super turbam, Ik heb medelijden met de schare », en moet het medelijden van Christus' hart ook ons vervullen.

Dat medelijden veronderstelt echter op zijn beurt weer de liefde, niet alleen voor het bovennatuurlijk leven in eigen ziel, maar ook voor dat van onzen evenmensch, zooals Paulus dit begreep en uitjubelde : « Charitas Christi urget nos, de liefde van Christus dringt ons ».

Deze liefde brengt mee den drang naar de offerdaad, daar immers het bovennatuurlijk zieleleven steunt op het offer, wezenlijk voortkwam uit het offer van Christus' lijden en sterven en dus vraagt om het offer : de liefde, die iets waard wil zijn, vraagt offers.

In ons apostolaat en zielzorg mogen wij echter niet louter een intermediaire functie zien, getuige Christus vermaning : « Vos estis sal terrae — Gij zijt het zout der aarde, maar als dit krachteloos wordt, wat dan ? Het prediken der Waarheid en het uitdeelen der Sacramenten eischen een bloeiend geestelijk leven, daar dit alleen begrijpen, bovennatuurlijke liefde, offerzin en blijvend contact mogelijk maakt. Begrijpende liefde is slechts mogelijk bij een eigen vitaal genadeleven, wanneer wij leven in en door het geloof, dat ons God en onszelf doet kennen. Ons zieleleven moet zijn het leven van Christus in onze ziel, een leven gebouwd op zelfverloochening.

Offer immers vraagt verloochening, verloochening liefde, liefde op haar beurt genade. Daarom vraagt God van zijn apostelen en volgelingen : heiligheid, en is deze de sleutel voor ieder apostolaat. En wij worden slechts geheiligd indien er een opgang is in ons geestelijk leven : wij ons gevend aan God, God zich steeds meer gevend aan ons.

Dit is het wonder in de levens der heiligen : de zelfheiliging door zelfverloochening. Ook in het leven van Sint Norbertus treffen wij deze zelfheiliging in de eenzaamheid en stilte van het dal van Prémontré, waarna hij, sterk en zeker van Gods zegen en bijstand, uittrok op zijn apostolaatstocht naar Antwerpen, Frankenland en de Germaansche landen, waar hij als Aartsbisschop van Maagdenburg zijn moeilijke zendingstaak op waardige wijze voleinde, verwezenlijkend het devies, dat ook de orde van Sint Dominicus in haar banier geschreven had : *Contemplata alliis tradere* ».

In de den tweeden dag gehouden bijeenkomst, werd het woord gevoerd door Dr. H. Th. Heyman, O. Praem., archivaris van de Abdij Berne te Heeswijk, welke ons den *H. Norbertus schetste gezien in dien geestelijke ontwikkeling*.

De beide 12de eeuwse levensbeschrijvingen van den H. Norbertus, waarvan de eene door van Papenbroch is uitgegeven in de *Acta Sanctorum*, terwijl de andere door Wilmans is opgenomen in de *Monumenta Germaniae Historica*, leeren ons hoe Norbertus na zijn bekeering optreedt als apostolisch wandelprediker, die boetepredikend rondtrekt en in eigen leven Christus' armoede navolgt op de meest consequente wijze, zoodat ook op hem van toepassing is, dat hij geen steen had om zijn hoofd op neder te leggen.

Dit optreden van Norbertus is echter ongelegitimeerd, zoodat de Heilige op de synode van Fritzlar voor den legaat wordt gebracht, welke hem het recht van apostolische jurisdictie betwist. Norbertus wendt zich dan tot Paus Gelasius II, die hem tot apostolisch missionaris aanstelt en hem daarmede de volmacht verleent om overal het woord Gods te verkondigen, zonder zich aan eenig bepaald klooster te binden.

Gelasius' opvolger echter, Paus Callixtus II, vordert van hem dat hij zijn apostolische werkzaamheden aan een klooster zal verbinden. Norbertus' inwil-

liging van dit verzoek leidde tot de stichting van Prémontré, de bakermat der Norbertijnen-orde.

Deze nieuwe kloosterstichting opende de mogelijkheid het zielzorgersleven te verbinden met het beschouwde leven : de kloosterlingen van Prémontré waren kanunniken, die gemeenschappelijk leefden volgens den regel van Sint Augustinus, door Norbertus aanvaard om de grondgedachte : *Apostolica vita optamus vivere*.

Eenmaal in Prémontré komt hij in contact met de Gebroeders von Reichen-sperger en vormt de z.g. canoniale kerken, gericht op de reorganisatie der toenmalige geestelijkheid.

Bij zijn keuze tot Aartsbisschop van Maagdenburg rijpt bij Norbertus het plan deze kloosterstichtingen over te planten naar Oost-Duitschland, om daarmee te voorzien in de zielzorg van zijn bisdom.

Zijn streven is er dus blijkbaar opgericht de diocesane geestelijkheid kloosterlijk te ordenen en dit plan kwam gedeeltelijk tot uitvoering in het gebied der Slaven, waar Norbertus 16 bisdommen onder zijn kromstaf had. In Frankrijk echter verzette zich de heerschende kerkelijke toestand — gevolg van het feodale systeem, waarin de kerkvorsten tevens groot-grondbezitters waren — tegen de doorvoering van Norbertus' plannen in het Westen.

Tweede en derde dag. *Het Geestelijk Leven. Zielzorg.*

In de vergadering van Dinsdagmiddag vroeg Dom. Albertus van Roy, O.S.B. monnik van de Abdij van Affligem in België de aandacht voor zijn inleiding over « *Opus Dei* » en *Apostolaat*.

In de slotvergadering van den tweeden dag sprak Pater Lucidius Verschuere, O.F.M., Magister van het Minderbroedersklooster te Alverna-wijken over :

Het probleem van geestelijk leven en zielzorg in de Middeleeuwen.

In de huidige beteekenis van het woord is er in de Middeleeuwen van een probleem geen sprake. Slechts in zooverre als de waardige beleving van het priesterschap een onontbeerlijke voorwaarde is voor een succesvolle zielzorg, zou men kunnen zeggen dat de Kerk in de Middeleeuwen zich met het vraagstuk heeft bezig gehouden, hoe de priesters en de geestelijkheid in het algemeen te heiligen om door hen de Christenen tot een heilig leven te brengen.

Bij de oplossing van deze vraag dient men onderscheid te maken tusschen de clerus op het platteland en de clergé in de steden.

De eerste onderscheidde zich, behalve door zijn wijding, slechts weinig van zijn parochianen : de Kerk is dan ook heel sober in haar eischen ten opzichte van deze geestelijken.

De laatste, die veel talrijker was en verbonden aan groote kerken of aan de kathedraal, was en door haar positie en door haar ontwikkeling in hooger aanzien ; zijn vormde dikwijls de onmiddellijke omgeving van den bisschop. Hier is de Kerk strenger in haar eischen.

Het groot ideaal, waar eeuwen naar gestreefd is en dat in tijden van verval als de eenige uitkomst werd beschouwd, was het leven in gemeenschap door heel de geestelijkheid.

Niet immer waren echter de eischen die aan deze geestelijken gesteld werden dezelfde.

Sint Augustinus is de eerste bisschop, van wien wij nauwkeurig weten, hoe hij met zijn clerus samenleefde. Deze Heilige eischte van hen een gemeenschaps-

leven in de meest strenge beteekenis van het woord, zoodat hij onverbiddelijk afstand vroeg van alle persoonlijk bezit.

Chrodogang van Metz en de Regel der Kanunniken, opgesteld tijdens de synode van Aken in 816, waren niet zoo streng. Zij stonden privaatbezit en inkomsten toe, maar vroegen overigens een volledig gemeenschappelijk leven.

Dit privaat-bezit evenwel was een der oorzaken van verslapping en ontwrichting van dit gemeenschapsleven. Vandaar dat als in de 11de en 12de eeuw de groote hervorming van de Kerk inzet en mannen als een Gregorius VII, Petrus Damiani en de Gebr. Reichensberg eerst en vooral de clerus willen zuiveren van de groote kwalen, ideaal van Sint Augustinus en een volledig afzien van persoonlijk bezit en inkomsten als de grondconcubinaat en simonie, zij teruggrijpen naar het slag van het gemeenschapsleven vorderen.

Duidelijk was hun streven erop gericht ook de z.g. wereldgeestelijken van de kloosteridealen te doordringen.

Hun hervorming, practisch doorgevoerd bij de reguliere Kanunniken, kwam dan ook tenslotte hierop neer, dat er in de Kerk nieuwe Orden ontstonden, die evenwel niet meer zooals de vroegere kloosters afwijzend stonden tegenover de zielzorg, doch deze als een hun rechtens toekomstende taak gingen uitoefenen.

De meest bekende Orde van deze nieuwe richting is de Orde van Premonstreit, gesticht door Sint Norbertus.

In de ochtendvergadering van den derden dag mocht de congresvoorzitter Dr. Stracke het welkom toeroepen aan den Oud-Rijksarchivaris te Zwolle Dr. M. Schoengen, die aan de hand van een uitgebreid kaartenmateriaal een inleiding hier over *Verspreiding en beteekenis der Norbertijnen in de Noordelijke Nederlanden*.

Uitgaande van de definitie der Norbertijnerorde, door Dr. de Jong in zijn Kerkgeschiedenis gegeven, vinden wij het nieuwe element van deze stichting in de oppositie door Hubertus van Deutz en vele anderen tegen de orde van Premonstreit gevoerd op grond van hun overtuiging dat de bestaande kerkelijke wetgeving de verbinding van het contemplatieve en actieve leven niet toelaat.

In 1126 echter worden de regels der Orde goedgekeurd en op dat tijdstip telt zij 9 kloosters, waaronder de abdij van Sint Michiel te Antwerpen. Op het eerste generaal kapittel in 1137 blijkt dit aantal te zijn opgelopen tot 120 nederzettingen, waaronder de abdijen van Grimbergen, Parc, Averbode en Tongerlo; in 1350 telt de orde 1700 kloosters, terwijl dit aantal in het bloeitijdperk meer dan 3000 beloopt.

De eerste nederzetting der orde van Premonstreit in onze Noordelijke Nederlanden is die van Middelburg; zij dateert van vóór 1127 en wordt gevolgd door de oprichting der abdijen van Mariëweerd en Mariëngaard, waarvan de eerste het moederklooster werd van de abdij Berne bij Heusden. Ook in Friesland en Groningen vestigen zich de Norbertijnen, het aantal stichtingen neemt daar steeds toe en belooft tenslotte 32 groote abdijen en vrouwenkloosters.

Uitwendend over den leefregel in deze instellingen bespreekt de inleider in de breedte het instituut der aan deze kloosters verbonden conversi; dit zijn leekbroeders, veelal boeren uit het overstroomde gebied der Middellzee, die door hun handenarbeid en het beoefenen van verschillende ambachten het den Norbertijner-Kanunniken mogelijk maken zich geheel aan den dienst van God en de prediking van het woord te wijden. Dit instituut der conversi ontwikkelt

zich langzaam en wordt tenslotte onderworpen aan een z.g. *Usus conversorum*, een vasten van hoogerhand vastgestelden leefregel. Zij kunnen nooit monnik worden en zijn van deze volledig gescheiden. Zij zijn uitgesloten van iedere wetenschappelijke opleiding ontvangen slechts eenmaal per week een korte godsdienstige onderrichting, hebben de verplichting eens per week te biechten en des Zondags de H. Mis bij te wonen in de kapel van het klooster, doch mogen slecht 7 maal per jaar tot de H. Tafel naderen. Zij mogen niet met vrouwen in aanraking komen en het gebruik van wijn of bier is hun ten strengste verboden.

Spoedig echter treden mistoestanden onder deze conversi op, zij hebben een belangrijk aandeel in de twisten tusschen Schieringers en Vetkoopers in Friesland, en herhaalde pogingen om de orde en tucht onder hen te herstellen hadden weinig succes, zelfs zoo, dat abt Elco een poging tot verbetering met een gewelddadigen dood moet bekoopen.

Sprekend over de wetenschappelijke opleiding der toekomstige Norbertijnen vraagt spreker de aandacht voor het instituut der « *pueri oblati* », dat door de orde van Premonstreit van de Benedictijnen werd overgenomen. Deze z.g. verplichte opleiding tot den geestelijken stand kweekte echter in vele gevallen luiheid, eigenzinnigheid, lichtzinnigheid en verkwisting, zoodat zich spoedig een oppositie tegen deze instelling deed gevoelen daar men daarin een oorzaak van verval meende te zien.

Van den anderen kant is er echter ook zeer veel goeds van deze instelling te zeggen. Dikwijls stonden voortreffelijke leermeesters aan het hoofd van deze *pueri oblati*; onder hen zijn de meest bekende Sybrandus en Fredericus en van dezen laatste verhaalt zijn levensbeschrijver dat niemand in geheel Friesland hem in kennis der Latijnsche taal evenaarde. Over de prediking der Norbertijnen geeft Heimbucher ons uitgebreide inlichtingen en uit diens gegevens blijkt overduidelijk de groote toegenegenheid van de Noord-Nederlandsche Premonstratensers voor het ideaal van hunnen stichter.

Resumeerend kunnen wij zeggen dat de groote verbreiding der Orde over onze gewesten voor Middelburg berust op de bestrijding der ketterij en het uitoefenen der parochieele bediening, voor Groningen en Friesland moeten wij echter natuurlijke gronden aannemen en wel voornamelijk de vorming der Middellzee tengevolge van groote overstromingen.

In de bijeenkomst van den derden dag kreeg Mag. Dr. Pontinaus Polman, O.F.M., van Wijchen het woord tot het uitspreken van zijn referaat over : *De opleiding van de Nederlandsche Geestelijkheid in de XVIde Eeuw.*

In de avondbijeenkomst verleende Pater Stracke, de Congresvoorzitter, het woord aan Dr. A. Erens, O. Praem., archivaris van de abdij Tongerlo in België, tot het uitspreken van zijn inleiding over *Anselmus van Havelberg, O. Praem., zijn brief aan Egbertus en het « Scutum Canonicorum ».*

De hoofdgedachte van deze uiteenzetting kunnen wij als volgt formuleeren : Anselmus van Havelberg en zijn verweer ter verdediging van de stichting van den Heiligen Norbertus, naar haar aard een bezieling van het apostolisch leven in het kader der reguliere kanunniken.

Tegen de stichting van Sint Norbertus werden grieven ingebracht, vooreerst door de monniken, die het monopolie van het kloosterleven voor zich meenden te moeten opeischen en beweerden, dat de reguliere kanunniken in ieder geval

de lichamelijke kastijding niet wisten aan te passen in hun instelling, welke trouwens volgens het oordeel der monniken in de kerk overbodig was.

Tegen de Premonstratensers in het bijzonder richtten zich de aanvallen van de andere reguliere kanunniken, daar deze laatsten van meening waren, dat vernederende handenarbeid en ware boetedoening onvereinigbaar waren met het apostolisch leven, en zij het in de volgelingen van Sint Norbertus afkeurden, dat deze het linnen kleed verwierpen en een eigen liturgie aanvaardden.

Als verdediger van het door Sint Norbertus opgebouwde plan ontmoeten wij voornamelijk Anselmus, bisschop van Havelberg, een der meest lichtende figuren uit de 12de eeuw.

Zijn geboorteplaats is tot op heden onbekend, maar wel weten wij, dat hij opgroeide in Lotharingen en zijn intrede deed in de abdij van Prémontré, vanwaar hij door Norbertus, in die dagen aartsbisschop van Maagdenburg, naar deze stad werd ontboden en aldaar tot bisschop werd gewijd. Hij werd een trouw dienaar van Paus en Keizer en verkreeg een grooten kerkelijken en diplomatieken invloed. Zoo voor Paus Eugenius III als voor Keizer Lotharius vervulde hij belangrijke missies, terwijl hij zich in zijn eerste diocees, Havelberg met grooten ijver toegaf op de bekeering der Wenden en in zijn bisschopsstad de Norbertijnen aan zijn domkapittel verbond. Hij werd een der voormannen van de z.g. Gregoriaansche Hervormingsbeweging en tenslotte bisschop van Milaan.

Deze Anselmus schreef een brief aan Egbertus, abt van Haytburg « gericht tegen hen, die beweren, dat de monniken hooger in waardigheid staan dan de kanunniken ».

Dit is het hoofdmotief van het schrijven, waarin nog terloops van replek gediend wordt aan de opwerping, dat de reguliere kanunniken niet bestemd zijn voor het parochieele werk, terwijl het schrijven besloten wordt met een beschouwing over het contemplatieve en actieve leven.

Bij dit laatste gedeelte sluit aan een brief van Anselmus aan Wibald, abt van Stavelot, welke brief doro vele critici verkeerd beoordeeld werd om den eenigszins eigenaardigen passus : *Satis lusimus ; de reliquo res seria agatur.*

Of het *Scutum Canonicorum* van Anselmus van Havelberg is of van Arno van Reichersberg, is nog niet definitief uitgemaakt. Meer dan de kwestie van het auteurschap is voor ons echter van belang de inhoud van dit werk, waarin wij vooreerst een historisch overzicht vinden van het ontstaan en den strijd in zijn ontwikkelingsgang van het canoniale leven, gevolgd door de directieven voor het leven der Kanunniken, terwijl het besloten wordt met het naar voren brengen van de voortreffelijkheid van de *vita apostolica* dezer kanunniken. In dit werk beantwoordt schrijver o.m. opwerpeningen aangaande de kleeding, de lichamelijke kastijding en het overgaan van de canoniale tot de monachale orde.

Aan anderen komt echter de taak toe, te onderzoeken, of de levensregel, in dit werk voorgesteld, in verband staat met de eerste constituties der Orde van Premonstret.

In de vergadering van den vierden dag werd de voordracht, welke door Dr. P. Valvens, O. Praem zou gehouden worden, door Dr. Erens O. Praem. voorgelezen, daar de eerste plotseling verhinderd bleek.

Verspreiding en beteekenis der Norbertijnen in de Zuidelijke Nederlanden.

Mede onder invloed van den H. Norbertus zelf ontstonden verschillende abdijen in de Zuidelijke Nederlanden. De hoofdadbij van Prémontré stichtte

de abdijen van Floreffe, Sint-Michiels te Antwerpen, Bonne-Espérance, Saint-Feuillen bij Roelux en Grimbergen. Buitendien ontstonden de abdijen van Heilisseem, Leffe, Beaufort (Luik) en Postel; Middelburg, Tongerlo en Averbode; Veurne, Park, Drongen en Vicoigne; Ninove en Diligem. Beteekenisvol is het feit dat een deel dezer abdijen gesticht werden in en nabij de opkomende steden.

De beteekenis dezer stichten op het godsdienstig leven in de Zuidelijke Nederlanden, is moeilijk te omschrijven, o.m. omdat de archieven geen opdracht hierover hadden dokumenten te bewaren. We weten in hoofdzaak dat deze abdijen aan alle vormen van apostolaat hun aandeel hebben gehad, volgens de eischen van den tijd.

De belangrijkste vorm, waarin dit apostolaat zich, vooral vanaf de dertiende eeuw, heeft laten gelden, is het apostolaat der parochie-bediening. Een aanzienlijk deel der Zuidelijke Nederlanden stond onder de parochieele leiding der abdijen. In ongeveer tweehonderd Zuid-Nederlandsche parochies hebben de abdijen eeuwen lang de zielzorg waargenomen. Daarbij kwam nog de zorg voor de scholen en in talrijke gevallen voor de openbare liefdadigheid.

Ook thans nog kan men van den weldadigen invloed dezer aktie de sporen bemerken.

Op den sluitingsdag werd gesproken over « *Der Kerken Claghe* » in haar wisselende vormen en beteekenis, door Dr. H. Dorresteyn, S.C.J. te Bergen-op-Zoom.

In autobussen togen de congressisten naar Heeswijk waar met grooten kerkelijken luister, op Vrijdag 3 Aug., het eeuwfeest gevoerd werd van het bestaan der Norbertijner Abdij. 's Avonds te voren werd door Burgemeester Wagenaar een monumentale poort aangeboden. Op den feestdag zelf droeg de Abt van Berne een pontificale Mis op in de open lucht. Mgr. Diepen, bisschop van 's-Hertogenbosch, verleende daarbij assistentie.

Onder de aanwezigen verdienen vermelding: Mgr. Heylen, bisschop van Namen; Mgr. Crets, generaal der Orde; vele Norbertijner Abten en provincialen van Orden en Congregaties; Mgr. Smit en Mgr. Eras. Van wereldlijke autoriteiten waren aanwezig o.m. de Commissaris der Koningin in Noordbrabant, Mr. Dr. A. van Ryckevorsel, de senatoren Jh. van Sasse van IJsselt en Mr. W. van Lanschot.

Onder de H. Mis hield prof. Molkenboer O. P., een feestrede, gebaseerd op den text: « God heeft den Vader in zijn zonen geëerd ».

Na de plechtigheid nam de receptie een aanvang in de abdij, waar tallozen den Prelaat van Berne kwamen feliciteeren. De Commissaris der Koningin deed daarbij mededeeling van een brief van den Minister van Justitie, waarin deze zijn gelukwenschen bij dit jubileum uitsprak en verklaarde, dat prelaat Stöcker benoemd was tot officier in de orde van Oranje Nassou.

Prof. Titus Brandsma bood vervolgens als voorzitter van het Huldigingscomité een album aan (gebonden in een band, die vervaardigd was door de Zusters Kanunnikessen van het H. Graf), waarin de gelukwenschen van de vrienden van Berne waren verzameld.

Tijdens de receptie werden eenige zangnummers uitgevoerd door het Heeswijksche gemengd koor.

Daarop volgde de slotzitting van « *Ons Geestelijk Erf* », Prof. Brandsma

hield een rede over « *het ideaal van den H. Norbertus, uitgedrukt in de Stichtingsoorkonde der abdij, nog lichtend in dezen tijd.* »

Deze feesten roepen het visioen van den H. Norbertus in het dal van Premonstreit in ons aller herinnering terug. Norbertus zag er een eindeloze reeks witte koorheeren, van wie een groep het kruis als een banier omhoog heft, een andere brandende kaarsen als symbool van hun prediking en zielzorg ter verlichting der wereld, een derde wierookvaten, zinnebeeld van gebed en beschouwing, draagt, het was een toekomstbeeld voor hem, het bezegelde en bevestigde zijn plannen.

Voor ons is 't ten deele geschiedenis geworden. Eeuw in, eeuw uit trekken ze aan ons oog voorbij, ook in ons vaderland, en nog is de rij niet afgesloten. Wij juichen heden om de verwezenlijking van dat visioen in het verleden, maar evenzeer om de daardoor gewaarborgde verwerkelijking in de toekomst. Wij verheugen ons omdat in het heden in de abdij « Berne » het ideaal van Norbertus vaartleeft. En wij huldigen niet alleen de mannen van het heden, maar in hen brengen wij hulde aan de groote mannen, die de Orde van Premonstreit aan ons vaderland heeft geschonken, aan 't werk, door die Orde voor de zielzorg en de beschaving in Nederland verricht. « Berne » is geen voorbijgaande ster, het heeft een traditie en is in deze traditie groot. « Berne » is de draagster eener gedachte, die wij in dezen tijd wel bijzonder moeten waardeeren. Het lijkt een bestel van Gods wonderbaarlijke voorzienigheid, dat hij in dezen tijd van kritiek op het leven der priesters, de figuur van den H. Norbertus is ons midden stelt en doet herleven. Men roept ook in het geestelijk leven om den sterken man. Wij zien uit naar een Elias, naar een Franciscus wij zien naar onze groote mannen en vrouwen en Gods Voorzienigheid doet Norbertus verrijzen. Het eeuwfeest van zijn dood doet hem weer leven. Het feest van zijn abdij, doet hem leven onder ons.

Dit feest moet inslaan als de bliksem in het leven van Norbertus op den weg naar Vreden, waar hij zijn ideaal op zijn levensweg schreef, misschien nog vaag in de bijzonderheden, maar diep en scherp, wat de hoofdgedachte betreft. Hoe het precies moest, was niet aanstonds duidelijk. Norbertus wilde in den drang der liefde te veel en hield er geen rekening mee, dat velen ook goedgezinden, niet zijn ideaal in zijn volheid zouden overnemen. Hij stiet op miskenning, koelen tegenstand, had spot en hoon te verdragen, zelfs voelde hij, naar den mensch, de houding des Pausen aan als een miskenning, maar heilig als hij was, aanvaardde hij kinderlijk diens leiding en beperking.

Hij aanvaardde als een Gedéon de beperking van zijn volgelingen tot een Orde, vol vertrouwen dat God door die betrekkelijk kleine kudde heil zou schenken. Zoo werd de groote, eerst allen omvattende hervormer, Ordestichter en bereikte hij door zijn Orde de hervorming van den geheelen clerus. Aan zijn jonge stichting werd de strijd niet gespaard; wat in stillen vrede in het dal van Premonstreit was opgebouwd, had, op den berg verheven, vooral toen hij het te Maagdenburg op de practijk toe ging passen, een storm te doorstaan, waarin zijn werk te gronde scheen te gaan. Norbertus gelijkt hier den Verlosser die stervend overwon. Toen zijn werk vernietigd scheen te zijn en hij van allen verlaten, vluchten moest, was het oogenblik der overwinning, waarop hij in onwankelbaar vertrouwen wachtte, tevens aangebroken. De boom heeft, eenmaal vastgeworteld, zijn takken breed uitgestoken.

« Berne » bewaart de herinnering aan de vele vertakkingen in onze lage landen en vertegenwoordigt die nog heden. « Berne ut lucerna ». Slaat uw

kruiken stuk, dat is : offert U voor uw ideaal en heft de toortsen hoog. Het licht van uw liefde zal de legerplaats der vijanden van de kerk in lichte laaie zetten en allen zullen wij wandelen in het licht dat van U uitgaat. Norbertus leeft in U, hij moge steeds meer in U leven. Dit feest moet Berne goed doen en door Berne ons allen, die haar ideaal niet kunnen missen, zooals het in de stichtings-oorkonde van deze Abdij van 1134 is omschreven. « Berne » wordt daarin vergeleken met den ouden Tabernakel en de wensch wordt uitgesproken, dat in deze gebedstent het purper der beschouwing moge schitteren in vredige rust en het licht van een heilig leven naar alle zijden moge uitstralen. In het wapen der Abdij wisselt zoo eveneens het purper der beschouwing met het stralend rood der apostolische en offervaardige werkzaamheid. Moge het in die beteekenis steeds de glorie van Berne zijn, want het heeft zulk een hechte waarborg van zegen en vruchtbaarheid, dat de zielzorg naar het ideaal van Norbertus gedragen wordt door de beschouwing en het in voortdurende oefening zien van het goddelijke en hemelsche, om van dat ervarene met vrucht te vertellen. Wij moeten naar het woord van Ruusbroec onze oogen open wrijven, dan zien we en zal het geziene ons tot zielzorg nopen.

Dat is het ideaal van Norbertus en zijn zonen, een ideaal, dat gelukkig — de vele roepingen tot zijn Orde bewijzen het — nog heden geestdrift wekt. Het visioen van Norbertus, in het verleden verwezenlijkt gezien, wordt ook voor ons een troostvol toekomstbeeld. Dit feest zal de geestdrift voor dat ideaal losslaan ten zegen van ons land. Het zal een genade zijn, die de Middellares aller genaden aan de Orde, haar zoo lief, op dit feest moge schenken.

Aan de genoodigden werd gelegenheid gegeven tot het bezichtigen der keurig ingerichte tentoonstelling, in beeld en schrift door archivaris Dr. Hugo Heijman aan het verleden der abdij gewijd.

Ten slotte vereenigden de genoodigden zich aan een feestmaal, dat tot laat in den avond werd voortgezet en bij allen een besten indruk naliet.

Het Jubileum-nummer van *Het Offer*, het maandschrift der feestvierende abdij Berne, (43e jaarg., 1934, Aug.-Sept.) zet in met een *Inleidend woord* van Mgr. Heylen, bisschop van Namen.

D. Hugo Heijman, O. Praem. (blz. 174-180) handelt over *Den H. Norbertus en de Abdij van Berne*; A. Cornelissen, O. Praem., (blz. 181-184) over *Onze Aartsbroederschap der H. Mis van Eerherstel een bloeiende ent op den Norbertijnschen stam*; Mgr. Dubbelman, O. Praem., apostolisch Prefect van Jubbulpore (British Indië), handelt over *Berne en Jubbulpore*; H. van der Biezen, O. Praem., over *De Bernenses in Amerika* (blz. 193-201); M. O. van der Hagen, prior, over zijn *Windberg*, in Beieren (203-209); Johannes a Cruce Kerkhof, Ord. Carm., laat in *Berna ut lucerna* (blz. 210-217) den invloed uitschijnen die uitging van de abdij en haar gymnasium; en de letterkundige Antoon Coolen (blz. 219-223) geeft onder *Fulco van de Norbertijnen* een literaire brok met hagiologischen ondergrond.

Bij gelegenheid van het eeuwfeest werd door de abdij Berne een prachtig geïllustreerd gedenkboek uitgegeven : *Berne-Heeswijk. Verleden Heden* (zie recensie).

POLONIA.

Imbramovice.

En juillet, peu de jours après la fête de Saint-Norbert, la grange de l'abbaye des Norbertines d'Imbramovice a été la proie du feu, qui y avait été mis par une détraquée que l'on n'avait pas voulu admettre dans la communauté. La grange contenant la récolte de blé, le sinistre constitue une grande perte. On a pu toutefois préserver le monastère un instant menacé.

Dans l'ouvrage de P. David : *Les sources de l'histoire de Pologne à l'époque des Piasts* (963-1386) (Paris, Les Belles Lettres, 1934. In-12, XXVI-301 p.), on trouvera quelques renseignements ayant trait aux Prémontrés de ce pays. 1) La *Chronique du comte Pierre*, d'après un ms. du XVIe s. de la Bibliothèque Chigi, au Vatican, est une recension en prose d'un poème latin consacré à la légende épique de Pierre, œuvre d'un prémontré, Maur de St-Vincent de Breslau (Ed. *Monumenta Poloniae historica*, t. III, p. 745-785) (Cfr. p. 87.) — 2) *Mors et miracula b. Veneri episcopi Plocensis*, insérée dans une *Légende dorée* du XVe s., aujourd'hui à la Bibliothèque Zamoyski, no 557 (*Bibliotheca hagiographica latina*, no 8895), relate que ce Verner, mort vers 1172 apparut au milieu du XIIIe s. à un prémontré du nom de Clément pour lui dire qu'un oratoire de la cathédrale de Plock renfermait le corps de s. Laurent. (cfr. p. 144). — 3) L'auteur signale, p. 155, la lettre de Gervais de Prémontré à Ives Odrowaz, qu'il avait connu au Concile de Latran (1215) et qu'il félicite de son élévation au siège de Cracovie, 1218 (Ch.-L. Hugo, *Sacrae antiquitatis monumenta*, 1725, t. I, col. 83). — 4) P. 205. Les prémontrés viennent en Petite Pologne vers 1160 : Hebdav, transférée de Brzek ; Zwyrzyniec, Bush, Kazyzonowice, Imbramovice, entre 1180-1220. En Grande Pologne, ils s'installent à Witow en 1180, à Plock (abbaye de Ste-Marie-Madeleine) en 1185, à Strzelno à la fin du XIIe s. également, à Zukow en 1211. A Breslau il y eut des tiraillements avec les bénédictins qui, en 1234, cédèrent officiellement leur place aux prémontrés, déjà en possessions depuis 1180. — Peu de monuments : un obituaire de Strzelno, copié en 1646, et le *Liber privilegiorum S. Mariae*, de la même abbaye, conservé dans une copie du XVIIe s. à la Bibliothèque de l'église de Strzelno (Ed. W. Ketrzynski, *Monum. Polontiae hist.*, t. V, p. 719-767). — Un *Liber mortuorum monasterii S. Vincentii* (Ed. *Monum. Poloniae hist.*, t. V, p. 667-718 de la deuxième motié du XIIIe s. avec des additions de reconde main (Bibliothèque de Berlin, latin 378). — Un cartulaire de St.-Vincent formé au XVe s. et connu sous le nom de *Metrica S. Vincentii* (Archives de Breslau, D, 961). — Les *Gesta abbatum monasterii S. Vincentii*, par Nicolas Liebenthal, 1504, continués jusqu'en 1692 (Ed. G. A. Stenzel, *Scriptores rerum Silesiacarum*, t. II, p. 135-149). — Un cartulaire de l'abbaye des moniales de Rybnik, en Haute-Silésie, fondée en 1211 transférée à Czar-nowaz en 1228 (Ed. Wattenbach, *Codex diplomaticus Silesiae*, t. I) ; un obituaire de la même abbaye (extraits édités par le même dans *Zeitschrift des Vereins f. Geschichte u. Alterthum Schlesiens*, t. I).

J.-A. V.

INDEX TOMI IX, 1934.

1. ARTICULI

C. A. v. Liempd, <i>De lotgevallen van het St. Norbertus-officie</i>	48-90
A. Maes, 1834. <i>Het herstel der abdij van Averbode</i>	210-281
E. Valvekens, <i>La « Canonisation » de saint Norbert en 1582</i>	5-47
E. Valvekens, <i>Reverendissimi D. D. Joannis-Baptistae L'Ecuy, abbatis Praemonstratensis vitae series historica & chronologica (a se ipso scripta)</i>	145-209

2. MISCELLANEA

N. Backmund, O. Praem., <i>Die Kirchenschätze des Klosters Windberg ende des 16. Jahrh.</i>	112-114
Dir. A. Brubka, <i>Prokop Diwisch. Erfindingen eines österreichischen Priesters</i>	94-107
A. Erens, O. Praem., <i>Autour de l'œuvre des hagiographes de saint Norbert</i>	91-94
A. Erens, O. Praem., <i>Drie visitatie-verordeningen voor het Norbertinesenklooster van Gemp</i>	114-123
C. A. v. Liempd, O. Praem., <i>Een oude band uit de voormalige Tongerloosche bibliotheek</i>	108-111
A. Stára, O. Praem., <i>Die theologischen Strahover Handschriften</i>	111-112

3. DOCUMENTA

1934, 25 Jan. — Epistolae circulares Amplissimi Domini Generalis occasione octavi centenarii mortis S. Norberti, Fundatoris Ordinis Praemonstratensis	5-9
1934, 10 Maii. — Lettre pastorale de Mgr. Thomas-Louis Heylen, Evêque de Namur, à son Clergé et aux fidèles de son diocèse, à l'occasion du VIIIe Centenaire de la mort de saint Norbert	284-289
1934, 31 Maii. — Epistola directa a Summo Pontifice ad Abbatem Generalem occasione octavi centenarii mortis S. Norberti	282-284

4. RECENSIONES

Dr. J. Ramackers, <i>Papsturkunden in den Niederlanden</i> (A. Erens)	290
---	-----

<i>Sous les Ogines</i> (A. E.)	294
<i>Liber Memorialis in Honorem S. Norberti. 1134-1934</i> (A. Erens)	295
<i>Memorieboek : Berne-Heeswijk. Verleden-Heden</i> (A. Erens)	296
Fr. Petit, O. Praem., <i>Ad viros religiosos. Quatorze sermons d'Adam Scot</i> (A. Erens)	298
L. M. J. Philippen, <i>De Heilige Norbertus en de strijd tegen het Tan-chelmisme te Antwerpen</i> (A. Erens)	301
J. Schreurs, <i>Norbertus van Gennep. Een Pelgrim op aarde</i> (A. Erens)	304

5. EDITIO

Dr. Bas. Franz Grassl, *Der Praemonstratenserorden, seine Geschichte und seine Ausbreitung bis zur Gegenwart* 1"-129"

6. INDEX PERSONARUM ET LOCORUM EX CHRONICO

Adamus Scotus, 316, 320.	313, 318, 327, 336.
Adriaensen Xav., (Averbode), 319.	Czermin Lud. (Strahov), 136, 314.
Altenberg, 138.	
Anselmus de Harvengt, 315, 320, 334, 335.	Demangre (syndicus Parisiensis), 132.
Auvray Ex., (Mondaye), 308, 309, 328.	De Mey Godfr. (Tongerloo), 311.
Averbode, 127, 131, 305, 312, 313, 318, 319, 327, 333, 335, 336.	Desolda (Tepl), 326.
Avivar y Avivar E., (Averbode), 305.	Dierckx Norb. (Averbode), 319.
	Dietl Hrosn. (Tepl), 137.
	Diligem, 336.
Backmund N., (Windberg), 139, 313.	Dubbelman, Mgr. (Berne), 338.
Barros, Fab. do, (Averbode), 133, 329.	Dubois Herm. Jos. (Mondaye), 134.
Bauwens J., (Leffe), 126, 306, 309.	
Beaurepart, 127, 336.	Engelport, 138.
Belval 128.	Erens Ambr. (Tonglroo), 130, 322, 323, 330.
Bennebroek H., (Postel), 305, 306, 309.	Evers Jul. (Averbode), 127, 305, 319.
Berne, 140, 141, 329, 330, 331, 332, 333, 336, 337, 338.	Etival, 328.
Biezen, H. van den, (Berne), 338.	Exler Fr. Xav., (West-de-Pere), 317.
Besler Ambr. (Tepl), 314.	
Bois-Seigneur-Isaac, 305, 327.	Florefte, 131, 306 311, 335.
Bonne-Espérance, 127, 322, 335.	Fourneaux L. Victor (Averbode), 133, 323.
Brandl Bern. (Tepl), 137, 313, 318, 326.	Franken Gerl. (Bois-Seigneur-Isaac), 305, 306, 327.
Breslau, 339.	Frigolet, 309, 310, 327.
Broens Lamb., (West-de-Pere), 125.	Fulco (Berne), 338.
Burght, Otto v. d., (Averbode), 305.	
Bush, (Polonia), 339.	Gall Klessel, 315.
	Genechten Vinc. van, (Averbode), 127.
Campula (Tepl), 326.	Geras, 307, 317.
Cappenberg, 315.	Gervasius (Prémontré), 339.
Chotieschau, 134, 324, 325, 326, 327.	Gevers Paulus (Berne), 330.
Clement (Polonia), 339.	Gödöllö, 135, 143, 312, 313, 314.
Cornelissen A. (Berne), 338.	Goffiné L. (Steinfeld), 315.
Crets, Mgr. G. (Averbode), 305, 306.	

- Grassl Bas. (Tepl), 137, 312, 313, 314.
 Graswardin, 135.
 Grimbergen, 305, 306, 307, 308, 333, 355.
 Hagen, Mich. v. d., (Windberg), 140, 338.
 Hamborn, 328, 328.
 Hebdav (Pol.), 339.
 Heerdt Johan Adalb., 329.
 Heiligenberg, 315.
 Heilisse, 131, 336.
 Helmer Gieb. (Tepl), 137, 311.
 Heijman Hugo (Berne), 323, 329, 331, 332, 338.
 Herlet Fred., 315.
 Herman Josephus, B., 137, 139, 315.
 Herman Judocus, 140, 315.
 Heylen, Mgr., 306, 307, 315, 318, 324, 336, 338.
 Hirnheim Jer. de, 315.
 Hoppenbrouwers Hier. (Grimbergen), 305, 306, 307.
 Imbramovice, 339.
 Jansen J. E. (Parc), 130, 320.
 Jaszó, 134, 135.
 Jerichow, 138.
 Karlic (Tepl), 326.
 Kasteren, H. van, (Averbode), 126.
 Kastle Mich., (Chotieschau), 324.
 Karzyzonovice, 339.
 Klee J. Mart., (Marchtall), 315.
 Klosterbruck, 135.
 Kölbig, 329.
 Kortleitner Xav. (Wilten), 126.
 Kravjanszky M. (Gödöllö), 143.
 Külsovát, 311.
 Lambrechts Ad. (Averbode), 323.
 Lamy H. (Tongerloo), 126, 305, 306, 307, 309, 313.
 Lantschoot, A. van, (Parc), 128, 320.
 Lee M. van, (Parc), 321.
 Lefèvre Plac. (Averbode), 127, 318, 319.
 Lette, 126, 306, 309, 336.
 Lelesz, 135.
 Lienhardt Georg., 316.
 Magdebourg, 308, 329.
 Malsen, Koenr. v., (Berne), 140.
 Manchester, 126, 306.
 Marchtall, 315.
 Mariëngaard, 141, 333.
 Mariëuweerd, 333.
 Maurus, de S. Vinc. Breslau, 339.
 Mc Ghie Gilb. (Tongerloo), 306.
 Mesnil-Saint-Denis, 308.
 Midlum-Neuenwolde, 138.
 Middelburg, 142, 333, 334, 335.
 Minikati (Tepl), 326.
 Möhler P. (Tepl), 313.
 Mondaye, 134, 308, 309, 327, 328.
 Neumarkt J. de, 315.
 Neureich, 132, 311.
 Neckman Al., 316.
 Ninove, 320, 336.
 Nols Q. (Parc), 306, 327.
 Noflauer K., 318.
 Noots H. (Roma), 311.
 Novat Chr. Joach., 326.
 Noyons Aug. (Postel), 128, 321.
 Offenbergers Milo, 317.
 O'Flanders, Ald. (Tongerloo), 131.
 Osterhofen, 178.
 Parc, 128, 131, 306, 320, 327, 333.
 Peeters Her. (Parc), 321.
 Pennings B. (West-de-Pere), 124, 125, 316, 318.
 Perrier L. (Frigolet), 309, 310, 327.
 Petit, Fr. de S. (Mondaye), 308, 309, 328.
 Pichert Const. (Tepl), 307.
 Pierre (Polonia), 339.
 Pirapora, 132, 323, 324.
 Philippe de Harvengt, 127, 128, 321, 322.
 Postel, 128, 305, 306, 309, 321, 336.
 Prado, Melch. Rod. do (Averbode), 133.
 Prado, Melch. Rod. do (Averbode), 133.
 Prémontré, 335.
 Promontor, 135.
 Ráday S. (Gödöllö), 314.
 Reeth, A. van, (Tongerloo), 322.
 Rybrook G. R. (West-de-Pere), 125, 339.

- Santos Brito, Th. Ag. (Averbode), 133.
Sao Paulo, 134.
 Sars Mac. (Averbode), 323.
 Sailer Seb., 316.
Sancti Michaelis Antv., 128, 129, 305, 333, 355.
S. Gerlachi, 131.
S. Petri Nannetensis, 310.
S. Anaë Boniloci, 310.
Scheda, 140.
Schlägl, 311.
 Schuler H. (Wilten), 126, 318.
 Sedlacek (Tepl), 326.
 Sijen Godf., (Postel), 321.
Siloë, 311.
 Sindelar (Tepl), 326.
 Slok J. (Tongerloo), 306.
 Smetana (Tepl), 326.
 Spilbeeck, I. v. (Tongerloo), 315.
 Spillemaeckers Const. (Grimbergen), 308.
 Stára Alb. (Tepl), 137, 326, 327.
Steinfeld, 139.
Stivagium, 328.
 Stöcker H. (Berne), 330, etc.
Strahov, 135, 136, 310, 311, 315, 325.
Strzeln (Pol.), 339.
 Tákacs Med. (Jászó), 134, 135.
Tepl, 137, 307, 311, 312, 325, 326, 327.
 Toner Georg. (Tongerloo), 126, 306.
Tongerloo, 126, 129, 130, 131, 306, 307, 309, 311, 313, 303, 322, 323, 334, 335.
Vallis S. Catharinae, 311.
 Valvekens Em. (Averbode), 312, 314, 318, 319, 323, 335.
 Vanuytven, Mgr. Am. (Tongerloo), 315, 318.
 Venerus, epsc. Plocensis, Pol., 339.
 Versteyleen J. (Parc), 128, 320.
Ursperg, 139.
 Weiss C., (Tepl), 327.
 Wendelen L. (Tongerloo), 311.
West-de-Pere, 124, 312, 316, 317, 318.
 Wichmans A. (Tongerloo), 130.
Wilten, 126, 318.
Windberg, 139, 140, 338.
Witow, 339.
Xanten, 312.
 Zavoral M. (Tepl), 135, 136, 325.
 Zauper Stan. J., 137.
 Zickler Hugo (Tepl), 327.
 Zichow, 339.
 Zioni Alex. (Averbode), 324.
 Zurek, Cl. (Tepl), 132.
Zwierzaniec, 312, 339.

13. 1. 66

1950 K 100

U

ANALECTA PRAEMONSTRATENSIA

edita a *Commissione historica Ordinis Praemonstratensis*, cujus :

Praeses : Rmus D. Hugo LAMY, Eth. et Hist. Sc. Dr, Abbas Tongerloensis, Socius Reg. Acad. Archaeol. Belgii. *Posta* : Abdij Tongerlo (Antwerpen) ; Abbaye de Tongerlo (Anvers), in Belgio

Membra : Rmus D. Q. NOLS, S. T. Dr, Abbas Parcensis, Abbaye du Parc, Heverlé, in Belgio.

J. DELESTRE, parochus, ex abbazia de Grimbergen.

J. EVERS, Phil. et S. T. Dr, ac J. C. B. necnon in schola vaticana paleogr. et tabulareus laureatus, eleemosynarius noscomii in Tessengerloo (Belgio).

H. HEIJMAN, Eth. et Hist. Sc. Dr, archivista et lector in abbazia Bernensi (Heeswijk) in Hollandia.

Pl. LEFEVRE, Eth. et Hist. Sc. Dr, in schola Bruxellensi paleogr. et tab. laur., docens in Alma Universitate Lovaniensi, archivista ad Archivas generales regni, Bruxellis.

J. VERSTEYLEN, Hist., Sc. L., archivista in ablatia Parcensi.

Secretarius : E. VALVEKENS, Sc. hist. Dr., Archivista et lector in abbazia Averbodiensi, in Belgio. *Posta* : Abdij Averbode ; abbaye d'Averbode.

Administrator : A. ERENS, Eth. et Hist. Sc. Dr., Archivista et lector in abbazia Tongerloensi. *Posta* : Abdij Tongerlo ; abbaye de Tongerlo.

...

PRETIUM subnotationis annuae (solutis omnibus expeditionis expensis) est :

pro Gallia : 40 fr. ; pro Hollandia : 4.25 fl. ; pro Anglia : 8 sh. ; pro Stat. Foed. Amer. : 2.50 dollar. ; pro Rep. Cesko-Slov. : 55 Kc. ; pro Germania : 6.50 Goldmark.

...

Pretium solvatur :

in Belgio, ope computationis postalis : *Postcheck*, nr. 155494, M. A. Erens, Tongerlo.

in Hollandia, ope *Postrekening* nr. 74597, Abdij Berne, Heeswijk, Kantoor Veghel.

in Germania, ope *Postcheckkonto*, n° 34394, Nürnberg. *Premonstratenser-Abtei Windberg*. *Post Hunderdorf bei Bogen*. N. B.

in Republica Cesko-Slov., ope *Scheckkonto* 47295, R. D. Albert Stára, Pfarrexposit, Nyraný.

Pro ceteris regionibus, pretium solvatur ope computationis postalis internationalis vel schedulae bancariae, mittaturque ad R. D. Ambr. Erens, Abdij Tongerlo, in Belgio.

29. 11. 67
30. DEL 1877

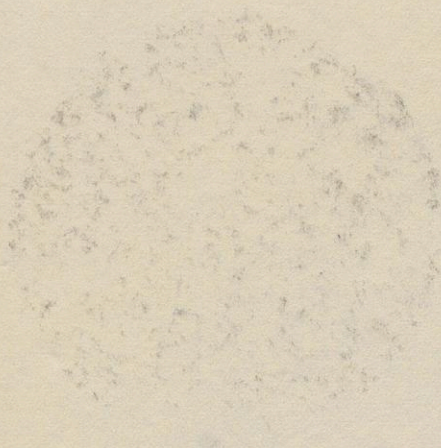

25. JAN. 1980

5. NOV. 1979

28. NOV. 1979

25. MAI 1978

5.20